

SVEA HOVRÄTTS
BIBLIOTEK

*Civilrätt
f. Försäkr.-rätt*

Ex 1

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

SVEA HOVRÄTTS
BIBLIOTEK

FÖRELÄSNINGAR

ÖVER

FÖRSÄKRINGSAVTALSLAGEN

AV

PHILLIPS HULT

S T O C K H O L M 1 9 3 6

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

360813

FÖRORD.

Den för den juridiska undervisningen avsedda lärobok i försäkringsrätt, vilken härmed publiceras, återgiver en serie föreläsningar över försäkringsavtalslagen, vilka förf. höll vid Stockholms högskolas stats- och rättsvetenskapliga fakultet redan höstterminen 1927, sålunda kort tid efter nämnda lags tillkomst och innan den ännu hunnit bliva föremål för någon annan utförlig kommentar än den, vilken de visserligen förträffliga och av förf. flitigt utnyttjade lagmotiven innehålla. Sedan dess har förutom justitierådet Rudolf Eklunds och hoiesterettsadvokat Nicolay L. Bugges lagupplagor Landsdommer Drachmann Bentzons stora kommentar till den danska försäkringsavtalslagen utkommit, varjämte åtskilliga uppsatser berörande lagen publicerats i skilda tidskrifter; och än vidare har försäkringsavtalslagen i åtta år varit i tillämpning i rättspraxis samt en betydelsefull lag angående ett särskilt slag av försäkring, trafikförsäkring å motorfordon, tillkommit. Ehuru det i och för sig skulle varit synnerligen önskligt, att allt detta kunnat till fullo beaktas, hava föreläsningarna nu av särskilda skäl publicerats i så gott som oförändrat skick. De få ändringar i lagen, som hittills genomförts, hava visserligen beaktats, och detsamma gäller angående de viktigaste av Högsta domstolens avgöranden av försäkringsrättsliga frågor. En viss komplettering eller omarbetning har likaså på några ställen företagits. Däremot har den nyare försäkringsrättsliga litteraturen i det hela måst lämnas obeaktad, och någon framställning av lagen om trafikförsäkring har icke tillfogats. De brister, vilka på grund härav vidlåda arbetet, må emellertid hava sin ursäkt däri, att detsamma icke framträder med anspråk på att vara annat än en för de akademiska studierna

avpassad lärobok i de centrala delarna av försäkringsavtalsrätten. Det är förf:s förhoppning, att han inom icke alltför avlägsen framtid skall bliva i tillfälle att företaga den överarbetning och komplettering av arbetet, vilken må vara nödvändig för att det skall kunna tjäna också försäkringsväsendet.

Stockholm den 23 januari 1936.

Phillips Hult.

INNEHÅLL.

	Sid.
Inledning	7
§ 1. Historik	7
§ 2. Försäkringsavtalslagens allmänna karaktär	11
§ 3. Försäkringsavtalslagens tillämpningsområde	15
§ 4. Den försäkringsrättsliga litteraturen	21
Avd. I. Allmänna bestämmelser.	
Kap. 1. Försäkringsavtalets avslutande	26
§ 1. Hur och när avtalet kommer till stånd	26
§ 2. Försäkringsavtalets form	29
§ 3. Avtalspersonerna	33
✓ § 4. Förutsättningarna för försäkringsgivarens ansvarighet	35
Kap. 2. Försäkringsavtalets innehåll	63
✓ § 1. Försäkringsavtalets föremål	63
§ 2. Omfattningen av försäkringsgivarens förpliktelse vid skadeförsäkringen	68
§ 3. Faran	103
§ 4. Försäkringstiden	133 X
Kap. 3. Försäkringsavtalets rättsverkningar	137
§ 1. Försäkringsgivarens förpliktelse	137
§ 2. Försäkringsgivarens rättigheter.	144
Kap. 4. Försäkring av tredje mans intresse	156
§ 1. Det objektiva kapitalintresset som försäkringsobjekt.	156
§ 2. Rättsverkningarna av ett avtal om försäkring av tredje mans intresse	171
§ 3. Typiska förutsättningar för försäkringsgivarens förpliktelse vid försäkring av tredje mans intresse	184
Kap. 5. Försäkringsavtalets upphörande	200

**Avd. II. Speciella bestämmelser beträffande särskilda
försäkringsgrenar.**

	Sid.
Kap. 1. Brandförsäkring	210
Kap. 2. Sjöförsäkring	217
Kap. 3. Ansvarighetsförsäkring	232
Kap. 4. Livförsäkring och annan summaförsäkring	239

F Ö R K Ö R T N I N G A R.

FAL = Lagen om försäkringsavtal den 8 april 1927.
 HD = Högsta domstolen.
 JB = Jordabalken.
 Kmsl = Lagen om kommission, handelsagentur och handelsresande
 den 18 april 1914.
 Köpl = Lagen om köp och byte av lös egendom den 20 juni 1905.
 NFT = Nordisk försäkringstidskrift.
 NJA = Nytt juridiskt arkiv avd. I.
 SjöL = Sjölagen den 12 juni 1891.
 TfR = Tidsskrift för rettsvidenskap.
 UL = Utsökningslagen den 10 augusti 1877.

Inledning.

§ 1. Historik.

All försäkrings ändamål är att från den enskilda individen så vitt möjligt avvända de menliga följderna av en honom drabbande olycklig händelse, ett fartygs undergång på havet, en byggnads ödeläggande genom våldeld, en gäldenärs insolvens, en försörjares död eller något annat. Detta behov har redan i de äldsta tider, beträffande vilka vi äga någon säker kännedom om formerna för människornas sammanlevnad, fört till rättsliga företeelser, som, även om de icke utan vidare kunna sägas utgöra det moderna försäkringsväsendets historiska grund, likväl utgöra dess närmaste förelöpare. Redan i våra landskapslagar möta oss sålunda bestämmelser om skyldighet för innevånarna i ett härad att, om en häradsbo drabbades av förlust genom våldeld, bidra till att ersätta dennes skada genom att giva brandstod. Stadgandena om denna brandstodspflicht övergingo sedermera till landslagarna och från dem till BB 24 kap. i 1734 års lag, varest de kvarstodo ända till 1856. Även om dessa bestämmelser, särskilt i sin äldsta form, endast ganska ofullständigt förmådde realisera sitt syftemål, i det brandstodens belopp ursprungligen blott i mycket ringa mån var beroende av den timade skadans storlek, är det dock uppenbart, att här förelåg en form för övervältrande och fördelning av en enskild skada på ett flertal individer, som alla voro hotade av samma fara, d. v. s. en viss motsvarighet till vad försäkringen i vår tid åstadkommer. Likväl äro skiljaktigheterna påtagliga. Utom vad redan antytts rörande den bristande överensstämmelsen mellan den skada, som faktiskt timat, och den ersättning, som därför presterades, är det fr. a. två omständigheter, som skilja denna form för skadeutjämning från den moderna försäkringen: det finns ingen bestämd person,

som garanterar ersättningen åt den skadelidande; och det tillskott från de genom riskgemenskapen sammanförda olika individerna, vilket erfordrades för beredande av ersättning åt den av dem, som i det särskilda fallet lidit skada, är icke något fixt, på förhand uträkningsbart belopp utan bestämmes först, sedan viss skada timat.

Det är icke heller i dessa nu berörda rättsliga förteelser eller andra dem närastående, såsom de medeltida gillenas verksamhet till beredande av understöd åt sina medlemmar vid olika tillfällen, såsom vid sjukdom, eldsvåda, fångenskap el. dyl., som man har att söka den grund, varur det moderna försäkringsväsendet framvuxit. Även om särskilt gillena och längre fram skråna utgöra det första ursprunget till de s. k. ömsesidiga försäkringsbolagen, d. v. s. den ena huvudtypen av de organisationer, som numer meddela försäkringsskydd, är det dock i det stora hela icke efter dessa sammanslutningars grundlinjer, som det nuvarande försäkringsväsendet utvecklats. Skall man finna dess historiska utgångspunkt, har man i stället snarare att vända blicken till sjörätten och det s. k. sjölånet, *foenus nauticum*. Det utmärkande för detta senare var dels att ett lån gavs åt en person, som hade för avsikt att därmed inköpa varor för att sedermera skeppa dessa till en annan ort i syfte att där försälja dem, dels och fr. a. att lånet icke behövde återbetalas, om lasten gick förlorad. Kommo varorna åter lyckligt fram, skulle lånet återbetalas med viss ränta, som icke blott motsvarade vanlig låneränta utan även en ersättning för den risk långivaren löpte på grund av nyssnämnda bestämmelse om fordringens upphörande vid de fraktade varornas förlust. Detta innebar ju, att låntagaren, som använt de lånade pengarna till inköp av de varor, som voro föremål för transporten, i verkligheten genom att giva en särskild gottgörelse uppnådde fördelen att vara försäkrad mot förlust, för den händelse varorna under transporten gingo förlorade. Därifrån var steget icke långt till ett avtal, varigenom man, oberoende av om man samtidigt betingade sig något kapital till låns, mot särskild gottgörelse överenskom med viss person, att han skulle åtaga sig att bära faran för vissa varor, som skulle underkastas sjötransport. Detta steg tog man någon gång i början av 1300-talet i de stora italienska handelsstäderna, som drevo en

omfattande handel på det då icke blott på grund av oberäkneligheten av väder och vind utan även på grund av talrika sjörövare tämligen osäkra Medelhavet. En omständighet, som därvid sannolikt haft en viss betydelse, var den kanoniska rättens förbud mot att taga ränta. Skulle icke den fördel i nyss berörda hänseende sjölånet erbjudit gå helt och hållet förlorad, då detta ränteförbud gjordes gällande även beträffande sjölånet, blev det nödvändigt att skilja mellan själva kreditavtalet, lånet, å ena sidan och å den andra den härtill sig anslutande överenskommelsen om långgivarens övertagande av faran. Genom att det förra föll bort blev det möjligt att fasthålla vid det senare, och övertagandet av fara mot viss gottgörelse framstod som ett särskilt avtal.

Därigenom var sjöförsäkringsavtalet färdigbildat. Från de italienska handelsstäderna spred sig sedan detta avtal först till Spanien och därifrån till Nederländerna, varifrån åter kännedomen om sjöförsäkringen fördes till England och Hamburg och därifrån slutligen till Norden, sannolikt i slutet av 1500-talet.

Blev sjöförsäkringen sålunda redan ganska tidigt utvecklad, dröjde det åter ända till 1700- och 1800-talen, innan försäkringstanken vann den stora utbredning till nya områden, å ena sidan brandförsäkring, kreatursförsäkring, inbrottsförsäkring o. s. v., å andra sidan liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring, varmed vi numer äro så förtrogna. Först under nämnda tid skapades nämligen det tekniska hjälpmedel — sannolikhetskalkylen — som fr. a. var nödvändigt för den storartade utveckling av försäkringstanken senare tider fått bevittna, och först i nyare tid förelåg också det statistiska erfarenhetsmaterial, som är den nödvändiga grundvalen för alla sannolikhetsberäkningar. Av alldeles särskild betydelse var detta nya grundlag för livförsäkringen. Ännu en omständighet, som bidragit till den senare tidens snabba utveckling, är slutligen, att försäkringsverksamheten i största utsträckning övertagits av aktiebolag i stället för av enskilda personer.

Jämsides med utvecklingen av själva sjöförsäkringen gick utvecklingen av de därtill sig knytande rättsreglerna, och redan på 1300-talet var sålunda sjöförsäkringsrätten färdigbildad i sina huvuddrag. Redan tidigt blev den också flerstädes

föremål för uppteckning och kodifiering. Vad vårt land beträffar, påträffa vi de första bestämmelserna rörande sjöförsäkring redan i 1667 års sjölag, vars 6 balk utgör en försäkringsbalk, där sjöförsäkringen i 18 kap. är föremål för behandling. Dessa bestämmelser upphävdes sedermera genom försäkrings- och haveristadgan av 1750, som i sin ordning upphävdes genom 1864 års sjölag. Denna senare lag byggde i allt väsentligt på den i Tyskland år 1861 antagna Allgemeines Handelsgesetzbuch, som i sitt 10 kap. innehöll en synnerligen utförlig reglering av de till sjöförsäkringsavtalet anknyttande rättsliga förhållandena. En mindre revision underkastades sedermera de försäkringsrättsliga bestämmelserna i 1864 års sjölag vid sjölagens allmänna revision år 1891.

Även i övriga europeiska länder blev sjöförsäkringen tidigt föremål för utförlig reglering. Såsom särskilt betydelsefull framträder hithörande lagstiftning i Frankrike, England och Tyskland. De nu gällande rättsreglerna återfinnas i Frankrike i Code de Commerce art. 332 ff., i England i Marine insurance act av 1906, i Tyskland i 1897 års Handelsgesetzbuch, vilken år 1908 reviderades.

Blev sålunda sjöförsäkringsrätten redan tidigt föremål för lagstiftarnas intresse, gäller emellertid motsatsen om försäkringsrätten i övrigt. Och detta icke blott i Sverige utan även i övriga länder. Bortsett från Das allgemeine Landrecht für die Preussischen Staaten av 1794, som verkligen icke blott hade avseende å sjöförsäkring utan gav bestämmelser rörande försäkringsavtal i allmänhet, dröjde det ända till ett stycke in på 1900-talet, innan den första lagen, som avsåg att reglera försäkringsavtalen i allmänhet, såg dagen. År 1908 tillkommo emellertid med blott någon månads mellanrum allmänna lagar om försäkringsavtalet i Schweiz och Tyskland. Och år 1917 (eller i själva verket redan 1915) antogs också i Österrike en lag om försäkringsavtal, i det hela byggd på den tyska lagen. Såsom den fjärde i ordningen av de europeiska staterna erhöll även vårt land en legal reglering av försäkringsavtalet, i det den 8 april 1927 utfärdades lag om försäkringsavtal (FAL) med flera dithörande författningar, vilka trädde i kraft den 1 jan. 1928. Denna lagstiftning utgör en ny produkt av det redan på 1870-talet inledda gemensamma nordiska samarbetet

på lagstiftningens fält. Motsvarande, till innehållet så gott som överensstämmande lagar hava sedermera också tillkommit i Danmark (1930), Norge (1930) och Finland (1933). Slutligen har också Frankrike efter ett långvarigt förberedelsearbete erhållit en allmän försäkringsavtalslag år 1930. I flera andra länder förbereddas för närvarande förslag till sådan lagstiftning.

§ 2. Försäkringsavtalslagens allmänna karaktär.

I och med genomförandet av 1927 års försäkringsavtalslag har en stor lucka fyllts i vår rättsordning. Visserligen var man icke heller tidigare utan all ledning vid uppkommande tvistefrågors bedömande. De till bevis om försäkringsavtalen utfärdade försäkringsbrev, eller poliserna, innehålla regelmässigt ganska utförliga bestämmelser, som avse att så vitt möjligt på ett uttömmande sätt reglera parternas inbördes rättsförhållande. Och som dessa »allmänna försäkringsvillkor», som de pläga kallas, ofta äro gemensamma för det stora flertalet försäkringsgivare inom viss bransch och alltid åtminstone tämligen överensstämmande, har man ju kunnat betrakta dem som den form, vari en vid avsaknaden av uttryckliga lagregler uppstånden sedvanerätt kommit till uttryck. Ett dylikt betraktelsesätt har dock icke alltid varit väl motiverat. Att märka är nämligen, att dessa allmänna försäkringsvillkor till stor del hava karaktären av kauteler, varigenom försäkringsgivaren velat skydda sig, för den händelse han skulle finna anledning i visst fall ifrågasätta det rättmätiga i viss försäkringstagares krav. Följden härav har blivit, att de ofta uttryckligen utsäga en helt annan regel, än den som i verkligheten i allmänhet tillämpas. Även om viss bestämmelse i försäkringsvillkoren blivit åsidosatt, har försäkringsgivaren i regel avstått från att åberopa den stränga påföljd, som därför funnits stadgad i villkoren; han har, som termen lyder, visat kulans. Försäkringsvillkoren ha således i stor utsträckning innehållit så att säga »oriktig» rätt, en rätt som icke längre tillämpades. Då emellertid försäkringsvillkorens bestämmelser utgjort en del av själva det skriftliga avtalet, har likväl intet hindrat försäk-

ringsgivaren att, när han av någon anledning i visst fall funnit det påkallat, göra dessa bestämmelser gällande efter deras uttryckliga lydelse, trots att detta ofta inneburit en ordning, som tett sig för försäkringstagaren synnerligen hård och obillig, och trots att försäkringsgivaren kan ha misstagit sig vid bedömandet av det särskilda fallet.

Mot bakgrunden av de nu berörda båda omständigheterna framträder den nya lagens betydelse. Denna ligger för det första däri, att den innefattar ett försök att på ett rättvist, d. v. s. med båda de intresserade parternas intressen så vitt möjligt överensstämmande sätt reglera dessa betydelsefulla avtals innebörd och rättsverknningar, med beräkning att den reglering man sålunda åstadkommit dels skall bli av betydelse i alla de fall, då försäkringsvillkoren sakna uttryckliga regler om de i lagen behandlade förhållandena, dels och fr. a. skall bli förebildlig vid fastställandet av de allmänna försäkringsvillkoren i de olika branscherna, så att dessa för framtiden bättre än förr komma att motsvara den ordning, som faktiskt tillämpas, och därjämte erhålla en så tydlig och klar avfattning, att några tvivelsmål rörande deras innebörd icke, så som tidigare ofta varit fallet, skola behöva uppstå. Detta gäller de flesta av lagens regler, vilka sålunda, i likhet med vad vanligen fallet är med lagregler på förmögenhetsrättens område, äro deklaratöriska, så att de vika för en mellan parterna träffad motstående överenskommelse (FAL 3 §). Men lagens betydelse inskränker sig icke härtill. Såsom nyss nämndes innehålla de allmänna försäkringsvillkoren icke sällan bestämmelser, som om de tillämpades i all sin stränghet skulle innefatta ett uppenbart obilligt åsidosättande av den försäkrades intresse, i det de utan appell och utan att det är nödvändigt för ett behörigt tillgodoseende av försäkringsgivarens intresse beröva den försäkrade all rätt till ersättning. Icke sällan förekom det sålunda tidigare i försäkringsvillkoren — för att blott med ett enda exempel antyda, vad frågan gäller — bestämmelser om att en försäkringstagare, som lämnat en oriktig uppgift till försäkringsgivaren vid avtalets slutande, därigenom skulle gå förlustig all rätt till försäkringsersättning, även om det förhållande, varom felaktig upplysning lämnats, icke varit av någon betydelse för den timade skadans uppkomst

eller omfattning. Med hänsyn härtill har det framstått som en viktig uppgift för lagstiftaren att förebygga, att dylika mer eller mindre orimliga avtalsvillkor kunde bringas i tillämpning, och detta har föranlett, att i icke så få fall lagen har givit regler, som äro t v i n g a n d e så till vida, att de icke kunna frånvikas till försäkringstagarens nackdel. Försäkringsväsendets stora betydelse för samhället och kravet på rättssäkerhet i förening med den omständigheten, att den enskilda försäkringstagaren i allmänhet icke förstår eller ens äger möjlighet att gent emot försäkringsgivaren vid avtalets slutande tillvarataga sina intressen i berörda hänseende, har föranlett dessa avsteg från avtalsfrihetens grundsats.

Emellertid är det uppenbart, att lagen icke kunnat uppmärksamma alla sådana fall, där en försäkringstagare kan tänkas hava behov av skydd i nämnda hänseende. Dels skulle ett försök att åstadkomma en dylik reglering lätt nog kunna komma att bliva till ett betänkligt hinder för försäkringsväsendets alltjämt fortgående utveckling. Och dels är det uppenbarligen omöjligt att tänka sig, att man skulle kunna på förhand fastställa alla situationer, i vilka en möjlighet till missbruk av avtalsfriheten vore tänkbar. På grund av dessa överväganden har också FAL 34 § upptagit en allmän, kompletterande regel, som avser att giva domstolarna möjlighet att åsidosätta sådana avtalsvillkor, som avvika från FAL och som visa sig leda till uppenbar obillighet. Redan på grund av allmänna rättsregler, nämligen reglerna om bristande förutsättningar, liksom ock enligt den allmänna avtalslagens regler om ogiltigheten av rättshandlingar, som strida mot tro och heder, föreligger ju en viss möjlighet att komma till rätta med dylika obilliga avtalsvillkor. Även där dessa regler icke räcka till men fråga likväl är om ett fall, där ett avtalsvillkor leder till uppenbar obillighet, ger nu 34 § domstolen möjlighet att jämka villkoret ifråga eller lämna detsamma helt utan avseende, nämligen där sådant kan anses överensstämma med en god försäkringspraxis. Ett exempel på tillämpningen av denna paragraf i rättspraxis erbjuder NJA 1935 s. 424; då försäkringstagarens underlåtenhet att behörigen fullgöra en i försäkringsvillkoren upptagen föreskrift om skyldighet att inom viss tid insända läkarintyg icke länt försäkringsgivaren till

men, ansåg HD, att tillämpande av ifrågavarande försäkringsvillkor skulle leda till uppenbar obillighet och att det överensstämde med god försäkringspraxis att lämna villkoret utan avseende.

Gent emot ifrågavarande bestämmelse i 34 § har rätt mycket kritik övats. Garantien för att den arbiträra befogenhet, som här tillagts domstolarna, icke skall missbrukas — vare sig så, att domstolarna visa sig för släpphänta, eller så, att de försäkrade skola frestas till obefogade rättegångar — ligger fr. a. i kravet, att åsidosättandet av det avtalsvillkor, varom fråga är, skall överensstämma med god försäkringspraxis. I detta senare hänseende blir det emellertid försäkringsgivarna själva, som ytterst bliva avgörande. Ty för att erhålla nödig upplysning i sistnämnda hänseende nödgas domstolarna uppenbarligen att vända sig till den försäkringsrättsliga sakkunskapen. Regelmässigt kommer det därvid att bliva den av Svenska försäkringsföreningen tillsatta s. k. sakkunnignämnden (vilken trädde i funktion redan år 1923), som kommer att anlitas; jfr nyssnämnda rättsfall. Denna nämnd fyller nämligen ungefär samma uppgift som handelskamrarna i motsvarande hänseende, i det densamma efter anmaning av myndigheter eller enskilda avgiver responsa rörande frågor om existensen av eventuella kutymer på försäkringsväsendets område resp. om visst avtalsvillkors överensstämmelse med skick och bruk inom försäkringsväsendet.

Utom i nu berörda hänseende fyller lagen slutligen en mycket viktig, kanske sin viktigaste uppgift genom att uttryckligen avgöra åtskilliga spørsmål om tredje mans rätt, vilka tidigare varit föremål för tvivelsmål icke blott då försäkringsvillkoren saknat särskilda bestämmelser i detta hänseende utan även i det motsatta fallet. Här har nu lagen genom uttryckliga regler skingrat tvivelsmålen och skapat rättssäkerhet och därvid även träffat avgöranden, som ur social synpunkt äro ytterst betydelsefulla. Främst gäller detta med avseende å reglerna om tredje mans rätt på grund av ett till hans förmån slutet livförsäkringsavtal, t. ex. en hustrus rätt enligt ett sådant avtal, som hennes man slutit för att sörja för henne. I detta hänseende har genom reglerna om insättande av förmåns-tagare och om utmättingsfrihet för dylika försäkringar ett be-

tydelsefullt skydd beretts tredje man. Även på sakförsäkringsens område har försäkringslagen emellertid i stor utsträckning tillvaratagit tredje mans rätt, i det uttryckliga regler givits om det förut synnerligen omdiskuterade spörsmålet, huruvida en vanlig sakförsäkring, t. ex. brandförsäkring å byggnad, kan anses gälla även till ny ägares resp. panthavares eller annan rättighetshavares förmån. Här visar sig lagens betydelse också ur rent formell teoretisk synpunkt, nämligen däri, att den samma vågat bryta med det traditionella, fr. a. i tysk försäkringsdoktrin utvecklade betraktelsesättet, enligt vilket försäkringsavtalets föremål utgöres av varje försäkringstagares subjektiva intresse, och i detta hänseende i stället håller fast vid en ordning, som mera överensstämmer både med vanligt föreställningssätt och med de grundläggande faktiska förhållandena. Till den närmare innebörden av detta skola vi återkomma längre fram. Här har blott varit avsikten att betona, att den nya lagen utgör icke blott ett mycket värdefullt lagverk utan även ett i hög grad självständigt, varigenom försäkringsrätten i flera hänseenden måste anses hava blivit förd ett långt steg framåt.

§ 3. Försäkringsavtalslagens tillämpningsområde.

Beträffande frågan om FAL:s räckvidd må till en början framhåvas, att densamma, såsom av det redan tidigare sagda tydligt framgår, endast avser att reglera försäkringsverksamheten ur privaträttslig synpunkt. Redan för flera år sedan har nämligen tillkommit en lagstiftning, som avser den offentligrättsliga sidan av försäkringsväsendet, d. v. s. det allmännas kontroll över försäkringsanstalterna och deras ekonomiska ställning. Detta skedde redan genom lagen 1903 om försäkringsrörelse samt lagen s. å. om utländsk försäkringsanstalts rätt att driva försäkringsrörelse här i riket, av vilka lagar den förstnämnda sedermera blivit ersatt genom lagen 1917 om försäkringsrörelse. Dessutom gälla särskilda bestämmelser om understödsföreningar (lag 1912), erkända sjukkassor (KF 1931) och erkända arbetslöshetskassor (KF 1934), vilka föreningar och kassor sålunda äro undantagna från 1917 års lag.

FAL äger endast tillämpning »å avtal, varigenom försäkring meddelas av någon som driver försäkringsrörelse» (1 §). Den frågan uppstår emellertid då till en början, vilka avtal som kunna betraktas som avtal om försäkring. Denna fråga lämnar lagen öppen, detta i likhet med alla de förutnämnda europeiska försäkringsavtalslagarna. I enlighet med en inom doktrinen allt mer utbredd åsikt har man funnit det omöjligt att på ett uttömmande och invändningsfritt sätt definiera begreppet försäkring och därför överlåtit åt rättspraxis att med ledning av vanligt språkbruk och allmän uppfattning avgöra, om i det särskilda fallet ett försäkringsavtal föreligger eller icke. I allmänhet torde någon tvekan härom icke komma att uppstå. Uteslutet är detta likväl naturligen icke, och för sådana fall kan det vara önskvärt att kunna peka på vissa omständigheter, som måste anses karakteristiska för vad som rymmes under beteckningen försäkring. En sådan omständighet har lagen själv framhåvt genom att så begränsa sitt tillämpningsområde, att därå rymmas endast sådana avtal, som avslutas »av någon som driver försäkrings-rörelse». Därmed utsäges att endast sådana avtal, som meddelas yrkesmässigt, höra dit, däremot icke ett enstaka avtal, varigenom viss person åtager sig att vid viss händelses inträffande erlagga en livränta eller betala ett skadestånd el. dyl. Åtminstone så till vida har lagen adopterat det oftast framhåvda kännetecknet på ett försäkringsavtal, det nämligen, att avtalet grundar sig å planmässig stordrift, d. v. s. å sådana mer eller mindre tillförlitliga statistiska beräkningar, som anses utgöra det moderna försäkringsväsendets grundval. Längre än nu sagts kan man däremot icke utsträcka förutsättningen beträffande beskaffenheten av den rörelse, som skall drivas, för att FAL skall kunna tillämpas. I motsats mot 1917 års lag avser FAL sålunda även en icke affärsmässigt bedriven rörelse, d. v. s. en rörelse som icke avser att lämna vinst å ett tillskjutet kapital eller som i allt fall icke bedrives på det sätt, som ur denna synpunkt utmärker ett affärsföretag. Även avtal, som slutas av en s. k. understödsförening, falla därför i regel under lagen; uttryckligt undantag är dock här stadgat beträffande s. k. erkända sjukkassor och erkända arbetslöshetskassor (se vidare nedan).

Även om man nu icke vill giva sig in på ett försök att definiera begreppet försäkring, kan man dock hava anledning att framhäva ytterligare en omständighet, som synes giva en praktiskt betydelsefull begränsning av detta begrepp i viss riktning, den nämligen, att för försäkringsavtalet måste anses utmärkande, att det utgör ett fullt självständigt avtal. Härigenom faller utanför lagens tillämpningsområde t. ex. det avtal, som föreligger på grund av en kommissionärs åtagande att stå del credere för kundernas förbindelser; likaså det avtal med postverket man ingår, då man assurerar en postförsändelse. Det ena som det andra utgör allenast ett accessoriskt avtal, för att icke säga, såsom motiven till lagen, allenast modifikationer i ett annat avtal, nämligen kommissions- resp. fraktavtalet.

Även med denna begränsning har man dock icke erhållit någon tillräcklig ledning för avgörandet, då det t. ex. gäller frågan, om till försäkring är att räkna en s. k. bankgaranti, d. v. s. det åtagande att svara för en viss persons förbindelse, som en bank mot viss gottgörelse åtager sig. Även detta är väl ofta ett accessoriskt avtal och faller då på den grund utanför försäkringens område. Även om avtalet skulle vara självständigt, anses emellertid detsamma gälla utan att det likvisst synes möjligt att påvisa den bestämning hos begreppet försäkring, som då icke vore till finnandes.

Lagen gäller varje form av försäkringsavtal, vare sig detsamma grundas på en överenskommelse om medlemskap i ett bolag eller förening, grundad å delägarnas ömsesidiga ansvarighet, ett s. k. ömsesidigt försäkringsbolag, eller på ett avtal med ett försäkringsaktiebolag.

Däremot gälla lagens regler icke sådana försäkringar, som komma till stånd utan avtal. Stundom förekommer det ju även nu för tiden, att lagen föreskriver, att viss person ipso jure är försäkrad. Så är ju i vårt land fallet enligt lagen 1913 om allmän pensionsförsäkring och lagen 1916 om försäkring för olycksfall i arbete. Dylika försäkringar falla utan vidare utanför lagens tillämpningsområde.

På grund av uttryckligt stadgande i 1 § 2 st. gäller detsamma emellertid även om sådana avtal, som slutas enligt nyssnämnda båda lagar. Enligt 1916 års lag om försäkring för

olycksfall i arbete 4 § äger en arbetsgivare — i stället för att låta sina arbetare enligt lagen automatiskt bli försäkrade i Riksförsäkringsanstalten — ingå som delägare i ett för ändamålet särskilt bildat ömsesidigt försäkringsbolag, vars delägare utgöras av arbetsgivare och för vars förbindelser delägarna svara med obegränsad personlig ansvarighet. Vidare kan enligt 35 § samma lag frivillig försäkring slutas såväl med Riksförsäkringsanstalten som med ett dylikt enskilt bolag rörande försäkring i andra fall än dem, där försäkringsplikt är för handen. Och enligt lagen 1913 om allmän pensionsförsäkring § 34 slutligen står det envar fritt att genom erläggande av frivilliga avgifter erhålla försäkring, som medför rätt till pension utöver vad eljest i nämnda lag stadgas. I alla dessa fall av socialförsäkring förklarar nu 1 § 2 st. uttryckligen lagen otillämplig.

Undantagna från FAL äro emellertid vidare även vissa slag av privata försäkringsavtal. Undantag stadgas sålunda för det första beträffande avtal, som meddelas av en s. k. erkänd sjukkassa. Anledningen härtill är den, att ifrågavarande sjukkassor enligt den för dem gällande lagstiftningen, 1912 års lag om understödsföreningar och K. F. 1931 om erkända sjukkassor, intaga en ställning, som hänför dem till samma område som de båda förstnämnda lagarnas, d. v. s. socialförsäkringens gebit. Detsamma är förhållandet med s. k. erkänd arbetslöshetskassa enligt den angående dylika kassor gällande K. F. den 15 juni 1934.

Undantag har vidare stadgats beträffande ett helt otvivelaktigt fall av privat försäkringsavtal, nämligen s. k. återförsäkring. Därmed förstås det avtal, vilket ett försäkringsbolag, som försäkrat en viss risk, sluter med ett annat försäkringsbolag och vilket innebär, att sistnämnda bolag i sin tur övertager viss del av förstnämnda bolags åtagna risk. Så snart ett bolag slutit ett avtal om försäkring av en mera betydande risk, ingår detsamma ett dylikt avtal om återförsäkring av större eller mindre del av risken. Härigenom ernås en betydligt större riskfördelning än vad eljest vore möjligt. Skälen till att dylika reassuransavtal förts utanför FAL:s tillämpningsområde äro flera. Bl. a. är det den åsikten, som gjort sig gällande, att skiljaktigheterna mellan dessa försäkringsavtal och

andra äro så stora, att några för dem alla gemensamma regler icke låta sig uppställa. Härtill kommer särskilt, att vid dessa försäkringsavtal båda parterna äro försäkringsgivare, som stå på lika fot, då det gäller förmågan att tillvarataga vardera partens intressen gentemot den andre.

Slutligen är att märka, att för ett visst slag av försäkringsavtal, nämligen avtal om s. k. trafikförsäkring å motorfordon, i åtskilliga avseenden gälla särskilda regler enligt 1929 års lag angående dylik försäkring. I den mån ej annat följer av dessa särskilda regler är FAL emellertid tillämplig även å dylik försäkring.

Med nu nämnda undantag är FAL tillämplig å alla slag av försäkringsavtal. Den gäller sålunda

1) alla slags skadeförsäkringsavtal, även den förut i SjöL reglerade sjöförsäkringen; och

2) all slags summaförsäkring eller personförsäkring, såsom liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring av olika slag.

Naturligen är emellertid icke varje lagens regel tillämplig å alla dessa olika slags försäkringsavtal. Fäster man sig till en början blott vid den nyss antydda skillnaden mellan skadeförsäkring och summaförsäkring, så visar den ju hän på så stora olikheter mellan dessa båda grupper av försäkringsavtal, att det redan från början måste vara klart, att de i det hela påkalla en olika reglering.

Med skadeförsäkring förstår man sådana avtal, där förutsättningen för försäkringsgivarens förpliktelse att utbetala ersättningssumman är, att den försäkrade verkligen lidit påvisbar förmögenhetsförlust, och där normen för ersättningens bestämmande utgöres av förmögenhetsskadans belopp. Till denna art av försäkringsavtal hör framför allt all slags sakförsäkring, såsom brandförsäkring å byggnader, inbrottsförsäkring å lösören, sjöförsäkring å fartyg och last, hagenskadeförsäkring å gröda, kreatursförsäkring o. s. v. Men dit hör ock s. k. ansvarighetsförsäkring, d. v. s. en försäkring, där försäkringsgivarens förpliktelse går ut på att ersätta den förmögenhetsförlust, som drabbar den försäkrade därigenom, att han av någon anledning, exempelvis i egenskap av automobilägare eller byggmästare eller på grund av egen vårdslöshet, blir skadeståndsskyldig gent emot tredje man. Och dit hör ock

s. k. kreditförsäkring, d. v. s. en försäkring där försäkringsgivaren åtager sig att svara för den förlust, som kan drabba en person därigenom, att en hans gäldenär blir insolvent och icke kan fullgöra sin gäldförpliktelse, eller med andra ord en försäkring vid vilken försäkringsgivarens förbindelse har samma innehåll som en borgen.

Från alla dessa slag av försäkring skiljer sig framför allt livförsäkringen. En försäkring, som någon tager på sitt eget liv, är icke skadeförsäkring utan *summaförsäkring*, d. v. s. försäkringsgivarens förpliktelse går icke ut på att vid dödsfallet ersätta viss person den förmögenhetsförlust denne kan visa, att dödsfallet orsakat, utan försäkringsgivarens förpliktelse innefattar i stället åtagandet att vid dödsfallet prestera en viss bestämd summa penningar, och detta oberoende av om den, som äger fordra denna summa, alls på grund av dödsfallet vållats någon påvisbar försämring i sitt förmögenhetsläge. Detsamma gäller i viss utsträckning även olycksfalls- och sjukförsäkring.

Den nu anmärkta olikheten mellan skadeförsäkring och *summaförsäkring* måste naturligen medföra, att åtskilliga bestämmelser, som äro nödvändiga beträffande den förra, sakna motsvarighet beträffande den senare liksom tvärtom att åtskilliga bestämmelser, som påkallas av den senare, äro onödiga beträffande den förra. Men icke blott detta, utan åtskilliga bestämmelser, som påkallas av det ena slaget av försäkringsavtal, måste även bliva direkt oriktiga, då det gäller övriga försäkringsavtal. Man har stundom velat göra gällande, att denna skillnad mellan skadeförsäkring och *summaförsäkring* vore så väsentlig, att det på grund därav vore alldeles oberättigat att föra dem båda under en gemensam kategori, *försäkringsavtalet*, som stode som ett självständigt avtal vid sidan av övriga privaträttsliga avtal, såsom köp, arrende o. s. v. Detta är dock knappast riktigt, ty det är ju dock i båda fallen i regel fråga om att avhjälpa de ekonomiskt menliga konsekvenserna av en oviss händelses inträffande och i båda fallen också fråga om en verksamhet, som har sin grund i en alldeles likartad teknik, en med statistikens och sannolikhetskalkylens hjälp företagen uträkning av det vederlag, som kompenserar viss risk. Även om man medger, att båda grupperna utgöra för-

säkringsavtal, så blir emellertid den nödvändiga konsekvensen av den anmärkta olikheten dem emellan, att de bestämmelser, som kunna bli gemensamma för alla slags försäkringsavtal, bli relativt fåtaliga och att ett flertal bestämmelser måste givas särskilt för varje huvudgrupp. Av FAL:s 124 paragrafer är det sålunda också allenast de 34 första, som avse försäkringsavtal i allmänhet.

Icke heller inom de båda huvudgrupperna kan man inskränka sig till att giva gemensamma regler för alla därunder fallande försäkringsavtal. Inom exempelvis skadeförsäkringen visar sig särskilt sjöförsäkringen i flera avseenden så olika övriga försäkringsgrenar, att både särskilda och i flera hänseenden skiljaktiga regler för denna försäkringsgren därav motiveras. Åtskilliga regler bli emellertid gemensamma. I överensstämmelse hämed inledes ock den avdelning i FAL, som avhandlar skadeförsäkringen, med ett särskilt kapitel, inefattande »allmänna bestämmelser» för skadeförsäkringen, omfattande 24 paragrafer. Därefter följa emellertid särskilda kapitel, som avhandla dels sjö- och annan transportförsäkring, dels brandförsäkring, dels kreatursförsäkring och dels slutligen ansvarighetsförsäkring. — Något motsvarande gäller ock beträffande summaförsäkringen. Sålunda ges särskilda bestämmelser om livförsäkring och särskilda om olycksfalls- och sjukförsäkring, varvid det kapitel, som avhandlar livförsäkring, inledes med några för all livförsäkring gemensamma regler, varefter följa särskilda regler för kapitalförsäkring och särskilda för livränteförsäkring.

§ 4. Den försäkringsrättsliga litteraturen.

De första litterära utslagen av intresset för försäkringsrätten finner man redan på 1500-talet. Redan 1552 trycktes sålunda i Venedig ett arbete av PETRUS SANTERNA med titeln *Tractatus de assecurationibus et sponcionibus mercatorum* och 1569, likaledes i Venedig, ett arbete av BENVENUTO STRACCHA med titeln *De assecurationibus*. Det första mera betydande arbetet

torde emellertid kunna sägas vara den franska rättslärde EMÉRIGONS *Traité des assurances* . . ., utgivet 1783 och i ny upplaga 1827. Först i och med slutet av 1800-talet börjar den försäkringsrättsliga litteraturen flöda mera ymnigt. Den största uppmärksamheten tilldrager sig redan genom sin väldiga omfattning men även genom flera banbrytande verk den tyska litteraturen. Av stor betydelse är icke minst den källa till kunskap om försäkringsrätten man har i protokollen från de förhandlingar, som föregingo antagandet av 1861 års tyska handelslags bestämmelser. Dessa protokoll, den s. k. Nürnbergkonferensens förhandlingar, äro utgivna i 9 band av konferensens sekreterare I. LUTZ, och de förhandlingar, vilka avsågo sjöförsäkringsrätten och vilka fördes, sedan konferensen förflyttat sig till Hamburg, återfinnas i Bd 7 o. 8. Tyvärr är det stoff dessa protokoll erbjuda ganska svårtillgängligt, i det något register icke utgivits till dessa delar, något som är särskilt beklagligt, enär så gott som varje fråga behandlas på ett flertal olika ställen. Denna brist fyller emellertid i viss mån det arbete, som utgör den förnämsta framställningen av den i 1861 års HGB upptagna sjöförsäkringsrätten, nämligen den av VOIGT författade, efter hans död av SEEBOHM utgivna kommentaren till denna lags ifrågavarande bestämmelser. I denna kommentar förekomma nämligen vid varje paragraf tämligen fullständiga hänvisningar till dithörande delar av förarbetena. Av äldre tysk litteratur kan dessutom nämnas LEWIS, *Lehrbuch des Versicherungsrechts*, utg. 1889 samt fr. a. EHRENBORGs kända arbete *Versicherungsrecht*, utg. 1891 och omfattande den allmänna delen av försäkringsrätten (ingår i BINDINGS *Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft*). Efter tillkomsten av 1908 års allmänna lag om försäkringsavtal har naturligen utgivits ett flertal kommentarer. Av dessa skall i första rummet nämnas den största och bästa, av GERHARD, HAGEN m. fl. författade, vilken fr. a. är värdefull därigenom, att den fullständigt återger också motiven till lagen. Mindre kommentarer hava utgivits av bl. a. HAGER-BRUCK, SCHNEIDER m. fl. Under senare tid ha också i Tyskland tillkommit ett par stora systematiska arbeten, nämligen dels den stora av HAGEN författade framställningen av hela försäkringsrätten, både den allmänna och den speciella

delen, som ingår som Bd 8 Abt. 1—2 i den av EHRENBURG utgivna Handbuch des Handelsrechts, utg. 1922, dels den oerhört brett anlagda, av KISCH författade Handbuch des Privatversicherungsrechtes, av vilken emellertid blott utkommit Bd 2, avhandlande Die Lehre von der Versicherungsgefahr, 1920 och Bd 3, avhandlande Die Lehre von dem Versicherungsinteresse, 1922. Sjörätten har bearbetats i ett synnerligen omfattande arbete av RITTER, 1922.

Vad fransk rätt beträffar må utom det förutnämnda arbetet av EMÉRIGON nämnas LYON-CAEN & RENAULT, Traité de droit commercial, som i Tome 6 avhandlar försäkringsrätten, samt HÉMARD, Traité théorique et pratique des assurances terrestres, vilket arbete även avhandlar försäkringsrätten. Kommentarer till den nya lagen ha utgivits av bl. a. ANCEY & SICOT (1930) och GODART & PERRAUD-CHARMANTIER (1930).

För engelsk rätts del är fr. a. att hänvisa till ARNOULDS stora framställning av sjöförsäkringsrätten, The marine insurance, och för den övriga delen av försäkringsväsendet till PORTER, The laws of insurance, vilka båda ständigt utkomma i nya upplagor.

Vad schweizisk rätt angår är att fr. a. nämna ROELLIS Kommentar zum schweizerischen Bundesgesetze über den Versicherungsvertrag, ett betydande arbete, rikt på självständiga fruktbärande synpunkter. Endast D. 1, som utkom 1914 och avhandlar lagens allmänna bestämmelser, är författad av Roelli. Försättningen av arbetet är författad av JAEGER, som utgivit D. 2 (1932), avhandlande sakförsäkring, D. 3 (1933), avhandlande fr. a. personförsäkring och återförsäkring samt D. 4 (1933), innehållande inledning och utförligt sakregister.

Av Österrikes försäkringsrättsliga litteratur är fr. a. att nämna EHRENZWEIGS stora systematiska framställning av österrikisk och tysk försäkringsrätt, »Versicherungsvertragsrecht» Bd 1, 2 (1935), ett framstående arbete. Samme författare har också utgivit en kortfattad kommentar till de österrikiska försäkringslagarna under titeln »Die Rechtsordnung der Vertragsversicherung» (1929). Även den är trots sin oerhörda knapphet ett mycket innehållsrikt och bra arbete.

Vad de nordiska länderna beträffar är litteraturen synnerli-

gen sparsam. Både Danmark och Norge äro dock bättre lottade än vi. I båda dessa länder föreligga framställningar av sjöförsäkringsrätten, i Danmark av BENTZON och i Norge av PLATOU, i dessa författares framställningar av sjörrätten. Av äldre litteratur är vidare att nämna för dansk rätt: BACHE, Brandförsäkringsretten 1, COHN, Livsförsäkringskravet, FEDERSPIEL, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring, SCHIØRRING, Den danske Søforsikringspolice, SINDBALLE, Forsikringsretlige Studier; för norsk rätt: BRANDT, Søforsikringsret, STANG, Forsikringsret, 2 uppl., ØVERGAARD, Om livsförsäkringskravet som formuesobjekt. Vad slutligen den äldre svenska litteraturen angår inskränker den sig, om man bortser från HAMBROS för länge sedan föråldrade framställning av sjöförsäkringsrätten i Den privata sjörrätten, till ett fåtal monografier, bland dem ENGSTRÖMER, Om försäkringsgivares förpliktelse (1908) och HULT, Om försäkring av tredje mans intresse (1927), samt åtskilliga smärre, ofta dock mycket värdefulla uppsatser, främst i försäkringsväsendet behandlande tidskrifter, bl. a. Nordisk försäkringstidskrift. Vidare må tilläggas, att vi hava en liten god framställning av det svenska brandstodsväsendets historiska utveckling i ett av SJÖCRONA avgivet betänkande ang. försäkringsväsendets ordnande (1883) s. 8—19 samt en ingående historisk framställning av »Försäkringsväsendets historia i Sverige intill Karl Johanstiden», författad av TOM SÖDERBERG och utgiven av Wesmanns skandinaviska försäkringsfond (1935), som samtidigt med detta arbete även utgivit liknande framställningar beträffande Danmarks och Norges försäkringsväsen, författade av J. O. BRO JØRGENSEN resp. K. LORANGE.

Med avseende å gällande lag åter utgöra motiven i försäkringslagstiftningskommitténs betänkande en utmärkt källa till upplysning. De äro på sedvanligt förträffligt sätt tillrättlagda för praktiskt bruk i en av RUDOLF EKLUND utgiven kommentar, ingående i Norstedts »gula bibliotek». En motsvarighet härtill utgör den av NICOLAY L. BUGGE utgivna kommentaren till den norska lagen. Ett utmärkt hjälpmedel vid tolkningen även av den svenska lagen utgör slutligen den av DRACHMANN BENTZON utgivna kommentaren till den danska lagen; detta arbete är väsentligt mera omfattande än de båda nyssnämnda kommentarerna och har närmast karaktären av en

handbok i försäkringsavtalsrätt. Slutligen är att nämna, att ett hjälpmedel till behärskande av den försäkringsrättsliga judikaturen föreligger i ett av GUNNAR PALME utgivet register över försäkringsmål i alla de nordiska länderna. Av samma författare föreligger även en »Kort handledning beträffande vissa rättsliga frågor angående livförsäkring».

Avd. I. Allmänna bestämmelser.

KAP. 1.

Försäkringsavtalets avslutande.

§ 1. Hur och när avtalet kommer till stånd.

Undantagsvis förekommer det, att en försäkringsgivare till allmänheten riktar ett verkligt anbud om slutande av en försäkring, så att det blott erfordras en därav intresserad persons accept i en eller annan form, för att avtalet skall komma till stånd. Så är fallet t. ex. då en försäkringsgivare på en resebyrå tillhandahåller färdigskrivna försäkringsbrev, avseende reseolycksfallsförsäkring för viss resa; i dylikt fall kommer avtalet till stånd genom försäkringstagarens accept av försäkringsgivarens anbud i och med erläggandet av den fordrade premien. I vanliga fall är det emellertid icke från försäkringsgivaren utan från försäkringstagaren, som det rättsligt avgörande anbudet utgår. Visserligen vänder sig försäkringsgivaren regelmässigt till allmänheten med allehanda prospekt, varigenom försäkringsskydd erbjudes. Dessa prospekt, vilka ju ofta, särskilt då det gäller liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring, bringas till allmänhetens kännedom genom av försäkringsgivaren anställda agenter, som uppsöka dem, vilka förmodas vara i behov av försäkringsskydd, ha emellertid allenast innebörden av en uppmaning till därav intresserade att till försäkringsgivaren ingiva en ansökan om försäkring. En dylik ansökan, oftast avfattad på särskilda, av agenten tillhandahållna tryckta blanketter och innehållande vissa närmare upplysningar rörande den sak eller den person, som skall bliva föremål för försäkringen, är det som utgör det verkliga anbudet, genom vars accepterande av försäkringsgivaren försäkringsavtalet kommer till stånd.

Av det anbud försäkringstagaren sålunda ingiver till försäkringsgivaren blir den förre enligt allmänna regler om avtal, sådana de numer finnas fixerade i lagen 1915 om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, bunden så snart det kommer till försäkringsgivarens eller hans representants kännedom utan att dessförinnan eller samtidigt därmed en återkallelse kommit denne till handa. För att ansökan skall uppfattas som ett bindande anbud om försäkringsavtals slutande, anses emellertid den förutsättningen böra uppställas, att antingen redan ansökan innehåller en uppgift om den premie, som försäkringstagaren är villig betala, eller åtminstone att försäkringen beviljas i enlighet med bolagets vanliga tariffer. I motsatt fall åter är enligt en allmän åsikt en ansökan om försäkring icke att betrakta som bindande anbud.

För att den, som ingivit dylik ansökan om försäkring, skall vara på detta sätt bunden, förutsättes naturligen vidare, att icke någon allmän ogiltighetsanledning, såsom tvång, svek, misstag o. s. v. kan åberopas. Detsamma gäller naturligen ock beträffande försäkringsgivarens bundenhet. Och i detta senare fall är detta av särskild betydelse. För att en försäkringsgivare skall kunna inlåta sig på ett försäkringsavtal, måste han hava så vitt möjligt fullständig och riktig upplysning om alla för den fara han övertager betydelsefulla omständigheter. Han måste t. ex., då det gäller brandförsäkring, få vetskap om huruvida det är fråga om försäkring av ett stenhus under tegeltak eller kanske av ett gammalt trähus, täckt med spåntak el. dyl. Och han måste, om det gäller livförsäkring, få kunskap om bl. a. försäkringstagarens ålder samt om huruvida försäkringstagaren är fullt frisk eller om han lider eller tidigare lidit av någon sjukdom, som nedsatt hans motståndskraft. Om en försäkringstagare vid avtalets slutande svikligen uppgiver eller förtiger något förhållande, som är ägnat att påverka försäkringsgivarens uppfattning i det nämnda hänseendet, så blir försäkringsavtalet ogiltigt redan enligt bestämmelserna i 3 kap. i den allmänna avtalslagen. Och detsamma gäller också, om visserligen något svikligt förfarande icke förelegat men försäkringstagaren likväl uppgivit eller förtegit något förhållande under sådana omständigheter, att det skulle strida mot tro och heder att åberopa avtalet. En hänvisning till

dessas allmänna regler i 1915 års avtalslag förekommer ock i 4 § i FAL. — Emellertid är att märka, att försäkringsgivarens anspråk på att erhålla riktig upplysning om alla för försäkringsavtalet relevanta omständigheter sträcker sig långt utöver vad nu antytts. Det är icke nog, att försäkringsgivaren icke får missledas på ett svikligt eller eljest ohederligt sätt; han har även ett positivt anspråk på upplysning, vilket icke kan åsidosättas utan att det medför mer eller mindre ödesdigra verkningar för försäkringstagarens anspråk. Detta senare är emellertid icke något, som rör frågan om avtalets giltiga avslutande. Ett åsidosättande av den ifrågavarande s. k. upplysningsplikten medför numera icke avtalets ogiltighet utan allenast vissa modifikationer i försäkringsgivarens ansvarighet; (därom se vidare nedan i detta kap. 4 §).

Frågar man efter den närmare bestämda tidpunkten för försäkringsavtalets perfektion, så gäller också därom allmänna regler om avtal i 1915 års avtalslag. I enlighet med denna lags bestämmelser blir den tidpunkt avgörande, då anbudsgivaren erhållit del av accepten utan att dessförrinnan eller samtidigt därmed återkallelse av accepten kommit anbudsgivaren till handa. — Naturligen måste vidare som vanligt accepten avgivas inom acceptfristen, vilken kan vara mycket olika lång i olika försäkringsgrenar. Kortast är den väl i sjöförsäkringen, där å ena sidan några vidlyftiga undersökningar av den till försäkring ifrågasatta risken i allmänhet icke erfordras och å andra sidan kravet på skyndsamhet gör sig med särskild styrka gällande; längst åter torde den väl vara vid brandförsäkring å fabriker o. dyl. samt vid livförsäkring, i vilka fall ju en ingående undersökning av den ifrågakommande riskens beskaffenhet är nödvändig.

Betydelsen utav fastställandet av tiden för försäkringsavtalets perfektion visar sig bl. a. däri, att med avtalets fullbordande försäkringstagarens förpliktelse att betala premie i allmänhet inträder. In dubio borde ju också ifrågavarande tidpunkt bliva avgörande för inträdet av försäkringsgivarens förpliktelse, d. v. s. för hans ansvarighet för eventuellt inträffande försäkringsfall. Emellertid finns det intet som hindrar, att härför en helt annan tidpunkt bestämmes. Till en början kunna naturligen parterna själva överenskomma om den

tidpunkt de finna lämpligast. Och även om lagen uppställer en deklaratörisk eller t. o. m. tvingande regel härom, kan denna bli en annan än den nyss antydda. Detta är också, som vi senare skola finna, faktiskt händelsen i FAL.

§ 2. Försäkringsavtalets form.

Vanligt är, att beträffande varje försäkring utfärdas ett s. k. försäkringsbrev eller som det med en gammal, från Spanien härstammande, överallt i världen upptagen beteckning plägar benämnas, en polis. I SjöL § 232 stadgades också, att det ålåg försäkringsgivaren att utfärda ett dylikt skriftligt erkännande av försäkringen, och ehuru detta stadgande icke upptagits i FAL, torde det likväl fortfarande få anses gälla, att försäkringstagaren äger avfordra försäkringsgivaren ett dylikt bevis om försäkringsavtalet. Detta betyder emellertid således icke, att försäkringsavtalet skulle vara formfördrande. En fordran på skriftlig form förekommer endast undantagsvis, exempelvis i engelsk sjöförsäkringsrätt. Enligt vår rätt gäller i stället att försäkringsavtalet är perfekt i och med att försäkringsgivaren accepterat försäkringstagarens ansökan om försäkring, och försäkringsbrevet har allenast betydelse som bevisurkund. Härmed överensstämmer också, att dylika försäkringsbrev utfärdas även om det är fråga om en försäkring i ett s. k. ömsesidigt försäkringsbolag, d. v. s. ett försäkringsavtal, vars grund snarast är att söka i överenskommelsen om medlemskap i bolaget eller föreningen ifråga.

I det anmärkta hänseendet, d. v. s. som bevisurkund, är emellertid polisen av största betydelse. Ett dylikt försäkringsbrev framträder till sin yttre form som en av försäkringsgivaren allena underskriven urkund, innehållande i själva huvudtexten avtalets huvudpunkter, nämligen uppgift om det föremål, som är försäkrat, den tid, för vilken avtalet slutits, och det belopp, varför försäkringen skall gälla, den s. k. försäkringssumman, samt den premie, som skall betalas, ävensom till sist vanligen uppgift om den försäkrades namn. Därjämte plägar regelmässigt å försäkringsbreven finnas avtryckta de s. k. allmänna försäkringsvillkoren, d. v. s. de bestäm-

melser i övrigt som skola gälla beträffande ifrågavarande slag av försäkring. Betydelsen av polisens utfärdande är nu den, att det måste anses föreligga en *presumption* för att polisen fullständigt och riktigt återger försäkringsavtalets innehåll. Emellertid är det blott fråga om en *presumption*; i händelse polisen i något väsentligt hänseende avviker från vad som muntligen överenskommits, d. v. s. från den överenskommelse, som kommit till stånd genom försäkringsgivarens accept av försäkringstagarens anbud, ansökningen om försäkringen, så står det försäkringstagaren fritt att, så vitt han det förmår, styrka att en sådan avvikelse föreligger. Försäkringsgivaren åter, som själv formulerat och utfärdat försäkringsbrevet, måste ovillkorligen låta dess innehåll gälla.

Då nu emellertid ett dylikt försök av försäkringstagaren att bli fri från förpliktelserna enligt avtalet under åberopande av att polisen icke överensstämmer med ansökan om försäkring eller vad som kanske muntligen överenskommits kan vålla försäkringsgivaren, om icke annat, ett betydande obehag och besvär, så ha försäkringsgivarna regelmässigt i de allmänna villkoren inryckt en bestämmelse om att försäkringsbrevets innehåll utgör enda grunden för försäkringsgivarens förpliktelser och att försäkringstagaren genom att utan förbehåll mottaga detsamma får anses hava godkänt dess innehåll. Då emellertid å andra sidan dylika klausuler synas komma allt för mycket i strid med försäkringstagarens intresse, för den händelse de skulle tillämpas med all sin stränghet, i det försäkringstagaren, då han mottager polisen, i allmänhet icke ger sig tid att genomläsa alla dess, ofta med mycket fin stil tryckta bestämmelser, så har den tyska försäkringsavtalslagen upptagit en bestämmelse till försäkringstagarens skydd och av det innehåll, att ett dylikt förbehåll icke kan av försäkringsgivaren åberopas, förrän en tidsfrist av minst en månad förflutit utan att försäkringstagaren framställt någon invändning. Motsvarande regler gälla också i schweizisk och österrikisk rätt. I FAL finns däremot icke någon liknande bestämmelse. Likväl torde man väl även enligt denna lag komma till ett motsvarande resultat. Ty skulle en försäkringsgivare åberopa en dylik klausul gent emot en försäkringstagare, som efter försäkringsbrevets mottagande fram-

ställde och förmådde styrka en invändning om att detsamma icke motsvarade, vad som muntligen överenskommits eller i ansökan om försäkringen blivit förutsatt, skulle väl detta utgöra ett fall, där FAL:s 34 § vore tillämplig och klausulen ifråga sålunda kunna lämnas utan avseende såsom ledande till uppenbar obillighet utan att rättfärdigas av något sådant försäkringsgivarens intresse, att den vore motiverad såsom överensstämmande med god försäkringspraxis.

Även i andra hänseenden än det nu berörda kan emellertid försäkringsbrevet såsom bevismedel för rätten mot försäkringsgivaren tänkas hava skiftande betydelse, i det detsamma kan giva innehavaren en mer eller mindre självständig rätt gent emot försäkringsgivaren. Den frågan uppstår m. a. o., i vad mån försäkringsbrevet kan anses vara negotiabelt resp. invindikabelt, d. v. s. i vad mån dess innehav efter överlåtelse bereder cessionarien rätt mot försäkringsgivaren oberoende av dennes eventuella invändningar gent emot överlåtaren samt oberoende av överlåtarens bristande förfoganderätt.

Frågan blir i viss mån att besvara olika allteftersom den gäller kapitalförsäkring för dödsfall å ena sidan och å den andra alla övriga slag av försäkring. Vad först den senare gruppen angår, är det ju uppenbart, att försäkringsbrevet icke kan vara något löpande papper i vanlig bemärkelse, d. v. s. bärare av en gäldsförpliktelse, eftersom förutsättningen för försäkringsgivarens förpliktelse i dessa fall är inträffandet av en alldeles oviss händelse. Därav följer att något extinktivt förvärv av rätt gent emot försäkringsgivaren i dessa fall knappast är tänkbart. Däremot är det omtvistat, huruvida icke rätten enligt försäkringsavtalet, genom försäkringsbrevets ställande till »innehavaren» eller till »viss man eller order», åtminstone så till vida kunde lösas från det materiellt grundläggande rättsförhållandet, att innehavaren av ett dylikt försäkringsbrev vore skyddad mot de försäkringsgivarens invändningar, som kunde hava sin grund i själva försäkringsavtalet. I allmänhet synes man benägen att bestrida, att en dylik klausul kunde tilläggas en sådan innebörd. Likväl torde det knappast kunna förnekas, att då den tyska handelslagen av 1861 uttryckligen tillstodde utfärdandet av dylika försäkringsbrev, avsikten därmed just var den nyss antydda: att fri-

göra ny innehavare av försäkringsbrevet icke blott från sådana invändningar, som kunde hava sin grund i försäkringstagarens, d. v. s. den förste innehavarens person, såsom kvittningsinvändningar, utan även från rent försäkringsrättsliga invändningar, t. ex. invändningar om bristande fullgörande av den s. k. upplysningsplikten. Frågan är emellertid, åtminstone vad vårt land beträffar, av ganska ringa betydelse, enär det väl knappast förekommer, att i ifrågavarande försäkringsgrenar dylika försäkringsbrev begagnas av svenska bolag. Skall man likväl taga ståndpunkt till frågan om betydelsen av nämnda klausuler, så torde den åsikten hava fog för sig, att en dylik order- eller innehavarklausul icke har annan betydelse, än att den, som på grund av behörigt indossament, resp. de facto är innehavare av försäkringsbrevet, måste anses legitimerad att uppbära den vid ett försäkringsfall utfallande ersättningen, så att försäkringsgivaren frigöres från sin skuld genom betalning till honom; däremot kan man sålunda icke utan särskilt stöd i lag eller försäkringsvillkor giva en dylik klausul den mot försäkringsavtalets natur i själva verket alldeles stridande innebörden, att försäkringsgivaren därigenom skulle avskäras även från de rent försäkringsrättsliga invändningar, vartill han eljest vore befogad.

Vad härefter angår försäkringsbrevets betydelse vid kapitalförsäkring för dödsfall, så är läget i viss mån ett annat. Ty även om försäkringsfallet även där är en oviss händelse, är det dock blott tidpunkten därför, som är oviss, medan det däremot är säkert, att försäkringsfallet slutligen inträffar. Med hänsyn härtill och på grund av existensen av den s. k. premiereserven representerar en dylik försäkring alltid ett visst, småningom allt större värde, och den lämpar sig därför åtminstone som kreditobjekt och kan sålunda lämpligen både överlätas och pantsättas. Med hänsyn härtill uppstår i dessa fall också ett behov av en ordning, enligt vilken förvärvaren av ett sådant försäkringsbrev genom dess innehav vinner trygghet för att den rätt detsamma utvisar verkligen existerar och tillkommer avlåtaren. Detta behov har också i viss utsträckning vunnit beaktande i FAL, i det denna gjort livförsäkringsbrevet till s. k. presentationspapper ävensom infört bestämmelser, varigenom godtroende förvärvare av dylikt för-

säkringsbrev vinner skydd mot obehöriga förfoganden av överlåtare; därom se emellertid närmare nedan i kap. om livförsäkringen.

§ 3. Avtalspersonerna.

I allmänhet förekomma här endast två personer: å ena sidan ett försäkringsbolag, antingen ett aktiebolag eller ett s. k. ömsesidigt försäkringsbolag, som meddelar försäkringen, d. v. s. enligt avtal åtager sig att vid inträffande försäkringsfall utbetala ersättning för uppkommen skada eller, där avtalet gäller liv- eller annan personförsäkring, det överenskomna försäkringsbeloppet. Detta försäkringsbolag kallas i FAL med en ur sjölagen hämtad term försäkringsgivaren. Å andra sidan står den som med försäkringsgivaren ingår avtalet om försäkring, i FAL kallad försäkringstagaren. Denne är det, som förpliktelsen att gälda premie åvilar. Och honom skall också i regel ersättningen efter ett försäkringsfall komma till godo.

Alltid förhåller det sig emellertid icke på detta sätt. Stundom händer det att en tredje person föres in i avtalsförhållandet. Detta blir händelsen, då den, som sluter avtalet med försäkringsgivaren, tager försäkring å ett föremål, som tillhör någon annan än honom själv — då han i eget namn försäkrar ett tredje mans intresse. I detta fall blir visserligen försäkringstagaren betalningsskyldig för premien, eftersom han sluter avtalet i eget namn, d. v. s. så till vida ställer sin egen person i förgrunden, men han erhåller icke själv någon rätt till försäkringsersättning, därest ett försäkringsfall inträffar, utan denna rätt tillkommer i stället tredje mannen, vars intresse utgör försäkringsavtalets föremål. Denne senare är sålunda den försäkrade. FAL kallar honom dock icke den försäkrade utan benämner honom i stället försäkringshavare. Härigenom har man erhållit en särskild beteckning på denna tredje man, som njuter ersättning på grund av ett av annan person i eget namn slutet avtal, och man undgår åt-

minstone den språkliga inadvertens, som förut mötte i sjölag, vilken jämväl beträffande den på dylikt sätt försäkrade begagnade termen försäkringstagaren och på grund härav i § 242 kom att ställa »försäkringstagaren» i motsats till »den, som tog försäkringen». Att emellertid även termen »försäkringshavaren», som FAL valt, är mindre lycklig synes likväl påtagligt. Den ingiver nämligen onekligen föreställningen om att den på dylikt sätt försäkrade i allo skulle innehava samma rättsliga ställning som den, vilken har en försäkring, som han själv slutit. Detta är emellertid, som vi framdeles skola finna, ingalunda alltid eller ens i regel händelsen. Oftast kanske inskränker sig hans ställning därtill, att han har rätt uppbära ersättning vid ett eventuellt försäkringsfall, medan försäkringstagaren i stället är den, som äger förfoga över försäkringsavtalet. Bättre karakteriserar man sålunda hans ställning genom att kalla honom den försäkrade. Denna terminologi skola vi också, vid sidan av FAL:s, där tydligheten vinner därpå, betjäna oss av.

Från de nu berörda fallen, försäkring av tredje mans intresse i försäkringstagarens eget namn, har man naturligen väl att skilja sådana fall, då någon försäkrar annans intresse i dennes namn, vare sig på grund av fullmakt eller som negotiorum gestor. Dessa fall erbjuda ingen olikhet mot dem, då någon försäkrar sitt intresse utan mellanhand. Handlar den, som bringar försäkringsavtalet till stånd, icke i sitt eget utan i tredje mans, intressentens, namn, blir icke han utan blott intressenten skyldig prestera premien. Det är sålunda denne senare, som i verkligheten är försäkringstagaren, hans representant står däremot helt utanför avtalet.

Icke blott vid skadeförsäkringen förekommer det emellertid, att den ersättning, vartill försäkringsavtalet giver upphov, skall erläggas till någon annan än försäkringstagaren eller hans dödsbo. Därest exempelvis en person, som tagit en livförsäkring — vare sig å eget eller å annans liv eller på dödsfall eller livsfall — önskar att försäkringssumman skall tillfalla en viss person, dödsbodelägare eller icke, så kan han åstadkomma detta genom att giva ett särskilt förordnande därom; och detsamma gäller beträffande olycksfalls- eller sjukförsäkring. En tredje man, som på grund av dylikt förordnande äger rätt

till den på grund av en personförsäkring utgående försäkringssumman, kallas i FAL »förmånstagare».

§ 4. Förutsättningarna för försäkringsgivarens ansvarighet.

I. Tidpunkten för ansvarighetens inträdande.

Som redan förut framhållits, är denna fråga att skilja från frågan om försäkringsavtalets perfektion. Ty därmed att viss tidpunkt fixerats, vid vilken avtalet är att anse som perfekt, är det icke sagt, att också försäkringsgivarens ansvarighet inträder vid denna tidpunkt. Den kan tvärtom mycket väl inträda både vid en senare tidpunkt och vid en tidigare. När den inträder beror helt och hållet på parternas överenskommelse. Ett exempel på att överenskommelse träffas om att ansvarigheten inträder först vid en senare tidpunkt erbjuder det fall, då en försäkring slutes för viss resa, så att den begynner först i och med resans anträdande. Mycket vanligt är det också i personförsäkringen, att försäkringsgivarens ansvarighet, antingen över huvud eller för vissa fall, göres beroende av att en viss »karenstid» efter avtalets ingående förflutit. Ett annat mycket vanligt fall är slutligen det, att ansvarigheten göres beroende av premiens betalning och försäkringsbrevets överlämnande. I detta fall har emellertid FAL uppställt en viss gräns för avtalsfriheten. Lagen skiljer här mellan två olika fall, å ena sidan sådana, då orsaken till att premien icke i rätt tid kommit försäkringsgivaren till handa ligger i försäkringstagarens *mora solvendi*, å andra sidan sådana fall, då försäkringsgivaren visserligen icke bekommit premien i rätt tid men detta icke beror på att dröjsmål ligger försäkringstagaren till last. Det senare kan bliva händelsen särskilt i sådana fall, då försäkringsavtalet slutits genom telefonsamtal eller genom brev eller telegramväxling; har i dylikt fall överenskommelse träffats om premiens betalning genom postanvisning eller om dess uttagande genom postförskott, så kan det hända, att ett försäkringsfall inträffar, medan postanvisningen eller postförskottsförsändelsen är på väg. I dylikt

fall har det förefallit obilligt, att ett förbehåll om ansvarighetens beroende av premiens ingående skulle kunna åberopas, i det försäkringstagaren icke försummat något av vad på honom ankommer, och FAL har därför i enlighet därmed genom en tvingande regel modifierat innebörden av dylikt förbehåll, d. v. s. ett förbehåll om ansvarighetens beroende av premiens betalning får icke åberopas, om det ej är fråga om verkligt dröjsmål från försäkringstagarens sida (FAL 14 § 1 st.); angående tillämpningen av denna regel, då brandförsäkringstagare under postförskotts liggetid men först efter det försäkringsfall inträffat löst försändelsen, se NJA 1931 s. 57.

Vad härefter angår det förhållandet, att ansvarigheten även kan inträda redan på en tidpunkt, då avtalet ännu icke kommit till stånd, så erbjuder särskilt sjö- eller över huvud transportförsäkringen ett mycket tydligt exempel därpå. Icke sällan förekommer det nämligen, att avtal ingås med s. k. antedaterad polis. Detta är händelsen, då ett försäkringsavtal slutas först sedan det försäkrade föremålet redan börjat ut sättas för den fara försäkringen avser. I sådana fall har avtalet ofta den innebörden, att försäkringsgivaren övertager faran redan fr. o. m. den dag transporten började, och försäkringsgivaren åtager sig sålunda att utbetala ersättning även om det sedermera skulle visa sig, att det försäkrade föremålet gått under, redan innan avtalet slöts. Förutsättningen för att ett dylikt avtal skall bli giltigt är emellertid naturligen, att i avtalsögonblicket å ömse sidor råder subjektiv ovisshet om försäkringsobjektets öde. Har endera parten visshet om att en olyckshändelse redan drabbat det ifrågavarande objektet, innefattar ju avtalets ingående ett av honom mot andra parten förövat försök till bedrägeri.

I allmänhet innehåller naturligen försäkringsavtalet uttryckliga bestämmelser i förevarande hänseende. Likväl låter det tänka sig, att avtalet självt icke lämnar tillräcklig ledning. Detta kan särskilt befaras inträffa, om det slutits genom brev eller telegramväxling, och för dylika fall har FAL i 11 § i likhet med utländska lagar givit en supplerande bestämmelse. Denna går ut på att ansvarigheten skall anses hava inträtt vid den tidpunkt, då försäkringstagaren av s ä n t antagande svar å försäkringsgivarens anbud eller då försäkrings-

givaren till försäkringstagaren av s ä n t antagande svar å den-
nes anbud. Till undanröjande av de bevisningsvanskligheter,
som kunna uppstå, då det gäller fastställandet av den tid på
dagen, då dylik accept blivit avsänd, stadgas vidare i samma
§ 2 st., att in dubio svaret skall anses vara avsänt kl. 12 på
dagen.

II. Försäkringstagarens upplysningsplikt.

Försäkringen vilar alltid i mer eller mindre hög grad på sta-
tistisk grund. Den blir möjlig endast genom att på en hand
samlas ett så stort antal risker av samma slag, att de stora ta-
lens lag på dem blir tillämplig. Uppenbart är emellertid här-
vid från början, att beträffande olika slag av föremål sanno-
likheten för deras förlust eller skadande är i högsta grad be-
roende av dels föremålets beskaffenhet, dels de i varje fall
förhandenvarande yttre omständigheterna, exempelvis de för-
hållanden, varunder ett föremål brukas. Skall en försäkrings-
givare försäkra ett fartyg, så är den fara han därvid tager på
sig beroende bl. a. av fartygets beskaffenhet, om det är ett trä-
fartyg eller ett fartyg av järn, om det är gammalt eller nytt
o. s. v., och vidare är den i hög grad beroende av vilka far-
vatten fartyget skall uppsöka m. m. På samma sätt är vid
brandförsäkring å byggnader försäkringsgivarens risk bero-
ende av om det är fråga om ett, kanske gammalt, trähus eller
ett, måhända nybyggt, stenhus, om huset är täckt med torv-,
spån-, tegel- eller koppartak o. s. v., om i detsamma bedrives
eldfarlig verksamhet, om det har åskledare av betryggande
konstruktion m. m. Och slutligen vid livförsäkring och annan
personförsäkring är försäkringsgivarens risk beroende av den
försäkrades ålder samt hälsotillstånd och fysiska kondition i
öfrigt.

För försäkringsgivaren är det naturligen av största vikt,
att han erhåller upplysning om alla dessa omständighe-
ter, varav enligt erfarenheten hans risk är mer eller mindre
beroende. Av största vikt är detta redan därför, att om den
med visst försäkringsobjekt förbundna risken synes för stor,
försäkringsgivaren naturligen helt vägrar att övertaga det-
samma till försäkring. Men vidare visar sig de anförda risk-

omständigheternas betydelse däri, att försäkringsgivaren med ledning av dem uträknar det vederlag, premien, som han i varje särskilt fall måste betinga sig. Allteftersom med ett visst föremål eller en viss person äro förbundna flera eller färre av de omständigheter, som enligt försäkringsgivarens erfarenhet göra dess försäkring förbunden med större eller mindre fara, hänför han försäkringen under olika premietariffer. Men icke blott ur tarifferingssynpunkt ha dessa omständigheter betydelse. Allteftersom försäkringsobjektet är förbundet med den ena eller andra riskomständigheten, kommer försäkringsgivarens avgörande att utfalla olika, även då det gäller den betydelsefulla frågan, huruvida han skall återförsäkra viss del av risken resp. huru stor del av denna, som bör återförsäkras, frågan om den s. k. maximeringen. Slutligen är det också tänkbart, att om viss omständighet är för handen, som innebär en särskild risk, försäkringsgivaren med anledning därav föreskriver ett särskilt villkor för sin ansvarighet.

Behovet av tillförlitlig upplysning om de ifrågakommande riskomständigheterna har givetvis gjort sig gällande från första stund försäkringen började bedrivas på grundvalen av erfarenhetsrön rörande frekvensen och omfattningen av de skadebringande händelser försäkringen avser. Till en början var det blott några få huvudomständigheter, som i varje särskild försäkringsgren kommo i betraktande. Så småningom ha emellertid allt flera omständigheter blivit föremål för uppmärksamhet. Så länge antalet betydelsefulla omständigheter var jämförelsevis litet, låg det närmast till hands att vända sig till försäkringstagaren för att erhålla de erforderliga upplysningarna. Ingen kunde i regel bättre än han förmodas äga den nödvändiga kunskapen om de i förevarande hänseende relevanta omständigheterna. Följden härav blev, att det ansågs åligga honom att vid försäkringens slutande till försäkringsgivaren »fullständigt och sannfärdigt uppgiva alla de omständigheter», varom han ägde kännedom, »såvida samma omständigheter kunna vara av betydelse för bedömande av den fara försäkringsgivaren övertager och av villkoren för dess övertagande», såsom det hette i SjöL 241 §. Försäkringsgivaren ansågs så-

lunda äga ett absolut och oeftergivligt anspråk på riktig och fullständig information i detta hänseende.

Detta krav ansågs t. o. m. stundom vara till den grad absolut, att det gällde oberoende av varje hänsyn till om dess uppfyllande alls varit för försäkringstagaren möjligt eller icke. Exempel saknas sålunda icke på att denne drabbades av den för upplysningspliktens åsidosättande stadgade påföljden, även om fråga var om ett bristande uppgivande av en omständighet, varom han icke ägt vetskap eller bort äga vetskap. I allmänhet ansågs upplysningsplikten dock åtminstone begränsad till sådana omständigheter, varom försäkringstagaren ägt eller bort äga kännedom.

Visade sig försäkringstagaren i något avseende av betydelse hava brustit i fullgörandet av denna upplysningsplikt, blev följden regelmässigt, att försäkringsavtalet utan vidare ansågs ogiltigt. Det vill säga ogiltigt beträffande försäkringstagarens anspråk på försäkringsgivaren; däremot icke beträffande den senares anspråk, ty trots försäkringens ogiltighet behöll försäkringsgivaren sitt anspråk på premie, premien ansågs »förverkad». Denna stränga påföljd av upplysningspliktens åsidosättande inträdde vidare, det är att märka, oberoende av om detta åsidosättande av »plikten» ifråga kunde tillräknas försäkringstagaren som en vårdslöshet eller icke. Endast då det gällde ett underlåtet uppgivande av relevant riskomständighet tillstoddes i viss mån ett hänsynstagande till huruvida culpa förelåg eller icke, i det den nämnda stränga påföljden, avtalets ogiltighet, icke inträdde, om den ifrågavarande riskomständigheten skäligen kunde förutsättas vara försäkringsgivaren bekant. Gällde det åter ett oriktigt uppgivande av viss omständighet, stadgades i SjöL 243 § uttryckligen, att försäkringen blev ogill, även om uppgiften lämnats i god tro.

Denna stränghet vid bedömandet av upplysningspliktens åsidosättande i äldre försäkringsrätt torde sammanhånga därmed, att ett dylikt åsidosättande ansågs i allmänhet innefatta icke allenast ett bristande i fullgörandet av avtalets förutsättningar utan ett rent av ohederligt handlande. Försäkringsavtalet var enligt sin natur, menade man, ett *contractus uberrimae fidei*, d. v. s. ett avtal, som krävde ett all-

deles särskilt stort mått av förtroende å försäkringsgivarens sida för medkontrahenten. Mot detta förtroende för honom svarade en försäkringstagarens »Treupflicht». Ett åsidosättande av denna plikt i något hänseende innefattade ett bristande i tro och heder; följden kunde icke bli någon annan än ett förverkande av varje anspråk mot försäkringsgivaren. Att en dylik uppfattning utvecklade sig berodde åter därpå, att i äldre tid blott relativt få faktiska omständigheter voro av relevans. På grund härav ansåg man sig knappast behöva taga med i räkningen som ett praktiskt fall, att underlåtenheten att uppgiva en dylik omständighet icke berodde på dolus eller åtminstone culpa lata; en underlåtenhet hade alltid något miss-tänkt över sig. Så vitt angick positivt oriktiga uppgifter uppmärksammade man visserligen uttryckligen ofta även godtroshallet — så, som nyss nämndes, i vår Sjölag 243 § — dock endast för att behandla detta fall alldeles som alla övriga och sålunda lämna hänsynen till försäkringstagaren helt utom räkningen.

Emellertid har försäkringsväsendets utveckling småningom medfört en förändring av reglerna om upplysningsplikten. Vad som härvid särskilt varit av betydelse är den omständigheten, att i den mån försäkringstanken från sitt ursprungliga tillämpningsområde, sjöförsäkringen, vunnit insteg på ett flertal andra områden, särskilt genom uppkomsten av brandförsäkringen samt liv- och annan personförsäkring, försäkringsväsendet i allt högre grad kommit att vila på ett allt omsorgsfullare insamlat och bearbetat, och vidare allt mera differentierat statistiskt material. Utvecklingen i dessa försäkringsbranscher har gått därhän, att det inte längre är blott ett litet fåtal huvudomständigheter, varpå försäkringsgivaren grundar sitt omdöme om risken, utan ett stort antal olika riskomständigheter. Följden härav har blivit, att försäkringsgivaren icke längre kunnat överlåta införskaflandet av det nödvändiga upplysningsmaterialet åt försäkringstagaren. Försäkringsgivaren kan icke längre förvänta, att den som sluter en försäkring regelmässigt måste hava förstånd om alla omständigheter, som äro av relevans vid ett riktigt försäkrings-tekniskt bedömande av den erbjudna risken; han kan därför icke längre överlämna hela denna angelägenhet åt försäkrings-

tagarens initiativ. Det blir i stället tvärtom nödvändigt för honom att i dessa fall själv taga initiativet till upplysningarnas införskaffande. Därvid kan han naturligen begagna sig t. ex. av sina agenter eller andra medhjälpare för att erhålla de erforderliga uppgifterna. Den närmast till hands liggande utvägen är emellertid fortfarande ett utnyttjande av försäkringstagarens kunskap om de ifrågavarande omständigheterna. För att tillgodogöra sig denna kunskapskälla vänder sig försäkringsgivaren då till försäkringstagaren med begäran, att denne skall ifylla ett frågeformulär, i vilket samtliga de relevanta omständigheter, varom försäkringstagaren kan beräknas äga kännedom, finnas upptagna. Därmed har försäkringstagarens självständiga upplysningsplikt förvandlats till allenast en svarsplikt. Det vill säga: man måste utgå från att försäkringsgivaren i sitt frågeformulär upptagit alla relevanta omständigheter, så att ett underlåtet uppgivande av någon däri icke uppmärksammas omständighet, även om den i verkligheten är av betydelse, icke kan läggas försäkringstagaren till last, för så vitt icke denne därigenom gjort sig skyldig till ett svikligt förfarande. En regel av denna innebörd är det också, som ges i den tyska lagen för det fall, att försäkringsgivaren begagnat sig av ett dylikt frågeformulär. En annan lag, den schweiziska, har t. o. m. gått ända därhän, att den över huvud utesluter en försäkringstagarens självständiga upplysningsplikt, och för alla fall begränsar dennes ifrågavarande skyldighet till en svarsplikt.

Även i den mån man alltjämt fasthåller vid försäkringstagarens självständiga upplysningsplikt, har emellertid den antydda utvecklingen medfört en viktig begränsning av denna plikt, i det påföljderna av dess åsidosättande i visst fall anses icke kunna göras gällande, för den händelse någon vårdslöshet icke kan läggas försäkringstagaren till last. Det vill säga: icke blott vid underlåtenhet att uppgiva relevant omständighet tillmåter man försäkringstagarens skuld betydelse — detta hade man ju i viss utsträckning, som förut nämnts, gjort redan tidigare — utan även om försäkringstagaren lämnat en positiv, oriktig uppgift men dennas oriktighet icke kan läggas honom till last, blir åsidosättandet av upplysningsplikten för honom utan betydelse. Men vidare blir

naturligen härvid av betydelse, att försäkringstagaren ofta kan beräknas sakna insikt om viss faktisk omständighets försäkringstekniska betydelse. Till detta förhållande har man uttryckligen tagit hänsyn i den tyska lagen, i det dess regler icke vinna tillämpning, då det är fråga om ett åsidosättande av upplysningsplikten »ohne Verschulden des Versicherungsnehmers». Orsaken härtill torde ha varit den, att, sedan antalet av de omständigheter, varom fordrades upplysning, högst väsentligt tillvuxit och därmed även utsikterna för ett ofrivilligt bristande i upplysningsplikten fullgörande i motsvarande mån ökats, det syntes allt för hårt och obilligt att i dylika fall tillämpa de av en förgången tids förhållanden motiverade stränga påföljderna, oberoende av om vårdslöshet låg vederbörande till last eller ej. Det var en insikt om att det här blott gällde bristande i vissa avtalsförutsättningar, som därvid gjorde sig gällande mot en äldre tids uppfattning av ifrågavarande regler som ett slags presumptioner om ett mot försäkringsgivaren riktat svikligt förfarande.

Mot denna nyvunna insikt om den ifrågavarande »plikten» innebär svarar ock en förändrad uppfattning om de rättsföljder, som rättvisligen böra knytas till dess åsidosättande. Så länge man höll före, att ett oriktigt eller ofullständigt fyllande av upplysningsplikten innefattade ett bristande i den uberrima fides, som ansågs för försäkringsavtalet särskilt utmärkande, kunde naturligen någon annan rättsföljd därav än avtalets ogiltighet för försäkringstagaren, d. v. s. hans förverkande av sin rätt, icke komma i fråga. Annorlunda blev fallet, då man började betrakta uppgiftsplikten som en avtalsförutsättning; det blev då småningom klart, att här var fråga om en förutsättning, icke för uppkomsten av ett avtal över huvud utan för uppkomsten av ett fullgiltigt avtal, d. v. s. om denna förutsättning brast, medförde detta icke nödvändigt, att hela avtalet gick om intet, utan blott att dess innehåll måste i överensstämmelse med det faktiskt bestående läget korrigeras.

Det första sättet, varpå man härvid sökte anpassa försäkringsavtalets innehåll till det faktiska läget, var det som innefattas i den s. k. kausalitetsgrundsatsen. I allmänhet blev ju frågan om försäkringsgivarens ställning ak-

tuell först i och med inträffandet av ett försäkringsfall, i det det just var ett sådant, som bragte bristandet i upplysningsplikten i dagen; endast mycket sällan kom naturligen försäkringsgivaren eljest underfund med att vad försäkringstagaren uppgivit icke till fullo motsvarade verkligheten. Hade nu emellertid ett försäkringsfall inträffat, så visade sig till en början den förändrade uppfattningen här däri, att man började i varje särskilt fall skrida till en prövning av den bristande förutsättningens betydelse, i det man tog hänsyn till vilken betydelse det icke, resp. icke riktigt uppgivna riskmomentet haft för försäkringsfallets inträffande. Om t. ex. ett brandförsäkrat hus brunnit och det vid undersökningen av orsaken till branden kom i dagen, att i huset fanns en eldfarlig inrättning, som försäkringstagaren ej uppgivit, så blev den försäkrades ställning beroende av huruvida undersökningen vidare ådagalade, att det var denna icke uppgivna riskomständighet, som måste antagas hava förorsakat branden, eller den tvärtom visade, att inrättningen i fråga icke haft någon dylik inverkan. I förra fallet förlorade naturligen försäkringstagaren varje anspråk. I senare fallet åter, t. ex. om branden uteslutande hade vållats av att blixten antänt, bortsåg man från den icke uppgivna eldfarliga inrättningen, och den försäkrade erhöll full ersättning. En sådan regel är det, som möter t. ex. i den tyska lagen.

Även denna regel har emellertid ansetts otillfredsställande, särskilt har den förutnämnde danske författaren BACHE övat kritik av densamma i ett flertal skrifter. BACHE har framhållit, att skall man taga vederbörlig hänsyn till upplysningspliktens karaktär av avtalsförutsättning, så skall vid ett bristande fullgörande av denna plikt avtalet så korrigeras, att det kommer att svara mot det uppdagade faktiska läget, d. v. s. så att den försäkrade verkligen erhåller det reducerade försäkringsskydd, som enligt försäkringsgivarens premietariffer svarar mot den erlagda premien under förutsättning av vederbörligt hänsynstagande till de faktiska konstaterade riskomständigheternas förhandenvaro. Endast därest försäkringsgivaren vid riktig kunskap om det icke, resp. felaktigt uppgivna förhållandet över huvud icke skulle inlåtit sig på en försäkring av den ifrågavarande risken, skall den

försäkrade gå miste om all rätt till ersättning. Skulle åter försäkringsgivaren icke hava helt avböjt en dylik försäkring, men för densamma betingat sig en större premie, så skall hans ansvarighet i överensstämmelse därmed reduceras, så att den försäkrade erhåller så stor del av försäkringsersättningen, som svarar mot förhållandet mellan den faktiskt betalade premien och den premie, som skulle hava av försäkringsgivaren betingats, om han från början haft en riktig kunskap om riskomständigheten i fråga. Skulle dylik kunskap, t. ex. vetenskap om att i en brandförsäkrad byggnad funnes en synnerligen eldfarlig inrättning, hava medfört, att försäkringstagaren i stället för den premie han erlagt skulle fått betala en dubbelt så hög premie, borde sålunda enligt denna regel, den s. k. *pro rata-regeln*, den försäkrade endast utfå hälften av den överenskomna ersättningen.

Även mot denna regel ha emellertid riktats invändningar. Framför allt har man framhållit, att försäkringstagarens ställning enligt densamma bleve oberättigat gynnsam, i det man icke toge hänsyn till risken för att den begångna felaktigheten icke bleve upptäckt. Denna särskilda risk för försäkringsgivaren borde medföra, har man framhållit, att den försäkrade i dylika fall borde få vidkännas ytterligare någon reduktion av sitt anspråk. Särskilt i livförsäkring vore detta av betydelse. Det kunde eljest inträffa, att en person, som bestämt sig för att använda en viss summa för att skaffa sig en livförsäkring, med avsikt underlåte att uppgiva viss omständighet i förhoppning att densamma icke heller sedermera skulle komma i dagen och i förvisning att, även om så skulle ske och han sålunda icke utfinge hela det belopp, varpå han gjort sig räkning, han under alla omständigheter erhöle så mycket, som svarade mot vad han vid ett behörigt fullgörande av upplysningsplikten kunnat uppnå. Gentemot denna invändning har emellertid å andra sidan bl. a. erinrats, att den givetvis har någon betydelse blott för så vitt det icke lyckas försäkringsgivaren att styrka, att, såsom i dylika fall måste vara regeln, ett svikligt eller eljest mot tro och heder stridande förfarande ligger försäkringstagaren till last.

Övergå vi efter denna skissering av den historiska bakgrunden för en framställning av de enligt FAL gällande reg-

lerna om försäkringstagarens upplysningsplikt till redogörelsen för dessa lagens bestämmelser, vilka påträffas i 4—10 §§, så är till en början att märka, att lagen fasthåller vid den gamla uppfattningen, att försäkringstagaren har en självständig upplysningsplikt, icke allenast en skyldighet att besvara av försäkringsgivaren uttryckligen i ett frågeformulär framställda frågor. Anledningen till att lagen icke kommit att anslutas till det schweiziska systemet är fr. a. den, att det särskilt i sjöförsäkringsbranschen men även i andra branscher, såsom t. ex. i brandförsäkringen, icke blivit vanligt hos oss att begagna dylika frågeformulär, varför upplysningspliktens anknytande till sådana uttryckligen framställda frågor ansetts komma att medföra en formalism, som i dessa fall vore alldeles onödig och i andra fall rent av kunde bli hinderlig vid försäkringsväsendets utveckling. Fäster man sig särskilt vid sjöförsäkringen, som väl här spelat största rollen, så är det också påtagligt, att denna synpunkt har sitt fulla berättigande, i det försäkringsgivarens medkontrahent där städse är en person — en köpman, som sluter försäkring å last, eller en redare, som sluter försäkring å fartyget — vilken på grund av sin yrkeserfarenhet i regel verkligen äger tillräcklig insikt om ifrågavarande förhållanden för att vara i stånd att på egen hand avgöra, vilka omständigheter som äro av betydelse. Naturligen låter det dock tänka sig, att även en dylik försäkringstagare kan missa taga sig om betydelsen av viss omständighet och på grund därav underlåter att uppgiva densamma trots dess relevans, utan att det därför med fog kan påstås, att underlåtenheten är orsaklig. Och till detta har naturligen lagen också måst taga hänsyn. I överensstämmelse härmed är enligt 7 § försäkringstagarens upplysningsplikt begränsad till sådana omständigheter, »vars betydelse han insett eller bort inse».

Har åter i visst fall ett frågeformulär faktiskt kommit till användning, såsom förhållandet regelmässigt är i personförsäkringen, uppstår emellertid då frågan, vad detta har för betydelse. Därom saknar FAL i motsats till den tyska lagen uttryckliga bestämmelser. Utan betänkligheter synes det emellertid vara att det oaktat fastslå, att detta förhållande enligt vår rätt får samma betydelse, som uttryckligen tilläg-

ges detsamma i den tyska lagen. För det första måste ett dylikt förfaringssätt sålunda anses äga betydelse därutinnan, att det förhållandet, att viss omständighet upptagits i frågeformuläret, måste anses utgöra belägg för att denna omständighet är av relevans, alldeles oberoende av om detta överensstämmer med den gängse uppfattningen inom försäkringsväsendet. Och för det andra och fr. a. måste ett dylikt frågeformulär anses innefatta en för försäkringsgivaren bindande precisering av de omständigheter han tillmäter betydelse, så att alltså ett bristande uppgivande av en däri icke upptagen omständighet av honom kan åberopas gent emot försäkringstagaren blott för den händelse underlåtenheten att uppge denna omständighet kan anses utgöra ett svikligt eller eljest ohylligt förfarande.

I vad som nyss anmärkts därom, att upplysningsplikten blott avser omständigheter, »vars betydelse försäkringstagaren insett eller bort inse», ligger i själva verket en erinran om en annan, yttersta gräns för försäkringstagarens upplysningsplikt, som det kan vara anledning påpeka, den nämligen, att upplysningsplikten icke kan hava avseende å andra omständigheter än sådana, som verkligen äro av betydelse för försäkringsgivaren. En erinran härom har också regelmässigt förekommit i hithörande lagbestämmelser; så t. ex. hos oss i SjöL 241 § och så även nu i FAL 9 §. I FAL har man emellertid i detta hänseende gått ett steg vidare och stadgat något, som i och för sig icke kan anses utgöra en nödvändig gräns för uppgiftsplikten, nämligen att icke blott sådan oriktig uppgift eller sådant förtigande, som från början varit utan betydelse för försäkringsgivaren, utan även sådan uppgift eller sådant förtigande, som till en början varit av vikt men sedermera upphört att äga betydelse, är utan inverkan å försäkringsgivarens ansvarighet. Såsom exempel härå kan anföras det i lagens motiv omnämnda fall, att en byggnad, om vilken försäkringstagaren vid avtalets slutande i strid mot verkliga förhållandet uppgivit, att den vore försedd med åskledare, sedermera blivit försedd med dylikt skydd mot åskslag. Att noga märka är emellertid, att det för regelns tillämpning verkligen kräves, att den oriktigt uppgivna eller förtegade omständigheten icke blott icke längre är för handen

utan verkligen också i och med sitt faktiska upphörande även upphört att äga betydelse. Detta är nämligen icke alltid händelsen, så snart de faktiska förhållandena ändras till överensstämmelse med de uppgivna. Exempel på betydelsen härav erbjuda särskilt livförsäkringen och sjukförsäkringen. I dessa försäkringsgrenar sker ju tarifieringen i stor utsträckning med hänsynstagande till försäkringstagarens yrke, i det bl. a. med hänsyn till de hygieniska förhållandena eller andra för hälsotillståndet betydelsefulla omständigheter inom olika yrken utsikten för att vederbörande skall förbli vid god hälsa taxeras olika och föranleder olika höga premier. En sjöman, som ständigt är utsatt för påfrestning av olika slag ombord å fartyget på grund av väder och vind, på grund av dålig kost, dåligt vatten m. m., eller en gruvarbetare, som vistas djupt under jordytan, utsatt för fukt och allehanda gaser etc., måste givetvis ur risksynpunkt anses intaga en helt annan ställning, än den som arbetar under mera normala yttre förhållanden. Har en person nu en gång arbetat under dylika påfrestande förhållanden, är det en omständighet, som i allmänhet satt sin prägel på honom även för framtiden, och att han sedermera under försäkringstiden övergår till annat yrke kommer icke förstnämnda omständighet att förlora sin betydelse. Någon taxering av den riskförsvagande inverkan en dylik övergång till annat yrke tilläventyrs kan tänkas medföra inlåter sig en försäkringsgivare inom t. ex. livförsäkringen icke heller på. Har därför en försäkringstagare inom ett dylikt yrke vid försäkringens tagande oriktigt uppgivit, att han tillhör ett annat, ofarligare yrke, samt sedermera verkligen övergått till detta yrke, äger han icke mot försäkringsgivaren åberopa, att förhållandena numer äro i överensstämmelse med de ursprungligen uppgivna.

Vid avgörandet, huruvida viss omständighet kan anses äga betydelse för försäkringsgivaren, har man att anlägga ett rent objektivt betraktelsesätt, d. v. s. frågan måste avgöras enligt den uppfattning, som är den inom fackkretsar vanliga. Endast för den händelse ett verkligt frågeformulär kommit till användning har man att taga hänsyn till att omständigheten ifråga tilläventyrs för denna särskilda försäkringsgivare har en betydelse, som den i allmänhet saknar. Ett

exempel på att så kan vara händelsen har man i det fall, att försäkringstagaren oriktigt besvarat en fråga om försäkringsföremålets plats; även om det för försäkringsgivaren i allmänhet är likgiltigt, t. ex. i vilken trakt av en stad en viss risk är belägen, kan detta för en viss försäkringsgivare, som redan har kanske alltför många risker hopade på den plats, varom fråga är, vara av betydelse.

Även i ett annat hänseende än det nyss förut berörda är en yttersta gräns för försäkringstagarens upplysningsplikt för handen. En självklar förutsättning för att försäkringsgivaren skall kunna åberopa ett oriktigt eller ofullständigt fullgörande av denna plikt är nämligen också, att fråga är om en omständighet, om vilken försäkringsgivaren icke äger en riktig kännedom. Även detta fall är av särskild betydelse i livförsäkringen, där ju den läkarundersökning försäkringsgivaren låter försäkringstagaren undergå ofta kan ge den förre en kännedom om viss betydelsefull omständighet, varom den senare antingen alldeles svävar i okunnighet eller har en riktig uppfattning. Även denna begränsning av uppgiftsplikten framhävdes redan i sjölagen; den avsåg för övrigt redan där icke blott det nu nämnda självklara fallet, då försäkringsgivaren faktiskt äger kännedom om den ifrågasvarande riskomständigheten, utan även det, såsom ett särskilt hänsynstagande till försäkringstagaren framträdande fallet, då omständigheten ifråga visserligen faktiskt icke var men dock skälig kunde förutsättas vara försäkringsgivaren bekant. Dock var sjölagens regel i sistnämnda hänseende begränsad till fall av förtigande. En regel motsvarande sjölagens upptages nu även i FAL 9 §, och där har den uttryckligen utvidgats till att avse även fall av positivt oriktiga uppgifter.

Icke blott den kunskap om riskomständigheterna, som försäkringsgivaren äger redan vid avtalets slutande, blir emellertid av betydelse i det nyss berörda hänseendet, utan i visst fall även den kunskap han efter denna tidpunkt möjligen förvärvar om någon av försäkringstagaren alls icke eller icke riktigt uppgiven omständighet. Förutsättningen för att dylik kunskap skall verka till inskränkning av försäkringsgivarens befogenhet att åberopa den påföljd av upplysnings-

plikstens åsidosättande, som eljest vore möjlig, är emellertid, att försäkringsgivaren efter erhållen kunskap om riskomständigheten ifråga försummar att inom skälig tid giva försäkringstagaren meddelande om, huruvida och i vad mån han vill åberopa den oriktiga uppgiften eller förtigandet till befrielse från ansvarighet. Den reklimationsplikt, som här i försäkringstagarens intresse blivit ålagd försäkringsgivaren, står ju i bästa överensstämmelse icke blott med vad sedan länge är skick och bruk på andra affärslivets områden utan även med nyare lagstiftning på obligationsrättens område. Den är i detta fall motiverad av den stora betydelse det kan hava för försäkringstagaren, att han så fort som möjligt erhåller kännedom om, att den försäkring han slutit icke erbjuder det försäkringsskydd han beräknat, så att icke underrättelsen därom träffar honom först sedan en olycka redan inträffat. För att emellertid reklimationsplikten icke skall medföra någon försämring av försäkringsgivarens ställning, så har beträffande detta liksom andra fall av reklimationsplikt enligt FAL i 33 § stadgats, i likhet med vad som brukar gälla även enligt andra lagar, att om meddelandet ifråga inlämnats för befordran med post eller telegraf eller eljest blivit på ändamålsenligt sätt befordrat, avsändarens rätt är bevarad, även om meddelandet varder försenat eller aldrig framkommer till adressaten. Eftersom reklimationsplikten är föreskriven i försäkringstagarens intresse bör nämligen meddelandet gå på hans risk. Man kan då kanske fråga sig, hur det går, om meddelandet icke kommer försäkringstagaren till handa, emedan han flyttat från den adress han senast uppgivit till försäkringsgivaren. Även detta är emellertid en risk, som ligger på försäkringstagaren. Detta stadgas visserligen icke uttryckligen, såsom i den norska och den danska lagen, men att försäkringstagarens intresse blivit tillräckligt tillvaraget, så snart meddelandet avsänts under hans sista för försäkringsgivaren kända adress, torde dock framgå därav, att meddelandet även i sådant fall måste anses ha blivit »på ändamålsenligt sätt avsänt».

Kan man nu i den mån förut nämnts fastställa en yttersta gräns för försäkringstagarens upplysningsplikt, kan man å andra sidan också konstatera en yttersta gräns för möj-

ligheten att lämna ett bristande i denna uppgiftsplikt å sido. För den händelse detta nämligen innefattar ett svikligt eller eljest mot tro och heder stridande förfarande, bli naturligen, såsom ovan redan påpekats, allmänna regler om avtals ogiltighet utan vidare att tillämpa. Detta är så självfallet, att det icke hade behövt uttryckligen utsägas i lagen. För att det emellertid icke till äventyrs skall te sig för någon, som om lagen velat lämna de åsyftade reglerna i den allmänna avtalslagen, 30 och 33 §§, åsido, har dock i FAL 4 § upptagits en uttrycklig erinran om dem.

Hur nu inom dessa yttersta gränser verkan av upplysningspliktens åsidosättande gestaltar sig samt vilka förutsättningar, som äro uppställda för de olika rättsverkningar, som kunna komma ifråga, omhandlas i 5—7 §§.

Av dessa stadganden framgår för det första, att FAL i överensstämmelse med den nyare rättsutvecklingen i betydande mån tar hänsyn till huruvida ett eventuellt åsidosättande av upplysningsplikten kan läggas försäkringstagaren till last såsom beroende av hans vårdslöshet eller icke. Sålunda gäller det om en underlåtenhet att uppgiva relevant riskomständighet, att dylik underlåtenhet endast under förutsättning av att förtigandet kan tillräknas försäkringstagaren såsom vårdslöshet får någon betydelse; eljest är den alltså utan inverkan å försäkringsgivarens ansvarighet. Även ifråga om positivt oriktiga uppgifter gäller emellertid nu enligt 5 § en motsvarande regel: kan det antagas, att försäkringstagaren varken insett eller bort inse den lämnade uppgiftens oriktighet, är denna utan inverkan å försäkringsgivarens ansvarighet. Härmed har man i FAL, i motsats till vad ju fallet var i sjölagen, tagit hänsyn till försäkringstagarens goda tro. Möjligheten att försäkringstagaren, trots att han vid upplysningspliktens fullgörande iakttagit den omsorg, som skäligen kan krävas av en klok och omtänksam man i hans ställning, råkar uteglömma någon betydelsefull omständighet eller i något avseende giva en felaktig uppgift, är att betrakta som ett ovisshetsmoment, som försäkringsgivaren bör taga med i räkningen, d. v. s. en med försäkringsavtalet naturligt förbunden risk, vilken försäkringsgivaren i samtliga försäkringstagares intresse bör taga på sig.

För att emellertid icke försäkringsgivarens intresse skall överhövan åsidosättas, ligger emellertid bevisbördan här å försäkringstagaren. Har en oriktig uppgift eller ett förtigande å dennes sida förekommit, kan han sålunda undgå de därvid eljest knutna påföljderna endast om han förmår styrka, att någon vårdslöshet icke ligger honom till last. — Emellertid saknas icke i den hithörande litteraturen representanter för en motsatt åsikt, vilka sålunda hålla före, att försäkringsgivaren för att kunna åberopa ett åsidosättande av upplysningsplikten måste till styrkande av att ett dylikt åsidosättande är för handen ådagalägga även försäkringstagarens skuld. Till stöd för detta påstående har SINDBALLE anført, att det vore inkonsekvent att å ena sidan fordra, såsom allmänt erkännes vara riktigt, att skyldigheten att bevisa, att försäkringstagaren känt till ett visst icke uppgivet relevant faktum, åvilas försäkringsgivaren, medan man å andra sidan kräver, att försäkringstagaren skall bevisa, att någon skuld icke ligger honom till last; någon skillnad mellan dessa fall vore enligt SINDBALLE i verkligheten icke för handen, ty även i förstnämnda fall vore det fråga om regeln, att ett åsidosättande av upplysningsplikten icke kan åberopas, då detsamma icke kan tillräknas försäkringstagaren som vårdslöshet. — Detta sistnämnda påstående är visserligen i och för sig riktigt, men det kan däremot knappast tagas till intäkt för påståendet om den förmenta inkonsekvensen i reglerna om bevisbördans fördelning i dessa fall. Ty att bevisbördan ligger på försäkringsgivaren, då det gäller frågan om ett förtigande är för handen eller icke, är helt enkelt en nödvändig följd därav, att det negativa beviset, som skulle föreläggas försäkringstagaren, om man av honom fordrade bevis om att han icke haft sig viss omständighet över huvud bekant, vore omöjligt att fullgöra. Annorlunda är åter fallet, då det blott gäller att styrka, att giltig ursäkt för en underlåtenhet att uppgiva viss riskomständighet förelegat. Detta är en omständighet, som i allmänhet måste vara relativt lätt att styrka för försäkringstagaren, medan det å andra sidan tvärtom ofta skulle vara synnerligen svårt för försäkringsgivaren att ådagalägga försäkringstagarens vårdslöshet, då det gällde ett förtigande, även om skuld i detta hänseende faktiskt låge den

senare till last. Att den, som en viss prestation åligger, därest prestationen uteblir har bevisbördan för att skuld därtill icke ligger honom till last, är för övrigt en mycket vanlig rättsregel (ett exempel erbjuder Köpl 23 §); även om det nu, då det gäller upplysningsplikten, icke är fråga om en prestation på grund av en rättsplikt i egentlig mening, är dock förhållandet i detta hänseende fullt analogt. Åtminstone för så vitt det gäller oriktigt uppgivna omständigheter, synes man också för den åsikt, som nu utvecklats, kunna åberopa FAL:s egen formulering i 5 §. Denna är nämligen formulerad som en regel om under vilka förutsättningar en oriktig uppgift till försäkringsgivaren icke medför de eljest för upplysningspliktens åsidosättande stadgade påföljderna, och därom stadgas, att den oriktiga uppgiften blir utan betydelse, om det kan antagas, att försäkringstagaren varit i god tro. Att detta kan antagas, måste det då givetvis i det särskilda fallet vara försäkringstagarens sak att styrka. Någon anledning att antaga, att något annat skulle gälla vid förtigande, finnes emellertid knappast.

Gäller det nu en oriktig uppgift, så har försäkringstagaren som sagt att styrka, att han varken insett eller bort inse dess oriktighet. Att han faktiskt varit i okunnighet om rätta förhållandet är sålunda icke någon tillräcklig ursäkt. Han måste även visa, att han icke bort inse oriktigheten, d. v. s. att han icke visat vårdslöshet genom att utan vidare förlita sig på att hans kunskap var riktig i ett fall, då försiktigheten bort mana en person i hans ställning att med hänsyn till uppgiftens betydelse kontrollera dess riktighet. Har det således funnits anledning till dylik kontroll före uppgiftens lämnande till försäkringsgivaren, måste försäkringstagaren anses ha förfarit vårdslöst genom att icke företaga en härav påkallad undersökning till utrönande av verkliga förhållandet.

Vad nu sist sagts har endast gällt fall av oriktiga upplysningar. Frågan uppstår nu, huru förhållandena i detta hänseende gestalta sig vid förtigande, d. v. s. om försäkringstagaren även är skyldig verkställa efterforskningar för att uppdaga relevanta omständigheter, som han dittills icke haft sig bekanta. Denna fråga är icke i FAL uttryckligen be-

svarad. Anledningen härtill torde vara, dels att den icke anses särskilt betydelsefull, i det en situation, där en regel därom kunde bli tillämplig, anses kunna inträda blott i sällsynta undantagsfall, dels att det i varje fall icke är möjligt att uppställa någon tillfredsställande allmän regel. I allmänhet torde man vara ense åtminstone så till vida, som man erkänner, att någon generell plikt att anställa särskilda efterforskningar till uppdagande av relevanta riskomständigheter icke anses kunna stipuleras. I regel tager man sålunda hänsyn endast till sådana omständigheter, som redan äro för försäkringstagaren kända. Vid denna ståndpunkt har ock den tyska lagen stannat. Enligt den gäller det sålunda, att, även om försäkringstagaren handlat vårdslöst genom att icke göra sig underkunnig om visst förhållande, ja, t. o. m. om han därvid handlat grovt vårdslöst, detta blir utan betydelse. I ett flertal andra lagar tager man emellertid hänsyn icke blott till vad försäkringstagaren verkligen vet utan även till vad han rimligen bör veta. Frågar man sig nu efter vår nuvarande rätts ståndpunkt till denna fråga, så är naturligen till en början att märka, att om försäkringstagaren av s i k t l i g t underlåtit att inhämta en kunskap, som i visst hänseende stått honom till buds, och gjort detta i syfte att därigenom undandraga sig kännedom om viss omständighet, är detta ett mot tro och heder stridande förfarande, vilket, såsom redan nämnts, medför, att avtalet blir för försäkringstagaren helt utan verkan. Ett exempel härpå erbjuder det stundom anförda fallet, att en godsägare, som själv icke befinner sig på sitt gods men som hört rykten om att i närheten av godset utbrutit mul- och klövsjuka, i förhoppning att dessa rykten ännu icke nått försäkringsgivaren sluter ett avtal om försäkring av godsets djurbesättning utan att med anledning därav inhämta närmare upplysningar från godsets förvaltare. Ett liknande fall är för handen, om en redare, som sedan lång tid saknat underrättelser om sitt oförsäkrade fartyg, sluter ett avtal om dess försäkring utan att taga del av ett dessförinnan anlänt meddelande, som kan beräknas innehålla upplysningar om fartyget. Tveksam blir frågan först, då förtigandet icke har denna svikliga eller oheldiga karaktär, exempelvis om i det nyssnämnda fallet försäkringstagaren antages icke hava hört några rykten om den

utbrutna kreaturssjukdomen men likväl kunde haft anledning höra sig för hos förvaltaren rörande förhållandena på godset, enär han icke i vanlig ordning från denne bekommit rapport om förvaltningen. Även om nu FAL icke direkt uttalar sig om andra fall än sådana, då underlåtenheten att uppgiva viss riskomständighet avser en av försäkringstagaren känd omständighet, torde man utan allt för stor tvekan kunna fastslå, att lagen icke därmed avser att utesluta, att även en underlåtenhet, som avser en omständighet, varom försäkringstagaren bort äga kännedom, blir av betydelse. En viss tvekan kunde möjligen uppstå, då man finner, att lagen i motsats till lagförslaget talar icke om allenast en underlåtenhet utan, mera bestämt, om ett »förtigande». Vid genomförandet av denna förändrade terminologi har man dock knappast haft sin uppmärksamhet på de nu diskuterade fallen. Framför allt är emellertid att märka, att redan enligt 1864 års sjölag 209 § upplysningsplikten uttryckligen förklarades avse även sådana omständigheter, som icke varit men bort vara försäkringstagaren bekanta. Och då detta uttryck föll bort i 1891 års sjölag, så var anledningen därtill icke en förändrad ståndpunkt till själva sakfrågan, utan lagens omformulering berodde, såsom motiven till sistnämnda lag uttryckligen förklara, allenast därpå, att man ansåg det självklart, »att med omständigheter, som äro försäkringstagaren bekanta, böra likställas sådana, om vilka han icke utan grov vårdslöshet kan vara okunnig». Anmärkningsvärt är härvid visserligen, att motiven endast omnämna fall av grov vårdslöshet. Sannolikt beror väl dock detta blott på att man funnit fall av culpa levis alldeles opraktiska.

Vid den prövning av försäkringstagarens eventuella vårdslöshet, som sålunda är avgörande för dennes rättsställning, då upplysningsplikten blivit åsidosatt, d. v. s. vid avgörandet huruvida en försäkringstagare bort inse visst förhållande, kommer det an på vilka krav, som med fog kunna ställas på den enskilde försäkringstagaren i detta hänseende. Därvid har man först och främst att taga hänsyn till försäkringstagarens olika levnadsställning; är det fråga om en redare eller annan affärsman, som sluter ett försäkringsavtal i och för sin rörelse, måste man tydligen hava större fordringar på förmågan av den här avgörande insikten, än om det

gäller en privatmans försäkringsavtal. — Är det sålunda givet, att man i detta hänseende skall taga hänsyn till sådana olikheter hos försäkringstagarna, som betingas av dessas olika utbildning, d. v. s. därav om vederbörande är yrkesman eller lekman, kan det däremot vara mera tveksamt, om man även skall taga hänsyn till rent individuella olikheter i begåvning och omdömesförmåga, minne o. s. v. Lagen lämnar här knappast någon ledning för avgörandet. Vad utländsk rättspraxis och doktrin beträffar, synes den i allmänhet gå i riktning av frågans bejakande. Och i regel får man nog också anse, att ett dylikt hänsynstagande till även rent individuella olikheter är av förhållandena inom försäkringsväsendet motiverat, d. v. s. att försäkringsgivaren, som sluter tusentals avtal utan att därvid egentligen hava något val eller åtminstone utan att faktiskt träffa något val mellan olika tänkbara medkontraahenter, måste från början hava tagit med i räkningen den olikhet i berörda hänseende, som kan vara för handen beträffande olika försäkringstagare. En viss begränsning synes det dock väl motiverat att här företaga. Det synes nämligen befogat att med SINDBALLE antaga, att så vitt fråga är om försäkringstagare, som sluta försäkringsavtal i och för sin rörelse, ett åberopande av den enskilde försäkringstagarens bristande intellektuella utrustning icke bör medgivas någon betydelse. Detta anses ju för övrigt gälla även på andra rättsområden; har man givit sig in på något, som kräver särskilda intellektuella betingelser, vilka man saknar, får man stå sitt eget kast; redan den omständigheten, att man så gjort, utgör en tillräknelig vårdslöshet.

Då det gäller avgörandet, om åsidosättandet av upplysningsplikten i visst fall kan tillräknas försäkringstagaren såsom vårdslöshet, uppstår icke sällan den betydelsefulla frågan, vilken vikt man i detta hänseende bör tillmäta en försäkringsagents eventuella medverkan vid försäkringsavtalets slutande. Denna fråga har lagen icke besvarat. Över huvud saknar FAL, i motsats till vad ursprungligen var avsikten, alla bestämmelser om försäkringsagenternas ställning. Icke heller står någon nämnvärd ledning för dess besvarande att finna i rättspraxis.

Egentligen är det endast beträffande sådana agenter, vilka

endast äga förmedla försäkringsavtal, däremot icke å försäkringsgivarens vägnar avsluta desamma, som frågan äger någon självständig innebörd. Är det nämligen fråga om en agent med fullmakt att rättsligen ställföreträda försäkringsgivaren vid avtalets ingående, så komma allmänna regler om fullmakt i betraktande. Dessa regler torde medföra, att försäkringsgivaren i vidaste utsträckning får svara för agentens förhållande, därest denne på ett eller annat sätt medverkat vid försäkringstagarens fullgörande av upplysningsplikten, t. ex. genom utfyllande av frågeformuläret vare sig efter försäkringstagarens anvisningar eller helt oberoende därav, genom förklaringar rörande otydliga eller eljest för försäkringstagaren svårbegripliga frågor i frågeformuläret o. s. v. I ett avseende kunde man dock ifrågasätta, om icke en modifikation i denna huvudregel borde göras, nämligen då det gäller förklaringar av agenten, varigenom denne dispenserat från sådana fordringar på riskupplysning, som otvetydigt framgå av försäkringsgivarens allmänna försäkringsvillkor. Något sådant torde dock knappast kunna antagas. Man synes icke av den försäkringssökande allmänheten kunna fordra ens att den skall veta att göra någon skillnad mellan det fall, att försäkringsgivaren själv sluter avtalet, och det, att en generalagent sluter det; man kan med andra ord icke begära, att försäkringstagaren i allmänhet skall inse, att de allmänna försäkringsvillkoren kunna hava karaktär av bindande inskränkningar i generalagentens befogenhet.

Vad åter angår agenter, som blott äga förmedla försäkringsavtalet, skulle enligt en av ROELLI framställd åsikt resultatet av agentens medverkan i vidsträckt omfattning bliva desamma som i nyssnämnda fall, d. v. s. att försäkringstagaren vore skyddad mot invändningen om åsidosatt upplysningsplikt: försäkringsgivaren hade att svara för agentens handlingar såsom för sina egna handlingar, så att förhållandet bleve att betrakta så, som om försäkringsgivaren själv föranlett den oriktiga upplysningen. För denna uppfattnings riktighet söker ROELLI visserligen stöd såväl i allmänna rättsgrundsatser som i förhållandenas särskilda natur på försäkringsavtalets område. Huvudsakligen torde det väl dock vara i en uttrycklig regel i den schweiziska försäkringsavtalslagen rörande

agenternas rättsställning, som ROELLI kan finna stöd för sin åsikt. Enligt det åsyftade lagrummet förklaras nämligen försäkringsgivaren ansvarig för alla sådana agentens handlingar, som en sådan agents förrättningar vanligen föra med sig. Detta är emellertid en rättsregel, som, enligt den tolkning ROELLI ger densamma, går långt utöver vad allmänna rättsgrundsatser leda till. Och icke heller kan den sägas vara med nödvändighet grundad i de försäkringsrättsliga förhållandena. Utan uttryckligt stadgande kan den därför knappast antagas gälla. Betydelsen av agentens medverkan vid försäkringsavtalets slutande synes därför enligt vår rätt vara att bedöma uteslutande ur synpunkten, huruvida denna medverkan kan giva fog för att anse försäkringstagaren u r s k u l d a d vid ett åsidosättande av upplysningsplikten. Detta måste nu antagas i åtskilliga fall bliva händelsen.

Frågan är av betydelse fr. a. då upplysningsplikten fullgöres genom ifyllande av ett frågeformulär. Någon allmän regel, som på ett invändningsfritt sätt besvarade densamma, torde knappast kunna formuleras; man får inskränka sig till att påvisa vissa gränser och riktlinjer. Först och främst förtjänar då anmärkas, att en försäkringstagare icke kan fritaga sig från sitt ansvar för upplysningspliktens åsidosättande genom att, såsom icke sällan sker, helt och hållet överlämna frågeformulärets ifyllande åt agenten. Vare sig agenten ifyller frågeformuläret helt på egen hand eller efter försäkringstagarens anvisningar, sker därigenom icke någon ändring i försäkringstagarens principiella upplysningsplikt. Det åligger således försäkringstagaren att efter egen förmåga pröva riktigheten av de uppgifter agenten antecknar. Anlitandet av agenten sker i det hela på försäkringstagarens egen risk. Endast i samma mån som eljest får en dylik medverkan av agenten betydelse. Detta kan nu i allmänhet antagas bliva händelsen i den mån försäkringstagaren av denne erhåller förklaringar rörande innebörden av vissa frågor, upplysningar i vad mån visst förhållande är av betydelse o. s. v. Ty även om agenten icke är försäkringsgivarens ställföreträdare i juridisk mening, är han dock anställd av försäkringsgivaren och uppträder för dennes räkning och ofta därtill under sådana former, t. ex. med begagnande av försäkringsgivarens skylt för att utmärka sitt

kontor, att en försäkringstagare har fullt fog att förlita sig på hans uttalanden i berörda hänseenden. Ju otydligare och ju mera svårförståeliga försäkringsgivarens frågor äro, desto närmare ligger det till hands att antaga, att försäkringstagaren blir ursäktad genom att förlita sig på agentens upplysningar. Annorlunda måste däremot det fall bedömas, då det gäller frågan om betydelsen av att agenten, oberoende av försäkringstagarens oriktiga eller ofullständiga riskupplysning, ägt kunskap om viss relevant riskomständighet men försummat att därom upplysa försäkringsgivaren. I detta fall, i vilket skuldsynpunkten tydligen icke giver någon ledning, måste man antaga, att agentens vetskap icke kan räknas likvärdig med försäkringsgivarens egen vetskap; omständigheten i fråga anses således ha varit försäkringsgivaren obekant och upplysningsplikten åsidosatt. — Har åter något frågeformulär icke kommit till användning vid inhämtandet av riskupplysningarna, kan betydelsen av en agents medverkan vid inhämtandet av dessa upplysningar från försäkringstagaren möjligen bedömas i enlighet med den åsikt, varåt FAL:s motiv helt generellt giva uttryck, d. v. s. vad agenten därvid fått sig meddelat av försäkringstagaren eller eljest då avvetat eller uppmärksammat och insett vara av beskaffenhet att av honom böra meddelas försäkringsgivaren, anses hava därigenom kommit till dennes kännedom.¹

Även om under ovan angivna förutsättningar upplysningspliktens åsidosättande blir utan betydelse för ansvarigheten för eventuellt inträffande försäkringsfall, betyder detta dock icke, att detta åsidosättande blir helt utan betydelse. Ty skall försäkringsgivarens ansvarighet fortbestå oförändrad även för framtiden, trots att den fara han övertagit i verkligheten är en annan och större, än han vid avtalets ingående tagit i beräkning, så kan åtminstone fråga uppstå, om han icke därför äger fordra en förhöjd premie. Ett dylikt anspråk på en merpremie från och med början av den försäkringsperiod, under vilken det oriktigt eller icke alls uppgivna sakförhållandet kommit i dagen, tillerkänner honom också den tyska lagen.

¹ Angående betydelsen av agentens medverkan vid den försäkringsrättsliga upplysningspliktens fullgörande se närmare uppsats av undert. i Festskrift tillägnad presidenten E. Marks von Würtemberg (1931) s. 301 ff.

Så långt har nu visserligen icke den svenska lagen gått. Men i viss mån har dock även den tagit hänsyn till försäkringsgivarens ifrågavarande intresse. Så vitt angår skadeförsäkring, har nämligen försäkringsgivaren i dessa fall tillerkänts rätt att uppsäga avtalet att upphöra 14 dagar efter uppsägningen. Beträffande personförsäkringen åter har något motsvarande medgivande icke lämnats försäkringsgivaren. Det skulle nämligen där kunna komma att medföra, att försäkringstagaren icke blott, såsom då det gäller skadeförsäkring, komme att få för en ny försäkring erlagga samma premie, som en sådan försäkring från början bort betinga, utan kanske att han efter uppsägningen över huvud icke, eller åtminstone icke på rimliga ekonomiska villkor, kunde erhålla en ny försäkring, i det hans hälsotillstånd måhända under den gångna tiden blivit i avsevärd mån försämrat.

Då avtalet på detta sätt upphör på grund av försäkringsgivarens uppsägning, uppstår frågan, hur det skall förhållas med en redan erlagd premie resp. med fordran på premie för den försäkringsperiod, under vilken uppsägning sker. Därom se nedan kap. 3 § 2.

Av allt det förut sagda framgår, att lagen i stor utsträckning velat skydda en försäkringstagare i sådana fall, då ett åsidosättande av upplysningsplikten icke kan läggas denne till last såsom beroende på vårdslöshet. För att icke detta skydd genom förbehåll i de allmänna försäkringsvillkoren skall göras illusoriskt, har FAL gjort dessa bestämmelser i 5 och 7 §§ tvingande, så att de icke av försäkringsgivaren kunna frånvikas till försäkringstagarens nackdel.

Vända vi härefter uppmärksamheten till de fall, då upplysningspliktens åsidosättande kan tillräknas försäkringstagaren, finna vi dessa fall uppmärksammade i 6 § och 7 § 1 st. Även här har FAL intagit en mot försäkringstagaren betydligt liberalare ståndpunkt än äldre lagstiftning.

De fall, som komma i betraktande, äro ju dels sådana, då en oriktig uppgift lämnats mot bättre vetande eller trots att dess oriktighet, om försäkringstagaren handlat som en bonus paterfamilias, bort bliva honom uppenbar, dels sådana, då försäkringstagaren på grund av vårdslöshet underlåtit uppgiva en av honom känd omständighet, vars betydelse han

insett eller bort inse. — Vad förstnämnda fall beträffar kunde det kanske synas, som om ett uppgivande av en oriktig uppgift mot bättre vetande innefattade ett fall av svikligt eller eljest ohederligt förfarande. Detta är dock icke alltid händelsen. Det kan hända, att någon, som tager t. ex. en livförsäkring, på försäkringsgivarens frågor, huruvida försäkringstagaren förut lidit av en viss sjukdom, ger ett nekande svar, enär han är generad för att uppgiva sjukdomen och av sin egen läkare erhållit beskedet, att denna numer är utan betydelse för hans hälsotillstånd.

Vid fastställandet av rättsverkningarna av upplysningsplik- tens åsidosättande i dessa fall har lagen i det stora hela utgått från den princip som ligger till grund för pro rata-regeln men för en försäkringsgren, nämligen sjö- och annan transportförsäkring, i viss utsträckning i stället upptagit kausalitetsregeln.

Från förstnämnda princip utgår för det första den regel, gemensam för alla försäkringsgrenar, vilken lagen ger (i 6 § 1 st.) för det fall, då den icke eller felaktigt uppgivna riskomständigheten är av sådan betydelse, att försäkringsgivaren med kännedom om rätta förhållandet över huvud icke skulle hava meddelat någon försäkring: i dylikt fall är försäkringsgivaren under alla omständigheter fri från ansvar; även om den ifrågasvarande omständigheten i det särskilda fallet visat sig hava varit utan betydelse för försäkringsfallets inträffande eller omfattning, gäller denna regel.

För sådana fall åter, då oriktigheten eller ofullständigheten av försäkringstagarens riskupplysningar icke är av den art, att försäkringsgivaren blir utan vidare helt och hållet fri från ansvarighet, d. v. s. då i stället en korrektion därav är påkallad, kommer antingen pro rata-regeln eller kausalitetsregeln i tillämpning. Den förstnämnda utgör huvudregeln. Den innebär för det första, att *försäkringssumman*, d. v. s. det belopp, som anger maximum för försäkringsgivarens ersättningsskyldighet, nedsättes i samma proportion som förhållandet mellan premiesatserna i den faktiskt tillämpade tariffen och den, som bort tillämpas. Detta är ju den egentliga innebörden av pro rata-regeln. FAL har emellertid icke stannat härvid utan även tagit hänsyn till att förhandenvaron av den icke uppgivna eller oriktigt uppgivna riskomständigheten kunde

föranlett försäkringsgivaren att uppställa andra villkor än i avtalet upptagits; och med hänsyn därtill stadgas för det andra, att försäkringsgivarens ansvarighet skall begränsas till vad i betraktande härav svarar mot den utfästa premien, d. v. s. avtalet skall bedömas så, som om det varit meddelat med de av de faktiska förhållandena påkallade villkoren. Till dessa båda bestämmelser har slutligen fogats en regel, som snarare än med pro rata-regeln sammanhänger med kausalitetsgrundsatsen. Det stadgas nämligen för det tredje, att om försäkringstagaren icke tagit återförsäkring, såsom eljest skulle skett, så skall hans ansvarighet även därefter lämpas, d. v. s. försäkringen kommer att gälla för allenast det belopp försäkringsgivaren vid riktig riskupplysning skulle behållit å egen risk.

Dessa regler skola nu gälla, för så vitt det icke är fråga om sjöförsäkring eller annan transportförsäkring, ty då är det som nämnt i stället kausalitetsgrundsatsen, som kommer till användning. Orsaken härtill är fr. a. att man i sjöförsäkringsbranschen ofta icke har sådana fasta premiatariffer som i övriga branscher utan fastställer premien efter prövning av varje särskilt fall, varför alltså det tekniska underlaget för pro rata-regelns tillämpning saknas. Enligt kausalitetsregeln skall man i stället bedöma försäkringstagarens ställning med hänsyn till huruvida det oriktigt eller ofullständigt uppgivna sakförhållandet haft något inflytande å försäkringsfallets framkallande resp. å omfattningen av den timade skadan. Har det ifrågavarande riskmomentet medverkat till försäkringsfallets inträffande, är försäkringsgivaren helt fri från ansvar, har detsamma blott föranlett, att skadan blivit större än eljest skulle blivit fallet, skall ersättningen i stället reduceras. Härvid är att märka, vad som ju är synnerligen betydelsefullt, att bevisbördan ligger på försäkringstagaren. Det är han, som skall styrka, att den ifrågavarande riskomständigheten har varit utan betydelse i nämnda hänseenden.

De regler om rättsverkningarna av en försummad upplysningsplikt, varför senast redogjorts, äro i motsats till lagens övriga regler om upplysningsplikten allenast deklaratiska. Orsaken till att man icke gjort dem tvingande är dels den, att det icke varit möjligt att formulera en för de många

olika branscher, som komma ifråga, gemensam, invändningsfri regel; särskilt i olycksfallsförsäkringen och ansvarighetsförsäkringen kunna modifikationer tänkas bli nödvändiga för att resultatet skall bli rättvist. Dels är skälet det, att man icke velat förhindra, att i viss bransch kausalitetsregeln komme i tillämpning i stället för pro rata-regeln, och tvärtom. Särskilt i brandförsäkringsbranschen, för vilken enligt FAL pro rata-regeln skall gälla, har opposition mot denna regel mött, i det man fr. a. anmärkt, att det vore svårt tillämpa bestämmelserna om ansvarighetens nedsättande vid bristande återförsäkring. Denna opposition har ock föranlett, att de allmänna villkoren för brandförsäkringen, vilka utarbetades efter FAL:s tillkomst, ersatt pro rata-regeln med kausalitets-regeln.

Det återstår att, innan vi lämna kapitlet om försäkringstagarens upplysningsplikt, erinra om ett par spörsmål, som här stundom kunna bli af betydelse. Det ena är frågan om vem upplysningsplikten åvilar, då ett försäkringsavtal slutes genom fullmäktig. Därom har FAL i motsats till SjöL icke upptagit någon särskild bestämmelse. Anledningen är emellertid den, att den regel, som sjölagen här gav, nämligen att upplysningsplikten åvilar såväl fullmäktig som fullmaktsgivare, har ansetts som en självklar konsekvens af allmänna rättsgrundsatser rörande rättshandlande genom ställföreträdare. Ett alldeles motsvarande spörsmål uppstår vid s. k. försäkring af tredje mans intresse, d. v. s. sådana fall, då en försäkringstagare i eget namn sluter ett sakförsäkringsavtal för annans räkning. Härom se närmare nedan kap. 5 § 3.

Det andra antydda spörsmålet är det, vilken betydelse man har att tillmäta sådana i försäkringsbrevet till äventyrs influtna uppgifter, vilka icke alls härröra från försäkringstagaren eller dennes ställföreträdare utan från någon utomstående, t. ex. en anhörig till försäkringstagaren, eller vilka försäkringsgivaren även utan dylik upplysning upptagit i försäkringsbrevet. Ehuru det här icke är fråga om någon åsidosatt upplysningsplikt, ligger detta fall det senare så pass nära, att försäkringsgivaren, även om han stöder sig på en uttrycklig bestämmelse i avtalet, i varje fall icke bör kunna åberopa någon annan påföljd af det ifrågavarande förhållandet än den,

som skulle kunna åberopas, om uppgiften verkligen lämnats av försäkringstagaren. En uttrycklig regel av detta innehåll har FAL också upptagit i 10 § 2 st.

KAP. 2.

Försäkringsavtalets innehåll.

Då ett försäkringsavtal slutes, erfordras i allmänhet att parterna träffa överenskommelse om vissa väsentliga punkter i avtalet. Sålunda måste man vara på det klara med vad som utgör försäkringsavtalets föremål, d. v. s. dels vad det är för ett sinnligt objekt, vars lederande föranleder den förmögenhetsförlust, vilken försäkringen avser att täcka, dels vad det är som utgör avtalets logiska objekt, dess skyddsobjekt. Vidare erfordras en överenskommelse om vilken fara försäkringen avser, sjöfara, brandfara, faran för olovligt tillägnande, för sjukdom, död o. s. v. Därjämte bör en viss tid för avtalets giltighet bestämmas. Och slutligen måste en överenskommelse träffas dels beträffande beskaffenheten och omfattningen av den prestation försäkringsgivaren åtager sig och dels beträffande omfattningen av försäkringstagarens motprestation, premien. Slutligen kunna överenskommelser träffas även i ett flertal andra hänseenden, som äro av betydelse såsom förutsättningar för de båda parternas prestationer utan att vara för försäkringsavtalet så essentiella som de nyss nämnda.

Om dessa huvudpunkter gruppera sig de flesta av de frågor rörande försäkringsavtalets innehåll och rättsverkningar, som vid avtalets rättsliga bedömande bliva av betydelse.

§ 1. Försäkringsavtalets föremål.

Överallt, där försäkringen avser att bereda ersättning för liden skada, förmögenhetsförlust, kan man tala om dess föremål i betydelsen av dess logiska objekt, det, vars skyddande och bevarande avtalet avser. Denna senare kategori brukar man kalla det försäkrade intresset. Därmed förstår man då en sådan relation till en sak eller en person, i kraft varav

någon vid en viss händelses inträffande kan lida en förmögenhetsförlust.

Kravet på ett dylikt intresse som förutsättning för ett giltigt försäkringsavtal låter tydligen a priori uppställa sig icke blott vid verklig skadeförsäkring utan även vid personförsäkring. Därmed är emellertid således icke sagt, att det i verkligheten har en så vidsträckt tillämpning. Att märka är nämligen att personförsäkringen faktiskt allenast utgår från så att säga en generell hypotes om att försäkringsfallet bringar skada åt den till ersättningen berättigade men likväl i det särskilda fallet är helt oberoende av om så är händelsen eller icke. Och detta enligt vår rätt icke blott så, att ersättningens storlek är helt oberoende av varje utredning om den faktiska storleken av den försämring i förmögenhetsläge försäkringsfallet medfört, i det personförsäkringen, som det brukar uttryckas, är summaförsäkring, utan även så, att det icke ens frågas efter om den ersättningsberättigade alls i sitt ekonomiska läge påverkats av den händelse, som utlöser försäkringsgivarens förpliktelse. Icke ens om det är fråga om en försäkring, som någon för egen räkning tager å annans liv, t. ex. en barnförsäkring, gäller något annat. Att framför allt en livförsäkring i fall av sistnämnda slag kan komma att medföra en fara för avsiktligt framkallande av försäkringsfallet är påtagligt och har i främmande lagstiftning — därest man icke rent av fordrat, att försäkringstagaren skall visa, att han har ett intresse i den persons liv, varå försäkringen tages — i allmänhet föranlett, att man i dylika fall kräver medgivande till försäkringen av sagda person. Så är sålunda fallet i såväl schweizisk som tysk och österrikisk rätt. Icke ens detta har man emellertid fordrat i den svenska lagen, i det man nämligen utgått från att detta är ett ämne, som, om en reglering alls behövs, bör behandlas icke i privaträtten utan i den offentligrättsliga uppsiktslagstiftningen.

Kravet på ett intresse som försäkringsföremål gäller således icke personförsäkringen utan är inskränkt till skadeförsäkringen. Där gäller det emellertid å andra sidan enligt FAL i alla försäkringsgrenar. Helt generellt stadgar nämligen lagen i 35 §, att »till föremål för skadeförsäkring må göras varje lagligt intresse, som kan uppskattas i penningar». Utsträckt till skade-

försäkringens hela område, således icke blott till sakförsäkringens utan t. ex. även kredit- och ansvarighetsförsäkringens gebit, kommer emellertid intressebegreppet att till god del sakna självständig betydelse. Tillämpat å andra försäkringsgrenar än sakförsäkringen kommer detsamma knappast att utsäga mer än en truism: att skadeförsäkringen förutsätter en skademöjlighet. Annorlunda då försäkringen gäller en sak. På sakförsäkringens område, där begreppet ifråga ursprungligen uppkommit, får detsamma nämligen betydelse genom att innefatta en erinran om att det icke är saken, som utgör försäkringens logiska objekt, och att sålunda icke heller, som det motsatta betraktelsesättet lätt ger anledning sluta, allenast sakens ägare kan taga försäkring å densamma utan tvärtom denna möjlighet står öppen för envar, som står i sådan relation till saken, att dess skadande för honom föranleder en förmögenhetsförlust. Detta senare kan nu tydligen bliva händelsen av olika anledningar. Till en början kan ett försäkringsbart intresse i saken uppkomma därigenom, att en person står i ett sådant rättsförhållande till densamma, att hans relation för honom omedelbart konstituerar en förmögenhetsdel. Detta är naturligen fr. a. fallet med en ägare. Men detsamma gäller även om den, som har en mer eller mindre begränsad, benefik rätt att i något avseende tillgodogöra sig saken, exempelvis en nyttjanderättshavare, en avkomsttagare o. s. v., ävensom slutligen om den som har panträtt i saken. Ekonomiskt betraktat hava dylika rättsägare del i saken vid sidan av ägaren. Genom att han upplåter dylika rättigheter minskar han sitt eget ekonomiska intresse i godset, och detta övergår i stället i motsvarande mån på de övriga rättsägarna. De olika, varandra inskränkande intressena kunna därigenom sägas konkurrera med varandra, och de pläga därför med en av tysken EHRENBERG präglad term kallas *konkurrensintressen*. Tillsammans utgöra de hela kapitalintresset i godset, d. v. s. det intresse, som tillkommer ägaren av en obelastad nyttighet i denna hans egenskap. Ett intresse av detta slag är det tydligen, som i regel är försäkringsföremål, då någon tar en försäkring å en sak. I överensstämmelse härmed stadgar också FAL i § 36, att ett sådant intresse in dubio skall anses utgöra en sakförsäkrings föremål. Denna presumtion uttryckes där i satsen, att om intressets art icke angivits i avtalet, försäk-

ringen skall »antagas avse sådant intresse, som är beroende av att värdet av själva godset icke minskas eller går förlorat».

Icke allenast de personer, som stå i en relation till en sak av nu antydd innebörd, kunna emellertid vid dess undergång eller skadande lida förlust, utan detsamma gäller även om åtskilliga andra, vilkas relation till saken visserligen icke är sådan, att denna för dem kan sägas förkroppsliga ett värde, men likväl sådan, att de, om saken går under eller skadas, lida en medelbar förmögenhetsförlust, i det en påräknad, av saken ifråga på något sätt beroende förmögenhetsökning går om intet eller tvärtom en ersättningsförpliktelse uppkommer. Exempel härpå erbjuder den förlust av provision, som kan drabba en kommissionär, därest kommissionsgodset under transport till kommittenten går under; den förlust å viss fabriks- eller handelsrörelse, som uppstår genom stagnation på grund av en fabriks- eller affärsbyggnads brand; och vidare den ersättningsplikt, som vid den deponerade sakens undergång drabbar en för casus ansvarig depositarie; m. fl. likartade fall. Även dylika personer ha på grund härav ett intresse i det ifrågavarande godsets bevarande i oskadat skick. På grund härav kunna de, trots att de icke äga någon rätt till godset, taga försäkring å detsamma. Intressebegreppet har sålunda även här betydelse därigenom, att det gent emot den populära och onöjaktiga föreställningen om själva saken som sakförsäkringens föremål på ett logiskt klart sätt bringar detta förhållande till uttryck. Däremot äro dylika intressen, enligt vad 36 § ger vid handen, in dubio icke täckta av en vanlig sakförsäkring; en dylik försäkring skall in dubio icke antagas avse »annat intresse [än kapitalintresse], som är förknippat med godset, såsom att hinder icke möter för dess användning under viss tid eller på beräknat sätt».

Till det nu sagda inskränker sig emellertid intressebegreppets betydelse i dessa senare fall, i vilka vi för att markera arten av intressets grund kunna tala om medelbara intressen i motsats till de förut nämnda kapital- eller konkurrensintressena, de omedelbara intressena. Då det gäller dessa omedelbara intressen åter, får intressebegreppet ökad betydelse, nämligen därigenom, att dessa intressen ha karaktären av relationer av förmögenhetsvärde. På grund därav framstår dess

betydelse för dessa fall även därigenom, att det markerar, att det icke är sakens värde utan intressets värde, som skall utgöra normen för försäkringen. Liksom försäkringsintresset som förutsättning för en giltig sakförsäkring markerar gränsen mot den s. k. vadförsäkringen, blir det här av omedelbar betydelse vid gränsdragningen mot dubbelförsäkringen och överförsäkringen, i det intressets värde, icke sakens, blir bestämmande för det s. k. försäkringsvärdet.

Av särskild praktisk betydelse blir detta senare, då det gäller konkurrensintressena. Det innebär nämligen där, att en ägare, vars intresse i äganderätsobjektet inskränkts därigenom, att han upplåtit panträtter eller benefika nyttjanderätter, avkomsträtter o. s. v., icke för egen del kan utfå en försäkringsersättning motsvarande sakens värde utan allenast en ersättning motsvarande hans av konkurrensintressena reducerade intresse. Ett gammalt exempel på att lagen uppmärksammat detta har man i de i sjölagarna allmänt mötande förbuden att försäkra förbodat fartyg för mer än vad av dess värde återstår efter avdrag av bodmerilånet. — Har nu emellertid ägaren faktiskt försäkrat en sak till dess fulla värde men kan han på grund av gravationer å saken icke utfå försäkringsersättning till den del försäkringssumman motsvaras av de konkurrerande intressena, uppstår frågan, huruvida icke försäkringen till denna del i stället för att förfalla kan anses gälla till konkurrensintressenternas förmån. Denna fråga har FAL i principiell motsats till främmande lagstiftningar och härskande doktrin genom den för visso synnerligen berömvärda regeln i 54 § i vid utsträckning besvarat jakande, i det nämligen en sakförsäkring in dubio icke skall anses avse allenast försäkringstagarens särskilda, subjektiva intresse i godset utan i stället det objektiva kapitalintresset, d. v. s. skall anses gälla till förmån för envar, »som, i egenskap av ägare, panthavare eller innehavare av annan rättighet till godset eller emedan han i anledning av avtal om godset står faran för detta, har intresse av att dess värde icke minskas eller går förlorat», med undantag allenast för sjöpanträtter, som icke äro förenade med personlig fordran hos pantens ägare. Härigenom kommer tydligen en vanlig sakförsäkring att i regel te sig som en försäkring »för vederbörandes räkning», något som särskilt blir av praktisk betydelse för

innehavare av inteckning i fast egendom. Beträffande den legala ordning, som här tillskapats, och dess närmare innebörd se nedan kap. 5.

Beträffande kravet på ett intresse som sakförsäkringens föremål är för övrigt blott att tillägga, att det endast är ekonomiska intressen, som kunna komma ifråga, d. v. s. intressen, som kunna skattas i penningar. Härigenom falla således de s. k. rena affektionsintressena utanför de försäkringsbara intressenas område. Slutligen är att anmärka, att naturligen blott lagliga intressen kunna försäkras. Således kan försäkringsskydd ej vinnas för förluster, som drabba på grund av ett smugglingsföretag eller andra olagliga företag. Däremot, det må påpekas, anses möjligheten av att man ådrager sig skadeståndsskyldighet grunda ett försäkringsbart intresse, t. o. m. om det är fråga om grovt vållande.

§ 2. Omfattningen av försäkringsgivarens förpliktelse vid skadeförsäkringen.

I. Det regelmässiga i modern försäkring är, att försäkringsgivarens ersättningsprestation går ut på erläggandet av en penningersättning; dock förekomma fortfarande även överenskommelser om prestation in natura, så till vida nämligen som i avtalet göres förbehåll att försäkringsgivaren, om han så finner för gott, kan välja denna form för sin prestation i stället för att prestera penningersättning, eller att rent av försäkringstagaren, om han finner den erbjudna penningersättningen för låg, i stället kan påfordra reparation eller prestation in natura i övrigt.

Med hänsyn till att den principala och i första hand förutsatta formen för försäkringsskyddet är prestation av en penningersättning, är det nödvändigt att en överenskommelse träffas om måttet för denna ersättning. I detta hänseende är det också det vanliga, att i avtalet bestämmes ett visst belopp, den s. k. försäkringssumman, som utgör det belopp, för vilket försäkringen gäller. Fastställandet av en dylik försäkringssumma är av betydelse redan därigenom, att densamma utgör grundvalen för fixerandet av försäkringstagarens mot-

prestation, premien. Men vidare är den av behovet påkallad även då det gäller fixerandet av försäkringsgivarens förpliktelse. Visserligen är det icke i sakförsäkringen så, att denna förpliktelse utan vidare utmätes på grundval av den överenskomna försäkringssumman. Så sker visserligen i livförsäkringen eller över huvud personförsäkringen, som ju på grund därav också har namnet summaförsäkring. Men i sakförsäkringen är det i stället omfattningen av den skada vederbörande i varje särskilt fall lidit, som är den egentliga normen för skadeersättningen. På grund härav får den försäkringssumma, som på förhand överenskommits, endast betydelse som den översta gränsen för försäkringsgivarens förpliktelse, den anger hans maximala ersättningsskyldighet och ingenting mer. Det vill säga, även om totalförlust inträffar, är det icke givet, att försäkringstagaren har rätt till en ersättning, som uppgår till försäkringssumman. Däremot är det givet, att han icke kan fordra något därutöver. — Från denna sista regel gör lagen dock några undantag:

1) Det ena är av allmän betydelse och har sin grund däri, att en försäkringstagare enligt lagens bestämmelser i 52 §, då försäkringsfall inträffar eller kan befaras vara omedelbart förestående, är skyldig att efter förmåga sörja för avvärjande eller minskning av skadan och att därvid ställa sig eventuella föreskrifter av försäkringsgivaren till efterrättelse; har nu försäkringstagaren i dylikt fall fått vidkännas utgift eller annan uppoftning, som efter omständigheterna är att anse såsom skälig, är försäkringsgivaren skyldig ersätta kostnaden ifråga, även om försäkringssumman därigenom skulle komma att överskridas. Detta undantag gäller vid all slags skadeförsäkring utom kreatursförsäkring, där denna utökade ersättningsskyldighet icke ansetts kunna rimligen påbörjas försäkringsgivaren. Av stor betydelse blir försäkringsgivarens utökade ansvarighet särskilt vid sjöförsäkring, där ju bärgarlönen ofta kan stiga till högst betydande belopp.

2) Ett annat härmed nära sammanhängande undantag gäller ansvarighetsförsäkringen. Liksom det vid sakförsäkringen åligger försäkringstagaren att så vitt möjligt vidtaga lämpliga åtgärder till skadans minskning, är, då det gäller försäkring mot den skadeståndsskyldighet, som av viss anledning kan

drabba försäkringstagaren, denne gent emot försäkringsgivaren förpliktad att, för såvitt den skadeståndskrävandes anspråk icke är uppenbart grundat, låta sig av denne instämmas till domstol för att få ersättningsskyldigheten prövad. Härigenom kan ju emellertid försäkringstagaren vållas kostnader. Dylika rättegångskostnader såväl som den ränta försäkringstagaren i en dom kan förpliktas utgiva åligger det försäkringsgivaren att ersätta, även om försäkringssumman därigenom skulle överskridas.

3) Ett tredje undantag slutligen har avseende allenast på sjöförsäkringen och sammanhänger närmast därmed, att denna försäkringsform i själva verket rymmer två olika slags försäkringar, nämligen dels den vanliga sakförsäkringen, som avser att giva ersättning för skada å eller förlust av själva det fysiska försäkringsobjektet, d. v. s. avser kapitalintresset i detta, och dels vid sidan därav en ansvarighets- och utgiftsförsäkring. Det är nämligen så, att försäkringsgivaren ansvarar även t. ex. för den ersättningsskyldighet gent emot lastägare, som kan uppkomma för fartygsägaren på grund av reglerna om gemensamt haveri; vidare svarar försäkringsgivaren för de direkta utgifter försäkringstagaren vållas för att i visst fall undgå en hotande sjöfara; och slutligen kan det inträffa, att försäkringstagaren-fartygsägaren blir skadeståndsskyldig mot annan fartygsägare, med vars fartyg han kolliderat, och i så fall ersätter försäkringsgivaren även den förlust, som därigenom vållas försäkringstagaren. Uppenbart är nu, att även om försäkringstagaren ådragit sig dylik ansvarighet eller haft dylika utgifter, fartyget kan ha förblivit fullt intakt och att försäkringstagaren sålunda har kvar hela sitt intresse i detta, d. v. s. om det sedermera ginge under, skulle göra en ny förlust = fartygets värde. Därför är sjöförsäkringen av gammalt så inrättad, att den täcker alla dessa intressen. Men därav blir då naturligen en följd, att försäkringssumman, som — enär sjöförsäkringen av ålder betraktats som en sak försäkring — bestämmes så, att den skall överensstämma med fartygets värde, icke kan utgöra den yttersta gränsen för försäkringsgivarens förpliktelse. FAL stadgar därför också uttryckligen i 74 § (i likhet med sjölagen tidigare), att om under försäkringstiden haveri inträffat flera gånger, försäkringsgivaren har att er-

sätta de uppkomna skadorna »ändå att ersättningsbeloppen sammanlagda överstiga försäkringsbeloppet».

Även om nu försäkringstagaren icke ens när totalförlust inträffar utan vidare kan fordra utbetalning av en ersättning = försäkringssumman utan måste styrka, att hans intresse i försäkringsobjektet uppgått till detta belopp, kunde man dock fråga sig, om det icke åtminstone måste anses föreligga en *presumption* för att hans intresse verkligen uppgår till försäkringssummans belopp. Icke ens detta kan emellertid antagas; ty i regel är det försäkringstagaren, som ensidigt fastställer det belopp, för vilket han vill taga försäkring. En annan sak är däremot, att om i en rättegång försäkringstagaren gör gällande, att hans intresse fullt motsvarat försäkringssumman, domstolen ofta nog kommer att nöja sig med även ett mer eller mindre svagt sannolikhetsbevis för detta påstående. Skall försäkringstagarens påstående utan vidare tagas för gott erfordras däremot, att mellan försäkringsgivare och försäkringstagare en uttrycklig uppskattning av försäkringsintressets värde företagits, d. v. s. att det föreligger en s. k. *taxerad polis*.

Det avgörande för omfattningen av försäkringstagarens förpliktelse är sålunda icke försäkringssumman utan i stället värdet av det försäkrade intresset i tidpunkten för försäkringsfallens inträffande, det s. k. *försäkringsvärdet* eller, med en än mer speciell term, ersättningsvärdet. Frågan är nu, hur detta värde skall bestämmas. Denna fråga är tydligen av någon betydelse endast vid sakförsäkringen; så vitt angår ansvarighetsförsäkring finns ju knappast något bestämt mått på intresset, enär det icke på förhand är möjligt att bestämma ens den maximala ersättningsskyldighet man i olika fall kan ådraga sig. Så vitt angår garantiförsäkring åter är det givet, att intressets värde sammanfaller med beloppet av den fordran, som är föremål för försäkring. Annorlunda däremot då försäkringen anknyter till en sak. I dylika fall kunna ofta svårigheter att fastställa försäkringsvärdet uppkomma.

Till en början är då här att pointera, att försäkringsvärdet utgöres av värdet av det försäkrade *intresset*, det vill säga icke utan vidare värdet av det fysiska försäkringsobjektet. Är det fråga om en innehavare av en inteckning å 10,000

kronor i ett hus, värt 100,000 kronor, vilken tagit försäkring av sitt pantintresse i huset, så är försäkringsvärdet sålunda 10,000 kr., icke 100,000. Icke heller detta fall kan emellertid giva anledning till något tvivelsmål. Sådana uppstå först, då det gäller att i visst fall bestämma värdet av det fulla kapitalintresset i godset, d. v. s. värdet av en ägares intresse i den ograverade saken. Med utgångspunkt från att det gäller värdet av *intresset* i godset ha här ett flertal olika meningar yppat sig rörande frågan, hur försäkringsvärdet bör bestämmas.

Först må den åsikt nämnas, som här går längst av alla. Det är den, som utgår från att intresset i försäkringsrätten vore ett begrepp av samma innehåll som det likbenämnda begreppet i den allmänna skadeersättningsläran, d. v. s. att försäkringshavaren ägde rätt att i varje särskilt fall fordra en ersättning, som motsvarade hela hans intresse i den olyckliga tilldragelsens uteblivande, d. v. s. en ersättning, som täckte icke blott den omedelbara kapitalförlust, som låge i förlusten av saken ifråga, utan även alla därtill anslutande medelbara förluster, såsom förlust av sakens avkastning under viss tid, förlust i form av utebliven avkastning av en näring (t. ex. en hotellrörelse), som varit beroende av sakens (husets) förblivande i oskadat skick, förlust i form av ett avtalsvite, som sakägaren ådrager sig genom att icke kunna prestera saken till en köpare o. s. v. — Beträffande denna åsikt, som fr. a. utvecklats av FEDERSPIEL men även möter på andra håll, är blott att erinra att den vilar på ett förbiseende av skillnaden mellan intressesets värde och intressesets art. Då man hävdar, att försäkring å en sak skall täcka även alla de nämnda medelbara förmögenhetsförlusterna, är det i verkligheten icke en skiljaktig mening beträffande värdet eller omfattningen av intresset i saken, varå man ger uttryck, utan man gör gällande en åsikt beträffande *arten* av det intresse, som är föremål för försäkring, nämligen att försäkringen icke allenast avser det omedelbara intresset i godset, kapitalintresset, utan även allehanda blott medelbara intressen. Att denna åsikt icke stämmer med verkliga förhållandena är uppenbart. Hade försäkringsgivarens förpliktelse ett dylikt innehåll, vore det knappast möjligt att på förhand överblicka ens den möjliga omfattningen av dennes ersättningsskyldighet, d. v. s. försäkringen skulle sakna fast ekonomisk grundval.

Att försäkringen icke har dylik innebörd säges ju också uttryckligen i FAL 36 §.

Även om man fastslår, att frågan om försäkringsvärdet blott gäller det verkliga kapitalintresset i visst gods, så yppa sig emellertid olika möjligheter för bestämmandet av detta värde. Frågan är nämligen, om det är det objektiva eller det subjektiva intresset det kommer an på. Är försäkringsvärdet = det värde saken ifråga skulle ha för envar, som trädde i en ägares relation till densamma? Eller är det beroende av det särskilda värde saken kan ha just för denne intressent med hänsyn till hans särskilda förmåga att utnyttja densamma eller med hänsyn till hans särskilda uppskattning av densamma rent av? Härtill är att svara, att sistnämnda omständighet utan vidare kan lämnas utom räkningen. Ett dylikt affektionsintresse är icke försäkringsbart, det är icke något intresse, som kan fastställas i penningar, såsom FAL fordrar. Vad däremot angår det subjektiva intresse, som beror på visst subjekts särskilda förmåga att utnyttja det försäkrade objektet, så är det klart, att det kan vara ett försäkringsbart intresse. Vi kunna som exempel taga det fall, att det är fråga om ett visst hus, som är beläget intill en gästgivaregård. På grund av denna belägenhet kan det för gästgivaren, som har behov av det för att utvidga sin rörelse, ha ett avsevärt mycket större värde än för de flesta andra människor, som blott skulle kunna utnyttja det till bostadsändamål. Även det subjektiva intresse i huset gästgivaren på grund härav kan ha kan bliva föremål för försäkring. Trots att det är subjektivt, låter det dock fastställa sig i penningar, d. v. s. efter en objektiv måttstock; ty man är, då det gäller dess fixerande, icke hänvisad allenast till den särskilda intressentens uppskattning utan kan erhålla ett objektivet omdöme genom att vädja till andra personer med samma kvalifikationer för sakens utnyttjande på det ifrågavarande sättet, d. v. s. andra gästgivare.

Huruvida nu i varje särskilt fall det är det objektiva eller det subjektiva intresset, som är försäkringsavtalets föremål, är naturligen ytterst beroende på vad parterna därom överenskomma. Intet hindrar en försäkringsgivare att, om han så önskar, meddela försäkring även beträffande ett i sistnämnda mening subjektivt intresse. Det måste emellertid då av avtalet tydligt

framgå, att det är ett subjektivt intresse detsamma avser; så t. ex. i nyssnämnda fall genom att byggnaden angives vara försäkrad såsom en del av gästgiverianläggningen. Eljest måste det i regel antagas vara blott det objektiva intresset, som avtalet avser att skydda, d. v. s. försäkringsvärdet bestämmes av sakens på ett eller annat sätt fastställda objektiva, för en var, som träder i en ägares relation till detsamma, lika bestående värde.

En huvudregel av detta innehåll måste man också anse att det är, som FAL fastslagit genom sina bestämmelser om försäkringsvärdet i 37 och 38 §§. Tydligast kommer det kanske till uttryck i 38 §, som ger huvudregeln om hur försäkringsvärdet för handelsvaror och fabriksvaror skall fastställas (en särskild regel beträffande försäkringsvärdet å handelsvaror vid transportförsäkring ges i 75 §). Där sägs nämligen uttryckligen, att det är försäljningspriset för varorna, på närmare angivet sätt uträknadt, som utgör försäkringsvärdet, d. v. s. detta utgöres av ett objektiva värde i den mest egentliga bemärkelse. Härvid är emellertid att märka, att det icke är fråga om det pris, som handlanden eller fabrikören kunnat uppnå, därest objekten ifråga blivit i vanlig ordning successivt försålda till hans vanliga avnämare. Vore detta pris avgörande, skulle den försäkrade också få ersättning för en handelsvinst, ett värde, varpå han i själva verket allenast haft en mer eller mindre välgrundad förhoppning men om vilket vid tidpunkten för förlusten av själva de fysiska föremålen ingenting med bestämdhet kan sägas. Därför är det icke detta pris, som omedelbart skall läggas till grund, utan i stället det pris den försäkrade kunnat uppnå, om han försålt hela varulagret på en gång till en annan yrkesidkare, som i sin tur i en rörelse av samma slag som den försäkrades skall avyttra detsamma till de särskilda kunderna i vanlig ordning. Därmed har man naturligen endast angivit en princip för uppskattningen. Ty ett dylikt pris, avseende ett helt varulager en bloc, kan ju i allmänhet icke utläsas ur någon förefintlig varunotering, utan det kan fixeras först efter en uppskattning i varje särskilt fall. Vid denna uppskattning blir nu naturligen det pris, som kunnat uppnås vid en successiv försäljning, av åtminstone medelbar betydelse som en lämplig ut-

gångspunkt. Innebörden av regeln är emellertid då, att, sedan man fastställt det pris, som dylika varor betinga i den ordinära marknaden, d. v. s. detaljhandeln, man måste göra avdrag för ett flertal poster, nämligen dels för den kostnad för försäljningen, som inbesparas, om hela lagret försäljes på en gång, samt för den räntevinst, som uppkommer genom en dylik förtida realisation, och dels framför allt även för den handelsrisk, som den försäkrade har undgått därigenom, att han fått hela lagret realiserat i förtid och sålunda blivit oberoende av den växlande lyckan vid dess försäljning på sedvanligt sätt.

Denna regel om försäkringsvärdet för varor gäller, det må särskilt påpekas, alla slags handelsvaror, vare sig den försäkrade själv tillverkat dem eller anskaffat dem från tillverkaren blott för försäljning. I det senare fallet blir regeln dock av mindre betydelse, ty då det gäller dylika handelsvaror, kommer det ifrågavarande försäljningspriset väl i allmänhet att vara så gott som identiskt med kostnaden för anskaffning av likadana varor, d. v. s. man komme till enahanda resultat även om man tillämpade den beträffande andra försäkringsobjekt än handels- och fabriksvaror i 37 § givna regeln. Av betydelse kan emellertid regeln i 38 §, då det gäller dylika varor, särskilt bliva, om det är fråga om ett lager av modevaror, i det värdet av ett dylikt lager på grund av den snabbhet, varmed det omsättes, och den oftast ganska minimala handelsrisken i hög grad närmar sig det anskaffningskostnaden betydligt överstigande detaljpriset.

Vända vi härefter uppmärksamheten till 37 §, som ger regeln om försäkringsvärdet beträffande alla övriga slag av försäkringsobjekt, så finna vi, att försäkringsvärdet bestämmes genom en uppskattning av vad det skulle kostat att få godset ersatt med nytt gods av samma slag med hänsyn tagen till vad detsamma kan hava förlorat i värde genom ålder och bruk, nedsatt användbarhet eller annan omständighet. Att lagen här ger en annan regel om försäkringsvärdet betyder emellertid icke, att icke också här det i det hela är ett objektivt värde det kommer an på; lagen har blott begagnat en annan metod för att i dessa fall fixera det objektiva värdet. Enär det icke är fråga om saker, som äro avsedda för försäljning, är det mindre ändamålsenligt att hänvisa till deras

beräknade försäljningspris. Att det likväl är ett objektivet värde man velat fastställa framgår dock därav, att de faktorer, som bliva bestämmande för detsamma, alla till sitt innehåll i sin tur bestämmas utan hänsynstagande till den särskilda intressentens speciella förhållanden. Uppenbart är detta så vitt angår den första posten, anskaffningskostnaden för ett nytt objekt av samma slag. Men även då det gäller avgörandet av vad godset förlorat i värde genom ålder och bruk, nedsatt användbarhet eller annan omständighet, måste detsamma i regel anses gälla. Någon tvekan kan egentligen endast uppkomma, så vitt det gäller avdraget för nedsatt användbarhet. Men att även detta avdrag skall bestämmas så, att det motsvarar den värdeförlust godset genom den nedsatta användbarheten lidit för människor i allmänhet, synes framgå av den supplerande regel, vilken i 2 st. av 37 § ges beträffande ersättning för byggnad, som blivit av den försäkrade istandsatt eller återuppförd, vilken regel går ut på att i dylikt fall något avdrag för nedsatt användbarhet eller dylikt ej får ske utan blott avdrag för skillnaden mellan nytt och gammalt, d. v. s. för värdeförlust genom slitning o. dyl. Detta är sålunda en undantagsregel, som utsäger, att för den händelse den försäkrade verkligen hyser den meningen, att byggnaden icke för honom förlorat något i värde genom nedsatt användbarhet, och vill taga den konsekvensen av sin mening, att han återuppför eller reparerar den förstörda byggnaden, så må hänsyn till denna hans subjektiva mening tagas. I andra fall synes då dylik hänsyn icke kunna tagas. Detta är således regeln. Tager man nu på detta sätt hänsyn till objektivet bestämda faktorer, så måste i allmänhet också ett värde å saken framkomma, vilket äger sådan allmängiltighet, att det är oberoende av vem som är den tillfällige innehavaren av saken.

I ett visst fall visar sig emellertid även ett på detta sätt bestämt värde såsom ett subjektivt. Detta är nämligen händelsen, så vitt angår sådana gamla, begagnade föremål, som någon anskaffat för sitt personliga bruk, såsom t. ex. möbler, mattor, husgeråd, kläder, böcker o. s. v. Även om försäkringsvärdet å dylika föremål bestämmas genom att från anskaffningskostnaden för nya liknande föremål drages värdeminskning genom slitning och nedsatt användbarhet, bestämd efter en objektiv

mättstock, så betyder detta icke, att man kommit fram till ett värde, som vore allmängiltigt även i den meningen, att det vore oberoende av den tillfällige intressenten. Ty för ingen annan än denne skulle saken ifråga i själva verket hava bibehållit sitt ursprungliga värde just i den mån, som en dylik uppskattning giver vid handen. För alla utom för den förste ägaren skulle t. ex. hans gamla möblemang trots sin bibehållna brukbarhet endast hava värde som »gamla möbler», d. v. s. ett betydligt ringare värde. Ett dylikt objektivt värde skulle emellertid tydligen icke giva ägaren av möblerna en rimlig ersättning, och det är anledningen till att lagen icke i dylika fall kunnat stanna vid samma regel, som då det gäller saker, vilka äro avsedda för förbyttring eller eljest för ekonomiskt utnyttjande.

Tilläggas må till sist, att ofta ett »subjektivt värde» kan sägas framkomma även så till vida, som vid bestämmandet av användbarheten av ett särskilt försäkrat föremål, exempelvis en byggnad, hänsyn måste tagas till det särskilda ändamål, för vilket byggnaden enligt uppgifterna till försäkringsgivaren är avsedd. En byggnad, ingående i en hotellanläggning och sålunda försäkrad såsom en del av anläggningen (jmf. ovan), är naturligen med avseende å sitt värde att bedöma med hänsyn till användbarheten just för detta särskilda ändamål. I ett dylikt fall är emellertid det ur nämnda synpunkt bestämda värdet dock ett objektivt så till vida, som det motsvarar just vad ägaren vid förbyttring av anläggningen i dess helhet skulle kunna få ut ur denna del av densamma.

Kunna lagens regler med hänsyn till det ovan anförda i viss mån giva anledning till tvekan om dess principiella innebörd, så är det naturligt, att ytterligare tvekan skall uppstå vid reglernas tillämpning. Särskilt är detta fallet vid bestämmandet av värdet å byggnader samt maskiner och dylikt.

Vad först angår kostnaden för det skadade eller förstörda föremålets ersättande med nytt föremål av samma slag, så är att märka, att härmed avses icke blott inköpspriset för dylikt gods å tillverkningsorten eller annan ort utan, om transport erfordras från dylik ort, jämväl kostnaden för transporten till försäkringshavarens ort. Att lagstiftaren utgått från denna standpunkt framgår av motiven till FAL (s. 118—19) beträffande regeln om försäkringsvärdet å varor i 38 §. I ett där an-

fört exempel avseende försäkringsvärdet å ett upplag av träkol, tillhörigt tillverkaren, göres antagandet, att träkol icke kunna avsättas eller forslas till försäkringshavarens ort annorledes än över en 5 km. därifrån belägen järnvägsstation, där branddagens pris å träkol uppgår till 30 kr. per stig, medan fraktkostnaden till eller från stationen utgör 5 kronor per stig, och fastslås därpå, att en tillämpning av 37 §:s regel, d. v. s. en uppgörelse grundad å kostnaderna för nyanskaffning, skulle medföra, att försäkringshavaren erhöle 35 kronor, således 30 + 5 kronor, per stig. — I analogi härmed torde man vara berättigad in dubio utgå från att om vissa ifrågakommande maskiner för att kunna komma till avsedd användning kräva särskild montering, även kostnaden härför bör tilläggas själva inköpspriset.

Vad sedan angår avdragen för värdeminskning, så må, vad först avdraget med hänsyn till ålder och bruk beträffar, allenast anmärkas, att den värdeminskning, som av dessa grunder skulle inträtt, i större eller mindre mån kan vara kompenserad genom ett mer eller mindre omsorgsfullt underhåll; särskilt gäller naturligen detta byggnader. Fastställandet av detta avdrag kan väl erbjuda faktiska uppskattningssvårigheter men föranleder knappast några juridiska tvivelsmål.

Annorlunda är förhållandet beträffande avdraget för värdeminskning med hänsyn till nedsatt användbarhet eller annan omständighet. Här uppstår frågan, vilka faktorer man vid detta avdrags bestämmande har att beakta, och detta är onekligen ett vanskligt spörsmål. Belysande är att den tyska försäkringsavtalslagen saknar motsvarighet till förevarande stadgande om avdrag för nedsatt användbarhet etc. Ett i ett förberedande förslag till den tyska lagen intaget stadgande om hänsynstagande till värdeminskning å byggnader på grund av »särskilda omständigheter», andra än ålder och bruk, ströks sålunda under åberopande av vanskligheten att tillämpa ett dylikt stadgande och faran att det skulle misstolkas till försäkringshavarens skada. Den svenska lagen har som exempel på de faktorer, vartill hänsyn skall tagas, vid sidan av ålder och bruk blott nämnt »nedsatt användbarhet». Även andra värdeförringande omständigheter skola emellertid komma i betraktande. Såsom ett exempel härpå anföres i de

danska och norska motiven till motsvarande lagar det fall, att en byggnad ligger vid en gammal trafikled, som samfärdseln numera övergivit. Andra fall omtalas icke. Såsom exempel ur utländsk litteratur kan anföras värdeförlust å ett vattenverk därigenom, att den där förut framgående floden tagit ett annat lopp; vidare värdeförlust å byggnader å ett övergivet gruvfält o. s. v. Dylika fall äro naturligen otvivelaktiga exempel på värdeförlust, som bör beaktas. De utmärkas alla av att det är fråga om en värdeförlust på grund av ett för framtiden med större eller mindre sannolikhet fortbestående förhållande. Åtskilliga andra fall däremot vålla större eller mindre tvivel. Bland de omständigheter, som härvid komma ifråga, framstå som särskilt betydelsefulla de s. k. konjunkturförsämringarna och därmed jämförbara förändringar i marknadsläget. Om dessa omständigheter bland annat uttalar HAGEN, att de, så vitt angår den tyska rätten (som i förevarande hänseende förete samma brist på uttryckliga regler som den svenska) måste lämnas utan avseende vid värderingen, vare sig det gäller byggnader eller maskiner. Vad det förra slaget av försäkringsobjekt beträffar, förtjänar dock nämnas, att enligt uttrycklig lagstiftning i såväl schweizisk som österrikisk rätt en motsatt regel indirekt är fastslagen för de fall, då reparation eller återuppförande icke kommer ifråga, i det dessa lagar stadga, att försäkringsvärdet i dylika fall icke får sättas högre än försäljningsvärdet (Verkehrswert).

Skall man taga ställning till förevarande spørsmål med ledning av svensk rätt är å ena sidan att observera, att då lagen beträffande nu förevarande slag av försäkringsobjekt avstått från att taga försäljningsvärdet som norm för försäkringsvärdet, detta, såsom i motiven uttryckligen framhålles, skett av det skäl bl. a., att en ersättning motsvarande försäljningsvärdet i förevarande fall icke skulle giva försäkringshavaren en rimlig ersättning för hans förlust. Detta pekar tydligen på att avdrag för värdeförlust genom konjunkturförsämring o. dyl. icke bör ske. Eftersom det icke gäller föremål avsedda för försäljning böra prisvariationerna i den öppna marknaden icke tillmätas betydelse på annat sätt än därigenom, att anskaffningskostnaden därav beröres. Å andra sidan måste det medges, att det resonemang, som ligger till grund för denna

ståndpunkt, utgår från förutsättningen av att återanskaffning regelmässigt sker. I den mån denna förutsättning icke blir uppfylld, mister således resonemanget något av sin bärkraft. Onekligt är emellertid, att lagen dock faktiskt icke i vidare mån än som framgår av 37 § 2 st. tagit hänsyn till denna förutsättning. Regeln i 37 § 1 st. skall tillämpas utan inskränkning, vare sig nyanskaffning kommer till stånd eller ej. Icke ens beträffande byggnader har vår lag gjort något avsteg från regeln; den har således icke heller upptagit den förut omtalade, i schweizisk och österrikisk rätt förekommande regeln, att om reparation eller återuppförande icke verkställs, ersättningen icke får sättas högre än byggnadens försäljningsvärde. I och för sig är det också mycket rimligt, att även en husägare, då ett försäkringsfall inträffar, skall kunna vara oberoende av tillfälliga svängningar i konjunkturen, så att endast varaktiga värdeförluster tillmätas betydelse. Att en anläggning för tillfället är mindre räntabel behöver ingalunda visa, att den också i längden skall visa sig oekonomisk.

Stannar man sålunda vid att konjunkturförändringar och likartade förhållanden, som kunna inverka å en anläggnings räntabilitet, böra lämnas utan avseende vid uppskattning av försäkringshavarens försäkringsbara intresse i densamma, måste emellertid för det första framhållas, att förhållandena också kunna vara sådana, att en anläggnings bristande räntabilitet är föranledd av att den däri gjorda kapitalplaceringen från början varit beroende på en sådan felbedömning av utsikterna till tillfredsställande avkastning, att redan i och med anläggningens färdigställande en viss del av det investerade kapitalet måste anses ha gått förlorad. I dylikt fall måste naturligen försäkringsvärdet erfara en däremot svarande reduktion. Därjämte må emellertid erinras om att ett tillgodoseende av försäkringshavarna genom bortseende från värdeförluster, som bero av konjunkturförsämring o. dyl., kan tänkas öka faran för avsiktligt framkallande av försäkringsfall. Häremot står det visserligen den särskilda försäkringsgivaren fritt att gardera sig genom att i försäkringsavtalet intaga förbehåll om återuppbyggnadsskyldighet för försäkringshavaren; så länge försäkringsgivarna här sakna stöd av tvingande lagregler (sådana

som de t. ex. i Norge antagna), kommer emellertid onekligen den mellan försäkringsgivarna rådande konkurrensen att göra den antydda möjligheten tämligen illusorisk. Denna reflexion kan emellertid icke föranleda någon ändrad uppfattning av gällande lags ifrågavarande regler utan har allenast betydelse de lege ferenda.

Redan av det nu sagda framgår men må ytterligare betonas, att den omständigheten i o c h f ö r s i g, att försäkringshavaren icke önskar återuppbygga en nedbrunnen byggnad eller återanskaffa förstörda maskiner, icke utgör någon grund för en värdering av försäkringsobjekten understigande beloppet av den beräknade anskaffningskostnaden. Allra minst kan på dylik grund, i motsats till vad man stundom gjort gällande, värdet av dessa objekt bestämmas så, som om annat icke återstått försäkringshavaren än att riva byggnaderna och demontera och sälja maskinerna. Till lägre belopp än försäljningsvärdet av hela anläggningen, sådan den befanns före försäkringsfallet, kan naturligen försäkringsvärdet icke under några omständigheter sättas. Att ett dylikt försäljningsvärde för en i drift varande industrianläggning skulle motsvara allenast materialvärdet å byggnadsmaterial och realisationspriset å demonterade maskiner synes knappast möjligt.

En viss betydelse för värderingen kan emellertid ifrågavarande omständighet ofta hava. Nära till hands ligger nämligen V att betrakta obenägenheten att återanskaffa försäkringsobjekten som ett i n d i c i u m på att det i dem nedlagda kapitalet varit oförmånligt placerat och att sålunda deras verkliga värde som ekonomiska objekt icke fullt uppgått till kostnaden för deras återförskaffande. Mer än ett indicium är detta emellertid icke. Mycket väl tänkbart är således, att den ifrågavarande obenägenheten att nöjas med annat än kontant ersättning till fri disposition har sin förklaring i andra, för frågan om försäkringsintressets storlek betydelselösa omständigheter. Särskilt om avdraget för ålder och bruk är mera betydande och således ett avsevärt tillskott av nytt kapital från försäkringshavarens sida bleve erforderligt, kan ofta ett fullt tillräckligt skäl för obenägenheten att begagna försäkringsersättningen till återuppbyggande föreligga. Likaså är det tänkbart, att försäkringshavaren trots att driften lönat sig haft för avsikt att på

grund av rent personliga skäl (hög ålder el. dyl.) under den närmaste tiden söka ett tillfälle att avyttra anläggningen; att han då icke efter ett försäkringsfall vill återuppföra den är fullt naturligt.

Framför allt må emellertid ytterligare betonas, att ifråga-varande omständighet, även om dess betydelse såsom ett indicium av antytt slag bejakas, givetvis ingenting har att betyda beträffande fixeringen av den antagna värdeförlustens omfattning. Var på skalan mellan fulla beloppet av kostnaden för återuppförande och ett antagligt försäljningsvärde å de försäkrade objekten det verkliga värdet legat måste i stället avgöras med ledning av de av lagen angivna och antydda omständigheterna, vilka, såsom nedan skall närmare angivas, alla allenast avse förhållandena vid tidpunkten omedelbart före försäkringsfallet.

Vad härefter själva värderingen angår är ur rättslig synpunkt allenast att påpeka, att de avdrag, som därvid komma i fråga, böra företagas med billighet, detta trots att vår lag, i motsats mot de utländska lagarna, icke uttryckligen uttalat någon sådan regel. Avdragen utgöra nämligen undantag från vad lagen uppställt som huvudregel och böra förty icke givas större omfattning än nödvändigt.

Vad ovan anförts torde kunna sammanfattas sålunda.

Försäkringsvärdet å såväl byggnader som maskiner o. dyl. fastställs enligt regeln i 37 § 1 st. på följande sätt. Först fixeras kostnaden för återuppförande resp. nyanskaffning, varvid anskaffningskostnaden för maskiner skall så tillmätas, att den täcker alla kostnader för inköp, transport och behövlig montering. Härifrån drages därpå eventuell värdeförlust. Sådan kan fr. a. bero på försäkringsobjektets ålder, bruk (nötning) och nedsatta användbarhet (exempelvis efter framkomsten av väsentligt bättre, mera ekonomiska maskiner, på grund varav driften med de försäkrade maskinerna blivit oekonomisk). Även andra omständigheter kunna komma i betraktande. Särskilt betydelsefullt är därvid att avgöra, huruvida hänsyn skall tagas till värdeförlust på grund av konjunkturförsämring. Frågan är tvivelaktig men torde snarast böra besvaras nekande. Det efter dessa grunder fastställda försäkringsvärdet gäller, vare sig försäkringshavaren ämnar ombesörja återuppförande

resp. nyanskaffning eller icke. Att driften av ett industrietablissemang efter försäkringsfallet nedlägges utgör således i och för sig icke fog för någon reduktion av försäkringsvärdet. Det kan emellertid antyda, att det verkliga värdet i större eller mindre mån understiger anskaffningskostnaden. Så behöver dock icke nödvändigt ens i dylika fall vara händelsen.

Vad härefter beträffar den tidpunkt, till vilken försäkringsintressets uppskattning skall hänföras, så gäller därom den ganska självklara huvudregeln, att det är värdet vid tidpunkten för försäkringsfallet, som är avgörande. Därvid skall naturligen uppskattningen företagas utan hänsynstagande till den värdeminskning, som försäkringsföremålet vid den tiden redan kan hava undergått på den grund, att det under en mera utsträckt tid varit utsatt för den fara, som slutligen lett till försäkringsfallet. Är det sålunda t. ex. fråga om försäkringsvärdet vid kreatursförsäkring, som avser kreaturens död, så skall värdet av djuret i det särskilda fallet bestämmas utan hänsynstagande till att detsamma, då det dog, redan förlorat åtskilligt i värde genom den föregående sjukdomen. Ehuru detta synes självklart, har det likväl uttryckligen uttalats i en särskild regel i kap. om kreatursförsäkring, 90 §.

Från huvudregeln, att tidpunkten för försäkringsfallet är avgörande, gör emellertid FAL ett mycket betydelsefullt undantag, då det gäller transportförsäkring å handelsvaror. I enlighet med vad som är gammal tradition inom sjöförsäkringen har även FAL i 75 § beträffande dessa fall föreskrivit, att icke värdet vid tiden för försäkringsfallet utan i stället värdet vid farans begynnande skall läggas till grund vid försäkringsvärdets beräkning. Närmare bestämt skall det pris vara avgörande, vilket vid transportens början i avlastningsorten var gällande för sådana varor, varom fråga är, levererade fritt ombord eller fritt å banvagn eller annat fortskaffningsmedel. Lagen har sålunda här frångått sin huvudständpunkt, d. v. s. tanken, att avsikten med en försäkring är att »återförsätta försäkringshavarens förmögenhet, så vitt den bestod av ifrågavarande gods, i samma skick som före försäkringsfallet». Orsaken härtill är dels den, att det ofta är svårt att i dessa fall bestämma värdet efter förhållandena

vid försäkringsfallet, enär tidpunkten för detta, om fartyget gått under på havet, ofta icke är närmare känd, dels den, att ett från den traditionella regeln på detta område avvikande stadgande, som ju endast kan få deklaratörisk karaktär, icke har stora utsikter att komma till tillämpning, så länge en annan ståndpunkt vidhålles i alla andra länder.

För att emellertid den ståndpunkt lagen här intagit icke skall drabba den försäkrade på ett alltför orimligt sätt, har den ifrågavarande regeln kompletterats med stadgandet, att till priset i avlastningsorten skall läggas dels sådana kostnader, som den försäkrade haft för godset ifråga, såsom utgifter för sedvanlig försäkring samt sådan frakt, som enligt fraktavtalet skall utgå även om godset aldrig kommer fram till bestämmelseorten, och dels 10 % av det nämnda priset. Dessa 10 % anses motsvara åtminstone något så när det genomsnittliga beloppet av den värdeökning, som godsets transport kan beräknas medföra. De utgöra sålunda en motsvarighet till äldre lagars stadganden om s. k. i m a g i n ä r v i n s t. Men medan andra lagar i allmänhet betrakta intresset av denna »imaginära vinst» som ett från det ordinära intresset, kapitalintresset å varorna, helt skilt intresse av annan art, som icke utan vidare kunde anses skyddat genom en vanlig försäkring av handelsvarorna utan krävde en särskild överenskommelse, så har FAL intagit en riktigare ståndpunkt och genom stadgandet, att denna »imaginära vinst» oberoende av särskild överenskommelse är täckt av varornas försäkring, genomfört den korrektion av huvudregeln om försäkringsvärdet i sjöförsäkring, vilken varit nödvändig, emedan denna regel så att säga avskurit en del av det försäkringsvärde, som framkommer enligt ett principiellt riktigt betraktelsesätt.

Denna traditionella undantagsregel beträffande sjöförsäkringens försäkringsvärde gäller emellertid enligt FAL numer, i motsats mot vad förhållandet var tidigare, endast handelsvaror. Gäller det åter en sjöförsäkring å fartyg, s. k. kaskoförsäkring, blir huvudregeln i 37 § att tillämpa.

II. Även om man har de regler, varför nu redogjorts, till ledning vid försäkringsvärdets fastställande, så är det givet, att detta i det särskilda fallet likväl kan erbjuda stora svårigheter och att meningsskiljaktigheter kunna uppstå röran-

de reglernas rätta tillämpning. Särskilt kunna naturligen sådana svårigheter uppstå, därest det fysiska försäkringsobjektet gått helt och hållet förlorat, t. ex. om ett fartyg sjunkit eller ett hus helt nedbrunnit. För att förebygga dessa svårigheter är det i dylika fall vanligt, att försäkringsvärdet redan från början bestämmes genom en uttrycklig överenskommelse mellan parterna, en taxering av försäkringsobjektet eller s. k. förvärdering. Föreligger en dylik försäkring med s. k. taxerad polis, d. v. s. med en överenskommelse, att visst värde å det försäkrade föremålet skall läggas till grund för en eventuell skadereglering, så innebär detta, att detta taxerade värde skall betraktas som försäkringsvärde utan att den försäkrade, såsom eljest — d. v. s. vid försäkring med s. k. öppen polis — är fallet, skall behöva styrka, att hans intresse motsvarar detta värde. Däremot betyder det icke, att det taxerade värdet under alla förhållanden blir avgörande. Icke ens genom en dylik överenskommelse kunna nämligen parterna sätta ur kraft den viktiga regeln, att en försäkring icke får leda till ett riktande, vilken regel i FAL uttryckligen fastslagits genom stadgandet i 39 §. Trots den taxerade polisen står det därför försäkringsgivaren fritt att visa, att försäkringsvärdet i verkligheten är lägre än det överenskomna. Det vill med andra ord säga: den taxerade polisen medför egentligen blott en omkastning av bevisbördan, så att denna i stället för å den försäkrade faller å försäkringsgivaren. Alldeles riktigt är dock icke påståendet, att den taxerade polisens betydelse är inskränkt härtill. I någon mån går dess betydelse därutöver, i det nämligen den taxerade polisen icke förlorar sin normerande verkan, så snart försäkringsgivaren förmår påvisa, att det verkliga värdet av det försäkrade intresset icke fullt uppgår till det taxerade, utan först då han lyckats styrka, att det föreligger en väsentlig skillnad. I alla de fall, då icke en dylik väsentlig differens kan påvisas, blir sålunda den taxerade polisen utan vidare avgörande för ersättnings belopp.

Icke blott genom att träffa en förhandsöverenskommelse om försäkringsvärdets belopp utan även genom att överenskomma om andra grunder för dess bestämmande, än dem lagen upptagit, kunna naturligen parterna komma i konflikt

med den nämnda grundregeln för all försäkring, att denna icke får leda till den försäkrades riktande. Härvidlag gäller det samma som ovan sagts om taxerad polis.

Med de undantag, som innefattas i dessa regler om betydelser av en förvärdering eller en överenskommelse om grunderna för en värdering av försäkringsintresset, gäller emellertid om varje ö v e r f ö r s ä k r i n g, d. v. s. varje fall, där försäkringssumman överstiger försäkringsvärdet, att försäkringen, i den mån en dylik differens är för handen, blir utan verkan för den försäkrade, d. v. s. försäkringsgivaren är icke pliktig att såsom ersättning för inträffad skada utgiva större belopp än som erfordras för förlustens täckande. Rent teoretiskt är dock visserligen ännu en möjlighet till giltig avvikelse från nämnda princip för handen, nämligen för den händelse även en tillämpning av lagens egna regler om försäkringsvärdet tilläventyrs kunde tänkas medföra, att ersättningen bleve bestämd till ett belopp, som överstege den verkliga lidna förlusten. I dylikt fall tvingas man nämligen på grund av formuleringen av den svenska lagens ifrågavarande stadgande i 39 § 2 st. till slutsatsen, att försäkringsgivaren är skyldig betala, även om en enligt dessa regler uträknad ersättning skulle komma att t. o. m. väsentligt överstiga det belopp, som erfordrades för förlustens täckande.

Till de nu nämnda reglerna inskränker sig FAL:s reglering av överförsäkringen. Därmed har lagen äntligen definitivt tagit anstånd från en äldre tids uppfattning av överförsäkringen. Ända från försäkringsväsendets första begynnelse har man nämligen haft en bestämd fruktan för överförsäkringen, i det man betraktat den som ungefär lika riskabel både för försäkringsgivaren och för samhället i dess helhet som den rena vadförsäkringen. Denna fruktan ledde i äldsta tid till att lagstiftaren rent av förbjöd försäkring till den försäkrade sakens fulla värde; ett exempel därpå erbjuder bl. a. 1667 års sjölag, som i 5 kap. stadgade, d e l s att den som försäkrade »något gods, inkommande eller utgående», var skyldig att på sin egen fara behålla åtminstone $\frac{1}{10}$ av dess värde i den mån detta icke översteg 7,500 daler, och d e l s att den som tog försäkring å »skep eller skepsdelar, så ock stycken och allehanda annor örlogszredskap» var skyldig att behålla en tredjedel på sin egen

fara. Även där man icke gick så långt, ansåg man likväl överförsäkringen innebära en så betydande samhällsfara, att det rent av borde åligga samhället att genom sina organ vaka över att åtminstone icke några försäkringsavtal komme till stånd, som redan från början innefattade en överförsäkring. I överensstämmelse härmed ålade man vederbörande, när man gick som längst, att underställa varje nyslutet försäkringsavtal polismyndighetens prövning i detta hänseende, eller tillerkände man åtminstone myndigheten rätt att, om den i något fall kom underfund med att en försäkring avslutats med en överenskommen försäkringssumma, som översteg den försäkrade sakens verkliga värde, ingripa och fordra avtalets korrigerings. På denna senare ståndpunkt kvarstår ännu i dag, märkvärdigt nog, den schweiziska försäkringsavtalslagen. Ett steg i mera frisinnad riktning tog däremot den tyska lagen. Även denna lag bekämpar visserligen överförsäkringen och utgår från att, där en sådan försäkring är för handen, den bör korrigeras. Men lagen har helt och hållet överlämnat initiativet till en dylik korrigerings åt de avtalande parterna. Såväl försäkringsgivaren som försäkringstagaren hava emellertid således enligt den tyska lagen rättighet att, om försäkringssumman skulle visa sig väsentligt överstiga försäkringsvärdet, påfordra dess nedsättande under samtidig reduktion av premien för framtiden. Därjämte tillägges, att om försäkringstagaren slutit överförsäkringen i avsikt att ur densamma förskaffa sig en rättsstridig ekonomisk fördel, densamma är helt ogiltig. Ingendera av dessa regler har FAL upptagit. I lagen finnes sålunda icke ens någon motsvarighet till den i SjöL 234 § förut förekommande, mot sistnämnda tyska stadgande svarande regeln, att om någon svikligen tager försäkring å ett föremål till belopp, som överstiger föremålets verkliga värde, försäkringen är ogiltig. Därmed synes den svenska lagen ha dragit den enda riktiga konsekvensen av regeln, att försäkringssumman icke har betydelse ens som en presumtion för försäkringsvärdet utan blott som en översta gräns för ersättningsskyldigheten. Ty har försäkringssumman icke betydelse ens som en dylik presumtion, synes det svårt att förstå, hur det skulle kunna vara möjligt att styrka, att en överförsäkring tagits i sviklig avsikt. Först om den försäkrade efter ett försäkringsfall verkligen ge-

nom oriktiga upplysningar söker utnyttja den för högt tilltagna försäkringen genom att missleda försäkringsgivaren beträffande sakens verkliga värde, är någon möjlighet att bevisa den svikliga avsikten för handen. Lika klart synes det å andra sidan vara, att verkligen ofta nog avslutandet av en överförsäkring kan vara synnerligen väl motiverat, i det att det icke är uteslutet, att den försäkrade sakens värde under försäkringstidens lopp kan komma att stiga mer eller mindre. Icke ens någon rätt att under försäkringstidens lopp påfordra försäkringssummans reduktion är sålunda motiverad.

III. Överförsäkringen i dess vanliga form har sålunda enligt FAL förlorat det mesta av den betydelse, som i andra lagar tillmättes densamma. Annorlunda är emellertid i viss mån förhållandet med den form av överförsäkring, som föreligger, därest ett och samma intresse försäkras för samma fara och för samma tid hos flera försäkringsgivare till belopp, som sammanlagda överstiga försäkringsvärdet, d. v. s. om överförsäkringen har formen av en dubbelförsäkring. Givet är visserligen, att eftersom även dubbelförsäkringen i försäkringsteknisk bemärkelse innefattar en överförsäkring, den ståndpunkt lagen intagit till denna senare även måste bli av omedelbar betydelse vid regleringen av den förra. Särskilt måste den omständigheten, att lagen tillmäter betydelse åt överförsäkringen först vid tidpunkten för ett försäkringsfall, även vid behandlingen av dubbelförsäkringen medföra samma konsekvenser som beträffande överförsäkringen i inskränkt mening. Emellertid är det också klart, att man dock icke vid dubbelförsäkringen kan inskränka sig till att som vid överförsäkringen ge regler, som förebygga, att den försäkrade kan bli riktad genom försäkringsfallet; man måste därutöver även giva regler om beskaffenheten av de olika försäkringsgivarnas ansvarighet gentemot den försäkrade resp. om deras inbördes ansvarighet o. s. v. Sådana regler ger ock FAL i 41—44 §§.

Frågar man nu först efter förutsättningarna för att en dubbelförsäkring i lagens mening skall föreligga, så är till en början att märka, att FAL, i motsats till vad fallet är i utländska lagar, icke tager sikte på andra fall av flerfaldig försäkring av ett och samma intresse än dem, vid vilka försäk-

ringsgivarnas sammanlagda ersättningsskyldighet går utöver det mot det försäkrade intresset i varje särskilt fall svarande berättigade kravet på ersättning. I allmänhet kommer det sålunda an på huruvida försäkringssummorna sammanlagt överstiga försäkringsvärdet eller icke. I och för sig kommer det dock naturligen icke an på försäkringssummornas belopp utan på den faktiska omfattningen av ersättningsskyldigheten enligt varje särskilt avtal, d. v. s., som lagen uttrycker det, på *ansvarighetsbeloppet*. Det betyder, att även om försäkringssummornas sammanlagda belopp stannar under försäkringsvärdet likväl en dubbelförsäkring kan föreligga i visst fall, nämligen om någondera försäkringen slutits »au premier risque», ty för så vitt den timade skadan i visst fall stannar under denna senare försäkrings försäkringssumma, täcker ju då redan den *ensam* hela skadan.

För att en dubbelförsäkring skall vara för handen fordras vidare, att ett och samma *intresse* utgör föremålet för de olika avtalen. Därav följer, att det icke är nog, att de olika avtalen ha avseende på en och samma sak; ty till en viss sak kunna ju anknyta sig ett flertal olika intressen, t. ex. i ena fallet ett kapitalintresse, d. v. s. ett intresse svarande mot förlusten av det kapital nyttigheten i fråga omedelbart representerar, i andra fallet ett *chomage*-intresse, d. v. s. ett intresse svarande mot den förlust av avkastning av själva saken eller av viss av densamma beroende näring, som kan uppstå, innan saken efter ett försäkringsfall blivit ersatt eller reparerad. Då det nu gäller att avgöra, huruvida ett och samma intresse verkligen utgör föremålet för de olika försäkringsavtalen, är det särskilt ett fall, som erbjuder intresse, nämligen det, då det *dels* föreligger en ägares försäkring å viss sak till dess fulla värde, *dels* en med ägaren konkurrerande rättsägares försäkring av det konkurrerande intresset, t. ex. en *panthavares* pantintresse. Enligt vad redan ovan antytts och f. ö. skall närmare utvecklas längre fram, skall enligt FAL en av ägaren slutet försäkring gälla också till förmån för eventuella konkurrensintressenter. Detta innebär i det nämnda fallet, att *panthavarens* intresse är försäkrat dels genom hans eget försäkringsavtal, dels genom ägarens, och man måste sålunda enligt FAL, i motsats till vad enligt utländsk rätt i allmänhet hävdas som

det riktiga, anse en verklig dubbelförsäkring i dylikt fall vara för handen.

Det sist sagda utgör också ett exempel på att en dubbelförsäkring kan vara för handen även om det är olika personer, som uppträtt som försäkringstagare; det avgörande är allenast, att försäkringsintressenten är identisk i de olika avtalen. För övrigt torde den vanligaste anledningen till uppkomsten av en dubbelförsäkring just vara, att först någon representant för intressenten tager försäkring för dennes räkning och därpå denne själv, ovetande om denna försäkring, sluter en annan.

Det ifrågavarande exemplet är dessutom också ägnat att leda uppmärksamheten till det förhållandet, att en dubbelförsäkring kan vara för handen, även om den ena försäkringen framträder som en del av ett mera omfattande försäkringsavtal. Ett annat exempel härpå kan man finna i det fall, då med varandra konkurrera dels en av en husbonde tagen försäkring, vilken gäller även till förmån för hans tjänare, dels en av tjänaren själv tagen försäkring. Ett annat fall är det, då med en försäkring av tredje mans intresse, t. ex. en sådan som en bokbindare sluter till kundernas förmån, konkurrerar en tredje mannens egen »Aussenversicherung», d. v. s. i nämnda exempel en av kunden sluten försäkring å t. ex. hans lösörebo eller hans bibliotek, vilken i viss begränsad omfattning är gällande även utanför det ordinära försäkringsstället. Ett tredje fall föreligger, då beträffande visst transportgods, som tillfälligtvis inlagts i ett lagerhus, gäller dels en brandförsäkring, sluten av lagerhusdirektionen, och dels en transportförsäkring, som täcker även denna tillfälliga brandrisk.

Att slutligen dubbelförsäkringen förutsätter, att de olika avtalen avse samma f a r a och äro gällande vid samma t i d, torde knappast erfordra någon förtydligande utläggning.

Däremot kan det vara anledning påpeka, att någon dubbelförsäkring icke är för handen, om det senare slutna avtalet är helt och hållet v i l l k o r l i g t, så att varken försäkringstagaren har någon rätt till ersättning eller försäkringsgivaren någon rätt till premie, för den händelse ett annat försäkringsavtal, avseende samma intresse, risk och tid, redan skulle hava slutits, d. v. s. då det senare avtalet, om ett annat redan slu-

tits, skall helt och hållet förfalla, alldeles oavsett om det an-
norstädes slutna avtalet ger den försäkrade full ersättning eller
icke. Att här icke föreligger någon dubbelförsäkring blir sär-
skilt av betydelse i sådana fall, då fråga är om innebörden av
ett förbehåll, att intresset icke skall vara föremål för försäk-
ring på annat håll.

Vad härefter beträffar de rättsverkningar, som äro
knutna till en dubbelförsäkring, så har man att skilja på dels
de regler, som avse att skapa de nödvändiga garantierna för
att en dylik försäkring icke leder till ett den försäkrades obe-
höriga riktande, och dels de regler, som avse att fixera de olika
försäkringsgivarnas ansvarighet såväl gentemot den försäkrade
som sinsemellan.

Vad först den senare frågan angår, hava i olika lagar olika
system kommit till användning. Det äldsta är det, vilket tidi-
gare allmänt gällde inom sjöförsäkringen och vilket även åter-
fanns i 1891 års sjölag hos oss. Det går ut på som huvudregel,
att försäkringsavtalens kronologiska ordning är avgörande, så
att ett senare avtal över huvud blir giltigt endast i den mån
det försäkrade intresset icke blivit till fullo täckt redan genom
föregående avtal. Skulle försäkringsavtalen emellertid hava
slutits samma dag, så frågar man dock icke efter vilketdera
som slutits först, utan i dylikt fall ges den kompletterande re-
geln, att båda avtalen äro giltiga och att envar av försäkrings-
givarna är ansvarig för så stor del av försäkringsvärdet, som
svarar mot förhållandet mellan det försäkringsbelopp han teck-
nat och summan av samtliga försäkringsbeloppen.

Detta system, som egentligen endast förekommit på sjöför-
säkringens område, har numer även där i allmänhet blivit över-
givet. I allmänhet har man i stället såsom huvudregel upp-
tagit den nyss nämnda, i sjöförsäkringen vanliga undantags-
regeln och sålunda ålagt försäkringsgivarna ansvar pro rata
parte. Särskilt har denna regel varit vanlig i brandförsäk-
ringens allmänna försäkringsvillkor. Av moderna försäkrings-
lagarna har den schweiziska adopterat densamma.

Ingendera av dessa system är det emellertid, som FAL upp-
tagit. Vår lag har i stället anslutit sig till det, ursprungligen
i engelsk-amerikansk sjöförsäkring utbildade och sedermera av
såväl den tyska som den österrikiska försäkringsavtalslagen

antagna systemet, enligt vilket samtliga försäkringsgivare gentemot den försäkrade äro solidariskt ansvariga, så att denne, oberoende av i vilken ordning de olika avtalen slutits, äger befogenhet att vända sig mot vilken som helst av försäkringsgivarna och så långt, som den av denne tecknade försäkringssumman räcker, fordra täckning för liden förmögenhetsförlust. Var och en av försäkringsgivarna är sålunda, som FAL uttrycker det, gentemot den försäkrade ansvarig, »såsom vore han ensam försäkringsgivare». Självklart är att den försäkrade dock icke sammanlagt kan fordra mer, än som motsvarar hans förlust.

Även om nu försäkringsgivarna icke gentemot den försäkrade kunna göra gällande någon exceptio divisionis, så betyder det dock icke, att en försäkringsgivare, som ensam måste utbetala ersättning för hela den försäkrades förlust, också skulle nödgas definitivt ensam vidkännas hela förlusten. Tvärtom giver lagen en dylik försäkringsgivare en regressrätt gentemot de övriga försäkringsgivarna, d. v. s. han berättigas att från dem i viss mån söka åter, vad han nödgats utgiva. Ansvarigheten försäkringsgivarna emellan skall nämligen enligt 42 § fördelas efter förhållandet mellan de belopp, varmed var och en av dem svarar på grund av sitt avtal. Skulle därvid brist uppstå hos någon, skall den fördelas mellan de övriga efter samma förhållande. Att märka är att lagen till grund för fördelningen lägger ansvarighetsbeloppen, icke de tecknade försäkringssummorna. Endast om försäkringarna hava alldeles samma innehåll i övrigt, d. v. s. avse uteslutande samma intresse och gälla med uteslutande samma villkor, kan förhållandet mellan försäkringsbeloppen bliva ett riktigt uttryck för omfattningen av den enes ansvarighet i förhållande till den andres. Annorlunda däremot om en viss försäkring gäller dels samma föremål som en annan, dels också vissa andra; i så fall måste tydligen en uppdelning av denna försäkrings försäkringssumma ske, för att man skall kunna komma fram till ett mått på ansvarigheten, som är jämförbart med den andra försäkringens försäkringsbelopp. Annorlunda är det likaså, såsom redan förut antytts, t. ex. om en av försäkringarna är meddelad »au premier risque». I så fall ger förhållandet mellan de tecknade beloppen icke någon riktig norm för avgöran-

det av förhållandet mellan försäkringsgivarnas faktiska ansvarighet i det särskilda fallet. Ty även om försäkringsbeloppet för den försäkring, som tecknats »au premier risque», är lägre än försäkringsbeloppet för en annan försäkring, avseende samma föremål, så är vardera försäkringsgivarens ansvarighet för viss skada dock lika stor, så länge skadans belopp icke överstiger det förstnämnda försäkringsbeloppet.

Om t. ex. en byggnad, värd 100,000 kronor, är försäkrad dels hos en försäkringsgivare på vanliga villkor för 100,000 kronor och dels hos en annan »au premier risque» för 50,000 kronor samt en skada, uppgående till 50,000 kronor, inträffar, utgör vardera försäkringsgivarens ansvarighetsbelopp detsamma, nämligen 50,000 kronor, och de ha att bära förlusten till hälften vardera. Hade åter även den andra försäkringen varit beviljad med vanliga villkor, hade dess ansvarighetsbelopp på grund av den i dylikt fall för dess del förhandenvarande underförsäkringen endast utgjort 25,000, och på denna försäkring hade därefter allenast fallit $\frac{1}{3}$ av den timade skadan. — Andra avvikelser i de faktiska ansvarighetsbeloppen trots överensstämmelse i försäkringsbelopp kunna föranledas därav, att försäkringstagaren gentemot en av försäkringsgivarna gjort sig skyldig till åsidosättande av upplysningsplikten, med påföljd att denna försäkringsgivare icke svarar med hela det tecknade beloppet.

Den regressrätt, som sålunda tillkommer den försäkringsgivare, vilken av den försäkrade tagits i anspråk, har delvis sin grund i rena billighetsöverbäganden, i det man ansett det rättvist, att även en försäkringsgivare, som endast genom den försäkrades godtyckliga val undgått att bära ett honom åvilande ansvar, till slut bör bära någon del av ersättningsbördan. Framför allt är emellertid regressrättens grund att söka däri, att det är nödvändigt att förebygga kollusion mellan den försäkrade och en försäkringsgivare, som, för att få övervältra hela ansvaret på en annan försäkringsgivare, kanske vore sinnad att lämna den försäkrade en härför fordrad kontant ersättning. Härav kan man sluta, att varje dylik överenskommelse mellan den försäkrade och någon av flera tillsammans ansvariga försäkrings-

givare rörande hävandet eller ändrandet av deras avtal, sedan ett försäkringsfall inträffat, är utan inverkan beträffande övriga försäkringsgivares regressrätt. Däremot finns det naturligen intet, som hindrar dylika överenskommelser dessförinnan eller att en försäkringsgivare i sitt avtal förbehåller sig att vara fri från dylika regressanspråk.

Med avseende å frågan, huru ett försäkringsavtal i sist berörda hänseende bör tolkas, har i åtskilliga fall tvekan uppstått och olika meningar uttalats. Särskilt har så varit händelsen beträffande vissa av de ovan nämnda fall, då dubbelförsäkring uppkommer därigenom, att samma intresse försäkrats dels genom intressentens egen försäkring (en sådan försäkring kallas i det följande »egenförsäkring»), dels genom en försäkring av tredje mans intresse (en sådan försäkring kallas i det följande »tredjemansförsäkring»). Ett av de mest praktiska av ifrågavarande fall är det, då med en egenförsäkring kolliderar en tredjemansförsäkring, som slutits av någon, vilken har annans egendom i sin besittning och vilken på grund därav vid egendomens skadande själv är ansvarig gentemot ägaren. Då en dylik besittare sluter en försäkring avseende det främmande gods han har om händer avser han därmed naturligen regelmässigt att täcka också sig själv; även om han på grund av ett försäkringsfall skulle vara civilrättsligt ansvarig gentemot godsets ägare skall således denna ansvarighet icke av försäkringsgivaren regressvis kunna göras gällande mot honom. Härav har man ofta ansett sig kunna sluta, att en dylik tredjemansförsäkring innehölle, vid sidan av sakförsäkringen, även en ansvarighetsförsäkring till försäkringsstagarens förmån och att på grund härav vid dubbelförsäkring genom dels en egenförsäkring, dels en dylik tredjemansförsäkring den försäkringsgivare, som meddelat tredjemansförsäkringen, till sist finge bära hela förlusten. Denna uppfattning är dock knappast riktig. Någon verklig ansvarighetsförsäkring innehåller icke en dylik tredjemansförsäkring. Och något skadeståndskrav kan godsets ägare eller hans försäkringsgivare icke göra gällande, ty genom att sluta tredjemansförsäkringen och ställa försäkringsersättningen till ägarens förfogande uppfyller den ansvarige besittaren sin ifrågavarande skyldighet gentemot ägaren. Även en dylik försäkring innehåller därför

blott en sakförsäkring, och i dylika fall bör därför huvudregeln i FAL 42 § utan inskränkning vinna tillämpning.¹

Övergå vi härefter till de regler, som avse att förhindra, att den försäkrade på ett orättmätigt sätt utnyttjar en dubbel-försäkring till att rikta sig, så är först att anmärka, att FAL, i överensstämmelse med sin reglering av överförsäkringen, inskränkt sig till ett ingripande med avseende på förhållandena vid ett redan inträffat försäkringsfall med fullständigt bortseende från förhållandena dessförinnan. FAL stadgar nämligen på denna punkt allenast, att då den försäkrade hos försäkringsgivaren framställer anspråk i anledning av inträffat försäkringsfall, han är pliktig att på anmaning av försäkringsgivaren lämna uppgift å försäkring, varigenom samma intresse må hava försäkrats av annan försäkringsgivare. Lämnas dylik uppgift i behörig ordning är ju därmed sört för att de olika försäkringsgivarna kunna träda i förbindelse med varandra och att den försäkrade icke utfår mer, än vad som motsvarar hans förlust. Och för att framtvinga dylik upplysning står det försäkringsgivaren fritt att till åsidosättandet av denna upplysningsplikt knyta hur stränga påföljder som helst. Däremot har FAL icke upptagit det i utländska lagar vanliga och även i 1891 års sjölag förut förekommande stadgandet, att om försäkringstagaren slutit det avtal, varigenom dubbelförsäkringen kommit till stånd, i sviklig avsikt, detta avtal eller, såsom det stadgas i den schweiziska lagen, samtliga avtalen drabbas av ogiltighet. Grunden till lagens ståndpunkt är naturligen här densamma som vid den enkla överförsäkringen: först vid ett försäkringsfall kan det tydligt visa sig, huruvida icke dubbelförsäkringen, trots att den innefattar en överförsäkring, är sluten i fullt lojal avsikt. Detta är också grunden till att den stipulerade plikten att upplysa om en förhandenvarande dubbelförsäkring begränsats till det fall, att den försäkrade framställer ersättningsanspråk. Någon plikt att dessförinnan, d. v. s. redan då dubbelförsäkringen kommer till stånd, därom upplysa de olika försäkringsgivarna har FAL i motsats till utländska lagar sålunda icke heller föreskrivit. Intet hindrar

¹ Angående ifrågavarande spörsmål se närmare en uppsats av undert. (i NFT 1933 s. 257 ff) »Om kollisioner mellan egenförsäkring och tredjemansförsäkring».

emellertid naturligen en försäkringsgivare att i avtalet upptaga ett uttryckligt förbehåll, avseende även en i detta hänseende utsträckt upplysningsplikt. Även om försäkringsgivaren därigenom knappast kan uppnå bättre skydd mot en dubbelförsäkrings orättmätiga utnyttjande, än redan den legala upplysningsplikten innebär, kan han dock ha ett intresse av att redan före försäkringsfallets inträffande äga kännedom om andra, vid sidan av den han själv meddelat, bestående försäkringar; det kan t. ex. vara av en viss betydelse, att han, så snart han får kännedom om ett hotande försäkringsfall, kan sätta sig i förbindelse med de andra försäkringsgivarna för samråd om lämpliga åtgärders vidtagande. Påföljden av en försummelse av en sådan utsträckt upplysningsplikt kan emellertid enligt FAL 44 § 2 st., även om avtalet bestämmer något annat, icke bli någon annan än den, som lagen i nämnda § 1 st. som deklaratorisk regel föreskriver beträffande den legala upplysningsplikten, nämligen att, om försummelsen kan anses hava länt försäkringsgivaren till men, denne i mån därav är berättigad till skäligt avdrag å ersättningsbeloppet eller till fullständig befrielse från ansvarighet.

Därigenom att lagen sålunda beträffande dylikt förbehåll om en utsträckt upplysningsplikt icke erkänner någon annan påföljd än en skadeståndsplikt som möjlig, är det uppenbart, att den lämnat utan avseende den ofta anförda åsikten, att kännedom om den förhandenvarande dubbelförsäkringen vore av betydelse för försäkringsgivaren även därigenom, att han, om han haft dylik kännedom redan vid avtalets slutande, möjligen icke skulle alls inlåtit sig på avtalet med hänsyn till den subjektiva risken för att försäkringstagaren gjorde försök att orättmätigt utnyttja den icke tillkännagivna dubbelförsäkringen genom att själv med avsikt framkalla försäkringsfallet.

Detta betyder emellertid icke, att lagen skulle helt betagit en försäkringsgivare möjligheten att göra sin ansvarighet mer eller mindre beroende av att icke någon dubbelförsäkring är för handen. Även om lagen uppställt regeln om försäkringsgivarnas solidariska ansvarighet såsom huvudregel, har den dock icke gjort denna regel tvingande. Det står således försäkringsgivaren fritt att träffa ett förbehåll om att t. ex. hans

egen ansvarighet allenast är subsidiär i förhållande till andra eventuellt bestående, tidigare eller senare försäkringar, så att någon ersättningsskyldighet för honom blott inträder, därest övriga försäkringsgivare icke förmå fullgöra sina förpliktelser, ett förbehåll som ock kan ges den modifierade formen, att avtalens kronologiska ordning skall vara avgörande för de olika försäkringsgivarnas ansvarighet. Vidare kan förbehåll träffas, att försäkringsgivaren även gent emot försäkringshavaren endast svarar pro rata parte o. s. v. En viss gräns för denna avtalsfrihet har dock lagen uppdragit, i det den icke tillstodder sådana förbehåll, som skulle kunna medföra, att den försäkrade komme att bliva utan ett försäkringskydd, varpå han eljest skulle haft berättigat anspråk. Den hos försäkringsgivarna ofta förekommande farhågan, att en dubbelförsäkring skall kunna utnyttjas på ett orättmätigt sätt, har ofta föranlett, att de i försäkringsavtalen upptagit förbehåll, som gått ut på, att så snart en försäkring är tagen annorstädes, försäkringsgivaren på grund därav är mer eller mindre fullständigt fri från ansvarighet, även om denna andra försäkring icke skulle bereda den försäkrade full ersättning. Detta har ansetts obilligt och gå utöver försäkringsgivarnas verkliga intressen. FAL har därför i 43 § stadgat, att den försäkrade oberoende av dylikt förbehåll har rätt till ersättning av försäkringsgivaren ifråga, i den mån han icke på grund av annan försäkring kan utfå sådan ersättning. Det vill säga: en försäkringsgivare, som gjort dylikt förbehåll, kan icke på grund därav neka fullgöra sin åtagna förpliktelse i vidare mån, än det verkliga föreligger överförsäkring. Om ett hus, värt 100,000 kr., är försäkrat dels hos en försäkringsgivare för 75,000 kr., dels hos en annan för 50,000 kr., så att de sammanlagda försäkringssummorna giva vid handen en överförsäkring av 25,000 kr., kan icke någondera av de båda försäkringsgivarna på grund av ett dylikt förbehåll kräva att få sin ansvarighet nedsatt med mer än sistnämnda belopp, 25,000 kr. Stundom tillåtes honom för övrigt icke ens att göra ett dylikt avdrag. Skulle nämligen samtliga försäkringsgivare hava gjort enahanda förbehåll, så saknas ju den fasta utgångspunkten för avgörandet, i vad mån den enes ansvarighet är beroende av den andres. För detta fall har la-

gen därför i stället föreskrivit, att samtliga försäkringsgivare, skola svara pro rata parte, d. v. s. var och en av dem är ansvarig i förhållande till det belopp, för vilket han skolat svara, om försäkringen meddelats av honom allena; och skulle brist uppstå hos någon av flera försäkringsgivare, äro de övriga efter enahanda grund ansvariga även för denna brist.

De förbehåll i försäkringsavtalen, varemot FAL genom dessa tvingande regler vänder sig, äro, som tidigare framhållits, i allmänhet föranledda av en hos försäkringsgivarna bestående fruktan för att en dubbelförsäkring skall av den försäkrade obehörigen utnyttjas genom utkrävande av full ersättning från samtliga försäkringsgivare. Ett förbehåll av annan innebörd är det, icke sällan förekommande, som går ut på att viss del av det försäkrade intresset skall hållas o f ö r s ä k r a d. Ett sådant förbehåll, varigenom den försäkrade nödgas att själv bära en del av risken, är icke blott ägnat att förebygga att försäkringen kan lända till ett riktande av den försäkrade, utan kan i vissa branscher, där risken är i större eller mindre grad beroende på den omsorg, som ägnas försäkringsföremålet, för den försäkrade även utgöra ett betydelsefullt incitament till iakttagande av aktsamhet och omsorg. Dylika förbehåll äro fullt giltiga alldeles oberoende av de nyssnämnda tvingande reglerna, trots att naturligen även dessa förbehåll innefatta ett förbud mot dubbelförsäkring av det ifrågavarande intresset, till den del som detta skall hållas oförsäkrat. Icke desto mindre har i FAL 43 § sista stycket upptagits en uttrycklig erinran om att det förutnämnda tvingande stadgandet i paragrafens första stycke icke utgör något hinder för giltigheten av detta slags förbehåll. Även om nu således vad 43 § sista stycket innehåller skulle hava gällt även utan detta stadgande, har det dock icke saknats påståenden om att det t. o. m. skulle föreligga en logisk motsägelse mellan detta stadgande och den nämnda regeln i 43 § första stycket. Intet syntes kunna hindra, har man således framhållit, att en försäkringsgivare, som önskade göra sin ansvarighet beroende av att den försäkrade själv bure en del av risken, för detta syftemåls vinnande just begagnade sig av utvägen att, sedan han med försäkringstagarren ingått ett försäkringsavtal, som endast delvis täckte denna

risk, i avtalet upptaga en klausul, varigenom försäkringstagaren förbjödes att taga ytterligare försäkring på annat håll. Trots regeln i 43 § sista stycket, att en försäkringsgivare alltid giltigen kan göra sin ansvarighet beroende av att den försäkrade själv bär en del av risken, bleve, har man sagt, i ett sådant fall det förbehåll, varigenom försäkringsgivaren velat realisera en dylik förutsättning för sin ansvarighet, utan verkan på grund av regeln i 43 § första stycket; och härigenom trädde den logiska motsägelsen mellan dessa stadganden tydligt i dagen, har man menat. — Vid detta resonemang har man emellertid förbisett, att vid de förbehåll, varom nu är fråga, förbudet mot dubbelförsäkringen är något sekundärt, medan det primära, det egentligen åsyftade, är överenskommelsen om den försäkrades självrisk. Är det hänsynen härtill, som ligger bakom ett förbehåll, innefattande förbud mot dubbelförsäkring, så har förbehållet ifråga erhållit en ny grund, ett nytt syfte, som går utöver det för dylika förbehåll vanliga och som lagen erkänner som fullt berättigat, med påföljd att förbehållet ifråga icke afficieras av den ifrågavarande tvingande förbudsregeln. Uppenbart är detta särskilt om förbudet mot dubbelförsäkringen, uttryckligen eller som en tyst, självklar förutsättning, ansluter sig till en uttrycklig överenskommelse om en viss självrisk för den försäkrade, vilket är det fall, som lagen egentligen tagit fasta på i den ifrågavarande förtydligande regeln i 43 § sista stycket. Man torde emellertid knappast behöva eller kunna stanna därvid. Om i ett visst fall, trots avsaknaden av en uttrycklig överenskommelse om en viss självrisk för den försäkrade, en förnuftig tolkning av avtalet skulle giva vid handen, att parterna genom ett förbud mot ytterligare försäkring faktiskt avsett att så att säga konservera en enligt försäkringsavtalet faktiskt förhandenvarande underförsäkring, så synes intet hindra, att även trots den tvingande regeln i 43 § 1 st. tillmäta denna parternas avsikt avgörande betydelse. En annan sak är att det måhända kan bli svårt att i det särskilda fallet styrka, att klausulen måste anses ha denna innebörd. Tilläggas må till sist att klausulen i fråga, därest den har sist antydda innebörd, därmed icke står i vägen för att en andra försäkring, i den mån den icke överskjuter försäkringssumman i det avtal, som innehåller

klausulen, får full giltighet i överensstämmelse med huvudregeln i 43 § 1 st.

IV. Som av redogörelsen för överförsäkringen har framgått, är dess betydelse enligt FAL, även då den förekommer i form av en dubbelförsäkring, ganska begränsad. Av betydelsefullare innebörd, särskilt för den försäkrade, är det fall, då en förhandenvarande differens mellan försäkringssumma och försäkringsvärde består däri, att den förra understiger det senare, d. v. s. då det föreligger en underförsäkring. Är detta händelsen, medför det nämligen, att försäkringsgivaren icke kommer att svara för hela den i visst fall inträdande förmögenhetsförlusten utan endast för så stor del därav, som motsvarar förhållandet mellan försäkringssumman och försäkringsvärdet. Utgör försäkringssumman t. ex. blott $\frac{4}{5}$ av försäkringsvärdet, så är försäkringsgivaren icke skyldig ersätta mer än $\frac{4}{5}$ av den timade förmögenhetsförlusten. Och denna regel gäller icke blott i de fall, då totalförlust är för handen, i vilka fall ju dess riktighet utan vidare inses, utan den gäller även, då det blott inträffar partiell förlust och försäkringssumman i och för sig vore tillräcklig att helt täcka den timade skadan. Den försäkrade betraktas nämligen, såsom det ofta brukar uttryckas i de allmänna försäkringsvillkoren, som själv-assuradör för den återstående delen av risken. Att denna regel ofta kommer att bli av stor praktisk betydelse är uppenbart. Särskilt kan detta bli händelsen, om det gäller en s. k. kollektiv försäkring, d. v. s. en försäkring å ett flertal olika föremål, som alla äro utsatta för alldeles samma risk, varpå ju vanlig lösöreförsäkring erbjuder ett exempel; ty i och med att nya föremål anskaffas, utsträcker försäkringen automatiskt även till dem, med påföljd att försäkringsvärdet stiger och kanske stiger över försäkringssumman. Detsamma kan bli händelsen även redan genom en försäkringsobjektet träffande värdestegring, något varav särskilt under världskrigets inflationsperiod åtskilliga försäkringstagare fingo en mindre angenäm erfarenhet.

Trots att denna regel om underförsäkringen till sin verkan oftast torde te sig för den försäkrade överraskande och rent av oförståelig, är det den som FAL fastslagit i 40 §. Skall den försäkrade vid fall av underförsäkring undgå att drabbas av

denna reduktionsregel, erfordras sålunda en uttrycklig överenskommelse med försäkringsgivaren, att denne oberoende av underförsäkringen svarar för varje inträffande skada, så långt försäkringssumman räcker. En dylik överenskommelse, en försäkring *au premier risque* som den brukar kallas, är f. ö. icke så sällsynt. Särskilt torde den ofta förekomma i inbrottsförsäkringen. Den beviljas emellertid allenast mot en förhöjd premie. — Även på ett annat sätt kan emellertid den försäkrade undgå att drabbas av försäkringsersättnings reduktion vid en underförsäkring. Om nämligen en s. k. *taxerad polis* är för handen, blir den överenskommelse om försäkringsvärdet en sådan innefattar avgörande även för frågan om någon underförsäkring föreligger eller icke. Den taxerade polisens betydelse i detta hänseende är visserligen icke i FAL uttryckligen uppmärksamrad. Likväl synes det otvivelaktigt, att åtminstone om försäkringstagaren slutit försäkringen till det belopp, vilket enligt hans uttryckliga överenskommelse med försäkringsgivaren skall gälla som försäkringsvärde, han måste kunna lita på att denna överenskommelse i detta hänseende fortfar att gälla, även om uppskattningen sedermera kan visas ha varit för låg eller försäkringsvärdet sedermera skulle stiga. Att en dylik förvärdering så vitt angår det omedelbara utmätandet av försäkringsersättningen, såsom förut omtalats, icke är absolut bindande är en sak för sig; det beror på den tvingande regeln, att en försäkring icke får lända till ett riktande av den försäkrade, en synpunkt som i förevarande spörsmål är utan betydelse. För riktigheten av denna uppfattning kan man f. ö. åberopa även ett uttalande i FAL:s motiv. Tveksammare är det däremot, huruvida en förvärdering blir avgörande för frågan, om underförsäkring är för handen, även då det taxerade värdet överstiger försäkringssumman men denna överensstämmer med det försäkrade intressets verkliga värde. Även i detta fall har man emellertid velat tillmäta det taxerade värdet avgörande betydelse, i det man framhållit, att då, trots försäkringsvärdets taxering till visst belopp, försäkringen tecknats med en lägre försäkringssumma, därmed måste vara avsett att från början göra försäkringstagaren till självassuradör för den icke täckta delen av det taxerade värdet. Denna regel har ock

uttryckligen fastslagits i den tyska lagen. Att den emellertid kan komma att visa sig mindre lämplig är otvivelaktigt. Det kan nämligen hända, såsom man påpekat, att försäkringstagar-
 ren slutit avtalet med den lägre försäkringssumman just emedan han med rätta funnit det taxerade värdet för högt. Att i så fall ändå blott giva honom en reducerad ersättning kan onekligen förefalla obilligt och detta så mycket mer, som försäkringsgivaren i dylikt fall faktiskt uppburit så hög premie, som han med rätta ägde något anspråk på. Därtill kommer också, att om en försäkringsgivare önskar göra det till en förutsättning för avtalet, att den försäkrade bär en viss självrisk, det synes kunna fordras av honom, att detta tydligt framhålls för den försäkrade. Att inlägga ett dylikt innehåll i en faktiskt förefintlig differens mellan taxerade värdet och försäkringssumman synes knappast berättigat, ty i regel beror en dylik underförsäkring på försäkringstagarens godtyckliga avgörande, icke på försäkringsgivarens. Förhållandenas natur synes sålunda snarast tala för att i dylika fall fränkänna den taxerade polisen betydelse i ifrågavarande hänseende. Mot ett avgörande i denna riktning talar egentligen blott fordran på formell konsekvens vid bedömandet av en förvärderings betydelse för frågan om underförsäkring; är den avgörande i ett fall, såsom förut påvisats, kan den synas böra vara det även i ett annat.

Har nu någon förvärdering icke förekommit, så blir i varje fall det faktiska försäkringsvärdet vid tidpunkten för försäkringsfallets inträffande avgörande. Det vill säga, även om vid avtalets slutande värdet av det försäkrade intresset överstigit försäkringssumman, så blir detta, i motsats till vad händelsen är t. ex. i schweizisk rätt, utan inverkan på försäkringsgivarens ansvarighet, därest differensen genom försäkringsvärdets sjunkande skulle hava utjämnats vid tidpunkten för ett försäkringsfall. Dock är att märka, att beträffande transportförsäkring av varor även enligt vår lag motsatsen gäller, i det på grund av stadgandet i 75 § försäkringsvärdet av dylika varor anses motsvara det pris, som vid tiden för transportens början var i avlastningsorten gällande för sådana varor, med vissa tillägg.

Vad verkan i övrigt av en underförsäkring angår må till

slut blott anmärkas, att den därav föranledda reduktionen drabbar icke blott den egentliga, mot skadorna å den försäkrade saken svarande ersättningen utan även eventuell ersättning för räddningskostnader, rättegångskostnader o. dyl.¹

§ 3. Faran.

Den andra av de huvudfaktorer, som bestämma försäkringsavtalets innehåll, är den fara, som försäkringen avser, och även denna måste naturligen bliva föremål för parternas överenskommelse. Till en början är det nödvändigt att arten av den fara försäkringsgivaren övertager närmare bestämmas, d. v. s. att det avgöres, om det är fara för brand, för inbrottsstöld, för olycksfall, för sjöfara o. s. v.; ty givetvis finns det icke någon försäkringsgivare, som är villig åtaga sig ansvaret för alla de risker av olika slag, varför en försäkringstagares förmögenhet kan vara utsatt. Men vidare erfordras, även sedan faran blivit bestämd till arten, en överenskommelse rörande de faktiska omständigheter, varav farans grad enligt erfarenheten är särskilt beroende.

I båda dessa hänseenden kunna åtskilliga frågor rörande avtalets närmare innebörd uppstå. Av dessa frågor skola vi här förbigå dem, som avse ett fixerande av arten av den i varje särskilt fall försäkrade faran. Dessa frågor komma ju att till sitt innehåll växla med de olika försäkringsgrenar, varom fråga är, de höra alltså till försäkringsrättens speciella del och utgöra f. ö. det centrala däri. Annorlunda är däremot i det hela förhållandet beträffande de spörsmål, som ha avseende på fixeringen av farans grad. De ha sålunda samma innebörd över hela försäkringsrättens område och erhålla även i allmänhet samma svar i de olika försäkringsgrenarna; visserligen gör sig särskilt skillnaden mellan skadeförsäkring och summaförsäkring gällande i viss mån men dock icke i så hög grad,

¹ Beträffande vissa vanskliga spörsmål, vilka uppstå, då med en försäkring av en försäkringstagares eget intresse kolliderar en annan, för egen och främmande räkning sluten försäkring, vilken principiellt täcker också förnämnda intresse men i vilken en underförsäkring är för handen, se undertecknads ovan s. 95 not 1 citerade uppsats i NFT 1933 s. 257 ff.

att en gemensam framställning av hithörande regler blir mindre ändamålsenlig.

I. Den första fråga, som härvid möter, är den, som berör försäkringsfallets framkallande med uppsåt eller genom vårdslöshet. Med försäkringens natur sammanhänger, att försäkringen endast bereder skydd mot sådana skador, som äro resultatet av tillfälligheternas spel. Uppenbart är då att detta åtminstone innebär, att försäkringsgivaren icke är ersättningsskyldig gent emot den, som själv uppsåtligen framkallat försäkringsfallet. Den betydelsefulla frågan är emellertid, i vad mån även annat vållande, d. v. s. culpa, äger motsvarande betydelse. Ursprungligen fattade man den nämnda grundsatsen, att försäkringen endast avser skydd mot skador, som bero av tillfälligheternas spel, så vidsträckt, att endast sådana skador, som verkligen voro i juridisk mening kasuella, berättigade den försäkrade till ersättning. Det vill säga: så snart den försäkrade genom någon sin vårdslöshet varit vållande till olyckan, förlorade han kravet på ersättning, även om det var fråga om en än så ringa grad av vårdslöshet. Denna uppfattning, som tidigare varit förhärskande särskilt i sjöförsäkringen, måste sannolikt också anses ha varit uttalad i vår sjölag, som i 248 § gjorde försäkringsgivarens ansvarighet beroende av att »icke skadan tillkommit genom försäkringstagarens vållande». Denna ståndpunkt har emellertid i den övriga försäkringsrätten för länge sedan övergivits, i det försäkringsgivarna i stor utsträckning beviljat ersättning även åt personer, som genom sitt eget görande eller låtande varit vållande till försäkringsfallet, blott det icke varit fråga om ett grovt vållande, ja, i vissa försäkringsbranscher, såsom ansvarighetsförsäkring och olycksfallsförsäkring, t. o. m. vid grovt vållande. Orsaken till denna utveckling ligger naturligen i att erfarenheten visat, att ett behov av försäkringsskydd även i dessa hänseenden är för handen. Även en person, som i allmänhet i sitt handlande iakttagit vanlig försiktighet, undgår icke att då och då göra sig skyldig till någon oaktsamhet, som kan medföra ödesdigra ekonomiska konsekvenser. Skall försäkringen helt fylla sitt ändamål, bör den därför täcka även dessa fall, ett krav som gjort sig allt starkare gällande, ju längre den tekniska utvecklingen

fortskridit och ju rastlösare det moderna livet blivit. Dessa synpunkter har också FAL beaktat. I 20 § har sålunda stadgats, att om försäkringsfallet framkallats genom vårdslöshet, som icke kan betecknas såsom grov, är detta utan inverkan å försäkringsgivarens ansvarighet. Regeln är emellertid endast deklaratorisk, och intet hindrar sålunda en försäkringsgivare att i detta hänseende uppställa strängare villkor för sin ansvarighet.

Vid detta utsöndrande av den icke grova vårdslösheten har emellertid lagen i det hela stannat. Endast beträffande en försäkringsgren, livförsäkring, har den gått längre och från beaktande uteslutit även fall av grov vårdslöshet (FAL 18 § 2 st.). I alla övriga fall är sålunda försäkringsgivaren i allmänhet fri från ansvarighet icke blott då försäkringsfallet framkallas uppsåtligen utan även då det orsakats av grov vårdslöshet å den försäkrades sida (FAL 18 § 2 st.); att märka är således, att detta icke blott, såsom rimligt kunnat vara (och även var föreslaget i det första utkastet), gäller försäkring å gods utan bl. a. även den i detta hänseende med livförsäkringen till sin natur likställda olycksfallsförsäkringen ävensom ansvarighetsförsäkringen. Vad särskilt olycksfallsförsäkringen angår, måste detta förefalla mindre konsekvent; ty i själva verket synes ett dylikt undantag från huvudregeln vara minst lika väl motiverat i fråga om olycksfallsförsäkring som i fråga om livförsäkring, i det vid olycksfallsförsäkring det naturliga intresse envar har i att bevara liv och hälsa synes innebära en minst lika stark garanti som vid livförsäkring för att den försäkrade inför faran av ett olycksfall åtminstone skall iakttaga försiktighetens enklaste bud. Orsaken till bibehållandet av huvudregeln även beträffande olycksfallsförsäkringen får måhända sökas däri, att det kan vara önskvärt att, då en misstanke om försäkringsfallets avsiktliga orsakande uppkommit men icke kan styrkas, i stället kunna falla tillbaka på regeln om grov vårdslöshet. Att märka är nämligen att bevisbördan åvilar försäkringsgivaren, i det försäkringsfallets uppsåtliga eller grovt vårdslösa framkallande är en omständighet, som befriar från en eljest bestående ersättningskyldighet.

Från huvudregeln gör lagen ytterligare tvenne undantag. Att försäkringsfallet framkallats uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet blir sålunda utan betydelse,

1) då den, som sålunda vållat försäkringsfallet, är i sådan ålder eller sådant sinnestillstånd att han är kriminellt otillräknelig d. v. s. antingen är under femton år eller ock på grund av ålderdomssvaghet, sinnesslöhet, sinnesförvirring eller sinnessjukdom berövad förståndets bruk; varvid är att märka att allenast fall av total otillräknelighet, alltså icke s. k. nedsatt tillräknelighet enligt SL 5: 6, komma ifråga (FAL 19 § 1 st.);

2) därest den handling, som framkallat försäkringsfallet, företagits i syfte att förekomma skada å person eller egendom under sådana omständigheter, att åtgärden kan anses försvarlig (FAL 19 § 2 st.).

Till vad nu omtalats inskränker sig FAL:s reglering av det uppsåtligen eller vårdslöst framkallade försäkringsfallet. Som därav torde hava framgått, har lagen allenast uppmärksammat det fall, då försäkringsfallet vållats av den, gent emot vilken försäkringsgivaren är ansvarig. Den frågan uppstår emellertid då, huru de fall skola bedömas, då det är någon annan än den till ersättning berättigade, som varit vållande. Det blir här fråga om ett flertal synnerligen praktiska och betydelsefulla fall. Några exempel må nämnas till klargörande av frågans innebörd. Klart är, att icke varje mänskligt vållande här kan tillmätas betydelse. Men hur förhåller det sig, om t. ex. den försäkrades förmyndare eller någon av hans underordnade vållar försäkringsfallet? Eller om en av flera samägare eller en av flera bolagsmän eller den ena maken i ett äktenskap är den vållande? Eller till sist om skulden åvilar ett organ för ett aktiebolag eller annan juridisk person o. s. v.? På dessa frågor lämnar lagen med ett enda undantag, nämligen beträffande makes vållande, åtminstone icke något direkt svar, vilket är så mycket mer att beklaga, som dessa viktiga spørsmål äro föremål för synnerligen skiftande meningar.¹

Tre olika åsikter hava vid deras bedömande kommit till uttryck. För det första möter den meningen, att här vore fråga om ett slags kontrakt senlig förpliktelse, ett i avtalet

¹ Härom se en utförlig framställning av undertecknad i NFT 1932 s. 517 ff.

grundat åtagande att icke vålla försäkringsfallet. Härav vore en följd, menar man, att allmänna regler om ansvarighet för medhjälpare i avtalsförhållanden i tillämpliga fall vore användbara. Resultatet härav bleve, att den försäkrade kunde förlora sin rätt även genom sina mest underordnade medhjälparens göranden och låtanden. — Mot denna åsikt har man emellertid med rätta invänt, att här icke är fråga om någon kontraktsplikt i verklig mening, vilket fr. a. framgår därav, att ett åsidosättande av denna s. k. plikt att icke framkalla försäkringsfallet allenast medför påföljden, att den försäkrade går förlustig rätten till ersättning, däremot icke, såsom det motsatta betraktelsesättet fordrar som konsekvens, att han blir gent emot försäkringsgivaren skadeståndsskyldig. På grund härav måste man fastslå, att här icke är fråga om någon rättsplikt i juridisk mening utan blott fråga om en negativ förutsättning för försäkringsgivarens bundenhet.

Även om man numer börjat bliva alltmera enig härom, göra sig likväl två olika uppfattningar fortfarande gällande, då det blir fråga om att avgöra, vad som är denna förutsättnings egentliga innebörd. Å ena sidan framhåller man, att här vore fråga om en riskbegränsande omständighet i den mest egentliga bemärkelse, det vill säga att försäkringsgivaren vid premiens kalkylerande byggt sina beräkningar på förutsättningen, att försäkringsfallet icke skall framkallas åtminstone av de personer, som genom sitt förhållande till det försäkrade föremålet hava ett intresse i detta, vilket utgör försäkringens föremål, eller av de personer, som i en eller annan egenskap hava att vaka över att det försäkrade föremålet, vare sig det är en nyttighet eller en person, icke drabbas av olyckshändelse. Å andra sidan står en åsikt (»Selbstverschuldungs»-teorien), som tillägger den ifrågavarande förutsättningen betydelse allenast ur den synpunkten, att det vore stötande, om någon, som själv framkallat försäkringsfallet, skulle kunna därav berättigas.

Konsekvenserna av dessa olika åsikter bliva uppenbarligen i hög grad olika. Utgår man från att ifrågavarande förutsättning för försäkringsgivarens prestationsskyldighet har betydelse som riskbegränsande moment, så blir tydligen följden därav för det första, att så snart någon, å vilken förutsättningen ifråga har avseende, d. v. s. fr. a. så snart någon intres-

sen t vållat försäkringsfallet, så har den ifrågavarande förutsättningen för försäkringsgivarens ansvarighet brustit, med påföljd att han icke allenast slipper betala någon ersättning till denna särskilda person utan överhuvud icke längre är bunden av avtalet. Detta innebär sålunda, för att framhäva de praktiska fallen, bl. a. följande: Om den ena av flera samägare vållat försäkringsfallet, skulle han därmed prejudicera övriga samägares rätt. På samma sätt skulle försäkringsfallets vållande av den ena delägaren i ett handelsbolag bliva avgörande även för övriga delägares rätt, den ena makens vållande bliva avgörande även för andra makens rätt, den ena konkurrensintressentens vållande avskära alla övriga intressenters anspråk. Och till sist: varje aktieägares vållande skulle, hur ringa hans aktieinnehav än vore, medföra försäkringsersättningens förlust för alla andra delägare i aktiebolaget. — Men vidare vore det med en sådan uppfattning icke uteslutet, att även ett vållande av andra personer än en intressent bleve av betydelse. Huruvida så bleve händelsen vore i varje särskilt fall en quaestio facti. Vad det rör sig om här är t. ex. frågan, huruvida den försäkrades rättsställning är beroende även av ett handlande av en legal representant eller av annan ställföreträdare eller av en medhjälpare. I regel vore avtalet så att förstå, har man framhållit, att så snart det vore fråga om någon, som på ett mera självständigt sätt ersätter den intresserade vid uppsikten över försäkringsföremålet, hade ifrågavarande förutsättning avseende även å honom. På grund härav komme en förmyndare, som hade uppsikten över myndlingens egendom, att genom sitt vållande av försäkringsfallet beröva myndlingen hans ersättningsrätt. Och på samma sätt bleve ett vållande av en fabriksdisponent eller en filialföreståndare i allmänhet av prejudicerande betydelse för den försäkrades ersättningsrätt. Endast då det vore fråga om underordnade medhjälpare vore det uteslutet, att ett vållande av försäkringsfallet finge dylik prejudicerande verkan.

Det är sålunda en synnerligen vidsträckt och ingripande betydelse, som enligt denna åsikt tillägges den ifrågavarande förutsättningen. Helt annorlunda blir tydligen förhållandet enligt den åskådning, som tillägger förutsättningen i fråga betydelse ur den synpunkten, att det vore stridande mot försäk-

ringens natur eller åtminstone stötande för rättfärdighetskänslan att tillerkänna en ersättningsrätt åt en person, som själv framkallat den skada, vilken skall ersättas. Är detta den avgörande synpunkten, d. v. s. har den ifrågavarande förutsättningen betydelse icke såsom ett riskbegränsande moment utan såsom ett förbehåll, genom vars åsidosättande ersättningsrätten förverkas av en på visst sätt skyldig, blir konsekvensen tydligen den, att endast den, som gjort sig skyldig till ett sådant handlingssätt, varom fråga är, kan drabbas av den därför stadgade påföljden.

Frågar man sig, vilken ståndpunkt FAL intagit till denna fråga, så ställer man sig i själva verket inför ett av de allra svåraste av de tolkningsspörsmål, vartill denna lag ger anledning. Någon allmän uttrycklig regel har lagen i motsats till den schweiziska icke upptagit. Tvärtom hava ur lagstiftningens utmönstrats tvenne regler, genom vilka vårt spörsmål i den hittills gällande rätten erhållit sin lösning i ett par speciella fall. Sålunda har man uteslutit den förut i SjöL 248 § 2 st. förekommande regeln, att försäkringsgivaren icke är fri från ansvarighet, därför att skadan tillkommit genom vållande av befälhavare eller besättning. Och icke heller har man upptagit stadgandet i samma lag 249 §, att försäkringsgivaren i visst fall icke är skyldig ersätta skada, som uppstår genom vållande av avlastare eller lastmottagare i sådan egenskap. Endast för ett starkt begränsat fall har en särregel, berörande detta spörsmål, givits, i det lagen i 85 § beträffande brandförsäkring stadgat, att om den försäkrades make föranlett försäkringsfallet, detta, därest icke makarna på grund av söndring eller efter vunnen hemskillnad leva åtskilda, skall hava samma verkan, som om försäkringsfallet framkallats av den försäkrade.

Skall man med den sparsamma ledning lagens egna regler giva söka besvara den uppkastade frågan, torde man snarast böra stanna vid det resultatet, att lagen i det hela anslutit sig till den åsikt, vilken tillägger regeln om försäkringsfallet uppsåtliga eller grovt vårdslösa framkallande betydelse allenast såsom förverkande klausul. Det huvudskäl, som kan anföras för denna åsikt, är, att en dylik ståndpunkt kommit till oförtydligt uttryck i lagen, så vitt angår den speciella

variant av det allmänna spørsmålet om betydelsen av olika försäkringsrättsliga s. k. pliktens åsidosättande, vilken föreligger vid försäkring av tredje mans intresse i frågan, om det vid dessa pliktens åsidosättande kommer an på försäkringstagarens eller försäkringshavarens eller både den enes och den andres göranden och låtanden. Den frågan måste nämligen, av skäl som skola utvecklas närmare nedan i 4 kap. 3 §, givas det svaret, att försäkringshavarens rättsställning allenast beror av hans egna åtgärder och försummelser, icke av försäkringstagarens.

Den bestämda ståndpunkt till själva principfrågan, som vår lag intagit i nu nämnda fall, måste få avgörande betydelse även för vårt nu ifrågavarande spørsmål i dess helhet. Närmast måste så bliva fallet, så vitt angår frågan om betydelsen av medhjälparens och därmed jämställda personers göranden och låtanden. I den mån FAL utmönstrat försäkringstagaren såsom en vid ifrågavarande spørsmåls bedömande helt betydelselös person, har den nämligen faktiskt avskilt just den person, vilken, därest det gäller en riskbegränsning, regelmässigt framför alla andra framstår som den, av vars göranden och låtanden avtalsförutsättningarnas uppfyllande måste bero. Försäkringstagaren i sin regelmässiga egenskap av försäkringsföremålets besittare och hela försäkringsförhållandets naturliga förvaltare är i ett flertal fall av försäkring av tredje mans intresse en »riskfigur» par excellence. Har hans förhållande intet att betyda vid avgörandet av frågan, om en viss plikt blivit åsidosatt eller icke, så bör a fortiori detsamma gälla om alla andra personer, som kunna komma i betraktande såsom riskfigurer vid sidan av försäkringshavaren.

Redan genom vad nu anförts torde således vara tillräckligt styrkt, att den svenska lagstiftaren, med bortseende från riskbegränsningssynpunkten, i den mån förut angivits lagt »Selbstverschuldungs»-teorien till grund för lagen. Härtill kan emellertid fogas flera andra omständigheter, som för det speciella fall, varom nu är fråga, bestyrka, att lagens ståndpunkt är den nu nämnda.

En sådan omständighet kunde man kanske vilja se redan i det särskilda stadgande med avseende på brandförsäkring, som lagen givit i 85 §, enligt vilket försäkringsfall, som föranletts

av försäkringshavarens make, i regel skall bedömas så, som om detsamma framkallats av försäkringshavaren själv. Att, såsom man möjligen kunde vara frestad till, härav draga slutsatsen, att en försäkringshavares make, om detta stadgande icke givits, icke under några omständigheter skulle kunnat prejudicera försäkringshavarens rätt, torde emellertid icke vara befogat, ty stadgandets undantagskaraktär är fullständigt motiverad redan av hänsynen till den kollusion mellan makar, som under där förutsatta förhållanden, oberoende av makarnas inbördes rättsliga förhållande och förhållande till försäkringsobjektet, alltid kan befaras; frågan i vad mån den försäkringsfallet framkallande maken under ifrågavarande förhållanden är att betrakta som risksubjekt har säkerligen icke haft aktualitet för lagstiftaren. Å andra sidan må framhållas, att stadgandets otvivelaktiga undantagskaraktär, som är starkt accentuerad genom dess begränsning till brandförsäkringen (i den norska lagen gäller detsamma även kreatursförsäkring), givetvis utesluter varje utsträckande av dess regel på analogiens väg.

Av större intresse än detta stadgande är emellertid det förhållandet, att vid FAL:s tillkomst ur vår lagstiftning utmönstrats dels den förut i SjöL 248 § 2 st. upptagna regeln, att vid sjöförsäkring skadans vållande av befälhavare eller besättning icke fritog försäkringsgivaren från ansvarighet, dels den i samma lags 249 § förekommande regeln, att försäkringsgivaren vid sjöförsäkring å last icke svarade för skada, som uppstått »genom vållande av avlastare eller lastemottagare i sådan egenskap». Av dessa båda regler överensstämmer ju den förra med »Selbstverschuldungs»-teorien, den senare åter står i bästa samklang med riskbegränsningsteorien. Vid sådant förhållande kan visserligen dessa reglers upphävande i och för sig icke berättiga till någon slutsats angående lagens ståndpunkt. Av förarbetena framgår emellertid, att den förstnämnda regeln (ang. vållande av befälhavare och besättning) upphävts såsom onödig, i det vad den uttalat måste anses gälla även utan särskilt stöd av lagen. Beträffande den andra regeln åter uttalas i motiven, att en tillämpning av FAL:s regler i många fall kommer att leda till samma resultat som sjölagens ifrågavarande regel, men förutsättes, att i andra fall ett sådant resultat icke kan åstadkommas utan särskilt förbehåll. Båda dessa

uttalanden stödja uppenbarligen åsikten, att lagen allenast tager hänsyn till försäkringshavarens eget vållande; av intresse är emellertid särskilt förstnämnda stadgande, i det av detsamma framgår, att lagen bortser även från handlande av en sådan försäkringshavarens representant som, fullt självständig, helt ersätter försäkringshavaren i försäkringsobjektets förvaltning.

Ett starkt stöd för denna åsikt utgör slutligen den regel FAL ger i 19 § 1 st., enligt vilken försäkringsfallets framkallande med uppsåt eller grov vårdslöshet blir utan prejudice-rande betydelse för rätten till försäkringsersättning, när den vållande var i sådan ålder eller i sådant sinnestillstånd, som utesluter tillräknelighet för brott. Därest regeln om bortfallandet av försäkringsgivarens ansvarighet gentemot en med uppsåt eller grov vårdslöshet handlande skadevållande verkligen avsåge en riskbegränsning, d. v. s. ginge ut på att från ansvarigheten utesluta sådana fall, i vilka risksubjektet in casu på ett särskilt flagrant sätt åsidosatt vården av försäkringsobjektet, så vore det för visso minst sagt svårförklarligt, att man dock i risken inkluderat just den risk, som handling av en otillräknelig representerar. Fullt förklarlig och motiverad är däremot en dylik undantagsregel, om huvudregeln antages uppbyggen av »Selbstverschuldungs»-teorien, ty i så fall innebär undantaget för den otillräkneliges handlingar allenast ett konsekvent fullföljande av principen, att den som icke själv kan lastas för den handling, som orsakat försäkringsfallet, icke bör drabbas av eljest inträdande rättsförlust.

Att FAL av nu anförda skäl måste anses ha frånfallit den synpunkt, ur vilken man tidigare torde haft att betrakta regeln, att försäkringsgivaren icke är ansvarig, om försäkringsfallet framkallas uppsåtligen eller genom oaktsamhet, sammanhänger givetvis med den begränsning av denna regels materiella innebörd FAL genomfört genom att inskränka densamma till fall av uppsåtligt eller grovt vårdslöst framkallande av försäkringsfallet. Därmed är regeln begränsad till sådana fall, i vilka det icke blott gäller frågan, om försäkringsgivarens prestation står i rimligt förhållande till den försäkrades motprestation, utan där det gäller att skydda försäkringsgivaren mot ett redan av annan grund otillbörligt anspråk, nämligen ett anspråk, som framträder som ohemult redan av det skäl, att

det söker sin grund i ett i och för sig otillbörligt handlande av den försäkrade. Därmed är ock möjligheten att betrakta regeln ifråga som en allenast den försäkrade drabbande förverkandeklausul given. Annorlunda är däremot tydligen förhållandet, så länge oaktsamheten även i sina lägsta grader medför samma påföljd som uppsåtligt handlande; i dylikt fall kan regeln ifråga icke erhålla en tillräcklig förklaring, för så vitt man icke tillägger densamma även ett riskbegränsande syftemål.

Vilka de praktiska konsekvenserna bli av den ståndpunkt lagen här får anses ha intagit har redan ovan antytts. I allmänhet bereder frågan därom inga svårigheter. Klart är t. ex. att om försäkringsfallet framkallas av en bland flera medintressenter, t. ex. en samägare, en konkurrensintressent o. s. v. detta blir utan betydelse för övriga intressenter. Och detta måste, trots att det strider mot förutvarande rättspraxis (se NJA 1893 s. 543), anses gälla också om det är en delägare i ett handelsbolag, som vållat försäkringsfallet. Men vidare blir det en konsekvens av lagens ståndpunkt, att om den försäkrade icke själv har det försäkrade godsets förvaltning om hand, utan i förvaltningen företrädes av någon annan, blir ett denne andres vållande utan försäkringsrättslig betydelse. Sålunda består t. ex. myndlingens rätt oberörd av att förmyndaren framkallar försäkringsfallet.

Emellertid är det särskilt ett fall, som kan ge anledning till tvivelsmål i båda de berörda hänseendena, nämligen det, då den försäkrade är ett aktiebolag. Tvivelsmålen taga sig uttryck dels i frågan, vilken betydelse det har, att en aktieägare med ett större eller mindre aktieinnehav vållar försäkringsfallet, dels i frågan, vilken betydelse som tillkommer ett vållande av något aktiebolagets organ. Vad som vållar svårigheterna är i båda fallen aktiebolagets skarpt utmejslade egenskap av s. k. juridisk person.

Denna dess egenskap orsakar till en början en särskild vansklighet, då en enskild aktieägare vållat försäkringsfallet. Enligt vår tolkning av FAL skall dylikt vållande väl tillmätas betydelse beträffande denna aktieägare men lämna övriga aktieägars rätt oberörd. Här synes det emellertid icke vara möjligt att realisera det ena av dessa krav

utan att åsidosätta det andra. Ty om försäkringsgivaren skulle göra avdrag å ersättningen exempelvis med så stor del, som motsvarade förhållandet mellan den vållande aktieägarens aktieinnehav och hela aktiekapitalet, så skulle detta i verkligheten endast medföra, att övriga, oskyldiga aktieägare lede inskränkning i sin rätt, i det intet kunde förhindra den vållande aktieägaren, så länge han ännu hade sina aktier i behåll, att på grund därav göra rätt mot aktiebolaget gällande. Skulle åter försäkringsgivaren med anledning därav utbetala ersättningen oavkortad till aktiebolaget, skulle regeln om verkan av försäkringsfalllets uppsåtliga eller grovt vårdslösa vållande vara satt ur funktion, och något omedelbart hinder för den vållande att trots sitt otillbörliga handlingssätt åtnjuta sin andel i ersättningen skulle icke vara för handen; även om hans egna delägaranspråk i förhållande till aktiebolaget kunde mötas med dess skadeståndsfordran, kunde man icke förhindra, att han faktiskt tillgodogjorde sig sin delägar rätt till fullo genom att avyttra sina aktier till en godtroende. Likväl skulle han endast i sällsynta undantagsfall kunna skörda någon bestående vinst, i det han alltid bleve i förhållande till försäkringsgivaren ersättningsskyldig för den förlust han vållat denne. Fäster man sig härvid och vidare fr. a. vid det förhållandet, att det icke under några omständigheter är möjligt förhindra, att den vållande eller hans rättsinnehavare participera i även en till aktiebolaget utbetalad reducerad ersättning, så torde någon annan slutsats icke vara möjlig, än att trots det en enskild aktieägare orsakat försäkringsfallet, försäkringsgivaren är skyldig utbetala full ersättning till det försäkrade aktiebolaget; jmf. NJA 1926 s. 185 (den vållande bolagsdirektörens egenskap av aktieägare åberopades icke i domen). Detta kan visserligen, därest den vållande aktieägaren skulle inneha aktiemajoriteten, förefalla högst oegentligt. Att helt fritaga försäkringsgivaren från ansvarighet skulle åter vara att fullständigt avvika från den grundsats, som måste anses ha kommit till uttryck i FAL:s ifrågavarande bestämmelser, och kan därför icke utan fullkomligt tvingande skäl komma ifråga. Endast i sådana fall, då aktiestocken så långt lagen medger det eller kanske rent av helt och hållet är samlad på en hand, skulle

man, synes det, utan allt för stor tvekan kunna låta hänsynen till den realitet, som skönjes bakom »aktiebolaget», bliva omedelbart avgörande och således vägra all ersättning.

Ikke mindre vanskligt än det nu behandlade fallet ter sig som antytt det, då försäkringsfallet vållats av något aktiebolagets organ, exempelvis av en styrelseledamot eller en verkställande direktör el. dyl. Bedömer man denna fråga med hänsynstagande uteslutande till den förut utvecklade principen, måste man giva svaret, att organets handlingar äro irrelevanta. Om exempelvis en person, som utgör ett bolags styrelse, uppsåtligen sätter eld å bolagets brandförsäkrade egendom, skall försäkringsgivaren icke därför kunna vägra bolaget ersättning. Ikke blott med hänsyn till formell konsekvens utan även rent sakligt framstår detta ur ifrågavarande synpunkt motiverat; ty — för att taga ett exempel — om fem personer med samäganderätt till ett hus, vilka helt överlämnat dess förvaltning åt en annan person, icke prejudiceras i sin rätt av förvaltarens göranden och låtanden, t. ex. hans framkallande av försäkringsfallet, så synes intet sakligt skäl kunna anföras för att ett motsatt resultat skulle inträda, om dessa samägare i stället »satt huset på aktier» och utsett förvaltaren till styrelse för bolaget.

Likvisst har den härskande meningen hittills tämligen enhälligt gått i motsatt riktning. Utan vidare skall också medges, att frågan fordrar ytterligare överbäggande. Anledningen härtill är också här den, att densamma kompliceras därigenom, att rättsordningen tillägger ifrågavarande organisationer juridisk personlighet. Ju skarpare egenskapen av juridisk person hos en viss organisation är accentuerad, ju bestämdare organisationen framträder såsom en juridisk realitet vid sidan av de fysiska personer, som bära upp densamma, desto närmare till hands ligger frågan, om icke organens handlingar måste tillräknas den juridiska personen, bliva omedelbart bestämmande för dess rättsställning även i nu förevarande hänseende. Svaret på den frågan kommer tydligen i första hand att bliva beroende på hur man uppfattar innebörden av en organisations juridiska personlighet. Få frågor äro mera omstridda än denna. Av helt naturliga skäl kan här icke bliva tal om att göra något försök att utreda den. Framhållas skall

endast, i överensstämmelse med bland annat nyare svensk doktrin, att det synes naturligtast att icke driva konsekvenserna av de juridiska personernas karaktär av rättssubjekt längre, än som är oeftergivligt med hänsyn till det särskilda ändamål rättsordningen fullföljer med denna i mycket egendomliga rättsbildning. Från en sådan utgångspunkt måste man avvisa den tidigare härskande s. k. organteorien, enligt vilken den juridiska personen såsom ett slags personligt väsen handlar genom sina organ och på den grund också är »deliktsfälig». I stället kommer man, i anslutning till den s. k. fiktionsteorien, att uppfatta saken så, att organen handla för den juridiska personen, som själv icke kan handla. Utgår man från denna uppfattning och ser man sålunda blott till det reala förhållandet, att vissa personer, låt vara samlade i en organisation, bedriva verksamhet genom ställföreträdare, så reduceras tydligen vårt spörsmål för de juridiska personernas del till samma fråga, som vi förut diskuterat med avseende på fysiska personer såsom försäkringshavare, och kan formuleras så: skola de faktiska intressenterna (aktieägarna, bolagsmännen etc.) bliva lidande, när åsidosättandet av ifrågavarande avtalsförutsättning kan läggas någon deras ställföreträdare eller medhjälpare till last, denne må sedan hava ställningen av organ eller ej. Och därmed är också svaret givet genom vad förut utvecklats angående fysiska personers ställföreträdare och medhjälpare. Resultatet måste bliva ett nekande svar på den nämnda frågan. Om exempelvis en bolagsdirektör uppsåtligen eller med grov culpa orsakar eldsvåda å bolagets brandförsäkrade egendom, bör bolaget det oaktat vara berättigat till brandskadeersättning och det oberoende av i vilket syfte handlingen företagits.

Att emellertid denna uppfattning icke överensstämmer med tidigare härskande lära är redan ovan nämnt. Även i rättspraxis har den, dock allenast före FAL:s tillkomst, avvisats; se NJA 1926 s. 185, i vilket fall HD — ehuru med en viss meningsskiljaktighet beträffande motiveringen — förklarade ett aktiebolag förlustigt all rätt till ersättning enligt ett brandförsäkringsavtal, enär branden blivit uppsåtligen anlagd av en ledamot av bolagets styrelse, som tillika var verkställande direktör.

II. En avtalsförutsättning, som står den nu behandlade

ganska nära, är den som får sitt uttryck i den s. k. räddningsplikten, som anses åligga den försäkrade. Den har sin grund i en förväntan hos försäkringsgivaren, att den försäkrade icke blott skall avhålla sig från att själv framkalla försäkringsfallet utan även, då ett försäkringsfall inträffar eller kan befaras vara omedelbart förestående, skall dels av egen drift göra, vad han förmår för att avvärja eller begränsa skadan, dels ock så vitt möjligt följa de föreskrifter, som försäkringsgivaren vid tillfället kan meddela i detta syfte. Skulle den försäkrade, sedan t. ex. eld utbrutit i hans brandförsäkrade egendom, lugnt stå med armarna i kors och låta alltsammans brinna, skulle ju ett utbetalande av full ersättning för det förstörda knappast vara mindre oegentligt, än om den försäkrade uppsåtligen anlagt elden. Lagen stadgar därför, att den försäkrade, om han åsidosätter denna sin naturliga förpliktelse, skall själv bära den förlust, som därigenom vållas. FAL har här sålunda icke såsom beträffande försäkringsfallets vållande utan vidare stipulerat förverkandet av all rätt till ersättning såsom påföljd av pliktens åsidosättande. Försummelsen får rättslig betydelse endast om den verkligen länt försäkringsgivaren till men, i det den inträffade skadan därigenom blivit större, än eljest skulle blivit fallet, och verkan är i dylikt fall den, att försäkringsgivaren, i den mån åsidosättandet länt honom till men, är berättigad till avdrag å det ersättningsbelopp, som eljest skolat utgå, resp. till fullständig befrielse från ersättningsskyldighet.

Liksom vid försäkringsfallets framkallande är det emellertid allenast ett uppsåtligt eller grovt vårdslöst förhållande av den försäkrade, som tillmätes betydelse. En vanlig enkel vårdslöshet har man naturligen här än mindre än i det förutnämnda fallet kunnat tillägga någon inverkan, då det ju här gäller sådana tillfällen, då människor i allmänhet synnerligen lätt tappa besinningen.

Bevisbördan beträffande frågan, huruvida resp. i vad mån den timade skadan genom räddningspliktens behöriga fullgörande kunnat undvikas, åvilar principiellt försäkringsgivaren. Någon fullt bindande bevisning kan emellertid därvid icke krävas, det ligger i sakens natur och har även kom-

mit till uttryck i lagens formulering i 52 § 2 st.: den stipulerade påföljden inträder, så snart »det [kan] antagas», att försummelsen länt försäkringsgivaren till men.

Att märka är slutligen att lagen, utom den egentliga räddningsplikten, ålägger den försäkrade den därmed nära sammanhörande förpliktelsen att tillvarata försäkringsgivarens rätt gent emot en tredje man, som enligt lagens regler kan förpliktas ersätta försäkringsgivaren en större eller mindre del av vad denne kan nödgas utgiva till den försäkrade. Särskilt i sjöförsäkringen är detta ett praktiskt fall. Exempelvis vid uppgörandet av dispassch efter ett gemensamt haveri har sålunda den försäkrade att så vitt möjligt vaka över att haverikostnaden rättvist fördelas å alla de i haveriet deltagande. Åsidosättes denna förpliktelse, blir påföljden densamma som vid den egentliga räddningspliktens försummande.

Skulle räddningspliktens fullgörande förorsaka den försäkrade utgifter, är, som förut nämnts, försäkringsgivaren ansvarig även för dessa.

III. Nästa till »faran» anknyttande avtalsförutsättning är den, som avser farans ändring.

Då en försäkringsgivare sluter ett försäkringsavtal, företager han, som redan ovan utvecklats, en uppskattning av den fara han övertager, d. v. s. söker bestämma den genomsnittliga utsikten för försäkringsfallets inträffande på grundval av vissa med det försäkrade objektet förknippade faktiska omständigheter, vilka, enligt vad den statistiskt bearbetade erfarenheten givit vid handen, äga en större eller mindre betydelse i detta hänseende. Med ledning av den sålunda beräknade risken bestämmer försäkringsgivaren premien. Äro nu dessa faktiska omständigheter avgörande för den motprestation försäkringsgivaren äger avfordra försäkringstagaren synas de ju också böra äga motsvarande betydelse vid fixeringen av försäkringsgivarens prestationsskyldighet. Liksom det sålunda är nödvändigt, att försäkringstagaren ger försäkringsgivaren riktiga upplysningar om alla relevanta riskomständigheter och icke undanhåller denne kännedom om någon dylik omständighet, är det därför också en förutsättning för försäkringsgivarens skyldighet att prestera enligt avtalets innehåll, att de

riskomständigheter, varpå försäkringsgivaren byggt sina beräkningar, icke sedermera under avtalstiden i någon avsevärd mån förändras resp. att icke nya riskmoment tillkomma. Skulle denna förutsättning brista och en ändring av faran således inträffa, uppstår frågan, vilken inverkan detta har å parternas ömsesidiga förhållande. Härvid har man att skilja mellan olika fall, allteftersom ändringen av faran är mer eller mindre genomgripande.

1) För det första låter det tänka sig, att den timade förändringen av faresituationen är så väsentlig, att det försäkrade objektet kommit att utsättas för en helt annan fara än den i avtalet avsedda. Det vill säga, det är icke allenast en eller annan vid avtalets ingående uppmärksammas riskomständighet, som undergått förändring, utan den av försäkringsgivaren övertagna faran i sin totalitet är förändrad. När detta senare kan sägas vara händelsen är emellertid icke lätt att avgöra. Tyvärr har man också i FAL alldeles avstått från att söka klart begränsa dessa fall av total fareändring. Detta är så mycket mer att beklaga, som det här är fråga om ett synnerligen betydelsefullt avgörande. Är det verkligen fråga om ett fall av total fareändring, blir nämligen följden, att försäkringsgivarens ansvarighet är helt utesluten; annorlunda åter, som vi snart skola finna, om det blott är fråga om en ändring i de för faran avgörande riskomständigheterna. Icke heller i den hithörande litteraturen finner man denna fråga tillfredsställande besvarad. I allmänhet nöjer man sig med att belysa densamma med exempel. Bland de fall man därvid brukar anföra må som ett ganska otvivelaktigt nämnas det, att vid inbrottsförsäkring eller brandförsäkring å lösöre det försäkrade godset föres från den lokal, där det enligt försäkringsbrevet är förvarat, till en annan. I dessa fall synes det möjligt att peka på ett logiskt fullt tillfredsställande kriterium för avgörandet, i det nämligen där samtliga för riskens beskaffenhet relevanta föränderliga omständigheter äro andra än vid avtalets slutande. Vare sig det av förändringen resulterande fareläget faktiskt innefattar en ökad eller en oförändrad eller en minskad sannolikhet för försäkringsfallet, kommer i dylika fall, om icke annat är uttryckligen stadgat, försäkringsgivarens ansvarighet att upphöra. Ett sådant undantags-

stadgande, som nyss antytts, ges i FAL beträffande ett av de nämnda fallen, nämligen brandförsäkring å lösöre. För detta fall stadgas i 83 §, att om det försäkrade godset, då skada inträffar, skulle befinna sig å annan plats än den i avtalet angivna, är försäkringsgivaren likväl ansvarig, för så vitt icke den nya platsen är av sådan beskaffenhet, att om den från början blivit uppgiven, försäkringsgivaren skulle helt avhållit sig från att meddela försäkringen eller skulle betingat sig högre premie eller tagit återförsäkring för belopp, som nu icke återförsäkrats. Är det fråga om personlig lösegendom, som tillfälligtvis befinner sig å annan plats än den i avtalet uppgivna, går lagen f. ö. ännu längre och stadgar, att försäkringsgivaren under alla omständigheter är ansvarig intill ett belopp motsvarande 50 % av försäkringsbeloppet, dock högst 3,000 kronor.

Såsom exempel på total ändring av faran brukar vidare ofta anföras det fall, då vid en sjöförsäkring å last det försäkrade godset skeppas med ett annat fartyg än det i avtalet angivna, ävensom det all sjöförsäkring avseende fall, då under en transport fartyget avviker från den väg eller det farvatten, som i avtalet angivits. Huruvida dessa fall verkligen äro att med rätta betrakta som exempel på total fareförändring kan emellertid synas tvivelaktigt. Tydligtvis uppfylla de åtminstone icke förutsättningarna härför enligt det nyss beträffande lokalförändringar ifrågasatta logiska kriteriet. Emellertid är det otvivelaktigt, att FAL i dessa fall ser exempel därpå, att en helt annan fara än den i avtalet avsedda blivit aktuell. Även för dessa fall ger emellertid lagen särskilda undantagsregler, som modifiera konsekvenserna av huvudsynpunkten.

Beträffande förstnämnda fall, utbyte av fartyg, stadgas sålunda i 67 §, att försäkringsgivaren blir fri från ansvarighet endast om det kan antagas, att han skulle tillmätt den timade förändringen någon betydelse, så att han, om den varit honom bekant, skulle helt eller delvis avhållit sig från försäkringen eller betingat sig högre premie eller andra villkor eller ock tagit återförsäkring för belopp, som nu ej återförsäkrats. För det fall, då förändringen skett först efter det transporten börjat, gör lagen ett än längre gående undantag och stadgar, att förändringen, även om den är av relevans vid

bedömandet av riskläget, blir utan försäkringsrättslig betydelse, därest den skett utan den försäkrades samtycke eller måst företagas i anledning av en händelse, som försäkringen omfattar.

Beträffande det senare fallet åter, förändring av fartygets resa, ges i 68 § huvudregeln, att försäkringsgivarens ansvarighet upphör, så snart det faktiskt skett en avvikelse från väg eller farvatten, som i avtalet angivits eller måste antagas vara förutsatt; att märka är härvid, att en ändrad destination i och för sig icke är tillräcklig anledning till ansvarighetens upphörande. Från huvudregeln gör emellertid lagen undantag

a) därest avvikelserna företagits utan den försäkrades samtycke;

b) därest avvikelserna företagits på grund av någon händelse, som är av försäkringen omfattad; och

c) därest avvikelserna skett i syfte att förekomma skada å person eller egendom under sådana omständigheter, att åtgärden kan anses försvarlig.

Den förändring av resan, som i dylika fall tillåtes, får emellertid icke bli av längre varaktighet än som är nödvändigt; återföres icke fartyget, så snart ske kan, till rätt väg eller överenskommet farvatten, träder huvudregeln i tillämpning, och försäkringsgivarens ansvarighet upphör. Dock är att märka, att densamma i detta såväl som i andra fall, då dylika förändringar av resan företagits, kan återinträda, för den händelse fartyget slutligen dock återföres till rätt väg eller överenskommet farvatten; förutsättningen är emellertid då dessutom, att avvikelserna har varit utan betydelse för ett därefter inträffande försäkringsfall resp. för skadans omfattning.

I de nu nämnda fallen, för vilka lagen ger särskilda regler, är det tydligen av jämförelsevis mindre intresse att avgöra, om fråga är om en total fareändring eller icke. Så mycket betydelsefullare blir det i stället i andra fall. Såsom exempel på i detta hänseende tvivelaktiga fall må nämnas det ganska ofta anförda, då det vid en olycksfallsförsäkring gäller ett ombyte av den försäkrades yrke, eller det, att en som villa brandförsäkrad byggnad förvandlas till fabrik. Många fler kunde anföras. Här skall emellertid icke göras något försök att fixera

innehållet av begreppet total fareändring. Ett fastställande av dess rent språkliga innebörd synes, som ovan antytts, icke ägnat att leda till riktig insikt om dess innebörd i försäkringsrätten. Och det material, som erbjuder sig för en fixering av begreppets omfång, är för sparsamt och osäkert för att därav skulle kunna slutas något om dess innehåll. Det återstår blott att överlämna åt rättspraxis att småningom giva detta begrepp naturliga gränser.

2) En ändring av faran kan emellertid även inträffa redan genom förändring av någon enstaka riskomständighet, som vid avtalets slutande tillagts betydelse. Stundom är förändringen icke sådan, att den medför någon förändring av faran. I andra fall åter blir detta händelsen, i det faran antingen ökas eller minskas. Skulle någon ändring av den aktuella faran icke bliva följd, är naturligen förändringen av riskomständigheten utan försäkringsrättslig betydelse. Icke heller om faran minskas tillmäter lagen förändringen någon betydelse; annorlunda däremot enligt försäkringsvillkoren i vissa branscher, där en dylik förändring stundom gör den försäkrade berättigad till reduktion av premien. De betydelsefulla fallen äro emellertid de, då konsekvensen av den timade förändringen är en *f a r e ö k n i n g*. I dessa fall uppstår nämligen frågan, i vad mån försäkringsgivaren trots farans ökning skall svara för inträffande skada.

Det gäller då först att bestämma, när en »fareökning» i lagens mening kan anses vara för handen. Lagen kräver här (enligt 45 resp. 121 §§) följande:

a) Först och främst förutsättes att det är fråga om en ändring av något förhållande, varom *u p p g i f t* intagits i försäkringsbrevet eller varom åtminstone uppgift av försäkringstagaren vid avtalets ingående lämnats försäkringsgivaren. Även en rent negativ uppgift kommer naturligen därvid i betraktande, såsom uppgift om att i grannskapet icke befinner sig någon eldfarlig inrättning eller dylikt. Avgörande är att vad som förekommit vid avtalets slutande ger anledning antaga, att försäkringsgivaren lagt vikt vid visst förhållande.

b) Därmed har redan antytts den andra förutsättningen för att en »fareökning» skall vara för handen, nämligen att fråga är om en *v ä s e n t l i g* förändring av faran,

d. v. s. en förändring, som är av relevans vid bedömandet av risken. En förändring av de vid avtalets slutande beaktade riskomständigheterna blir sålunda av försäkringsrättslig betydelse endast om den är av den beskaffenhet och den omfattning, att försäkringsgivaren, om det genom ändringen uppkomna förhållandet förefunnits redan vid avtalets slutande, antingen över huvud skulle helt avböjt försäkringen eller i varje fall i avseende å premie eller eljest uppställt andra villkor än de avtalade resp. skulle tagit återförsäkring av någon del av risken, som nu icke blivit återförsäkrad.

e) Icke alla dylika förändrade förhållanden, som, om de varit för handen redan vid avtalets ingående, skulle tillmätts betydelse vid riskbedömningen, giva emellertid upphov till en »fareökning» i lagens mening. Åtskilliga sådana förändringar äro av den beskaffenhet, att det ligger i sakens natur, att de omfattas av faran, eller att det i varje fall måste förutsättas, att försäkringsgivaren från början tagit dem i beräkning. Alldeles särskilt uppenbart är detta, då det gäller sådana förändringar, som i själva verket innebära en begynnande eller omedelbart förestående realisation av den i avtalet avsedda faran. Så t. ex. om en livförsäkrad person drabbas av en obotlig sjukdom, exempelvis kräfta, om i grannskapet av en försäkrad kreatursbesättning utbryter mul- och klövsjuka o. s. v. Men hit höra vidare också sådana förändringar, som motsvara den regelmässiga utvecklingen av de i varje fall ifrågavarande förhållandena, exempelvis sådana förändringar, som äro en naturlig följd av tidens gång eller naturens ordning, såsom att ett försäkrat föremåls motståndskraft minskas till följd av ålder och slitning, att eldfaran om sommaren ökas vid långvarig torka eller om vintern genom långvarig kyla, därigenom att vattentillgången försämras, o. s. v.

d) Som en ytterligare begränsning av fareökningens begrepp brukar man ofta framhålla, att det skall vara fråga om en förändring av en viss v a r a k t i g h e t och att sålunda en mer eller mindre tillfällig ökning av faran, framför allt genom s. k. »Gefährdungshandlungen», icke kommer i betraktande. Som exempel kan anföras: att den mot brand försäkrade begagnar en blåslampa för att tina upp ett fruset vattenledningsrör, att en olycksfallsförsäkrad utför ekvilibristiska konststyc-

ken, ger sig ut på långfärd i kanot eller inlåter sig på andra våghalsiga företag o. s. v. Emellertid är det nog tvivelaktigt, om detta kan uppställas som en självständig begränsning av fareökningens begrepp. Avgörande blir väl även i dessa fall, huruvida det över huvud är fråga om något förhållande, som vid avtalets slutande tillmätts betydelse.

e) Till dessa förutsättningar för förhandenvaron av en fareökning fogar emellertid lagen, så vitt angår personförsäkringen, d. v. s. liv-, olycksfalls- och sjukförsäkringen, ytterligare en förutsättning, varigenom innehållet av den försäkringsrättsligt beaktade fareökningens begrepp på ett betydelsefullt sätt begränsas. För att en förändring i visst vid avtalets slutande beaktat förhållande skall kunna erhålla betydelse för frågan om försäkringsgivarens ansvarighet fordras nämligen i dessa fall (enligt FAL 99 och 121 §§), att redan i avtalet tydligt uttalats, att en dylik ändring är att betrakta som en fareökning. Betydelsen av denna begränsning visar sig huvudsakligen vid olycksfallsförsäkring. Har vid avtalets slutande försäkringstagaren uppgivit, att han är fullt frisk, har normal syn och hörsel o. s. v., och skulle han sedermera drabbas av t. ex. sockersjuka, en sjukdom som ofta är av den största betydelse för följderna av ett olycksfall, eller skulle han i större eller mindre omfattning förlora syn eller hörsel och alltså risken för inträffandet av ett olycksfall i avsevärd grad stiga, blir likväl det förändrade förhållandet utan inverkan å försäkringsgivarens ansvarighet, för så vitt icke i försäkringsbrevet uttryckligen angivits, att förhållandet ifråga är av betydelse för försäkringsgivaren. Att detsamma i motsvarande fall gäller beträffande livförsäkring är uttryckligen stadgat i 99 § men får där knappast någon egentlig självständig betydelse, i det den fareökning, som fr. a. kommer ifråga och som består däri, att den, å vars liv försäkringen gäller, drabbats av en sjuklig förändring, förlorar försäkringsrättslig betydelse redan därigenom, att den timade förändringen regelmässigt måste anses omfattad av försäkringen enligt vad redan ovan utvecklats. I överensstämmelse härmed står det även, att ej ens ett ådragande av sjukdom genom egen vårdslöshet av den, å vars liv försäkringen gäller, har någon försäkringsrättslig betydelse.

Vad härefter angår rättsverkningarna av en inträffad fareökning, intager lagen helt olika ståndpunkt, alltefter som fråga är om livförsäkring å ena sidan och å den andra all försäkring i övrigt.

Med avseende å livförsäkringen påträffar man icke i lagen någon regel om vilken verkan en fareökning medför. Avgörande blir alltså i dessa fall vad själva avtalet kan innehålla i detta hänseende. För det fall att avtalet undantagsvis icke skulle stadga något om verkan av att en sådan ändring inträffar, som enligt avtalet skall betraktas som fareökning, blir konsekvensen således, att ändringen helt saknar betydelse. Detta resultat har lagen också uttryckligen fastslagit genom att i 99 § med tvingande verkan stipulera, att försäkringsgivaren icke kan till minskning av sin ansvarighet åberopa en fareökning, med mindre i försäkringsbrevet angivits, vilken påföljd fareökningen skall medföra. Grunden till att fareökningen vid livförsäkring av lagen i det hela lämnas utan avseende är naturligen den ringa betydelse en ändring av de faktiska förhållandena där äger. Det enda fall, som har någon mera avsevärd betydelse, är den försäkrades deltagande i krig. En viss begränsning av ansvarigheten brukar dessutom stadgas beträffande deltagande i duell eller uppror samt vistelse i vissa hälsofarliga trakter.

Beträffande åter rättsverkningarna av en fareökning vid alla övriga slag av försäkring — skadeförsäkring samt olycksfalls- och sjukförsäkring — skiljer lagen ytterligare mellan olika fall. Å ena sidan stå *dels*, så vitt angår skadeförsäkring, alla sådana fall, då fråga är om en ändring, som den försäkrade själv vidtagit eller givit tillstånd till, och *dels*, vid olycksfalls- och sjukförsäkring, sådana fall, då den, vars olycksfall eller sjukdom försäkringen avser, äger kännedom om ändringen. Å andra sidan stå de fall, då fareökningen inträtt oberoende av den försäkrades vilja resp. utan att den, vars olycksfall eller sjukdom försäkringen avser, äger kännedom om förändringen. Den skillnad lagen har uppdragit överensstämmer, vad skadeförsäkringen beträffar, med vad som gällt redan tidigare, exempelvis i vår sjölag. Den rättsliga betydelsen därav är emellertid icke längre densamma som i äldre rätt, d. v. s. icke rätt och slätt ett bejakande eller förnekande av

den försäkrades rätt, allteftersom fareökningen är av ena eller andra slaget. I stället har lagen här dragit konsekvenserna av den i förhållande till äldre rätt liberala ståndpunkt den intagit till frågan om försäkringstagarens upplysningsplikt.

Vad först angår den med den försäkrades vilja eller medgivande inträffande fareökningen vid skadeförsäkringen samt motsvarande fall vid olycksfalls- och sjukförsäkring, så har lagen beaktat den stora likheten mellan läget i dessa fall och situationen vid fall av upplysningspliktens åsidosättande genom lämnandet av oriktiga uppgifter, vars oriktighet försäkringstagaren insett eller bort inse; i följd härav överensstämma lagens regler om verkan av fareökningen i det stora hela med reglerna rörande upplysningspliktens åsidosättande i nämnda fall. Principen, varifrån man utgått, är således även här den, att, vad först angår ett efter fareökningen inträffande försäkringsfall, försäkringsgivarens ansvarighet skall fortbestå, i den mån han fått ersättning därför genom den överenskomna premien. Härav blir till en början en följd, att försäkringsgivaren kan bli helt fri från ansvar endast därest han, om det genom den fareökande ändringen uppkomna förhållandet förefunnits redan vid avtalets slutande, överhuvud ej skulle hava meddelat försäkringen. Skulle åter förhållandet i fråga allenast hava föranlett, att försäkringsgivaren betingat sig en större premie eller i övrigt andra villkor för avtalet eller att han tagit återförsäkring för belopp, som nu icke blivit återförsäkrat, så träder antingen kausalitetsregeln eller pro rata-regeln i tillämpning, nämligen kausalitetsregeln om det är fråga om sjö- eller annan transportförsäkring, pro rata-regeln i alla övriga fall. I förstnämnda fall blir sålunda försäkringsgivaren ansvarig endast i den mån det visas, att fareökningen varit utan betydelse för försäkringsfallets inträffande eller omfattning, i senare fallet erhåller den försäkrade en reducerad ersättning, nämligen så stor del av den honom eljest tillkommande ersättningen, som svarar mot förhållandet mellan den utfästa premien och den som bort erläggas för ernående av fullt försäkringsskydd, eventuellt med ytterligare reduktion med hänsyn till underlåten återförsäkring.

Vad härefter angår ansvarigheten för framtiden efter uppdagandet av en sådan fareökning, varom nu är

fråga, så har lagen (i 47 §), så vitt fråga är om skadeförsäkring, givit försäkringsgivaren befogenhet att, om han så önskar, helt frigöra sig från avtalet genom att uppsäga det samma. Till den försäkrades skydd är emellertid en uppsägningstid av 14 dagar stipulerad. Denna uppsägningsrätt är emellertid begränsad till skadeförsäkringen. Gäller det en olycksfalls- eller sjukförsäkring, är sålunda försäkringsgivaren nödsakad att, så länge avtalet gäller, bära det åtagna ansvaret, om också reducerat i enlighet med pro rata-regeln. Orsaken till att uppsägningsrätt medges försäkringsgivaren vid skadeförsäkring men icke vid olycksfalls- eller sjukförsäkring är enligt motiven till 121 §, att i förra fallet det i allmänhet icke möter någon svårighet för den försäkrade att sluta ett nytt försäkringsavtal, avpassat efter den nya risksituationen, medan däremot i det senare fallet det ofta kunde vara alldeles omöjligt för den försäkrade att erhålla en ny försäkring, sedan det fareökande förhållandet uppdagats, eller i varje icke möjligt att erhålla en försäkring till rimlig premie. Huruvida denna tankegång är logiskt hållbar synes emellertid ganska tivelaktigt. Avsikten med regeln i fråga är att skydda den försäkrade. Men trots förbudet mot uppsägning i dessa fall kan denne — på grund av pro rata-regeln — av sin försäkringsgivare icke uppnå mer, än vad han för en premie, motsvarande den utfästa, kan uppnå av vilken annan försäkringsgivare som helst. Förbudet mot uppsägning måste således i verkligheten sägas vara ur den försäkrades synpunkt fullkomligt betydelselöst och sålunda omotiverat. Att det upptagits här kan endast förklaras av ett icke genomtänkt analogiserande från 5 § 2 st., där motsvarande regel har god mening, i det den försäkrade där, på grund av förbudet mot uppsägning, uppnår fördelen av oinskränkt försäkringsskydd.

Skulle nu en försäkringsgivare i en skadeförsäkring, sedan han erhållit kännedom om en inträffad ökning av faran, icke finna det påkallat att uppsäga avtalet utan välja att i stället fortfara att bära ett enligt lagens regler begränsat ansvar, åligger det honom emellertid enligt 48 § att utan oskäligt uppehåll giva den försäkrade meddelande därom och om i vilken omfattning han på grund av farans ökning vill bli fri från ansvar. Försummar han detta, äger han sedermera icke

åberopa fareökningen till ansvarsbefrielse. Skälet för denna regel är, att det för den försäkrade är av stor betydelse att bliva varskodd om att hans försäkring icke längre ger honom ett fullt försäkringsskydd, så att han får anledning att genom erläggandet av en tilläggspremie eller genom ett nytt avtal åter förskaffa sig full täckning för sin risk.

Vad härefter angår de fall, då fareökningen skett utan den försäkrades begivande resp. (beträffande olycksfalls- och sjukförsäkring) utan att han därom ägt kännedom, så gäller för det första, att om fareökningen upptäcket först efter ett försäkringsfalls inträffande, blir den utan inverkan å försäkringsgivarens ansvarighet. — Är det fråga om skadeförsäkring, kan emellertid denna regel få vidkännas ett undantag. Skulle nämligen den försäkrade äga kännedom om den utan hans begivande timade fareökningen, är han (enligt 46 §) förpliktad att giva försäkringsgivaren meddelande därom. Och försummar han utan skäl原因 anledning att göra detta, blir följden, att han behandlas såsom om fareökningen tillkommit med hans vilja. En giltig ursäkt för sin underlåtenhet kan emellertid den försäkrade ha bl. a. däri, att han ej insett den timade ändringens betydelse.

Får försäkringsgivaren genom den försäkrade eller eljest kännedom om den inträffade fareökningen, gäller vidare för det andra att han, om han så finner för gott, äger uppsäga avtalet med 14 dagars uppsägningstid. Den försäkrade kan alltså icke fordra, att försäkringsgivaren, trots att faran ökats på ett sätt, som vid avtalets slutande icke tagits i beräkning, skall fortfara att bära fullt ansvar även för den kanske mycket långa återstående försäkringstiden. Han får i stället under uppsägningstiden, genom att träffa överenskommelse om premiens förhöjning eller om helt nytt avtal, se till, att han erhåller täckning för den förhöjda risken. I ett visst fall — nämligen vid sjöförsäkring, som skulle upphöra att gälla medan fartyget ännu befinner sig till sjöss — kunde emellertid detta lätt nog visa sig omöjligt att ordna inom den stipulerade uppsägningstiden. Med hänsyn härtill har för detta fall i 76 § genomförts en automatisk förlängning av uppsägningstiden, så att försäkringen icke upphör förrän med utgången av den dag, då fartyget ankommer till första hamn.

För att försäkringsgivaren skall kunna åberopa sig på en inträffad fareökning för att ernå befrielse från sin ansvarighet, vare sig för ett redan inträffat försäkringsfall eller för framtiden, erfordras det, att den fareökning, som åberopas, verkligen vid den kritiska tidpunkten ännu är *a k t u e l l*. Skulle det ändrade förhållande, som innefattat fareökningen, vid försäkringsfallets inträffande eller vid tidpunkten för uppsägningen hava återställts, med påföljd att fareökningen därigenom åter upphört, blir den tidigare förhandenvarande ökningen av faran utan betydelse. Även om fareökningen på något annat sätt upphört att äga betydelse, gäller för övrigt det samma. Att märka är således att det avgörande är, att fareläget återförts till det ursprungligen givna. Detta blir icke alltid utan vidare händelsen, då det faktiska förhållande, som rubbats, återställts till det ursprungliga. För att belysa detta brukar man anföra det fall beträffande kreatursförsäkring, att ett av djuren blivit fört till en ort, där en smittosam kreaturssjukdom utbrutit; även om därefter det förhållande, vari ändring ägt rum, återställes till det ursprungliga genom att djuret återföres, är därmed icke givet, att fareökningen också bortfallit; huru därmed förhåller sig kan i verkligheten konstateras först sedan inkubationstiden gått till ända.

Under vissa omständigheter blir enligt lagens regel i 49 § 2 st. resp. 121 § 3 st. även en faktisk fareökning utan försäkringsrättslig betydelse. I likhet med vad som gäller beträffande det av den försäkrade vållade försäkringsfallet gäller nämligen även vid fareökning, att densamma icke inverkar å försäkringsgivarens ansvarighet, därest den åtgärd, som medfört farans ökning, företagits i ett berättigat syfte att förekomma skada å person eller egendom.

Slutligen är att märka att de regler lagen till den försäkrades skydd uppställt beträffande rättsverkningarna av en fareökning äro *t v i n g a n d e* i den meningen, att de icke kunna frånvikas till dennes nackdel. I ett visst avseende har lagen dock här gjort en modifikation, nämligen så till vida, som det står försäkringsgivaren fritt att för de fall, där lagen uppställer *pro rata*-regeln, i stället förbehålla sig att tillämpa kausalitetsregeln och tvärtom. Han måste emellertid välja antingen helt den ena eller helt den andra; några kombinationer dem

emellan medgivnas sålunda icke här, såsom däremot händelsen är, då det gäller rättsverkningarna av upplysningspliktens åsidosättande.

IV. Från »fareökningen» i försäkringsteknisk bemärkelse skiljer lagen det speciella fall av avvikelse från den vid avtalets slutande förutsatta risksituationen, som uppstår därigenom, att någon i avtalet förekommande föreskrift om vidtagande av åtgärder till förekommande av försäkringsfall eller till begränsande av följderna därav icke blivit behörigen iakttagen. Exempel på dylika s. k. s ä k e r h e t s f ö r e s k r i f t e r erbjuda vid brandförsäkring de ofta förekommande bestämmelserna om att vissa brandredskap alltid skola finnas till reds, att anslag med förbud mot tobaksrökning skola finnas uppsatta, att i en verkstadslokal vid tillverkningen uppkommande avfall o. dyl., såsom hyvelspån, trassel m. m., dagligen skall avlägsnas o. s. v.; vid inbrottsförsäkring föreskrifter om att det försäkrade godset skall förvaras i lokal, som är försedd med järngaller för fönsterna och med ordentliga lås för dörrarna o. s. v. Att dessa fall ligga »fareökningen» i egentlig mening mycket nära är tydligt. Å andra sidan förete desamma också en mycket stor likhet med de fall av fareändring, då en helt a n n a n fara än den avtalade blir aktuell. Medan sistnämnda förhållande var det, som i äldre tid fick avgörande betydelse och föranledde, att den försäkrade vid en dylik föreskrifts åsidosättande utan vidare förlorade all rätt till ersättning på grund av ett inträffande försäkringsfall, har åter FAL i stället så till vida fäst sig mera vid likheten med »fareökning», att den här liksom där, i överensstämmelse med de övriga moderna europeiska lagarna, vid bedömandet av betydelsen av den förhandenvarande avvikelser från den förutsatta risksituationen tar hänsyn till den försäkrades subjektiva förhållande till avvikelser, d. v. s. till frågan, huruvida densamma kan tillräknas honom såsom beroende på vårdslöshet eller icke. Den karaktär av absoluta förutsättningar för försäkringsgivarens förpliktelse, som i äldre tid utmärkte dessa säkerhetsföreskrifter, har emellertid även i FAL så till vida blivit bestämmande för reglerna om påföljden av deras åsidosättande, att det i c k e är b l o t t d e n f ö r s ä k r a d e s förhållande, som kommer i fråga, alltså icke allenast ett sådant vårdslöst åsidosättande av föreskrifterna, som

kan läggas h o n o m till last. Såsom förutsättning för att en underlåtenhet här skall bli utan inverkan å försäkringsgivarens ansvarighet anges nämligen i 51 §, att »underlåtenheten icke kan läggas den till last, som haft att tillse att föreskriften iakttogs». Detta kan ju vara den försäkrade själv och är kanske oftast han, men det kan även vara någon annan, exempelvis en disponent eller verkmästare, en arrendator o. s. v. Alltid måste det emellertid vara fråga om någon, som har att öva uppsikt i det ifrågavarande hänseendet; är det t. ex. föreskrivet i avtalet, att tobaksrökning icke får förekomma, och vållas en brand av att en arbetare överträder detta förbud, är överträdelsen utan inverkan å försäkringsgivarens ansvarighet.¹

Företer regleringen av dessa fall i förut berörda hänseende en viss likhet med reglerna angående fareökning, så skiljer sig densamma däremot, då det gäller r ä t t s v e r k a n av en tillräknelig försummelse. Ty medan lagen i fråga om fareökning åtminstone som huvudregel uppställt pro rata-regeln, har den här i stället helt anslutit sig till kausalitetsregeln. Anledningen härtill är den, att det skyddande av den försäkrade mot alltför drastiska rättsverkningar av jämförelsevis obetydliga försummelser man här velat genomföra icke låter sig realisera genom tillämpning av pro rata-regeln. I allmänhet är det nämligen här fråga om sådana föreskrifter, som försäkringsgivaren betraktar som ofrånkomliga, för så vitt han överhuvud skall bevilja försäkringen. En tillämpning av pro rata-principen skulle därför i regel lända till ett fastslående av att den försäkrade icke skulle uppnått ens det allra minsta försäkringskydd för den erlagda premien; och i varje fall är avslutandet av ett avtal utan de ifrågavarande föreskrifterna något, som gällande premietariffer i regel icke taga med i räkningen, d. v. s. man skulle så gott som alltid komma att sakna erforderlig ledning vid avgörandet av vad den försäkrade under för handen varande omständigheter kunnat uppnå för den utfästa premien. Dylika svårigheter möta däremot icke, då man i stället tillmäter åsidosättandet av en säkerhetsföreskrift betydelse i den mån detsamma medverkat till den uppkomna skadan. La-

¹ Angående den synnerligen vanskliga frågan om skillnaden mellan å ena sidan försäkringsfallets framkallande, å andra sidan åsidosättande av säkerhetsföreskrifter, se ovan s. 106 not 1 citerade uppsats i NFT s. 541 not 52.

gen stadgar därför i 51 §, att om en säkerhetsföreskrift blivit åsidosatt, försäkringsgivaren är ersättningsskyldig »endast om och i den mån skadan, efter vad antagas må, skulle hava inträffat, även om föreskriften blivit iakttagen». Skulle den försäkrade exempelvis ha underlåtit att i en brandförsäkrad byggnad hålla en s. k. assuransspruta till reds men byggnaden sedermera nedbrinna under sådana omständigheter, att det är klart, att en eventuellt förefintlig spruta aldrig skulle kunnat komma till användning (byggnaden var kanske övertänd helt och hållet, då branden upptäcktes), så blir försäkringsgivaren, trots frånvaron av den föreskrivna sprutan, ersättningsskyldig.

Det är emellertid att märka, att *b e v i s b ö r d a n* här ligger å den försäkrade. Visserligen är det försäkringsgivarens sak att styrka, att en viss föreskrift åsidosatts. Men skall den försäkrade då undgå den stipulerade påföljden, måste han styrka, antingen att försummelsen icke kan läggas honom eller annan därför ansvarig till last eller att densamma varit utan betydelse för försäkringsfallets inträffande eller omfattning. Detta bevis kan emellertid ofta vara mycket vanskligt att föra, även där erfarenheten i och för sig talar emot antagandet, att åtgärderna i fråga skulle varit av nämnvärd betydelse. Med hänsyn härtill har ock en viss lättnad i bevisbördan medgivits den försäkrade, så att man icke kräver fullt bevis utan endast ett sådant, att på grund därav »antagas må», att förhållandet saknat betydelse.

De regler, som här givits i 51 §, ha uppställts till den försäkrades skydd, och de äro därför *t v i n g a n d e* och kunna således ej till den försäkrades nackdel sättas åsido, icke ens genom en dylik föreskrifts betecknande som villkor för avtalet.

Vad nu sagts har avsett ansvarigheten för ett försäkringsfall, som inträffat, innan åsidosättandet av säkerhetsföreskriften blivit upptäckt. Vad åter beträffar *a n s v a r i g h e t e n* för framtiden, så medger lagen försäkringsgivaren under en viss förutsättning rätt att fritaga sig från vidare ansvar. Skulle nämligen omständigheterna giva stöd åt antagandet, att en åsidosatt säkerhetsföreskrift jämväl i framtiden kommer att åsidosättas, äger försäkringsgivaren *u p p s ä g a* avtalet att

upphöra 14 dagar efter uppsägningen. Och denna befogenhet tillkommer honom, vare sig åsidosättandet kan läggas vederbörande uppsiktspliktige till last eller icke. Grunden till denna uppsägningsrätt har man att söka i de svårigheter, som stundom kunna möta, då det för försäkringsgivaren gäller att visa, att ett åsidosättande förekommit. I överensstämmelse härmed står det ock, att icke ett åsidosättande i och för sig, även om än så väsentligt, är tillräckligt skäl för uppsägning utan först en sådan underlåtenhet, som låter befara ett återupprepande.

§ 4. Försäkringstiden.

Till de faktorer, genom vilka försäkringsavtalets innehåll väsentligen bestämmes, hör — utom intresset och faran — även försäkringstiden, d. v. s. den tid, för vilken försäkringsavtalet gäller. Även i detta hänseende måste således avtalet innehålla en parternas överenskommelse.

Från den försäkringstid, varom parterna sålunda måste enas, har man att skilja den s. k. premieperioden, d. v. s. den tid, som legat till grund vid premiens beräkning. Ofta sammanfaller försäkringstiden med premieperioden, ofta omfattar den emellertid ett flertal premieperioder. Det förra blir händelsen i bl. a. de fall, då försäkringstiden avser den tidrymd, varunder ett visst företag pågår, exempelvis viss resa. Det senare åter kan bli fallet, dels naturligen då försäkringstiden fixeras till en viss tidrymd, som omfattar ett flertal sådana tidsenheter, till vilka premiens beräkning hänförs sig, dels ock då försäkringstiden är allenast relativt bestämd, vare sig så att den utgöres av viss persons livstid, såsom oftast är fallet i livförsäkringen, eller så att den varar t. o. m. utgången av den premieperiod, varunder uppsägning å någondera sidan äger rum, såsom fallet ofta är vid de försäkringar, som avslutas av offentliga brandstodsbolag, eller så att den gäller för all framtid, d. v. s. upphör först sedan det försäkrade objektet upphört att existera, eller på ännu något annat sätt.

Betydelsen av försäkringstidens bestämmande visar sig däri

1) att försäkringsgivaren i regel icke svarar för andra försäkringsfall än dem, som inträffa inom försäkringstiden; samt

2) att försäkringstagaren i regel är skyldig gälda samtliga under försäkringstiden förfallande premier.

Båda dessa regler kräva emellertid vissa förtydliganden och modifikationer.

Vad först den senare angår, så är att märka det u n d a n t a g därifrån, som lagen gör i fråga om livförsäkring i 98 §. Medan vid alla övriga slag av försäkringsavtal försäkringsgivaren vid försäkringstagarens bristande fullgörande av sina förpliktelser äger rätt att kräva avtalets fullgörande, har lagen, vad livförsäkringen beträffar, tagit hänsyn till att, eftersom dylika avtal regelmässigt slutas för en längre tid, ofta vederbörandes livstid, det lätt nog kan inträffa, att försäkringstagarens ekonomiska eller personliga ställning så förändras, att han ej vidare har förmåga att betala premien eller icke vidare har behov av försäkringen. Endast så till vida är därför försäkringstagaren bunden av avtalet i dessa fall, att han är skyldig gälda premien för den första premieperioden.

Beträffande därefter försäkringsgivarens ansvarighet kunna stundom vissa tvivelsmål uppstå för sådana fall, då följderna av den olyckliga händelse försäkringen avser falla i tiden efter själva händelsens inträffande. Den frågan uppstår nämligen, huruvida det, för att försäkringsgivaren skall anses ansvarig, är tillräckligt, att den olyckliga händelsen inträffat inom försäkringstiden, eller om därtill också fordras, att den skada, varför ersättning kräves, har gjort det. Med andra ord: utgör redan den olyckliga händelsen i och för sig ett försäkringsfall eller är ett sådant för handen först då händelsens menliga följder yppa sig? Till denna senare fråga har lagen i princip intagit ståndpunkten, att först den inträffande skadan konstituerar ett försäkringsfall. Med utgångspunkt från denna principiella uppfattning av försäkringsfallets begrepp har emellertid lagen sedermera för alla fall, där frågan blir av praktisk betydelse, givit uttryckliga stadganden, varigenom konsekvenserna av denna uppfattning för det spörsmål, som nu är i fråga, helt och hållet elimineras. Lagen stadgar sålunda

1) beträffande k r e a t u r s f ö r s ä k r i n g (i 89 §) att om det försäkrade kreaturet dött eller måst dödas på grund av sjukdom eller olyckshändelse, som inträffat under försäkrings-

tiden, försäkringsgivaren är ansvarig, även om djurets död inträffat först efter denna tids utgång. Ansvarigheten är dock här så tillvida begränsad, att den upphör, då mer än en månad efter försäkringstidens utgång förflutit utan att djuret dött eller måst dödas, detta av hänsyn till de vanskligheter det kan erbjuda att, när längre tid förflutit, pröva riktigheten av den försäkrades uppgifter rörande försäkringsfallet. Att märka är slutligen, att regeln icke avser andra menliga följder av t. ex. ett under försäkringstidens lopp inträffat olycksfall än djurets död;

2) beträffande ansvarighetsförsäkring (i 91 §) att om den ansvarighetsgrundande händelse avtalet avser inträffat under försäkringstiden men den skada, för vilken den försäkrade är ersättningsskyldig, yppat sig först senare, försäkringsgivaren likväl är ansvarig;

3) slutligen även beträffande olycksfallsförsäkring (i 120 §) på liknande sätt, att därest en sådan händelse, som försäkringen avser, skulle inträffa inom försäkringstiden men följderna av densamma, d. v. s. framför allt den försäkrades död eller invaliditet, yppa sig först efter denna tids utgång, försäkringsgivaren trots detta är ansvarig enligt avtalet. — Anmärkningsvärt kan här synas, att denna bestämmelse är begränsad till olycksfallsförsäkringen och således icke har avseende å den i samma kapitel behandlade sjukförsäkringen, något som för övrigt kan synas så mycket egendomligare, som motsvarande stadganden i de tre övriga nordiska lagarna uttryckligen taga sikte även på sjukförsäkring. Det kunde därav vid första påseende synas bliva en konsekvens, att om en sjukdom, som omfattas av en sjukförsäkring, väl uppstått före försäkringstidens slut men kommit att fortbestå utöver denna tid, försäkringsgivaren endast skulle vara ansvarig för den del av sjukdomen, som fölle inom försäkringstiden. Detta är emellertid icke händelsen. Försäkringsgivaren blir även enligt FAL ansvarig för sjukdomsfallet i dess helhet. Att i detta hänseende draga något slut e contrario ur 120 § är sålunda icke berättigat, ty sistnämnda paragraf angår ett fall, där enligt lagstiftarens åsikt själva försäkringsfallet icke inträffat, förrän försäkringstiden gått till ända; i det nyss berörda fallet däremot har försäkringsfallet, sjukdomens ut-

brott, timat inom försäkringstiden, och försäkringsgivaren är då naturligen ansvarig för försäkringsfallet i dess helhet, oberoende av dess omfattning.

Beträffande försäkringstiden är till slut att erinra om att en försäkring dels på grund av olika omständigheter, förbehåll i avtalet eller endera partens uppsägning, kan komma att upphöra före den avtalade tidens utgång, dels även i vissa fall kan komma att automatiskt förlängas utöver denna tid.

Vad upphörandet i förtid angår är blott att nämna, att lagen i ett visst fall, nämligen vid sjöförsäkring, för att förebygga att den försäkrade därav drabbas alltför hårt, i 76 § givit en modifierande regel. Där stadgas nämligen, att om försäkringen i följd av uppsägning, som försäkringsgivaren verkställt av annan grund än utebliven premiebetalning, skulle upphöra i förtid, medan fartyget befinner sig till sjöss, försäkringen likväl fortfar att gälla intill utgången av den dag, då fartyget ankommer till första hamn.

En automatisk förlängning av avtalstiden åter kan komma till stånd antingen på grund av lagens stadgande eller på grund av förbehåll i försäkringsavtalet. Exempel på det förra utgör den regel FAL ger för det fall, att vid en sjöförsäkring försäkringstiden går till ända, medan fartyget ännu befinner sig till sjöss. Avtalet förlänges då på samma sätt som nyss nämndes vid tal om uppsägning. Ett annat exempel innehåller 84 § beträffande brandförsäkring, i det där stadgas, att avtalet, därest detsamma är gällande för en tid av ett år och icke å någondera sidan uppsäges senast en vecka före försäkringstidens utgång, skall anses förlängt för ett år i sänder. Vad till sist angår försäkringstidens förlängning på grund av förbehåll i avtalet, så är att märka, att FAL stadgat en viss begränsning för möjligheten att härigenom utsträcka avtalets giltighet utöver den tid, som ursprungligen avtalats. För sådana fall, då förbehållet om automatisk förlängning vid underlåten uppsägning går ut på avtalets förnyande för längre tid än ett år, har lagen som villkor för försäkringsgivarens rätt att åberopa förbehållet uppställt fordran, att han senast en månad före utgången av den tid, inom vilken uppsägning skall ske, givit försäkringstagaren meddelande, som innefattar erinran om förbehållet (31 §).

KAP. 3.

Försäkringsavtalets rättsverkningar.**§ 1. Försäkringsgivarens förpliktelse.**

Även om försäkringsgivarens förpliktelse består redan däri, att han under försäkringstiden har att bära den fara, vilken kan hota försäkringsobjektet, är det dock först sedan ett försäkringsfall inträffat, som hans prestationsskyldighet blir en påtaglig realitet. Av särskild vikt blir det naturligen då också att fixera de omständigheter, genom vars förhandenvaro denna försäkringsgivarens prestationsskyldighet, den konkreta ersättningsskyldigheten, i det särskilda fallet utlöses och kan rättsligen utkrävas. Därvid gäller det tydligen först och främst att konstatera, huruvida ett av försäkringsgivarens risk omfattat försäkringsfall verkligen är för handen, t. ex. huruvida en »brand» eller ett »inbrott» eller ett »olycksfall» o. s. v. har förekommit. Detta är emellertid en till försäkringsrättens speciella del hörande fråga. I allmänhet blir dess besvarande beroende på en tolkning av det särskilda avtalet; endast undantagsvis, nämligen ifråga om innebörden av uttrycket »brand», innehåller FAL några tolkningsregler i detta hänseende. Ofta, särskilt i olycksfallsförsäkringen, kan avgörandet erbjuda stora svårigheter.¹

Det är i allmänhet icke nog, att blott en sådan händelse, som försäkringen avser, har inträffat. I regel, nämligen i alla fall där det belopp försäkringsgivaren har att utge mer eller mindre tydligt har karaktär av ersättning för inträffad skada, måste dessutom även ådagaläggas, att den skada, varför ersättning begäres, är en följd av den i avtalet avsedda händelsen. Härvid kan särskilt i brandförsäkringen och olycksfallsförsäkringen fråga uppstå om beskaffenheten av det erforderliga kausalsammanhanget, d. v. s. framför allt om försäkringsgivaren skall ersätta även s. k. medelbara skador, sådana som icke äro en följd av den farliga händelsens omedelbara inverkan å det försäkrade objektet men likväl hava

¹ Ang. begreppet olycksfall jmfr en uppsats av ASTRUP HOEL i NFT 1925 s. 403 ff.

sin yttersta orsak i denna. Såsom exempel kan nämnas frågan, huruvida försäkringsgivaren har att ersätta den skada, som uppstår genom den vid en brand utvecklade rökens inverkan å försäkrade föremål, eller den skada, som vållas å räddade föremål därigenom att de, innan de hunnit bringas i säkerhet, utsättas för ett häftigt regn, eller den ytterligare skada, som vållas den av ett olycksfall drabbade genom slarv vid en av olycksfallet nödvändiggjord operation, o. s. v. Därom gäller i främmande rätt i allmänhet, att även dylika skador skola ersättas, så snart de utgjort o undvikliga följder av den olyckliga tilldragelsen; sålunda i de båda förstnämnda exemplen. Huruvida detsamma kan antagas utan inskränkning gälla hos oss är emellertid tvivelaktigt; beträffande brandförsäkring se sålunda nedan Avd. II kap. 1. Därest varken lagen eller det särskilda avtalet ger anledning antaga annat, torde emellertid denna gräns kunna fasthållas såsom rimlig.

Från den nu sist nämnda frågan om de s. k. medelbara skadorna å de konkreta försäkringsföremålen är väl att skilja frågan, i vad mån försäkringsgivaren svarar även för sådana av den olyckliga händelsen orsakade indirekta förmögenhetsförluster, vid vilka det förlorade värdet icke konstitueras av det nyttighetsobjekt, varå försäkringen tagits, utan allenast är därav beroende. Att denna fråga in dubio måste besvaras nekande har redan förut vid behandlingen av kap. om försäkringsintresset närmare utvecklats.

Även om det är klart, att ett försäkringsfall och att en ersättningsgill skada är för handen, är det icke utan vidare givet, att den försäkrade är ersättningsberättigad; därutöver fordras nämligen även uppfyllandet av vissa andra förutsättningar för försäkringsgivarens ersättningsplikt. I detta avseende giver lagen vissa regler om vad den har att iakttaga, som vill framställa anspråk på grund av ett försäkringsfall. Sålunda stadgas

1) en förpliktelse för den ersättningsberättigade att utan uppskov giva försäkringsgivaren meddelande om försäkringsfallet (FAL 21 §). Denna plikt har sin grund i försäkringsgivarens av flera omständigheter motiverade intresse. Till en början är det klart, att ett dylikt meddelande i flera fall kan vara av vikt därigenom, att försäkringsgivaren, om han i

tid får kännedom om den skadebringande händelsen, kan bli i tillfälle att vidtaga åtgärder till skadans begränsning, t. ex. om det är fråga om ett fartygs haveri föranstalta om dess bärgning eller, om en olycksfallsförsäkrad drabbats av ett olycksfall, föranstalta om sakkunnig vård eller vid en inbrottsförsäkring göra anmälan till polismyndigheten för brottslingens efterspanande och det tillgripnas återförskaffande o. s. v. Vidare är det tydligt, att så vitt det gäller att avgöra, huruvida försäkringsfallet verkligen är en vådahändelse, undersökningen av de omständigheter, varunder detsamma timat, måste verkställas omedelbart, om densamma skall bli till ledning; särskilt gäller detta beträffande en eventuell obduktion av avliden person. Därtill kommer att uppskattningen av skadan försvåras ju längre den uppskjutes, d. v. s. det blir svårare att kontrollera riktigheten av den försäkrades uppgifter. Och till sist är det ock av vikt för försäkringsgivaren att inom rimlig tid få kännedom om sina förbindelser, särskilt med hänsyn till att han kan ha tagit återförsäkring. Skulle den ersättningsberättigade försumma att fullgöra denna plikt och får försäkringsgivaren icke heller på annat sätt erforderlig kännedom om försäkringsfallet, blir följden den, att, om försummelsen länt försäkringsgivaren till men, denne i mån därav blir berättigad till skäligt avdrag å det försäkringsbelopp, som eljest bort utgå, eller till fullständig befrielse från ansvarighet. Vid avgörandet, huruvida försäkringsgivaren kan antagas hava lidit men av anmälningspliktens försummande, har man naturligen att taga hänsyn till samtliga nyss nämnda omständigheter. Uppenbart är emellertid därvid, att det knappast någonsin skall vara möjligt att verkligen siffermässigt fixera den skada försäkringsgivaren kan ha lidit. Sålunda är det t. ex. icke möjligt att avgöra, i vad mån en omedelbar anmälan om en inbrottsstöld kunnat leda till brottslingens uppspårande och det tillgripnas tillrättaskaffande. Trots lagens ord, enligt vilka avdraget skall verkställas i den mån försummelsen länt försäkringsgivaren till men, kan det sålunda aldrig bli tal om annat än en ren skälighetsprövning; (jfr NJA 1935 s. 424).

Den regel lagen här givit i 21 § är tvingande så till vida, att den icke kan åsidosättas till den ersättningsberätti-

gades nackdel. Försäkringsgivaren kan sålunda icke vidare, såsom förr var vanligt, förbehålla sig, att ett försummande av ifrågavarande plikt utan vidare skall medföra hela anspråkets förverkande; (jfr nyssnämnda rättsfall).

Den ersättningsberättigade har emellertid haft behov av skydd även mot tillämpningen av vissa andra i avtalen stundom förekommande, de nu berörda ganska närstående förbehåll. Stundom ha nämligen försäkringsgivarna förbehållit sig, att den försäkrade, vid äventyr av ersättningsrättens förverkande, skall lämna uppgift redan om en sådan händelse, som möjligen i framtiden kan komma att föranleda skada, som försäkringsgivaren har att ersätta. Särskilt vid ansvarighetsförsäkring är detta ett icke opraktiskt fall. Även beträffande dylika förbehåll stadgar nu lagen med tvingande verkan, att påföljden av försummelse är beroende av i vad mån densamma länt försäkringsgivaren till m e n.

Den ersättningsberättigade är emellertid icke allenast skyldig att göra omedelbar anmälan om försäkringsfallet, utan han har

2) även skyldighet att inom en icke alltför lång tid efter försäkringsfallet framställa sitt anspråk på grund av detta. I försäkringsgivarens intresse — framför allt för att förebygga att denne kommer att sakna nödig överblick över sin ekonomiska ställning — har lagen således i 29 § stipulerat en preskriptionstid, som är betydligt kortare än den för vanliga fordringsanspråk gällande, nämligen 3 år från det den ersättningsberättigade fick kännedom om sin fordran. Då det emellertid låter tänka sig, att rättsägaren, t. ex. en förmånstagare på grund av livförsäkringsavtal, aldrig får kännedom om sin fordran, har lagen dessutom uppställt en kompletterande preskriptionstid av 10 år, som löper från den tidpunkt, då fordringen tidigast kunnat göras gällande. Från den vanliga fordringspreskriptionen skiljer sig den här stipulerade, utom i vad nu berörs, också därigenom, att preskriptionstiden icke avbrytes genom vanligt enkelt krav utan först genom anhängiggörandet av talan, d. v. s. genom stämning till domstol eller lagsökning eller bevakning i konkurs eller inledande av skiljedomsförfarande eller till sist, då det gäller fordran på grund av sjöförsäkringsavtal, genom att

densamma kommit under dispasschörs behandling. Grunden härtill är densamma, som föranlett preskriptionstidens förkortande, d. v. s. framför allt önskvärdheten av att försäkringsgivaren ständigt skall kunna överblicka sin ekonomiska ställning. Med hänsyn härtill är det också tydligt, att den nämnda omständigheten förlorar sin preskriptionsavbrytande verkan, om icke den anhängiggjorda talan fullföljes. Om så åter skett och anspråket blivit fastställt — genom talans bifallande eller genom att i konkurs bevakat anspråk lämnats utan anmärkning eller av domstolen godkänts etc. — är det icke för framtiden underkastat annan preskription än den vanliga 10-åriga. — Den nämnda grunden för den här stipulerade särskilda preskriptionstiden föranleder till sist också den avvikelser från eljest vanliga regler, att preskriberad fordran är helt förfallen och icke kan göras gällande ens kvittningsvis.

Även om nu den här stipulerade legala preskriptionstiden är väsentligt kortare än den ordinära, skall det emellertid ofta befinnas, att försäkringsgivaren ansett sig hava behov av ytterligare förkortning av den tid, varunder ett eventuellt ersättningsanspråk kan hållas svävande, och för den skull förbehållit sig i avtalet, att hans ansvarighet skall vara beroende av att den ersättningsberättigade inom viss kortare tid framställer sitt anspråk, resp. att han, om han är missnöjd med det beslut försäkringsgivaren meddelat, anhängiggör sin talan på en betydligt tidigare tidpunkt än den lagen stadgat. Båda dessa slag av förbehåll tillåtas av FAL; till rättsägarens skydd hava emellertid vissa begränsningar med tvingande verkan fastslagits. Lagen stadgar sålunda för det första beträffande förbehåll om skyldighet att inom viss tid g i v a a n s p r å k e t t i l l k ä n n a, att den frist, som bestämmes, icke kan börja löpa, förrän fordringsägaren fått k ä n n e d o m om sin fordran. En motsvarande begränsning gäller också beträffande förbehåll om skyldighet för den ersättningsberättigade att inom viss frist a n h ä n g i g g ö r a t a l a n, i det fristen där icke kan börja löpa, förrän försäkringsgivaren s k r i f t l i g e n f ö r e l a g t r ä t t s ä g a r e n att inom densamma bevaka sin talan. För båda fallen har slutligen en minimifrist av 6 månader stipulerats.

Bland de stadganden, som reglera den försäkrades s. k. plikter efter ett försäkringsfall, är slutligen att märka

3) reglerna angående den försäkrades skyldighet att bidra till allsidig utredning. Principiellt åligger det den försäkrade att styrka såväl att ett försäkringsfall inträffat som ock omfattningen av den härigenom orsakade skadan. Varken i ena eller andra hänseendet kunna emellertid alltför stora krav uppställas.

Vad särskilt angår styrkandet av försäkringsfallet, så är att märka, att lagen för ett par fall själv genomfört ett lättande av den ifrågavarande bevisbördan. Då det gäller sjöförsäkring stadgas nämligen a) i 71 §, att därest all underrättelse om fartyget uteblivit under viss längre tid, något olika bestämd allteftersom fartyget blivit övergivet av besättningen eller icke, total förlust av detsamma liksom av de därmed fraktade varorna skall anses hava inträffat. Och vidare stadgas b) i 72 §, att detsamma skall anses vara händelsen, om fartyg eller varor av främmande makt lagts under embargo eller uppbbringats eller anhållits genom annan dylik åtgärd och därefter en tid av 6 månader förflutit utan att frigivning ägt rum.

Vad härefter angår styrkandet av skadans omfattning, så är det uppenbart, att där än mindre än beträffande försäkringsfallets fakticitet någon verkligt bindande bevisning kan krävas. Försäkringsgivaren får i stället i det hela taga för gott, vad den ersättningsberättigade påstår. På denne senare måste det emellertid då också ankomma icke blott att, så vitt han förmår, förebringa all den utredning, som kan styrka hans påstående om skadans omfattning, utan att över huvud söka bidra till en allsidig utredning, d. v. s. lämna även alla sådana upplysningar och framlägga även alla sådana handlingar, varigenom hans uppgifter kunna prövas och kontrolleras.

För det fall att den ersättningsberättigade i något avseende skulle åsidosätta den plikt, som sålunda åligger honom i avseende å skaderegleringen, vare sig genom att förtiga eller fördölja något betydelsefullt förhållande eller genom att lämna en oriktig uppgift, hava försäkringsavtalen hittills i allmänhet innehållit förbehåll, varigenom all rätt till ersättning utan vidare gått förlorad. Här har emellertid FAL ingripit

med tvingande regler. Lagen skiljer därvid mellan fall av svikligt förfarande, s. k. försäkringsbedrägeri, och övriga fall. Huvudregeln är enligt 22 § jmf d m. 21 §, att, vare sig sviklig avsikt förelegat eller icke, försäkringsgivaren om och i den mån han genom den försäkrades åsidosättande av denna plikt lidit men, blir berättigad till avdrag å det ersättningsbelopp, som eljest bort utgå, resp. fullständigt befrias från ansvarighet. Och denna regel är, så vitt icke sviklig avsikt förelegat, tvingande. Ett förbehåll om anspråkets förverkande har sålunda i dylikt fall icke någon giltighet. Icke ens om sviklig avsikt förelegat är det för övrigt säkert, att ett sådant förbehåll får tillämpas. För detta fall stadgas nämligen i 23 § 1 st., att det tillkommer domstolen att pröva, huruvida icke, oberoende därav, med beaktande av de omständigheter, under vilka det svikliga förfarandet ägt rum, någon del av ersättningsbeloppet eller t. o. m. hela detta belopp må utdömas.

I sammanhang med dessa regler om den ersättningsberättigades deltagande i skaderegleringen må anmärkas, att försäkringsgivaren stundom kan vara intresserad av att den berättigade personligen deltar i utredningen och därför i avtalet också träffar förbehåll om skyldighet för denne att komma personligen tillstädes vid förhandlingarna. I regel finns ju icke heller något att invända mot ett dylikt förbehåll. Stundom kan det emellertid inträffa, att dess tillämpning skulle medföra oskäligen kostnad eller svårighet. I så fall, säger lagen i 32 §, må det ej göras gällande. Skulle försäkringsgivaren åter hava i avtalet intagit ett förbehåll, innefattande förbud för den, som gör gällande anspråk på grund av avtalet, att vid förhandling med försäkringsgivaren anlita biträde, är detta naturligen, utan att det behöver i lagen uttryckligen utsägas, fullständigt ogiltigt.

Sedan skaderegleringen avslutats och den berättigades anspråk blivit fastslaget, skall ersättningsbeloppet utbetalas. Beträffande tidpunkten för utbetalningen blir avtalets innehåll i första hand avgörande. Skulle däri saknas bestämmelse i detta hänseende, skall ersättningen utbetalas 1 månad efter det meddelande om försäkringsfallet lämnats försäkringsgivaren. Skulle skaderegleringens genomförande vara beroende av att den berättigade presterar sådan utredning, som

förut nämnts, kan emellertid denna tid förlängas, i det försäkringsgivaren då icke, förrän 14 dagar förflutit efter utredningens förebringande, behöver betala den del av ersättningen, vars fastställande är beroende av utredningens presterande (24 § 1 st.). Från och med förfallodagen har försäkringsgivaren att gälda sedvanlig ränta enligt HB 9: 10.

§ 2. Försäkringsgivarens rättigheter.

Den väsentligaste av de rättigheter på grund av försäkringsavtalet, vilka tillkomma försäkringsgivaren, är hans rätt till vederlag för den ansvarighet han övertager. Vid sidan därav är emellertid bland annat även att nämna den regressrätt gent emot en till ett försäkringsfall vållande, som i viss utsträckning tillkommer försäkringsgivaren.

I. Vad först det egentliga vederlagsanspråket angår, så ger lagen vissa regler därom i 12—17 §§. Vederlaget kallas i FAL, i överensstämmelse med gammalt, ursprungligen i sjöförsäkringsrätten utbildat språkbruk, för »premie». Denna beteckning avser även det vederlag, som utkräves av delägarna i ett ömsesidigt försäkringsbolag, trots att detsamma i dessa försäkringsanstalters reglementen ofta i stället kallas »avgift», »bidrag» o. s. v. eller, där det bestämmes i efterskott, »uttaxering» eller något liknande.

Beträffande tidpunkten för premiens betalning finnas naturligen så gott som alltid bestämmelser i avtalet. Det vanliga är därvid, att premien skall erläggas i förskott. Endast undantagsvis, såsom enligt en del ömsesidiga, vanligen mindre försäkringsanstalters reglementen, erlägges den i efterskott, i det den till sin storlek bestämmes av de under försäkringstiden inträffande skadornas sammanlagda belopp. Att kredit beviljas beträffande en redan från början till beloppet fastställd premie förekommer åter egentligen blott inom sjöförsäkringen men är väl där ganska vanligt.

För de undantagsfall, då bestämmelse om premiens förfallotid icke träffats, ger lagen supplerande regler i 12 §. Där skiljes mellan olika fall. Är det fråga om en premie, som avser hela försäkringstiden, skall den erläggas »utan uppskov», d. v. s. omedelbart efter avtalets slutande. Detsamma gäller

beträffande den första premien, då avtalet slutits för en tid omfattande flera premieperioder. Beträffande premier för efterföljande perioder åter gäller, att varje sådan premie skall erläggas å premieperiodens första dag. Och motsvarande regel gäller även det fall, då avtalet i följd av underlåten uppsägning kommit att förlängas och gälla för flera premieperioder, än det från början omfattade. Väl att märka är, att detta senare allenast gäller, om det verkligen är fråga om en förlängning av avtalet. Skulle det åter blott förhålla sig så, att avtalet faktiskt förnyas för en ny premieperiod, anses ett nytt avtal ha kommit till stånd, och premien skall alltså erläggas utan uppskov efter överenskommelsens träffande.

Angående betalningssorten innehåller lagen icke något stadgande. Man har sålunda i detta hänseende endast att lita till obligationsrättens allmänna regel. Denna anses av den härskande åsikten, trots att några uttryckliga lagregler till stöd därför knappast kunna åberopas, även för svensk rätts del gå ut på, att borgenärens ort är prestationsort. I överensstämmelse härmed åligger det sålunda försäkringstagaren att erlägga premien hos försäkringsgivaren, icke denne att inkassera den hos försäkringstagaren. Premien är således in dubio Bringschuld, icke Holschuld. I verkligheten bruka emellertid försäkringsbolagen faktiskt ofta, genom sina agenter eller andra, indriva premierna hos försäkringstagaren och det t. o. m. även om de i själva avtalet tydligt förbehållit sig den motsatta ordningen. Har så skett kan visserligen försäkringsgivaren, sedan han därom varskott försäkringstagaren, säkerligen åter frångå en dylik praxis, men däremot kan han icke utan att sålunda först varsko om sin förändrade ståndpunkt åberopa försäkringstagarens dröjsmål med premiens betalning.

Vad så beträffar rättsverkan av dylikt dröjsmål, torde det väl vara det vanligaste, att avtalet innehåller en uttrycklig föreskrift, den nämligen, att försäkringsgivarens ansvarighet upphör, om icke premien erlägges i rätt tid. Där så emellertid undantagsvis icke är fallet, blir enligt FAL en regel av delvis rakt motsatt innebörd tillämplig. Försäkringsgivaren blir således icke utan vidare fri från sin ansvarighet. Men naturligen har han möjlighet att befria sig från

densamma. Ty uppenbart är, att man icke kan begära, att försäkringsgivaren skall fullgöra sin prestation, d. v. s. betala ersättning om ett försäkringsfall inträffar, ifall han icke erhåller det därför betingade vederlaget. Lagen ger honom därför befogenheten att uppsäga avtalet, för så vitt icke, som han naturligen också kan, han föredrager att stå fast vid detsamma och påfordra fullgörande av försäkringstagaren. Att noga lägga märke till är emellertid här, att lagen allenast ger försäkringsgivaren en uppsägningsrätt, alltså en rätt att befria sig från ansvarigheten för framtiden, varvid för övrigt till den försäkrades skydd stipulerats en uppsägningsfrist av 3 dagar. Detta innebär en viktig avvikelse från vad som eljest skulle gälla enligt allmänna regler om kontraktsbrott, ty enligt dessa regler skulle försäkringsgivaren i dylikt fall äga icke blott en uppsägningsrätt utan en hävningsrätt, d. v. s. en befogenhet att när som helst bringa avtalet in toto att upphöra, alltså att återgå även ifråga om redan tilländalupen tid. Orsaken till denna inskränkning av försäkringsgivarens befogenhet är, att en befogenhet att vid vilken tidpunkt han funne för gott häva avtalet med verkan även för tilländalupen tid skulle giva försäkringsgivaren en möjlighet att spekulera på försäkringstagarens bekostnad: om försäkringstiden ginge till ända utan att något försäkringsfall inträffade, kunde han fasthålla vid avtalet och kräva ut premien, om däremot ett försäkringsfall syntes kunna befaras eller t. o. m. redan inträffat, skulle han kunna helt häva avtalet; härigenom skulle försäkringsgivaren kunna erhålla premien utan att löpa minsta risk, d. v. s. utan att prestera minsta valuta i gengäld. I överensstämmelse härmed står det också, att, såsom nyss nämndes, avtalet av försäkringsgivaren icke ens kan uppsägas till omedelbart upphörande utan först upphör, sedan 3 dagar förflutit efter uppsägningen. Därmed är varje möjlighet till spekulation utesluten, och försäkringstagaren har erhållit tillräckligt rådrum för att hinna sluta en ny försäkring. Det är emellertid, väl att märka, allenast fråga om ett provisoriskt förlängande av försäkringsgivarens ansvarighet. Däremot är det genom uppsägningen definitivt avgjort, att själva försäkringsavtalet bortfallit, och försäkringstagaren har därför icke någon möjlighet att genom erbjudande av premien inom uppsägnings-

fristen hålla avtalet vid makt, liksom det naturligen ock är klart, att försäkringsgivaren efter denna tid icke heller kan kräva någon premie.

Av de nu nämnda reglerna är endast den, som avser uppsägningsfristen, t v i n g a n d e. För övrigt står det således, som redan nämnts, försäkringsgivaren fritt att genom förbehåll i avtalet träffa överenskommelse om en annan ordning, därest försäkringstagaren icke i rätt tid erlägger premien. Även för detta fall har emellertid lagen dock i viss mån beaktat försäkringstagarens behov av skydd mot alltför drastiska verkningar av dylika förbehåll och sålunda genom tvingande regler uppdragit vissa gränser för avtalsfriheten. Härvid har man att skilja på de bestämmelser, som avse inträdandet resp. upphörandet av försäkringsgivarens ansvarighet, och de som avse uppkomsten resp. upphörandet av själva avtalet. Ett avtal kan nämligen mycket väl hava kommit till stånd resp. fortbestå utan att försäkringsgivarens ansvarighet inträtt resp. fortfarande är för handen.

Om inträdandet resp. upphörandet av försäkringsgivarens ansvarighet ger lagen i 14 § följande bestämmelser:

1) Beträffande sådan premie, som skall erläggas omedelbart efter avtalets slutande, stadgas, att ett förbehåll, varigenom försäkringsgivaren gjort sin ansvarighet beroende av premiens betalning eller, som det också ofta uttryckes, försäkringsbrevs utlämnande, icke må åberopas, därest icke verkligen ett dröjsmål med premiens erläggande ägt rum. Detta innebär, att försäkringstagaren, om han gjort vad på honom ankommer för att i rätt tid tillställa försäkringsgivaren premien, skall vara skyddad på grund av avtalet, även om ett försäkringsfall skulle inträffa, innan premien ännu kommit försäkringsgivaren till handa. Detta kan få betydelse t. ex. om avtalet slutits per telefon och därvid träffats överenskommelse om premiens uttagande genom postförskott el. dyl.; det kan då hända, att försäkringsfall inträffar, medan försändelsen ännu är på väg eller medan den kvarligger på postanstalten i avvaktan på att försäkringstagaren skall lösa densamma. Ett exempel på tillämpningen av denna rättsgrundsats erbjuder rättsfallet i NJA 1931 s. 57. I detta fall

var fråga om en brandförsäkring enligt ett försäkringsbrev, vilket utfärdats den 4 juli 1927 och samma dag tillsänts försäkringstagaren med posten under begäran om postförskott men vilket av denne, ehuru han redan den 6 juli erhållit avi om försändelsen, utlöstes först den 14 juli eller dagen efter det den försäkrade egendomen brunnit; t. o. m. trots att äldre lag var tillämplig, ansågs försäkringsgivaren ansvarig oberoende av förbehåll om att ansvarigheten skulle inträda först sedan premien erlagts.

2) Beträffande sådana fall, då premie för en senare premieperiod icke erlägges i rätt tid, ges en ännu mera ingripande och betydelsefull regel. Vore i dylikt fall den försäkrades rätt till försäkringsärsättning ovillkorligen beroende av att premien erlagts i rätt tid, skulle det tydligen lätt nog kunna inträffa, att han drabbades av en betydande förmögenhetsförlust allenast på den grund, att han glömt bort premiens förfallodag. Med hänsyn härtill har FAL stadgat, att försäkringsgivaren icke får åberopa ett förbehåll om ansvarighetens upphörande i dylikt fall, om han icke genom ett särskilt meddelande först varskott försäkringstagaren om förfallodagen i så god tid, att denne haft inemot en vecka på sig för premiens erläggande; icke förrän en vecka förflutit efter det försäkringsgivaren givit ett dylikt meddelande kan hans ansvarighet upphöra. Det är emellertid tillräckligt, att försäkringsgivaren avsänt meddelandet. Eftersom det föreskrivits i försäkringstagarens intresse går det på hans risk, och försäkringsgivarens rättsställning är sålunda oberoende av att meddelandet icke framkommer ordentligt till adressaten. Då denna aviseringsplikt, om det är fråga om premier, som erläggas i mycket korta terminer, skulle kunna vålla försäkringsgivaren alltför mycken kostnad och alltför stort besvär, har emellertid undantag här gjorts för premie, som förfaller, innan två månader förflutit från det föregående premie skolat betalas.

Vad härefter angår frågan om avtalets fortbestånd trots upphörandet av försäkringsgivarens ansvarighet, d. v. s. frågan i vad mån försäkringsgivaren, trots att han icke bär något ansvar, äger utkräva premien, så har FAL här icke satt någon annan gräns för avtalsfriheten än den, som ligger däri, att försäkringsgivaren, om han önskar åberopa ett förbehåll,

enligt vilket han trots ansvarighetens upphörande har rätt till premien, måste anställa talan därom inom 3 månader från förfallodagen, för så vitt icke avtalet redan tidigare upphört att gälla. Därigenom har man visserligen begränsat försäkringsgivarens förutnämnda möjlighet att spekulera på den försäkrades bekostnad, i det han måste fatta ståndpunkt inom 3 månader från förfallodagen och alltså icke kan vänta att utkräva premien, tills han fått se, om något försäkringsfall inträffar inom försäkringstiden; anställes icke talan i tid, är hans rätt helt och hållet preskriberad, och han kan således ej ens fordra premie för de 3 månaderna. Däremot har FAL principiellt icke gjort någon begränsning i försäkringsgivarens rätt att enligt förbehåll utkräva sin fordran på premie utan att själv prestera någon motsvarande valuta åt den försäkrade. Ty även om försäkringsgivaren anställer talan om utfående av premien, återinträder icke därför hans ansvarighet; det gör den först, sedan premien verkligen blivit betald. Tydligt är att härigenom en ordning sanktionerats, som helt strider mot försäkringsavtalets synallagmatiska karaktär. Trots att försäkringstagaren blir skyldig gälda premien, uppnår han icke någon motsvarande valuta. En viss korrektion av detta förhållande kan emellertid försäkringstagaren uppnå enligt 37 § i den allmänna avtalslagen, för den händelse en tillämpning av förbehållet ifråga skulle vara uppenbart obillig; för dylikt fall kan detsamma enligt sagda lagrum jämkas efter ty skäligt prövas.

Innefattar den nyss nämnda regeln i FAL 15 § i den mån nu angivits ett avsteg från konsekvenserna av försäkringsavtalets synallagmatiska karaktär, så har emellertid lagen i stället i ett annat hänseende på ett kraftigt och gent mot all tidigare lagstiftning helt avvikande sätt poängterat denna försäkringsavtalets karaktär. Här syftas på lagens regler om storleken av det vederlag, som skall tillkomma en försäkringsgivare, för det fall att själva avtalet av någon anledning upphör att gälla före den överenskomna försäkringstidens utgång. Tidigare lagar hava här varit formulerade i överensstämmelse med principen om »premiens odelbarhet». Denna innebar, att en försäkringsgivare alltid ägde fordra full premie för en viss premieperiod, så snart han under någon aldrig

så liten tid stått faran för försäkringsföremålet under denna period. Denna regel, som ursprungligen uppkommit i sjöförsäkringsrätten, motiverades framför allt därmed, att det icke vore möjligt att avgöra huru stor del av den betingade premien, som rätteligen belöpte å någon viss del av premieperioden, i det faran i regel icke vore proportionellt fördelad över hela perioden utan t. ex. kunde vara i huvudsak koncentrerad till en jämförelsevis kort tid i periodens början; (så vore t. ex. faran på sjön betydligt större höst och vinter än på sommaren). I motsats mot denna åskådning har FAL i 16 § i stället fastslagit huvudregeln, att en försäkringsgivare icke kan göra anspråk på större del av premien, än som svarar mot vad han själv presterat, d. v. s. en premie motsvarande den fara, för vilken han i verkligheten varit ansvarig. Detta betyder emellertid icke, att under alla omständigheter den del av premien han kan fordra skulle stå i direkt proportion till den del av försäkringstiden, varunder han varit ansvarig. Det förhåller sig i stället i detta hänseende olika i olika fall.

Allteftersom skulden till avtalets upphörande i förtid ligger den ena eller andra parten till last borde enligt allmänna regler den skyldige ersätta motparten den skada denne genom avtalets upphörande kan lida. Även om nu FAL:s stadganden om detta ämne icke alldeles överensstämmer med denna princip, är det likväl den, som i huvudsak legat till grund. Lagen ger dels en regel för de fall, då avtalet upphör, emedan försäkringsgivaren jämlikt någon bestämmelse i lagen uppsagt detsamma, och dels en regel för alla övriga fall. Förstnämnda fall utmärkas ju emellertid alla just av att skulden till avtalets upphörande ligger hos försäkringstagaren: dit hör nämligen uppsägning på grund av oriktiga riskupplysningar, på grund av dröjsmål med premies betalning, på grund av fareökning med försäkringstagarens begivande eller på grund av åsidosättande av någon säkerhetsföreskrift. För dessa fall gäller att försäkringsgivaren äger åtnjuta »den premie, som skulle hava utgått, där avtalet slutits för den tilländalupna tiden». Efter vilka grunder i övrigt denna premie skall beräknas säger icke lagen. Vad den säger är emellertid, att man skall taga hänsyn till alla sådana faktorer, som enligt den i varje särskild bransch utbildade tarifferingstekniken medfö-

ra, att premien för ett avtal, som slutes för allenast den kortare tid, varom i visst fall är fråga, kommer att beräknas efter en för försäkringstagaren mindre förmånlig skala än den ursprungligen tillämpade. Härvid kan framförallt tänkas komma i beräkning, att försäkringstagaren går förlustig den rabatt å premien, som han ursprungligen erhållit, eller att han får vidkännas s. k. korttidsförhöjning. Men därjämte blir bland annat även av betydelse, att faran tilläventyrs icke är jämnt fördelad över hela försäkringsperioden utan t. ex. huvudsakligen koncentrerad just till den tid, för vilken avtalet varit gällande. Det praktiska resultatet av regeln är in summa, att försäkringsgivaren i dessa fall får en premie, som kan anses bereda honom vederlag för vad han själv presterat och även en viss ersättning för den förlust avtalets upphörande kan anses medföra. Det är dock därvid att märka, att frågan om försäkringsgivarens rätt till egentlig skadeersättning av lagen lämnats helt öppen. Även om försäkringsgivaren i de flesta fall kanske icke lider någon skada, som icke blir tillräckligt ersatt genom den på nyssnämnda sätt bestämda premien, kan detta dock säkerligen inträffa; man kan exempelvis tänka sig det fall, att försäkringsgivaren utbetalat en agentprovision, som utmätts med hänsyn till att det är fråga om ett mångårigt försäkringsavtal.

Är icke något av de nu nämnda fallen för handen, äger försäkringsgivaren av premien åtnjuta »endast så stor del, som belöper å tilländalupen del av försäkringstiden». Denna regel blir således tillämplig för det första i alla de fall, då orsaken till försäkringsavtalets upphörande i förtid ligger å försäkringsgivarens sida, såsom framför allt kan vara händelsen om försäkringsgivaren skulle göra konkurs eller eljest befinnas hava kommit på obestånd, i vilket fall försäkringsgivaren dessutom enligt ett särskilt stadgande i lagen kan förpliktas att betala skadestånd åt den försäkrade. Men vidare blir samma regel tillämplig även i alla de fall, då avtalet kommit att upphöra på grund av tillämpning av något i själva avtalet intaget förbehåll, vare sig skulden ligger å ena eller andra sidan.

Vad innehållet av regeln om premiens bestämmande i nu nämnda fall närmare angår, synes det åtminstone vid första

påseende icke kunna vara något annat, än att försäkringsgivaren, som säges skola ha så stor del av premien som belöper å den tilländalupna tiden, äger tillgodonjuta så stor del av den utfästa premien som motsvarar förhållandet mellan den tilländalupna tiden och den ursprungligen avtalade försäkringstiden. På denna punkt har emellertid även en annan mening gjorts gällande, nämligen den, att även i dessa fall hänsyn bör tagas till att faran stundom icke är jämnt fördelad över hela försäkringsperioden. Även om ett dylikt hänsynstagande kan sägas förefalla i och för sig väl motiverat, måste man dock fråga sig, om det verkligen är förenligt med ifrågavarande regels uttryckliga innehåll. Då man emot varandra ställer å ena sidan »den premie, som skulle hava utgått, där avtalet slutits för den tilländalupna tiden», och å andra sidan »så stor del [av premien], som belöper å tilländalupen del av försäkringstiden», finns, synes det, intet som antyder, att det skulle vara endast vissa av de för tarifferingen bestämmande faktorerna, vilkas beaktande man velat medgiva uteslutande i de förra fallen.

Från nu nämnda reglers tillämpningsområde äro enligt uttryckligt stadgande i 17 § undantagna dels livförsäkringsavtal, dels andra avtal om personförsäkring för livstid eller mer än 10 år och dels slutligen även skadeförsäkringsavtal, som slutits för all framtid eller för mer än 10 år. För alla dessa fall finnas nämligen särskilda regler beträffande förevarande ämne i 1917 års lag om försäkringsrörelse. Enligt dessa skola i försäkringsgivarens »allmänna grunder» för dylika försäkringsavtal finnas angivna de påföljder underlåten premiebetalning medför. Andra påföljder än de sålunda angivna kan i dylika fall ett bristande fullgörande av de mot försäkringsgivaren åtagna förpliktelserna icke föranleda. Detta gäller även t. ex. med avseende å skyldigheten att gälda ränta å bekommet »förskott» å försäkringsbeloppet; då i ett fall var bestämt i de för en livförsäkring gällande allmänna grunderna, att försäkringsgivaren för dylik ränta kunde göra sig betäckt allenast ur försäkringens återköpsvärde, ansågs försäkringsgivaren icke kunna å underlåtenhet att gälda räntan å ett förskott, som den i försäkringsbrevet insatta förmanstagaren bekommit, grunda annan rätt än att annullera

försäkringen och hålla sig till återköpsvärdet, detta oaktat det utlämnade förskottet väsentligt överstigit nämnda värde; (se NJA 1929 s. 31).

Att märka är vidare att ifrågavarande regler i FAL endast gälla sådana fall, då ett avtal, som en gång varit gällande, upphör i förtid. Däremot avses icke de fall, då avtalet är från början ogiltigt, såsom om det slutits med en omyndig eller om det försäkrade föremålet redan före avtalets slutande upphört att existera o. s. v. I dessa fall gälla allmänna regler, och försäkringsgivaren har således icke någon rätt till premie. Skulle någondera parten gjort sig skyldig till culpa in contrahendo, kan han eventuellt förpliktas ersätta motpartens negativa kontraktsintresse.

Till slut bör kanske erinras om att förevarande regler blott avse de fall, då själva avtalet upphör att gälla under försäkringstiden, däremot icke sådana fall, då allenast försäkringsgivarens ansvarighet av en eller annan grund helt eller delvis upphör före försäkringstidens utgång, exempelvis i och med att försäkringsgivaren ersatt en total resp. partiell skada. Vad särskilt sistnämnda fall angår, är det utan vidare uppenbart, att försäkringsgivarens rätt till vederlag icke kan vara beroende av huruvida ett försäkringsfall inträffar i början eller slutet av försäkringstiden.

II. I de flesta fall inskränker sig försäkringsgivarens rättigheter till premieanspråket. Om ett försäkringsfall skulle inträffa och försäkringsgivaren sålunda nödgas utbetala försäkringsersättning, har han emellertid även i viss omfattning en s. k. regressrätt mot den tredje man, som av en eller annan grund av den försäkrade kan göras ansvarig för den timade skadan, d. v. s. han kan av denne söka åter vad han nödgats utgiva. Den regressrätt, som FAL i 25 § tillerkänner försäkringsgivaren, gäller emellertid, det är att märka, allenast vid skadeförsäkring; däremot är personförsäkringen i det hela undantagen, nämligen till den del densamma är summaförsäkring, så att den försäkrades anspråk på ersättning av försäkringsgivaren är oberoende av timad skadas omfattning. Denna begränsning av regressrätten är en logisk konsekvens av den principiella karaktär lagen givit densamma. Den regressrätt FAL tillerkänner försäkringsgivaren består

nämligen i en rätt att inträda i ett den försäkrades skadeståndsanspråk mot tredje man, d. v. s. detta anspråk övergår på försäkringsgivaren genom en *cessio legis*. Däremot har regressrätten sålunda icke karaktären av en försäkringsgivarens självständiga skadeståndsrätt mot tredje man. Då det således gäller ett den försäkrades avstående av ett eventuellt skadeståndsanspråk, ställer sig emellertid saken helt annorlunda vid en försäkring, som allenast avser att täcka liden skada, än vid en försäkring där rätten till försäkringsersättning icke har sin norm i den timade skadans omfattning utan allenast i parternas godtyckliga överenskommelse. I förra fallet kan den skadelidande icke på grund av försäkringen få ut mer än ersättning för faktiskt liden skada. Har han redan fått ersättning av en tredje man, bortfaller i motsvarande mån hans anspråk mot försäkringsgivaren. Då emellertid den skadeansvarige tredje mannen icke kan ha något anspråk på att hans rättsställning skall förbättras på grund av det honom alldeles ovidkommande försäkringsavtalet, ligger det närmast till hands att, om den skadelidande vänder sig till försäkringsgivaren i stället för mot den ansvarige tredje mannen, låta skadeståndsanspråket mot denne senare, i stället för att helt förfalla, övergå på försäkringsgivaren. Är det åter fråga om summaförsäkring, gör sig detta skäl icke alls gällande. Där är försäkringsersättningens storlek helt beroende av parternas godtyckliga överenskommelse, och intet finns sålunda, som kunde förhindra, att anspråket mot försäkringsgivaren och anspråket mot tredje mannen göras gällande samtidigt vid sidan av varandra; jfr NJA 1931 s. 390. Skall försäkringsgivaren i dylikt fall kunna fordra att få inträda i den försäkrades ifrågavarande rätt, erfordras därför en uttrycklig överenskommelse. Denna utväg står honom också öppen enligt lagen, ty regeln, att regressrätten icke gäller summaförsäkring, är icke tvingande. För övrigt må här anmärkas, att icke all personförsäkring har uteslutande karaktär av summaförsäkring. I olycksfalls- och sjukförsäkring förekommer det särskilt beträffande sjukvårdskostnader, att försäkringsgivarens åtagande går ut på prestation av ersättning med verkliga beloppet av utgifterna eller förlusterna i fråga, och i dylika fall har han samma regressrätt som vid all annan skadeförsäkring;

annorlunda däremot beträffande dagsersättning; se NJA 1931 s. 390.

Beträffande den legala regressrättens omfattning är att märka den viktiga inskränkning därav, vilken lagen gjort genom att från densamma undantaga sådana fall, då den gentemot den skadelidande ersättningsskyldige tredje mannen allenast gjort sig skyldig till en ringa vårdslöshet. Regressrätten gäller sålunda dels gentemot den person, som uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet framkallat försäkringsfallet, och dels gentemot den person, som eventuellt kan vara ersättningsskyldig för den timade skadan oberoende av culpa, exempelvis enligt reglerna om ansvarighet för järnvägsdrift, för elektriska anläggningar, för automobiltrafik o. s. v. Med avseende å sistnämnda regel är att märka, att regressrätt i rättspraxis ansetts vara för handen även i det fall, då ansvarsskyldighet inträder oberoende av styrkt culpa, alltså t. ex. då förare av automobil på grund av den i 1916 års lag genomförda omkastningen av bevisbördan blir ansvarsskyldig, enär av omständigheterna ej framgått, att han är fri från vållande till skadan; se NJA 1931 s. 514. I övrigt må beträffande ifrågavarande regel tilläggas, att regressrätten i alla fall då ansvarsskyldighet kan inträda oberoende av vållande, givetvis kan göras gällande mot den ansvarsskyldige, exempelvis den skada vållande bilägaren, även om han i det särskilda fallet gjort sig skyldig till culpa av allenast mindre grov art; se NJA 1929 s. 514.

Att försäkringsgivaren saknar regressrätt gentemot en allenast vid fall av culpa ansvarig skadevållande, vilken i det särskilda fallet allenast gjort sig skyldig till mindre grov vårdslöshet, beror framför allt därpå, att man velat avskära regressrättens utövning i sådana fall, då den skulle drabba någon den försäkrade på ett eller annat sätt närstående person, exempelvis medlemmar i hans hushåll eller personer, anställda i hans tjänst, vilka vållat skadan genom en ringa oaktsamhet, eller över huvud sådana fall, då det är föga sannolikt, att den ersättningsberättigade själv skulle gjort något krav på skadeersättning gällande. Icke heller detta undantag är emellertid tvingande, utan försäkringsgivaren kan genom förbehåll i avtalet betinga sig regressrätt även i

dess fall. Härutinnan skiljer sig FAL från den danska och den norska lagens motsvarande regel. Från dessa lagars regel skiljer sig emellertid å andra sidan regeln i FAL även därigenom, bland annat, att den, när nyssnämnda förutsättningar äro för handen, föreskriver en ovillkorlig begränsning av regressrätten. Den danska och den norska lagen tillägga i stället domstolen befogenhet att nedsätta eller helt utesluta tredje mans ansvar. Det är alltså själva skadeståndsansvaret, som i dessa lagar blivit föremål för begränsning, ett förhållande som givit upphov till en intressant diskussion angående den allmänna skadeståndsrättens omfattning över huvud; därom se framför allt ASTRUP HOEL, Risiko og ansvar (1929), USSING i NFT 1930 s. 173 ff, BACHE i Tfr 1932 s. 151.

KAP. 4.

Försäkring av tredje mans intresse.

§ 1. Det objektiva kapitalintresset som försäkringsobjekt.

Det försäkringsrättsliga institut, som möter oss i en försäkring av tredje mans intresse, utgör försäkringsrättens mest säregna skapelse. Ända från försäkringsrättens första begynnelse har man känt detsamma. Redan på 1300-talet slötos nämligen, enligt vad bevarade försäkringsbrev giva vid handen, i Italien försäkringar, som till sitt innehåll motsvarade den särskilda form av skadeförsäkringsavtal, som man hittills känt under namnet »försäkring för främmande räkning» eller, som det hette i SjL 230 §, »försäkring för annans räkning».

Det utmärkande för ett dylikt försäkringsavtal är dels att försäkringens föremål, intresset i försäkringsgodset, icke tillkommer försäkringstagaren, den som genom förhandling med försäkringsgivaren bringar avtalet till stånd, utan en utanför detta stående tredje man, dels att försäkringstagaren sluter avtalet i eget namn, d. v. s. ställer sig själv som försäkringsgivarens motpart i avtalet. Härav följer såsom avtalets väsentligaste rättsverkningar: å ena sidan att tredje man, intressenten, är den som blir berättigad till

eventuell ersättning på grund av avtalet, d. v. s. att han är den försäkrade eller försäkringshavare, såsom FAL kallar honom; å andra sidan att försäkringstagaren ensam genom avtalets ingående ådrages någon rättsplikt, det vill säga, att han ensam har att gälda premien.

Däriigenom att försäkringens föremål är ett tredje mans intresse skilja sig dessa försäkringsavtal främst från de ordinära. Av betydelse att betona är emellertid icke mindre det andra kännetecknet, att icke-intressenten, som bringar avtalet till stånd, därvid handlar i eget namn. Därigenom skilja sig dessa avtal från sådana, som någon sluter för annans räkning i dennes namn, vare sig enligt uttryckligt bemyndigande, d. v. s. i egenskap av fullmäktig, eller utan bemyndigande, d. v. s. såsom negotiorum gestor. Avtal av detta senare slag skilja sig på intet sätt från de ordinära avtal, som intressenten bringar till stånd genom sitt eget personliga rättshandlande; ty i dylika fall står fullmäktigen resp. gestorn helt utanför det avtal han åstadkommer, och den av honom representerade intressenten är själv försäkringsgivarens motpart, d. v. s. försäkringstagare i FAL:s mening, låt vara en representerad. — Avser ett försäkringsavtal ett intresse, som tillkommer någon annan än den, vilken förhandlat med försäkringsgivaren, är det sålunda av vikt att avgöra, huruvida denne därvid handlat i eget eller i intressentens namn. Detta kan stundom vara tveksamt, och fråga uppstår då, vilkendera som skall anses förpliktad, den som förhandlat med försäkringsgivaren eller intressenten. Svaret därpå kan icke bliva något annat, än att ett dylikt tvivelsmål måste utfalla till den förres nackdel. Detta torde vara communis opinio (jfr NJA 1895 s. 533).

Till uppkomsten av detta slags försäkringsavtal torde många faktorer hava bidragit; främst medverkade kanske den i äldre tider ofta mötande svårigheten för den, som ville taga en försäkring, att på sin egen ort finna en försäkringsgivare, vilket för honom gjorde det nödvändigt att hänvända sig till någon kommissionär eller dylikt ombud på annan ort med uppdrag att för hans räkning ombesörja en försäkring. Till denna försäkringsforms stora utbredning i nyare tid är det emellertid andra faktorer som medverkat. Till en början försiggick denna utveckling blott på sjöförsäkringens område och betin-

gades framför allt av de särskilda behov som framträdde vid försäkring av handelsvaror. Då en last med försålda varor skulle skickas till köparen, var det ofta omöjligt eller i varje fall förenat med betydande svårighet för denne att hos en försäkringsgivare på sin ort, vilken icke kunde erhålla några säkra uppgifter om de för riskens bedömande avgörande omständigheterna (fartygets beskaffenhet, väg o. s. v.), erhålla en försäkring av lasten till rimlig premie. Han måste därför vända sig till säljaren och giva denne uppdrag att ombesörja en försäkring för hans räkning. Likväl var det icke heller detta förhållande, som var den egentliga orsaken till denna försäkringsforms senare utveckling. Denna betingades i stället av den omständigheten, att vid försäkring av handelsvaror, som ju ofta blevo föremål för omsättning ännu medan de befunno sig på väg, det försäkrade intresset kunde beräknas komma att övergå från den ursprungliga intressenten till en annan. Samtidigt som härav föranleddes ett vittomfattande behov av att kunna sluta försäkringar för främmande räkning framkallades ock en betydelsefull utveckling av själva denna försäkringsform. Då man icke kunde veta, vilken person som vid försäkringstidens slut skulle visa sig som ägare till de försäkrade varorna, och alltså icke kunde uppgiva någon viss person som intressent, blev det nödvändigt att kunna sluta en försäkring för främmande räkning utan namngivande av intressenten. Och då det slutligen även ofta kunde inträffa, att det var försäkringstagaren själv, som vid försäkringstidens slut visade sig vara intressets innehavare (försäkringstagaren var kanske en köpman, som avsånt lasten i förhoppning att redan under transporten finna en köpare till densamma men misslyckats däri), så framstod det vidare som ett behov att vid avtalets slutande över huvud kunna lämna därhän, huruvida intresset tillkom försäkringstagaren själv eller någon annan, ett behov som försäkringsgivarna tillmötesgingo genom att medgiva avslutandet av försäkringar »för vederbörandes räkning», som den vanliga klausulen kom att lyda.

Efter att sålunda under lång tid, särskilt i denna sista form, ha spelat en betydande roll på sjöförsäkringens område, har detta slags försäkringsavtal slutligen i och med försäkrings-tankens utbredning till nya områden, framför allt genom

brandförsäkringens utveckling, erhållit tillämpning för helt nya ändamål. Således är det vanligt, att näringsidkare av olika slag, såsom innehavare av lagerhus, tvättinrättningar, reparationsverkstäder, hotell o. s. v., som hos sig ständigt förvara gods av olika slag, tillhörande deras kunder, genom att sluta dylika försäkringsavtal bereda sina kunder försäkrings-skydd och därigenom också samtidigt täcka sig själva för den risk de eventuellt kunna löpa vid godsets förlust eller skadande på grund av en gentemot kunden bestående ansvarighet. Stundom förekommer det för övrigt till och med, att lagen ålägger viss person att hålla annan persons egendom försäkrad — såsom t. ex. hos oss enligt Kmsl 10 resp. 75 §§ är fallet beträffande kommissionär resp. sådan handelsagent, som har lager av varor till försäljning — och även då erbjuder sig en försäkring för främmande räkning som det lämpliga avtalet. Ännu ett exempel på en försäkring för främmande räkning erbjuder ofta det brand- eller inbrottsförsäkringsavtal, som en husbonde sluter, i det, såsom även FAL 55 § föreskriver som deklaratörisk regel, ett dylikt avtal anses omfatta även egendom tillhörande försäkringstagarens make eller hos honom mantalsskrivet barn eller annan av hans husfolk och så till vida således även täcker ett tredje mans intresse.

Genom den sistnämnda avtalsformen, försäkring »för vederbörandes räkning», hade försäkringsväsendet skapat ett medel, varigenom under vissa förutsättningar en försäkring av det objektiva kapitalintresset i visst gods möjliggjordes, d. v. s. en försäkring som gällde till förmån för innehavaren av det regelmässiga kapitalintresset, vem denne vid ett försäkringsfalls inträffande än kunde vara. Den viktigaste av de antydda förutsättningarna för att ett försäkringsavtal skulle tilläggas denna verkan var den, att det redan från början på ett otvetydigt sätt var givet försäkringsgivaren till känna, att en tredje man, d. v. s. någon annan än försäkringstagaren, eventuellt var intressent och att i enlighet därmed avtalet uttryckligen förklarats avse en försäkring av tredje mans intresse. För den händelse tvivel om avtalets innehåll i sistnämnda hänseende uppstod, ansågs detsamma i full konsekvens med denna uppfattning gälla allenast försäkringstagarens intresse, och därest något sådant aldrig varit för handen eller

hade upphört, blev avtalet vid ett försäkringsfall följaktligen alldeles utan verkan.

Söker man efter grunden till den ståndpunkt den ursprungligen av försäkringsgivarna ensam utbildade försäkringsrätten intog till frågan om förutsättningarna för giltigheten av förevarande slag av försäkringsavtal, så finner man denna, liksom över huvud orsaken till den skepsis och misstänksamhet, varmed dessa avtal ursprungligen betraktades, i en av försäkringsgivarna ständigt upprepad farhåga för att dylika avtal kunde missbrukas till vadförsäkringar. Denna farhåga gjorde försäkringsgivarna obenägna att över huvud inlåta sig på dylika avtal i andra fall än sådana, då försäkringstagaren kunde åberopa uppdrag från en viss bestämd intressent, och föranledde, att såsom ogiltiga stämplades redan sådana avtal om försäkring för främmande räkning, vilka avslötas utan dylikt uppdrag och utan att försäkringsgivaren uttryckligen underrättats om denna brist på mandat. Var nu en försäkring, som uttryckligen angavs avse tredje mans intresse, ogiltig, om försäkringstagaren försummat deklarerat frånvaron av uppdrag, så var det ju bara så mycket naturligare, att dessamma skulle vara händelsen, om försäkringstagaren icke ens klart uppgivit, att försäkringen skulle avse ett tredje mans intresse.

Försäkringsavtalets uttryckliga avslutande »för vederbörandes räkning» var sålunda den enda möjligheten att åstadkomma en försäkring, som täckte det objektiva kapitalintresset, d. v. s. som beredde försäkringsskydd åt innehavaren av detta intresse, vem han än var. Den utgångspunkt försäkringsrätten sålunda fasthöll kunde icke undgå att föranleda menliga konsekvenser. Dessa visade sig i visst fall redan så vitt fråga var om avtal, vilka uttryckligen slutits för främmande räkning, i det den ifrågavarande principen där vidhölls med sådan stränghet och konsekvens, att ett dylikt avtal stundom ansågs gällande endast till förmån för den tredje man, vilken försäkringstagaren haft i sikte vid avtalets slutande, en uppfattning som dock tydligen icke kunde förlikas med den faktiska omständigheten, att försäkringsavtal kunde slutas »för vederbörandes räkning». Framför allt blev emellertid den ifrågavarande principiella åskådningen av menlig betydelse.

se vid bedömandet av det ordinära försäkringsavtalets rättsverkningar i två särskilda fall, nämligen dels vid en för-yttring av det objekt avtalet avsåg, dels vid en pantsättning av detsamma eller annan liknande belastning.

Vad först fall av för-yttring av försäkrings-föremålet beträffar, måste ju ett logiskt fasthållande av den nämnda principiella åskådningen leda till att, då annat icke sagts, det är försäkringstagarens intresse och det allena, som utgör avtalets föremål. Och då dennes intresse vid en för-yttring upphör, följer därav, att försäkringsgivaren därefter icke vidare är förpliktad på grund av avtalet. Skulle ett försäkringsfall inträffa, blir den nye ägaren, trots att det för-yttrade föremålet varit försäkrat, utan ersättning. — Att denna konsekvens icke är förenlig med kravet på omsättnings säkerhet är tydligt; för lekmannen måste det också alltid förefalla egendomligt, att en försäkring å en sak, blott därför att ägaren blivit en annan, icke skulle täcka den förmögenhets-förlust, som sakens undergång eller skadande kunde vålla. Från försäkringsgivarnas sida åberopades emellertid som ett ytterligare skäl för denna ordning, att en för-yttring alltid med-förde eller kunde befaras medföra en förändring av den sub-jektiva risken; därmed åsyftade man att framhålla, att försäkringsgivaren vid avtalets ingående även toge hänsyn till försäkringstagarens person och därför, sedan han ingått avtalet med en för honom godtagbar person, icke borde behöva finna sig i att som motpart i försäkringsförhållandet få en annan, måhända slarvig och opålitlig person, kanske rent av någon, som icke droge sig för att avsiktligen framkalla ett försäkringsfall för att utfå en kontant ersättning.

Trots vad som sålunda invändes mot tanken på försäkrings fortsatta giltighet till en ny ägares förmån, lyckades det icke försäkringsgivarna att nedslå densamma. I de allmänna försäkringsvillkoren vidhölls visserligen i allmänhet motståndet däremot. Men i de nya försäkringslagar, som tillkommo, intog man en annan ståndpunkt och förklarade till en början, att rätten enligt försäkringsavtalet vid försäkringsobjektets för-yttring samtidigt därmed kunde överlätas till den nye ägaren, och sedermera, att en dylik överlåtelse ipso jure ansågs innefattad i för-yttringen av försäkringsobjektet. En dy-

lik ordning är det sålunda, som upptagits i såväl tysk och österrikisk som schweizisk rätt. Och även i länder, där man saknar uttrycklig försäkringsavtalslag, har man oberoende därav sökt göra samma ståndpunkt gällande. Att den tankegång man därvid följt icke är logiskt tillfredsställande är emellertid uppenbart. Alltid måste det nämligen förefalla motsägelsefullt att grunda den nye ägarens rätt på en överlåtelse från fångesmannen, vilken överlåtelse tänkes äga rum just i samma ögonblick, som dennes rätt på grund av avtalet upphör. Skall den nye ägaren kunna göra gällande någon rätt till ersättning med åberopande av fångesmannens försäkringsavtal, måste denna rätt för att erhålla en logiskt fattbar grund hava stöd icke i en överlåtelse av försäkringstagaren utan i själva försäkringsavtalet. Endast därigenom kan också denna rätt, som vi senare skola finna, bliva av den självständiga natur, som är erforderlig för att den icke skall äventyras, därest försäkringstagaren t. ex. skulle avsiktligt framkalla försäkringsfallet.

På liknande sätt förhåller det sig nu också i det andra nämnda huvudfallet, försäkringsobjektets pantsättning. Som redan förut framhållits medför en pantsättning, att panthavaren erhåller ett med pantens ägare konkurrerande intresse i panten, medan å andra sidan pantägarans intresse undergår motsvarande minskning. Den frågan uppstår då, huruvida, trots denna situation, försäkringstagaren skall få till sig utbetald oavkortad ersättning för ett försäkringsfall eller om man bör tillägga panthavaren viss rätt till denna ersättning. Uppenbart är, att det första alternativet är synnerligen otillfredsställande. Särskilt tydligt framträder detta vid fall av försäkringstagarens konkurs, i det hela försäkringsersättningen då tillfaller konkursboet, medan panthavaren får nöja sig med att i konkursen bevaka sin personliga fordringsrätt. Väl förklarligt är det därför, att man på många håll, även där man icke haft någon lagstiftning om försäkringsavtalet, sökt med lagens hjälp komma till rätta med detta, särskilt för in-teckningsväsendet betydelsefulla förhållande. Därvid blev det emellertid överallt regeln om panträttens innehåll man litade till, i det man däri genomförde den s. k. surrogationsprincipen, d. v. s. regeln att panträtten gäller även i ett för pantobjektet

bekommet surrogat, exempelvis just en försäkringssumma. Utom vad som gent emot en dylik ordning kan invändas beträffande det ologiska i att tillerkänna tredje man-panthavaren en panträtt, som har till objekt en rättighet, vilken enligt den antagna utgångspunkten icke kan mer än delvis tillkomma pantägaren, så måste mot densamma erinras för det första, att panthavaren enligt densamma under alla omständigheter får prioriterad rätt till försäkringsersättningen och sålunda alltid går före försäkringstagaren, även om det blott gäller en tämligen ringa skada och även om vad som återstår av panten skulle bereda fullt tillräcklig säkerhet, ja, även om pantägaren haft för avsikt att allenast försäkra sitt återstående intresse i panten. Därtill kommer emellertid att en dylik ordning icke heller ur panthavarens synpunkt är tillfredsställande, i det hans rätt blir beroende av att icke pantägaren-försäkringstagaren av någon anledning, t. ex. genom att avsiktligt orsaka försäkringsfallet, förverkar hela anspråket enligt försäkringsavtalet. Även här gäller det därför, att en alla parter tillfredsställande ordning uppnås först därest själva försäkringsavtalet tillägges ett mot den ifrågavarande intressesituationen svarande innehåll.

Här är det nu som den svenske lagstiftaren tagit ett stort och djärvt steg i rättsutvecklingen, i det man, i strid mot den tidigare allmänt härskande, nyss skisserade dogmatiska uppfattningen, i 54 § stadgat, att en försäkring, som tagits utan angivande av det intresse försäkringen avser och som sålunda enligt 36 § avser det regelmässiga kapitalintresset i godset, om ej annat framgår av omständigheterna, skall »anses gälla till förmån för envar, som, i egenskap av ägare, panthavare eller innehavare av annan rättighet till godset eller emedan han i anledning av avtal om godset står faran för detta, har intresse av att dess värde icke minskas eller går förlorat». Härigenom har lagen förklarat, att det icke är försäkringstagarens subjektiva intresse utan det objektiva, d. v. s. det regelmässiga, av det tillfälliga subjektet oberoende intresset, som i vanliga försäkringsavtal utgör försäkringens föremål. Och följdriktigt utförande denna grundsats har lagen uttryckligen förklarat, att den gäller icke blott i de fall, då intresset tillkommer en ägare eller en panthavare, utan över huvud då

någon har en sådan rätt till godset, att någon del av intresset däri tillkommer honom som konkurrensintressent. Exempel härför erbjuda de fall, då ägaren åt någon upplåtit en mer eller mindre vederlagsfri rätt att bruka försäkringsobjektet eller att njuta avkastningen av detsamma, exempelvis en rätt att under en mer avsevärd tid hyresfritt eller mot mycket låg hyra nyttja en byggnad. Ett annat exempel utgör det fall, då gods sålts genom avbetalningskontrakt. I den mån köparen fullgör avbetalningar å köpeskillingen, förvärvar han ett med säljarens konkurrerande intresse i godset; jfr NJA 1931 s. 735: sedan en bil, vilken sålts på avbetalning med äganderättsförbehåll och för vilken köpeskillingen endast delvis blivit gulden, förstörts genom brand, utbetalades brandskadeersättningen till säljaren, varefter fråga uppstod, huruvida denne vore berättigad att behålla hela ersättningsbeloppet och i den brunnna bilens ställe lämna annan likvärdig bil till köparen. Underdomstolarna besvarade frågan jakande, men HD ansåg köparen berättigad att påfordra slutlig avveckling av sitt mellanhavande med säljaren, på vilken grund de av köparen yrkade och av säljaren för sådant fall medgivna beloppen utdömdes.

Som en särskild uppenbarelseform för intresset vid sidan av olika rättigheter till det försäkrade objektet nämner lagen dessutom det fall, att någon »i anledning av avtal om godset står faran för detta». Även om lagen icke härigenom framhävt farans övergång från ena kontrahenten i ett avtal till den andra såsom under alla omständigheter för intresseväxlingen avgörande, måste det i varje fall synas, som om lagen åtminstone tillagt nämnda faktum vid sidan av de övriga i lagen omnämnda omständigheterna en fullt självständig betydelse för frågan, vem kapitalintresset i visst fall tillkommer. Det är sålunda visserligen icke i lagen uttalat, att farans övergång ens regelmässigt är avgörande för intresseväxlingen men väl att den kan vara det. Huruvida denna uppfattning är riktig, kan man tillåta sig draga i tvivelsmål. Det skulle dock föra för långt att här närmare diskutera denna vanskliga fråga.¹ Påpekas skall därför allenast, att,

¹ Se i stället underts avhandling »Bidrag till läran om försäkring av tredjemans intresse» s. 206 ff samt SvJT 1933 s. 530 ff.

då det här, så som lagen är formulerad, dock blott är fråga om en i exemplifikationens form uttryckt åskådning, man vid rättstillämpningen är oförhindrad att lägga till grund den princip, som man vid en prövning av frågan under fasthållande av lagens eljest dokumenterade grundåskådning finner vara den riktiga. Om denna grundåskådning kan det nu icke finnas något tvivel: den går otvivelaktigt ut på att försäkringsersättningen skall tillkomma den, som kan dokumentera sig som innehavare av det regelmässiga kapitalintresset. Endast sådana intressen är det lagen avser i 54 §; det framgår därav, att detta stadgande blott gäller det fall, då »försäkring tagits å gods utan angivande av det intresse försäkringen avser», i vilket fall försäkringen enligt 36 § skall antagas allenast avse »sådant intresse, som är beroende av att värdet av själva godset icke minskas eller går förlorat», men icke några allenast medelbara intressen i detta. Något omedelbart kapitalintresse i godset kan man emellertid icke grunda å den omständigheten allena, att man står faran för godset. Denna omständighet utgör allenast grund för ett medelbart intresse av samma slag som det, vilket, efter det en sak belastats med pantgravationer till hela sitt värde, tillkommer den för pantskulden personligen ansvarige ägaren av saken. Klarast framgår detta kanske, om man betraktar det fall, då en köpare står faran för godset enligt Köpl 37 §, enär han är i mora, eller, vid avhämtningsköp, enligt Köpl 17 § 2 st., enär tiden för avlämnande är inne och godset av säljaren hålles redo; om godset i dylikt fall är sålt mot kontant betalning men betalning ännu icke erlagts, är det uppenbarligen säljaren, som måste anses hava hela kapitalintresset i godset, och det vore orimligt att bestrida, att han, trots att köparen står faran, är den till försäkringsersättningen berättigade. Och på samma sätt kan man även i andra fall visa, att »faran» icke kan tilläggas någon självständig betydelse utan att man råkar i konflikt med den grundläggande tankegången i 36 och 54 §§. Ett exempel på tillämpningen av förevarande regel i 54 § erbjuder NJA 1935 s. 53: Sedan A med B, till vilken A på kredit sålt och levererat ett parti varor, träffat avtal av innebörd, att A, till dess betalning erlagts, skulle vara ägare till varorna, förstördes dessa genom brand, varefter B gjorde

konkurs. Av underdomstolarna tillerkändes B:s konkursbo brandskadeersättningen, i det man utgick från att A genom den nämnda överenskommelsen, vilken stod i strid med lösöreköpsförordningens bestämmelser, icke hade blivit ägare till varorna. HD tilldömde emellertid A brandskadeersättningen. Härvid utgick visserligen domstolen från att B trots berörda avtal fortfarande vore ägare till varorna, men ansåg avtalet dock hava haft den innebörden, att A blivit ansvarig för casus, och fann däri grunden för ett A:s försäkringsbara intresse i varorna, vid vilket förhållande brandförsäkringen enligt 54 § ansågs gälla till förmån för A. Att detta domslut har stöd i ordalydelsen av 54 § är obestriddligt, och troligt är väl ock, att det är fall av detta slag man bland andra hade i tankarna, då man på ett relativt sent stadium under lagens förberedande i 54 § vid sidan av övriga där nämnda exempel också införde det, som tager sikte på »faran». Likafullt synes det av ovan anförda skäl svårt att förlika avgörandet med grundtanken i 36 och 54 §§. Det synes egendomligt att B, som enligt domens premisser var godsets ägare och vars konkursbo sålunda, om godset varit i behåll, skulle ägt förfoga över detta och hänvisa A till att bevaka i konkursen, icke skulle i godset hava det kapitalintresse, som enligt brandförsäkringsavtalet utgjorde försäkringens föremål. Att A, som domstolen säger, ägde »sådant intresse av godsets bevarande, som kan göras till föremål för brandförsäkring», är visserligen obestriddligt, men det var icke detta intresse, som enligt avtalet var försäkrat.

Att endast intressenter med omedelbara kapitalintressen i en försäkrad sak avses i 54 § är även i andra fall viktigt att fasthålla. Ett exempel härpå erbjuder rättsfallet NJA 1932 s. 710: En lägenhetsägare, som enligt servitutsavtal ägde från stamhemmanet bekomma till nödig husbyggnad å lägenheten erforderligt virke, hade brandförsäkrat åbyggnader, vilka sedermera nedbrunno. Då han med stöd av avtalet yrkade utfå erforderligt virke för byggnadernas återuppförande, invändes häremot av den tjänande fastighetens ägare bland annat, att brandförsäkringen, i vad den avsåge virket, enligt FAL 54 § borde anses gälla till hans förmån. Denna invändning avvisades med all rätt enhälligt av domstolarna, vilka förklarade, att

»anledning ej . . . förekomme till antagande, att med den tagna brandförsäkringen ändock [sc. trots att skyldighet i sådant hänseende ej ålegat försäkringstagaren] avsetts att skydda jämväl . . . [den tjänande fastighetens ägares] intresse». Onekligt är visserligen, att den tjänande fastigheten i detta fall hade ett försäkringsbart intresse i åbyggnaderna, men detta var ett typiskt medelbart intresse, grundat i möjligheten av att en förpliktelse för honom vid åbyggnadernas skadande uppkomme, och detta intresse kunde icke vara inbegripet i försäkringsavtalet utan att det varit särskilt avsett.

Beträffande tolkningen av 54 § är i övrigt att märka, att den omständigheten, att en försäkring beviljats försäkringstagaren exempelvis »i hans egenskap av ägare» till försäkringsobjektet, icke utesluter tillämpningen av 54 §; jfr NJA 1932 s. 95.

Från huvudgrundsatsen i 54 § gör lagen av särskilda skäl ett undantag, nämligen i fråga om sjöpanträtter, som icke äro förbundna med någon personlig fordran hos pantens ägare. Detta senare träffar enligt för närvarande gällande lagstiftning in på de allra flesta sjöpanträtterna, i det dessa med få undantag avse sådana fordringar, vilka endast kunna göras gällande i fartyg, frakt eller last, d. v. s. just de föremål, som utgöra sjöpanträtternas objekt. Sistnämnda förhållande innebär, att vid pantobjektets undergång själva den fordran panträtten avser bortfaller. Då så är förhållandet, har man ansett — huruvida argumenteringen har fog för sig eller icke må här lämnas därhän — att försäkringsavtalets giltighet till sjöpanträttshavarens förmån vore något för försäkringstagaren fullkomligt ligkiltigt, ja, något som rent av skulle medföra försäkringens fördyrande för honom och som därför icke kunde antagas vara i ett sådant avtal avsett. — Annorlunda åter är förhållandet beträffande sjöpanträtter, som äro förbundna med en personlig fordringsrätt. Dylika sjöpanträtter grunda numer, i motsats till vad händelsen var enligt SjöL 270 § 2 st. resp. 278 § 2 st., rätt till ersättning på grund av redarens resp. lastägarrens försäkringsavtal. Till denna kategori av sjöpanträtter komma efter ikraftträdandet av 1928 års lagstiftning om redareansvar och sjöpanträtt samtliga sjöpanträtter att övergå; icke förty har också i denna lagstiftning

upptagits den gamla regeln, att sjöpanträtten icke omfattar »ersättning, som utgår till redaren på grund av tagen försäkring», en regel som vid sidan av FAL:s motsatta regel endast i undantagsfall kan bliva av praktisk betydelse.

Av det nu sagda framgår, att det ordinära försäkringsavtalet numer så gott som alltid kan sägas åtminstone potentiellt innefatta en försäkring för främmande räkning. Den omständigheten, att en försäkring av visst gods uttryckligen slutits »för främmande räkning» resp. »för vederbörandes räkning», kommer därför icke längre att på samma sätt som tidigare särpräglade densamma såsom något vid jämförelse med andra försäkringsavtal extraordinärt. Därmed sammanhänger, att sistnämnda båda formler numer icke vidare förekomma i lagens text, vilken i stället helt allmänt talar om försäkring av tredje mans intresse (se kap. rubr.). Detta är emellertid något, som har betydelse huvudsakligen så vitt angår förutsättningarna för uppkomsten av en giltig försäkring. Den omständigheten, att ifrågavarande försäkringsavtal i nämnda hänseende förlorat sin undantagskaraktär, betyder emellertid naturligen icke, att själva den juridiska företeelse de avse skulle upphört att påkalla särskild uppmärksamhet. Att det försäkrade intresset tillhör någon annan än försäkringstagaren, den egentliga parten i avtalet, kommer tvärtom alltid att medföra nödvändigheten av särskilda bestämmelser för dylika fall, varigenom rättsförhållandet mellan de tre i avtalet implicerade personerna, försäkringsgivaren, försäkringstagaren och försäkringsintressenten eller, enligt FAL:s terminologi, försäkringshavaren, erhåller en alla parter tillfredsställande reglering. Genom FAL ha vi också i viss utsträckning erhållit sådana regler, även om åtskilliga betydelsefulla frågor också där lämnats obesvarade, såsom vi senare skola finna. Dessa bestämmelser äro i det hela gemensamma för alla fall av försäkring av tredje mans intresse, d. v. s. tillämpliga vare sig tredje mans rätt har sin grund i ett uttryckligen »för främmande räkning» slutet försäkringsavtal eller i ett ordinärt, närmast för försäkringstagarens egen räkning slutet. Alldeles utan betydelse för tredje mans rättsställning är dock icke heller enligt FAL det sätt, varpå försäkringsskyddet åvägabragts.

Till en början är att erinra om att den rätt tredje man kan

göra gällande på grund av bestämmelserna i 54 § principiellt är beroende av att icke avtalet innehåller något förbehåll, varigenom nämnda lagregel sättes ur funktion. 54 §:s regel är sålunda i det hela deklaratorisk. I två viktiga avseenden har emellertid lagstiftaren avvikit från denna huvudståndpunkt och givit bestämmelser av tvingande natur, nämligen dels i viss mån till förmån för ny ägare av försäkringsobjektet och dels, likaså i viss mån, till förmån för innehavare av fordringsinteckning i fast egendom och vissa därmed jämställda rättighetshavare, nämligen dels innehavare av fordran för ogulden köpeskilling med förmånsrätt enligt JB II: 2 och dels innehavare av fordringsinteckning i tomträtt eller vattenfallsrätt.

1) Beträffande fall av föryttring gäller enligt 54 § 2 st. att, även om försäkringsgivaren träffat förbehåll, enligt vilket försäkringen skall upphöra i händelse äganderätten till godset övergår å annan, försäkringen likväl fortfar att gälla subsidiärt 14 dagar efter överlåtelsen, i det nye ägaren, därest ett försäkringsfall inträffar inom nämnda tid, är berättigad till ersättning på grund av avtalet, i den mån han icke på grund av någon försäkring, som han själv tagit, kan utfå gottgörelse för den lidna förlusten. Härigenom har lagen skyddat den nye ägaren mot risken att en å köpeobjektet tagen försäkring upphör, innan han haft tid att själv ombesörja en ny försäkring. Icke heller nu nämnda regel är emellertid utan inskränkningar. Av hänsyn till den förmenta s. k. subjektiva risken har nämligen undantag här gjorts dels i fråga om sjöförsäkring å fartyg, dels i fråga om kreatursförsäkring, i vilka det sålunda står försäkringsgivaren fritt att träffa förbehåll om avtalets omedelbara upphörande vid en föryttring av försäkringsobjektet.

2) Beträffande återinteckningshavares rätt till utfallande skadeersättning gäller enligt en särskild lag den 8 april 1927 om inteckningshavares rätt till betalning ur ersättning, som utgår på grund av brandförsäkringsavtal, att bestämmelserna därom äro tvingande så vitt angår brandskadeersättning, detta naturligen i fastighetskreditens intresse. Är det åter fråga om t. ex. glasförsäkring å en byggnad eller om maskinförsäkring av sådana maskiner, som enligt lag av 24. 5.

1895 äro att räkna som fast egendom, så kan den rätt, som i dylikt fall enligt 54 § tillkommer inteckningshavare, genom förbehåll i försäkringsavtalet bringas om intet.

Det är emellertid icke blott i det nu berörda hänseendet, som tredje mans rättsställning är mer eller mindre beroende av huruvida han för sitt försäkringsskydd kan åberopa ett uttryckligen »för främmande räkning» slutet avtal eller är hänvisad att göra den rätt gällande, som FAL tillerkänner honom enligt nu förevarande bestämmelser. För så vitt han är en s. k. konkurrensintressent, blir han nämligen i senare fallet underkastad de särskilda regler om olika intressenters prioritet till utfallande ersättningsbelopp, som lagen för dessa fall innehåller. Dessa äro emellertid olika i olika fall:

1) Är det fråga om en försäkring, som gäller till förmån för någon, som till säkerhet för sin fordran har pant rätt eller retentionsrätt i godset, så har denne enligt 58 § 1 st. framför ägaren rätt till utfallande ersättningsbelopp, så långt hans fordran räcker, även om densamma icke skulle vara förfallen till betalning. Ägaren kan emellertid, genom att avhjälpa skadan eller på annat sätt bereda panthavaren samma säkerhet som förut, förskaffa sig själv företrädesrätten till ersättningen. Liknande företrädesrätt tillkommer ock enligt 58 § 2 st. en borgenär, till vars förmån någon exekutiv åtgärd med avseende å det försäkrade godset företagits: har godset blivit utmätt, skall ersättningen på borgenärens yrkande utges till utmätningsmannen; har det åter satts i kvarstad eller under skingringsförbud, skall ersättningen på yrkande av part utges till överexekutor för fördelning enligt UL.

2) Vad nu sagts om panthavares prioritet till försäkringsersättning erfar en viss modifikation, då det gäller inteckningshavares rätt till brandskadeersättning. I dessa fall har panthavarens-inteckningshavares företrädesrätt till utfallande ersättningsbelopp enligt 1927 års lag begränsats till de fall, då ersättningsbeloppet överstiger $\frac{1}{10}$ av försäkringssumman. Är ersättningen mindre, är ägaren berättigad att själv uppbära densamma. Och dylik rätt kan han även i motsatt fall förskaffa sig genom att inom 2 månader efter det ersättningsbeloppet förfallit till betalning antingen avhjälpa skadan eller ställa av Konungens befallningshavande god-

känd säkerhet för ersättningens återbärande i händelse skadan ej inom skälig tid avhjälpes. Förmår han icke detta, skall beloppet fördelas bland därtill berättigade inteckningshavare och för detta ändamål överlämnas till Konungens befallningshavande. Vid dennes fördelning av beloppet skola UL:s bestämmelser om fördelning av köpeskilling för utmättningsvis såld fast egendom äga motsvarande tillämpning. Denna bestämmelse har föranlett tvekan angående den rätta grunden för fördelningen i det fall, då inteckning i den försäkrade fastigheten varit gällande jämväl i annan fastighet. Den frågan har uppkommit: skall innehavare av en dylik gemensam inteckning äga utfå andel i brandskadeersättningen motsvarande hela inteckningsbeloppet, eller får han nöjas med en andel, motsvarande den brandskadade fastighetens primäransvar? Enligt HD:s avgörande (NJA 1932 s. 95) skall frågan besvaras i enlighet med det senare alternativet, trots att den gemensamma inteckningens innehavare icke i fördelningsärendet har någon möjlighet att genom försäljning av samtliga de gemensamt intecknade fastigheterna få konstaterat, huruvida brist beträffande någon av dem kommer att uppstå.

3) För andra fall än de nu nämnda har lagen icke givit några regler om vilken av flera konkurrensintressenter företrädesrätt till utfallande ersättningsbelopp tillkommer. Denna fråga blir därför att avgöra med ledning av omständigheterna i varje särskilt fall. Av betydelse är den dels vid totalskada i de fall, då försäkringssumman icke täcker samtliga intressens sammanlagda belopp, dels vid alla partiella skador. I regel torde man väl därvid vara befogad utgå från att försäkringstagaren avsett att i första hand skaffa sig själv fullt försäkringsskydd och att förty någon rätt till ersättning för konkurrerande intressenter kan ifrågakomma först sedan försäkringstagaren erhållit full täckning för hela sitt intresse.

§ 2. Rättsverkningarna av ett avtal om försäkring av tredje mans intresse.

I. Av de spörsmål, varom här blir tal, är framför allt frågan, vem de i avtalet grundade, mot försäkringsgivaren riktade rättsanspråken tillkomma, av intresse. Denna fråga är

emellertid icke någon enhetlig, som till alla delar kunde erhålla samma svar, det måste mot en särskilt i tysk rätt och doktrin utvecklad uppfattning kraftigt betonas. Vad det gäller är nämligen å ena sidan frågan vem rätten till en efter ett försäkringsfall utfallande ersättning tillkommer, å andra sidan frågan vem den rätt tillkommer, som avtalet grundar, innan ännu något försäkringsfall inträffat. Att här är fråga om rättigheter av helt olika slag är tydligt. I förra fallet är fråga om ett konkret ersättningsanspråk, d. v. s. en rättighet, som har till objekt en viss summa penningar. I senare fallet åter är fråga om ett abstrakt försäkringssskyddsanspråk, ett anspråk att visst objektivet kapitalintresse skall vara försäkringsskyddat, d. v. s. en rättighet, som har till objekt ett garantilöfte. Denna olikhet i rättigheternas innehåll måste i ett viktigt hänseende giva upphov till en skillnad i deras rättsliga karaktär. Ty medan ett naket anspråk på att visst intresse skall vara försäkringsskyddat obehindrat kan tillkomma vem som helst, oberoende av hans ställning till försäkringsobjektet, så gäller det tvärtom om själva den konkreta ersättningsprestationen, det penningbelopp försäkringsgivaren har att betala, att det icke kan tilläggas någon annan än den, som verkligen lidit skada genom försäkringsfallet.

Vad nu först det konkreta ersättningsanspråket angår, är det sålunda helt enkelt en konsekvens redan av det i skadeförsäkringen såsom en tvingande rättssats gällande förbudet mot vadförsäkring, att detta anspråk vid en försäkring av tredje mans intresse tillkommer tredje mannen, intressenten. Den materiella rätten till ersättning tillkommer således tilläventyrs icke, ens i undantagsfall, försäkringstagaren, det måste gentemot en icke sällan uttalad mening pointeras. Skall icke möjligheten till vadförsäkring lämnas öppen eller skadeförsäkringens grundtanke eljest åsidosättas, är det nödvändigt att hålla fast vid att rätten till försäkringsersättningen uppstår direkt i intressentens person, alltså utan att ens ett ögonblick hava tillkommit försäkringstagaren. Denna ståndpunkt är det också, som FAL intagit. Och fullt konsekvent uttalar den f. ö. i 57 § 1 st., att tredje man, till vars förmån försäkringen gäller, har denna rätt, »än-

då att försäkringstagaren ej före försäkringsfallet underrättat honom om försäkringen», d. v. s. trots att han måhända varit alldeles okunnig om det till hans förmån gällande avtalet. Denna lagens ståndpunkt får, utom i det nyss berörda hänseendet, praktisk betydelse i två särskilda fall. Det ena är försäkringstagarens konkurs. I detta fall betyder den här lagfästa ordningen, att tredje man trots försäkringstagarens insolvens icke lider någon inskränkning i sin rätt till en utfallande försäkringsersättning, under det han däremot, därest försäkringstagaren vore den ersättningsberättigade, finge nöja sig med att i konkursen bevaka en redovisningsfordran å konkursgäldenären. Det andra fallet har avseende å förhållandet vid kvittning. Och i detta hänseende blir tredje mannens materiella berättigande av betydelse därigenom, att försäkringsgivaren mot fordran på ersättningen icke kan åberopa eventuella motfordringar hos försäkringstagaren, exempelvis fordran å ännu oguldna premier för andra av denne tagna försäkringar, utan allenast motfordringar å intressenten.

Är det nu otvivelaktigt, att den materiella rätten till en utfallande försäkringsersättning uppstår omedelbart i tredje mannens person som en dennes tillgång, är det å andra sidan lika säkert, att det före ett försäkringsfall bestående abstrakta försäkringsskyddsanspråket principiellt tillkommer icke tredje mannen utan försäkringstagaren. För att klart inse detta behöver man blott hålla för ögonen det kundförsäkringsavtal, som en näringsidkare ofta sluter, då han i sin rörelse mottager varjehanda gods till reparation, försäljning i kommission el. dyl. Av eget initiativ ingår han detta avtal, och den valuta han avser att vinna genom sin premieutgift består i förmånen att i sin rörelse kunna erbjuda kunderna fördelen av försäkringsskydd. Över den valuta han sålunda uppnår bör han äga disponera lika fritt, som över sina övriga rättigheter. Han ensam har förvärvat detta abstrakta anspråk på försäkringsskydd; för tredje mans anspråk därpå finnes i själva försäkringsavtalet icke minsta grund.

Det nu sist sagda och den därigenom fixerade skillnaden mellan å ena sidan det av försäkringstagaren förvärvade abstrakta försäkringsskyddsanspråket och å andra sidan det ef-

ter ett försäkringsfall för tredje man uppkommande konkreta ersättningsanspråket blir tydligen närmast av betydelse som den givna utgångspunkten för besvarandet av det spörsmål, vartill vi nu övergå, frågan vem som äger disponera över de genom ett avtal om försäkring av tredje mans intresse grundade olika rättigheterna.

Vad då först angår de förfoganden, varom kan bli va tal före ett försäkringsfall, d. v. s. framför allt rät- ten att med försäkringsgivaren överenskomma om eventuella ändringar i avtalet ävensom rätten att helt uppgiva detta, så följer av det nyss sagda, att dylik rätt a priori måste tillkom- ma försäkringstagaren och honom allena. Han är in- nehavare av det abstrakta försäkringsskyddsanspråket. Vill han modifiera detta sitt anspråk eller t. o. m. helt och hållet uppgiva detsamma, står det honom fritt; något hinder däremot från intressentens sida kan icke resas, för så vitt denne icke har annat än själva försäkringsavtalet att stödja sig på.

Intet hindrar emellertid, att det abstrakta försäkrings- skyddsanspråket övergår till tredje man-intressenten. Det- ta kan t. ex. ske redan i och med försäkringsavtalets slutande, i det nämligen försäkringstagaren därvid handlat efter upp- drag av tredje man; på grund av en rättsanalogi från kommissionslagens bestämmelser beträffande kommittentens ställning till ett av kommissionären förvärvat rättsanspråk torde man nämligen, trots att svensk doktrin tidigare gått i motsatt riktning, vara berättigad sluta, att en av en man- datarie förvärvad rättighet omedelbart i och med förvärvan- det övergår till mandanten. Även på annat sätt kan emeller- tid försäkringsskyddsanspråket komma att övergå till tredje mannen, framför allt genom en *cession* i sammanhang med överlåtelse av det fysiska försäkringsobjektet. Övergår nu det ifrågavarande anspråket på ena eller andra sättet till intres- senten, blir tydligen dennes rättsställning densamma, som om han själv från början slutit avtalet, han ensam äger därefter förfoga över det ifrågavarande anspråket. Emellertid gäller naturligen härvid detsamma som eljest vid rättigheters över- låtelse: till dess försäkringsgivaren erhållit kännedom om an- språkets övergång, äger han anse försäkringstagaren alltjämt befogad att disponera över detsamma. I överensstämmelse

härmed står också FAL 56 § 2 st. Sedan lagen i 1 st. förklarat försäkringstagaren, så framt ej annat kan anses vara avtalat mellan honom och tredje mannen eller eljest följer av särskilt rättsförhållande mellan dem, berättigad att disponera över försäkringsskyddsanspråket, fortsätter den i 2 st. med en förklaring, att om försäkringstagaren i visst fall skulle sakna dylik dispositionsrätt, åtgärd som av eller mot honom företages likväl är gällande, »utan så är att försäkringsgivaren insett eller bort inse rätta förhållandet». Försäkringstagaren är sålunda, trots att han tilläventyrs saknar den materiella rätten över försäkringsskyddsanspråket, i förhållande till försäkringsgivaren legitimerad att disponera över detsamma, så länge försäkringsgivaren är i god tro.

I det senast berörda hänseendet kan det nu komma i fråga att tillmäta speciell betydelse åt vissa omständigheter, som med särskild styrka tyda på att försäkringsskyddsanspråket övergått från försäkringstagaren till intressenten. Lagen pekar i 56 § 2 st. på en sådan omständighet, nämligen överlåtelse av ett eventuellt utfärdat försäkringsbrev. Har försäkringstagaren bekommit en dylik handling och kan han sedermera icke förete densamma, är enligt all sannolikhet anledningen därtill den, att han överlämnat den till intressenten för att den skall tjäna denne till bevis om den för hans räkning avslutade försäkringen. Hans avsaknad av försäkringsbrevet måste därför med synnerlig styrka anses tyda på, att försäkringsskyddsanspråket definitivt övergått till tredje mannen, och han bör därför icke vidare vara befogad träffa några dispositioner beträffande detta. Det sagda får emellertid naturligen betydelse blott i sådana fall, då avtalet slutes till förmån för en enda intressent; i annat fall förekommer icke gärna någon överlåtelse av försäkringsbrevet. Detta är huvudsakligen fallet i sjö- och annan transportförsäkring, och till detta fall har också FAL, i motsats till vissa tidigare lagar, med all rätt begränsat den ifrågavarande regeln. Lagen tillägger för övrigt, att den blott gäller dylik försäkring »å varor, å vilka utfärdats konossement eller fraktseledsdoublett», detta enär utfärdandet av dylika handlingar just medför bland annat den rättsverkan, att avsändaren av det gods de avse icke vidare är befogad förfoga däröver och på

grund därav måste antagas, samtidigt med att hans eget intresse däri upphört, hava till den nye intressenten överlätit den rätt, som en därå tagen försäkring kan medföra.

Till denna av lagen utpekade omständighet torde det vara berättigat lägga även en annan, nämligen försäkringsintressentens namngivande i försäkringsbrevet. Har försäkringen icke, såsom vanligen är fallet, slutits med begagnande av formeln »för vederbörandes räkning» el. dyl. utan i stället viss person angivits som intressent, är anledningen härtill regelmässigt den, att försäkringstagaren haft dennes uppdrag att sluta försäkringen eller eljest varit därtill förpliktad. Där dylik rättsplikt föreligger, övergår emellertid, som redan ovan utvecklats, försäkringsskyddsanspråket i sin helhet till intressenten i och med sin uppkomst. Har försäkringstagaren från början uppgivit viss intressent, synes således en omständighet vara för handen, som är av den natur, att försäkringsgivaren icke kan undgå att »inse rätta förhållandet» beträffande försäkringstagarens förhållande till tredje mannen och på grund därav finna sig utesluten från möjligheten att med för tredje man bindande verkan förhandla med försäkringstagaren om avtalets ändrande i något avseende.

Från den ifrågavarande huvudregeln beträffande rätten att förfoga över det abstrakta försäkringsskyddsanspråket gör lagen i 87 § 1 st. ett betydelsefullt undantag, så vitt angår ett förfogande, som skulle komma att beröra en inteckningshavares rätt på grund av fastighetsägarens brandförsäkringsavtal. I fastighetskreditens intresse stadgas nämligen så vitt angår sådana inteckningshavare, som hos försäkringsgivaren anmält namn och adress, att en av försäkringstagaren eller mot honom företagen uppsägning av försäkringsavtalet eller en mellan honom och försäkringsgivaren avtalad ändring däri icke kan utöva någon inverkan å den rätt, som vid ett försäkringsfall tillkommer en dylik inteckningshavare, förrän denne underrättats om uppsägningen eller ändringen och därefter viss tid, 1 månad, förflutit. Därigenom har lagen sört för att en inteckningshavare, som litar på att han är försäkringsskyddad genom fastighetsägarens försäkring, icke går förlustig det påräknade skyddet utan att han blivit varskodd därom och erhållit tillräcklig tid för att själv

ombesörja en försäkring av sitt intresse. Så snart försäkringsgivaren avsänt dylik underrättelse i rekommenderat brev, anses densamma emellertid vara meddelad, oavsett om den framkommer till adressaten eller icke.

Övergå vi härafter till frågan vem som äger förfoga över de i försäkringsavtalet grundade rättigheterna, sedan ett försäkringsfall inträffat, så möta oss bestämmelser av ännu långt större praktisk betydelse än de nyss berörda. Vad det här rör sig om är i själva verket två skilda spørsmål: å ena sidan frågan, vem som har rätt att deltaga i skaderegleringen, d. v. s. att med försäkringsgivaren föra de förhandlingar angående försäkringsersättningens fastställande, som bliva nödvändiga, ävensom att företaga vad därmed äger sammanhang, såsom att ingå förlikning, nämna skiljemän, utföra talan vid domstol o. s. v.; å andra sidan frågan, vem som har rätt att uppbära det vid skaderegleringen fixerade ersättningsbeloppet och i övrigt i egentlig mening förfoga över detta. Att här är fråga om två helt självständiga spørsmål är emellertid något, som ytterst sällan vunnit beaktande. I allmänhet betraktar man i stället den förre frågan som innefattad i den senare och fäster sålunda intet avseende vid anmärkningen, att rätten till ett efter vissa bestämda regler utfallande penningbelopp ingalunda med någon nödvändighet innefattar också befogenheten att med tillämpning av dessa regler under förhandling med gäldenären deltaga i fixeringen av beloppets storlek. Icke heller FAL står i detta hänseende på någon annan ståndpunkt än den traditionella, enligt det nyss sagda sålunda mindre riktiga. Att FAL här följt den kritiserade åskådningen förklaras därav, att lagstiftaren utgått från den uppfattningen av ifrågavarande avtals natur, att de utgöra exempel på s. k. *tredjemansavtal* i juridisk-teknisk bemärkelse. Detta innebär, att tredje man redan genom avtalets ingående erhåller en rätt, en rätt till eventuell ersättning. Denna rätt är visserligen till en början mycket svagt utbildad — den kan, som vi funnit, genom försäkringstagarens åtgöranden ändras eller t. o. m. helt upphöra — men sedan ett försäkringsfall inträffat, sker en ändring härutinnan, och rättigheten blir definitiv. Av detta följer, att försäkringsintressenten icke, såsom ur alla synpunkter måste

anses riktigt, erhåller blott den materiella rätten till det utfallande ersättningsbeloppet och därmed rätten att lyfta detta belopp, utan i stället får en rätt till ersättning, som icke kan genom någon annans ingripande ändras eller inskränkas; d. v. s. han har också rätten att med försäkringsgivaren deltaga i skaderegleringen, denna rätt är blott ett utflöde av själva fordringsanspråket.

Emellertid har man naturligen icke kunnat blunda för att ett exklusivt fasthållande av en dylik ordning ofta icke alls skulle motsvara de här ifrågakommande faktiska förhållandena. I åtskilliga fall, kanske de allra flesta, är det i verkligheten med försäkringstagaren, icke med försäkringsintressenten, som försäkringsgivaren vid skaderegleringen förhandlar. Och särskilt om det är fråga om ett större antal intressenter, är en dylik ordning också rent av en praktisk nödvändighet; att föra särskilda skaderegleringsförhandlingar med var och en av de personer, som vid en eldsvåda i en större tvättinrättning fått sina dit inlämnade kläder förstörda, skulle knappast låta sig göra. Då så är fallet men försäkringsintressenten enligt lagen är den principiellt berättigade, har det varit nödvändigt att genom en särskild regel skapa garanti för att de överenskommelser angående en timad skadas reglering, som i dylika fall träffas mellan försäkringstagare och försäkringsgivare, bliva för intressenterna förbindande. I detta syfte har också i FAL 57 § 2 st. stadgats, att försäkringstagaren äger förhandla med försäkringsgivaren, ja man har t. o. m. gått längre, än vad nödvändigheten synes bjuda, och förklarat, att försäkringstagaren också äger uppbära ersättningsbeloppet. Medan försäkringsintressenten erhållit den materiella rätten till ersättningskravet har sålunda försäkringstagaren tillerkänts en presumtiv behörighet att å hans vägnar göra detta krav gällande, en dubbel legitimation.

Att här i FAL, i motsats till vad fallet är i tysk rätt och i motsats även till vad händelsen anses vara i österrikisk och schweizisk rätt, icke är fråga om någon verklig rätt för försäkringstagaren att förfoga över ersättningskravet utan blott fråga om en legitimation förtjänar understrykas. Att detta är den svenska lagens ståndpunkt framgår alldeles otvivelaktigt av stadgandet i 57 § 2 st., enligt vilket försäkrings-

tagaren förlorar den ifrågavarande befogenheten, så snart tredje man »anmält sig vilja själv bevaka sin rätt».

Även eljest kunna för övrigt förhållandena vara sådana, att försäkringstagaren saknar legitimation. Så är nämligen enligt lagens stadgande fallet:

1) därest tredje mannen är i avtalet namngiven eller eljest bestämt utmärkt; och vidare

2) vid sjö- eller annan transportförsäkring å varor, å vilka utfärdats konossement eller fraktsedelsdubblett, därest försäkringstagaren överlämnat försäkringsbrevet och således icke, såsom lagen fordrar i dylikt fall, kan förete detta för erforderlig anteckning om åtgärden.

Slutligen gör lagen ett särskilt undantag

3) då det gäller inteckningshavares rätt till brandskadeersättning. Enligt den särskilda lagen i ämnet är nämligen försäkringstagaren-fastighetsägaren såväl (enligt 1 §) berövad all legitimation, så vitt det gäller uppbärandet av ett inteckningshavarna tillkommande ersättningsbelopp, som ock (enligt 6 §) i viss mån i saknad av dylik legitimation vid skaderegleringen. I förstnämnda hänseende gäller, att ersättningsbeloppet skall ned sättas hos Konungens befallningshavande, som därefter, så snart ske kan, har att utsätta sammantråde för förhandling om rättsägares anspråk och beloppets fördelning och som till detta sammantråde har att på närmare angivet sätt kalla byggnadens ägare och kända innehavare av fordringsinteckningar samt med dem enligt lagen jämställda rättsägare, varefter fördelningen å sammanträdet verkställs enligt de regler, som gälla om fördelning av köpeskillning för utmätningsvis såld fast egendom. I sistnämnda hänseende åter, d. v. s. beträffande legitimation vid skaderegleringen, gäller att, även om skadans belopp blivit fastställt vid en mellan försäkringstagaren-fastighetsägaren och försäkringsgivaren företagen skadereglering, en inteckningshavare icke behöver finna sig i den överenskommelse, som därvid träffats, utan kan hos försäkringsgivaren inom viss tid påyrka, att skadans belopp, så vitt hans rätt angår, skall fastställas genom en ny skadereglering.

Då man alltså här fasthållit vid intressentens principiella

rätt att förhandla om och lyfta ersättningsbeloppet och berövat försäkringstagaren legitimationen, har det emellertid blivit nödvändigt att i stället på annat sätt taga hänsyn till de olägenheter, som vid en skadereglering måste framträda, därest ett större antal intressenter samtidigt skall deltaga i densamma. Och detta har här skett därigenom, att den nämnda lagen i 6 § 2 st. föreskrivit, att om yrkande på ny skadereglering framställles av flera inteckningshavare, det ankommer på dem att gemensamt utse ett ombud att föra deras talan, ett åliggande som vid bristande enighet mellan dem i stället skall övergå på Konungens befallningshavande.

Med det nu sagda äro lagens uttryckliga regler rörande begränsningen av området för försäkringstagarens ifrågavarande legitimation uttömda. Emellertid synes det med skäl kunna ifrågasättas, om icke i visst hänseende, nämligen så vitt angår befogenheten att lyfta ersättningsbeloppet, ytterligare en gräns måste dragas. Ovillkorligen reser sig nämligen här frågan, huruvida en försäkringstagare bör anses utan vidare befogad att lyfta tredje mans ersättning även i sådana fall, då denne kan antagas vara alldeles okunnig om det till hans förmån gällande försäkringsavtalet, d. v. s. framför allt då avtalet slutits utan att försäkringstagaren på grund av uppdragsavtal eller annat rättsligt förhållande till försäkringsintressenten eller på grund av lagens stadganden varit därtill rättsligen förpliktad. Den faran vore nämligen i så fall för handen, att försäkringstagaren aldrig underrättade tredje man om försäkringen utan stoppade den utfallande ersättningen i egen ficka. Denna fara har i schweizisk rätt lett till att legitimation i dylikt fall anses utesluten. Och i tysk rätt har den åtminstone föranlett en regel, att försäkringsgivaren i sådana fall icke är pliktig att betala till försäkringstagaren. Hur frågan enligt svensk rätt bör bedömas är vid lagens tystnad svårt att avgöra. Då ett medgivande av försäkringstagarens legitimation här, på det sätt nu framhållits, skulle medföra fara för ett åsidosättande av skadeförsäkringens fundamentalsats, att en försäkring icke får tillåtas leda till ett riktande, en sats, som givetvis är tvingande, synes i varje fall ett starkt skäl för en begränsning av försäkringstagarens legitimation i dessa fall vara för handen.

Vad härefter angår legitimationens sakliga begränsning, så är blott att anmärka, att den naturligen blott kan avse åtgärder, som kunna antagas vara till intressentens fördel, bland dem också t. ex. ingåendet av förlikning, men däremot icke kan innefatta en befogenhet att helt uppgiva ett genom ett försäkringsfall grundat ersättningsanspråk, ej heller kan skänka försäkringstagaren någon behörighet att i förhållande till någon annan än försäkringsgivaren disponera över ersättningsanspråket, exempelvis genom att överlåta detsamma på någon utomstående, detta senare i motsats till vad t. ex. i tysk rätt anses vara förhållandet.

II. Råder det fortfarande i litteraturen såsom antytt olika meningar om vem rätten enligt ett avtal om försäkring av tredje mans intresse rätteligen bör tillkomma, är man åter, då det gäller frågan, vem som blir på grund av ett dylikt avtal förpliktad, numer med blott enstaka undantag enig om, att någon rättsplikt på grund av ett dylikt avtal endast kan uppkomma för försäkringstagaren. Att denne har handlat i eget namn betyder just framför allt, att så vitt det gäller genom avtalet uppkommande förpliktelser gentemot den andra parten han ställt sin person i förgrunden såsom den, till vilken motparten har att hålla sig.

Detta får sin egentliga betydelse så vitt angår skyldigheten att gälda premien. Denna är således försäkringstagaren och ingen annan än han skyldig betala. Däremot har man till de rättsplikter, varom nu är tal, icke att räkna alla de oftast såsom »plikter» betecknade skyldigheter av olika slag, som i allmänhet finnas stadgade i försäkringsavtalet och vilkas fullgörande förklaras utgöra förutsättning för försäkringsgivarens skyldighet att prestera enligt avtalet, exempelvis plikten att vidtaga åtgärder till förebyggande eller minskning av faran eller att vidtaga räddningsåtgärder efter ett försäkringsfall, vidare allehanda anmälningsplikter, såsom plikten att anmäla inträffade försäkringsfall eller fareökning o. s. v., vidare plikten att avhålla sig från fareökande åtgärder, plikten att lämna riktiga upplysningar vid skadereglering o. s. v. Dylika »plikter» innefatta allenast avtalsförutsättningar, icke några verkliga rättsplikter, som kunde grunda med offentlig myndighets hjälp realiserbara rättsanspråk. Vem dessa s. k. plik-

ter åvila är därför ett särskilt spørsmål, som vi senare skola upptaga till besvarande.

Även där man fastslagit, att försäkringstagaren är den, som vid ifrågavarande avtal har att svara för premien, uppkastar man likväl icke sällan frågan, om icke försäkringsintressenten i vissa fall likväl bör åtminstone *subsidärt* häfta för premiens belopp, nämligen i sådana fall, då han på grund av sitt förhållande till försäkringstagaren är skyldig ersätta denne premieutgiften men ännu icke hunnit fullgöra denna skyldighet, när försäkringstagaren vid försäkringsgivarens krav visar sig vara insolvent. En dylik subsidiär ansvarighet ålägger exempelvis schweizisk rätt försäkringsintressenten. Till stöd för densamma anför man framför allt, att om försäkringstagaren gjorde konkurs, innan försäkringsintressenten fullgjort sin skyldighet att ersätta denne kostnaderna för försäkringsavtalet, det skulle vara konkursboet, som ägde göra anspråket mot försäkringsintressenten gällande och som kunde utkräva premiebeloppet, medan åter försäkringsgivaren, för vilken premien egentligen vore avsedd, finge nöja sig med att bevaka sin fordran i konkursen. Trots detta kan man emellertid enligt vår rätt, som här saknar uttryckligt stadgande, icke tillerkänna försäkringsgivaren ens i dylika fall något mot försäkringsintressenten riktat rättsanspråk och åtminstone i de flesta fallen icke heller framför konkursboet någon företrädesrätt till det belopp försäkringsintressenten är skyldig. Även om detta stundom kan synas obilligt, är det dock icke något annat, än vad för motsvarande fall vid kommission stadgas i Kmsl 56 § 2 st. genom regeln, att kommissionärens medkontrahent icke kan mot denne eller hans borgenärer grunda någon rätt därå, att kommissionären av kommittenten har att fordra eller bekommit penningar till fullgörande av avtalet. För så vitt emellertid, såsom man med goda skäl kan våga hävda,¹ nämnda stadgande i Kmsl får vidkännas ett undantag, då det är fråga om en civil kommissionärs täckningsfordran, bör också beträffande försäkring av tredje mans intresse i motsvarande fall, d. v. s. när försäkringstagaren icke är en köpman, som slutit avtalet såsom ett led i sin rörelse, ett sådant undantag från huvudregeln anses motiverat.

¹ Se HULT, Om kommissionärsavtalet (1936) s. 27 ff.

Hela denna fråga är emellertid av tämligen ringa praktisk betydelse. För det första kan den uppkomma blott i sådana fall, då försäkringstagaren verkligen på grund av sitt förhållande till intressenten har ett täckningskrav för premien å denne, d. v. s. huvudsakligen i de fall, då försäkringstagaren handlar efter uppdrag. Men vidare får hela frågan någon praktisk innebörd blott i sådana fall, då försäkringsintressenten icke är intresserad av det försäkringsskydd avtalet är avsett att bereda honom. Ty har han verkligen intresse av detta skydd, måste han tydligen i en dylik situation också se till, att försäkringsgivaren erhåller det honom utlovade vederlaget, premien, och detta för övrigt vare sig ett försäkringstagarens täckningskrav vid ifrågavarande tidpunkt är för handen eller detsamma upphört genom intressentens fullgörande eller kanske över huvud aldrig bestått. Uppenbart är nämligen, att försäkringsgivaren i dylikt fall icke kan bli skyldig fullgöra sin prestation utan att erhålla den utlovade motprestationen. Detta får betydelse, därest ett försäkringsfall skulle inträffa, innan försäkringsgivaren bekommit premien av försäkringstagaren, och det innebär, att om intressenten gör något krav på försäkringsersättning gällande, försäkringsgivaren från ersättningsbeloppet äger avdraga ännu oguldna premier för denna försäkring och eventuellt också andra fordringar å försäkringstagaren, vilka hava sin grund i själva det ifrågavarande avtalet. Däremot har försäkringsgivaren, det må här än en gång anmärkas, icke rätt att från ersättningsbeloppet avdraga även allehanda andra motfordringar å försäkringstagaren, såsom premier för andra av denne tagna försäkringar eller dylikt. Ty att försäkringsgivaren har rätt att göra avdrag för premien för denna speciella försäkring är icke något utslag av en honom tillkommande extraordinär rätt till kvittning i detta ords sedvanliga juridiska bemärkelse, med avvikande från kravet på fordrans och motfordrans ömsesidighet, något varpå vi däremot hava ett exempel i kvittningsregeln i Kmsl 64 §, utan här är allenast fråga om fasthållande vid försäkringsavtalets synallagmatiska karaktär, d. v. s. grundsatsen, att ena parten i ett avtal icke är skyldig prestera utan att erhålla den honom utlovade motprestationen; den regel vi här hävdad utgör sålunda allenast en motsvarighet till regeln om säljarens stoppningsrätt enligt köp-

lagen. Att försäkringsintressenten tilläventyrs redan en gång till försäkringstagaren erlagt premiebeloppet är härvid något, som icke kommer försäkringsgivaren vid; det giver allenast den förre i förhållande till försäkringstagaren ett anspråk på redovisning och ersättning.

§ 3. Typiska förutsättningar för försäkringsgivarens förpliktelse vid försäkring av tredje mans intresse.

Såsom vi redan i det föregående funnit, pläga i försäkringsavtalen regelmässigt uppställas åtskilliga förutsättningar för att försäkringsgivaren skall bli enligt avtalets innehåll förpliktad, förutsättningar som i allmänhet bringas till uttryck därigenom, att motparten ålägges fullgöra en hel del »plikter» mot försäkringsgivaren av olika slag. Än är det fråga om förutsättningar för att ett fullgiltigt avtal över huvud skall komma till stånd. Av detta slag är den s. k. upplysningsplikten vid försäkringens slutande. Än är det åter fråga om förutsättningar i olika hänseenden för avtalets rättsverkningar. Till denna kategori höra t. ex. skyldigheten att företaga vissa i avtalet föreskrivna säkerhetsföreskrifter d. v. s. åtgärder avsedda att minska faran eller begränsa de menliga verkningarna av dess realiserande, skyldigheten att efter ett försäkringsfall vidtaga nödiga räddningsåtgärder, d. v. s. att efter förmåga sörja för avvärjande eller minskning av skadan, skyldigheten att anmäla, att faran ökats eller att ett försäkringsfall kan befaras vara förestående eller redan har timat, skyldigheten att lämna erforderliga upplysningar vid skaderegleringen o. s. v. Och såsom dylika »plikter» bruka till sist också betecknas de förutsättningar för försäkringsgivarens förbindelse, vilka bestå i en förväntan, att den försäkrade icke skall genom egna åtgärder öka faran eller rent av uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet framkalla försäkringsfallet eller vid en skadereglering söka missleda försäkringsgivaren vid ersättningsbeloppets bestämmande.

Beträffande alla dessa olika förpliktelser, vilka vid det ordinarie försäkringsavtalet såsom förutsättningar för försäkringsgivarens förpliktelse åligga den försäkrade, uppkommer

vid avtal om försäkring av tredje mans intresse frågan, om den förpliktade är försäkringstagaren eller försäkringsintressenten eller eventuellt både den förre och den senare, d. v. s. från en annan synpunkt, huruvida den enes eller andres eller bådas göranden och låtanden i de hänseenden, varom fråga är, förmå prejudicera försäkringsintressentens rätt.

I. Att de frågor, som här möta, ofta erbjuda stora svårigheter och förty föranlett livlig diskussion och mångfaldig meningsbrytning må från början konstateras.¹ Detta gäller dock mindre frågan om dessa förhållandens gestaltning, så vitt angår de förutsättningar, som hava avseende på avtalets slutande. Ägna vi först uppmärksamheten åt dessa fall, så möter oss framför allt den nyssnämnda frågan, vem den s. k. upplysningsplikten åvilar. Till denna fråga fogar sig emellertid också ett motsvarande spörsmål, avseende förhållandena vid försäkringsavtal med s. k. antedaterad polis. Förutsättningen för giltigheten av en dylik överenskommelse är naturligen, att båda parterna, försäkringsgivaren såväl som den försäkrade, vid tidpunkten för avtalets ingående äro i okunnighet om försäkringsobjektets öde. Vid försäkring av tredje mans intresse uppstår med hänsyn härtill frågan, huruvida icke blott försäkringstagarens utan även försäkringsintressentens kunskap i detta hänseende är av prejudicerande betydelse.

Beträffande upplysningsplikten finns i FAL i förevarande hänseende ingen annan bestämmelse, än att densamma åligger försäkringstagaren. Att denne har självständig upplysningsplikt, d. v. s. plikt att meddela försäkringsgivaren alla relevanta riskomständigheter, varom han äger någon kunskap, även sådana som tilläventyrs äro försäkringsintressenten obekanta, är emellertid en självklar sak. Även om den, som bringar avtalet till stånd, därvid handlar i intressentens namn på grund av fullmakt, kan denne senare icke förvärva någon rätt, om ställföreträdaren vid avtalets slutande varit i ond tro. Så mycket mindre kunde då detta tänkas vara möjligt, när hans rätt, såsom vid försäkring av tredje mans intresse, är helt beroende av att i första hand ett rätts-

¹ Här om liksom om ämnet i övrigt, se undert:s ovan nämnda uppsats i NFT 1932 s. 517 ff.

anspråk, det abstrakta försäkringsskyddsanspråket, uppkommer för försäkringstagaren.

Även om FAL sålunda icke innehåller någon uttrycklig regel om försäkringsintressentens ställning i förevarande hänseende, kan det emellertid icke råda någon tvekan om, att fortfarande detsamma gäller, som förr stadgades i SjL 241—243 §§, d. v. s. att principiellt även denne har upplysningsplikt. Detta får emellertid betydelse huvudsakligen blott så vitt fråga är om ett avtal, som slutits efter försäkringsintressentens uppdrag, och det innebär således, att om i dylikt fall intressenten-uppdragsgivaren underlåtit att informera försäkringstagaren-uppdragstagaren om viss relevant riskomständighet, har försäkringsgivarens krav på riskupplysning icke behörigen uppfyllts, och försäkringsintressenten får vidkännas följderna därav på samma sätt, som om han icke anlitat mellanhand, vilket ju blott är en tillämpning av den allmänna satsen, att man icke kan undgå konsekvenserna av sin onda tro genom att såsom mellanhand anlita en godtroende.

Annorlunda förhåller det sig däremot, om något uppdrag av försäkringsintressenten icke varit för handen. I så fall blir försäkringsintressentens eventuella kännedom om sådana betydelsefulla omständigheter, varom försäkringstagaren varit okunnig, utan prejudicerande verkan. Detta är, så vitt angår ett bristande uppgivande av viss riskomständighet, en följd redan därav att något, vare sig dolöst eller culpöst, åsidosättande av upplysningsplikten i dylikt fall icke kan anses vara för handen, eftersom försäkringsintressenten måste antagas över huvud sakna kännedom om att något avtal för hans räkning blivit slutet och sålunda icke kan vara medveten om någon med avseende därpå förefintlig plikt. Även där man icke gärna kan tala om att förutsättningen för rättens prejudicerande är ett bristande i en plikt, gäller emellertid detsamma. Ett dylikt fall erbjuda förhållandena vid antedaterad polis. Har försäkringsintressenten vid tidpunkten för avtalets slutande haft kännedom om att försäkringsobjektet redan då drabbats av olyckshändelse men försäkringstagaren däremot varit i god tro, så finnes intet skäl att icke tillägga den förre rätt till ersättning; detta innefattar blott en tillämpning av den allmänna regeln, att vad det vid rättshandlande

av en icke särskilt instruerad mellanhand kommer an på är mellanhandens goda tro, under det frågan om god eller ond tro hos den, till vars förmån mellanhanden handlar, är utan rättslig betydelse.

Att sålunda undantag från huvudregeln måste göras, om försäkringstagaren handlat utan uppdrag, överensstämmer också med vad som förut uttryckligen stadgades i SjöL i nyssnämnda lagrum. Liksom där vidare uttryckligen stipulerades, måste man naturligen ock med försäkringsintressentens uppdrag jämställa dennes vetenskap om det för hans räkning slutna avtalet, vare sig man, såsom ligger närmast till hands i de fall, då kunskapen om avtalet varit för handen redan vid dess slutande, däri vill se ett stillatigande uppdrag eller man, såsom beträffande generalförsäkring för främmande räkning synes naturligast, betraktar densamma som ett ratihaberande av försäkringstagarens handlande för intressentens räkning. Därav följer, att om t. ex. en befraktare vid överlämnandet av transportgodset icke uppgivit viss farlig egenskap hos detsamma, hans kunskap om denna riskomständighet blir av betydelse, därest han haft kännedom om en av bortfraktaren slutna generalförsäkring för främmande räkning, oavsett om något särskilt uppdrag att sluta försäkring för befraktarens räkning varit för handen eller ej, eljest däremot icke.

Mot denna regel om betydelsen av att uppdrag att sluta försäkringen meddelats försäkringstagaren av försäkringsintressenten hava emellertid mycket ofta invändningar av olika slag rests. Bland dessa skall här blott nämnas den, som går ut på, att en dylik regel vore till försäkringsgivarens nackdel, enär han, därest en sådan regel gällde, icke kunde vara säker om att erhålla kännedom om alla relevanta riskomständigheter, varom han, därest försäkringsintressenten själv eller genom ombud avslutat försäkringen, ägt fordra upplysning. Denna invändning kan emellertid tydligtvis icke föra längre än till ett medgivande av att försäkringsgivaren har ett berättigat krav på att erhålla upplysning om att uppdrag från intressenten icke är för handen. Ty möjligheten av att försäkringsgivaren i dylikt fall kan vara sämre ställd i fråga om kunskap om riskomständigheterna, än då försäkringsavtalet slutits av försäkringsintressenten själv eller efter hans upp-

drag, är ett ovisshetsmoment bland alla de andra vid en försäkring förhandenvarande, och dess betydelse uttömmes fullständigt genom att detsamma beaktas vid tarifferingen. Emellertid måste försäkringsgivaren sålunda åtminstone erhålla kännedom om detta ytterligare ovisshetsmoment, som frånvaron av intressentens uppdrag i dylikt hänseende innebär, så att han kan taga nödig hänsyn därtill vid bestämmandet av premien. En dylik uppgiftsplikt fanns också förut uttryckligen föreskriven i SjöL 231 §. Oklara föreställningar om att dess fullgörande vore nödvändigt för att skydda försäkringsgivaren mot faran för vadförsäkringar gjorde emellertid, att påföljden av denna uppgiftsplikts försummande enligt SjöL var avtalets ogiltighet. Detta är tydligen att gå långt utöver vad det berättigade ändamålet med en dylik uppgiftsplikt kräver. Detta kan icke föranleda annat äventyr av pliktens åsidosättande, än att försäkringsgivaren icke behöver finna sig i invändningen, att försäkringsavtalet är slutet utan att försäkringsintressenten haft vetskap därom, varför han äger åberopa även alla sådana försäkringstagaren obekanta omständigheter, som endast på grund av att försäkringstagaren icke stått i förbindelse med intressenten icke kommit till försäkringsgivarens kännedom och vunnit tillbörligt beaktande vid avtalets ingående. Med detta innehåll torde också SjöL:s ifrågavarande regel kunna sägas fortbestå i vår rätt, trots att dess nämnda uttryckliga stadgande vid FAL:s tillkomst blev upphävt utan att ersättas av något annat.

II. Betydligt vanskeligare att besvara än de nu behandlade frågorna äro motsvarande spørsmål i fråga om de olika hithörande i försäkringsavtalet grundade förpliktelserna, och det är därför väl förklarligt, att ett flertal olika åsikter om vem dessa plikter principiellt åvila hava framträtt, vållande en osäkerhet vid försöken att lösa dessa frågor, vilken alltjämt synes fortbestå och vilken är så mycket beklagligare, som det här gäller avgöranden av största praktiska betydelse.

Bland dessa olika åsikter må först nämnas den, enligt vilken den försäkrade, *intressenten*, vore att anse som den principiellt förpliktade. Denna åsikt utgår från den uppfattningen av förevarande avtal, att intressenten är att betrakta

som försäkringsgivarens egentliga motpart, försäkringstagaren åter som hans ställföreträdare, en åsikt som får sin historiska förklaring därav, att man ursprungligen framför allt hade i sikte sådana försäkringsavtal, som slötos efter uppdrag av intressenten. Var intressenten den verkliga motparten, borde naturligen uppfyllandet av de i avtalet grundade förpliktelseerna mot försäkringsgivaren åligga honom, och försäkringstagarens handlande kom endast i betraktande i den mån allmänna regler om ansvarighet för underordnade i kontraktsförhållanden kunde föranleda därtill.

Mot denna åsikt framhöll en nyare meningsriktning, att ett uppdragsförhållande mellan försäkringsintressent och försäkringstagare icke var något för dessa avtal nödvändigt eller karakteristiskt; det avgörande vore i stället försäkringstagarens rättshandlande i eget namn, vilket gjorde honom, icke intressenten till försäkringsgivarens motpart, med påföljd att förpliktelseerna på grund av avtalet i första hand måste åvila honom, försäkringstagaren, medan åter den senares, intressentens, förhållande i förevarande avseende bleve av betydelse blott i den mån försäkringsavtalets natur av ett *contractus uberrimae fidei* kunde därtill föranleda.

Ingendera av dessa åsikter synes emellertid hava träffat det riktiga.

Mot den förra måste man, alldeles bortsett från dess utgångspunkt i den numera allmänt övergivna, alldeles felaktiga uppfattningen, att intressenten vore att anse som försäkringsgivarens egentliga motpart, framför allt invända, att den förbiser, att åtskilliga av ifrågavarande plikter äro av betydelse även då frågan om rätt till försäkringsersättning ännu icke blivit aktuell, i det något försäkringsfall ännu icke inträffat, och medan sålunda i många fall, nämligen då något uppdragsförhållande eller dylikt icke varit för handen, all rätt på grund av försäkringsavtalet vilar i försäkringstagarens hand och försäkringsintressenten allenast har en oviss utsikt att, om ett försäkringsfall inträffar, erhålla ersättning för sin förlust. Det är sålunda ofta icke fråga om förutsättningar för rätten till ersättning utan i stället fråga om förutsättningar för existensen av det abstrakta försäkringsskyddsanspråket.

Vad åter angår den senare åsikten — att försäkringstagaren

principiellt är den förpliktade — så framträder oriktigheten av den tydligast, om man beaktar det fall, då försäkringsskyddsanspråket övergått från försäkringstagaren till intressenten. Fasthålles i detta fall ifrågavarande åsikt konsekvent, så ledes man med nödvändighet till att fastslå, såsom denna åsikts anhängare också gjort, att intressenten även efter det försäkringstagaren på nämnda sätt i det hela utträtt ur försäkringsavtalet lider inskränkning i sin rätt genom den senares göranden och låtanden i förevarande hänseenden, i det att det nämligen här lika litet som i fråga om t. ex. plikten att gälda premie vore möjligt för den förpliktade att genom rättsförhållandets överförande på någon annan undandraga sig en gång ådragna förpliktelser. Att denna konsekvens icke är rimlig ligger i öppen dag. Och lika tydligt framträder också grunden till det vilseledande i förevarande åsikt, nämligen förbi-seendet av att det här, trots att man talar om »plikter», icke är fråga om några verkliga rättsplikter, lika plikten att gälda premie, vilka uppkomma för och, till dess borgenären annorlunda medgiver, förbliva hos dennes medkontrahent, utan i stället allenast fråga om förutsättningar för fortbeståndet av visst rättsanspråk.

Söker man draga konsekvenserna av denna kritik, så ledes man till att i det abstrakta försäkringsskyddsanspråket se det här avgörande faktum. Det är principiellt innehavaren av detta anspråk, icke vare sig försäkringsintressenten i och för sig eller försäkringstagaren i och för sig, som har att uppfylla försäkringsavtalets ifrågavarande förutsättningar för anspråkets bestånd. Därav borde följa, att den förpliktade än vore försäkringstagaren — så särskilt om avtalet slutits utan intressentens uppdrag — än åter försäkringsintressenten — så nämligen så snart försäkringsskyddsanspråket övergått till honom.

Då vi nu konstatera, att det principiellt bör förhålla sig på detta sätt, är det emellertid allenast en åsikt de lege ferenda vi giva uttryck åt. Med FAL:s bestämmelser synes den nämligen icke låta sig förena.

Övergå vi att granska den nya lagens ställning till förevarande spørsmål förtjänar det först att framhåvas, att vår lag här verkligen i motsats till de flesta övriga försäkrings-

avtalslagar vågat sig på att upptaga också dessa frågor till besvarande. Visserligen har icke heller FAL givit någon allmän regel, som uttömmande besvarar alla här mötande speciella frågor. Men däremot äro de särskilda regler lagen ger om de olika hithörande avtalsförutsättningarna i viss utsträckning av det innehåll, att också det spörsmål, vi nu hava före, där får ett mer eller mindre tydligt svar. Detta är för det första händelsen, så vitt angår de lagrum, där uppfyllandet av den avtalsförutsättning, som är föremål för reglering, förklaras utgöra en plikt för »försäkringshavaren». Med hänsyn till lagens terminologi och den bestämda innebörd, som givits åt begreppet försäkringshavaren i motsats till försäkringstagaren, kan det icke råda något tvivel om att lagen i dessa fall förklarat försäkringshavaren, intressenten, som den exklusivt förpliktade, försäkringstagarens förhållande däremot utan inverkan å intressentens rätt. Ett dylikt bestämt ställningstagande, sålunda närmast innefattande en anslutning till den förutnämnda äldsta åskådningen ehuru utan dess modifierande hänsynstagande till försäkringsintressentens eventuella ansvarighet för försäkringstagaren såsom underordnad medhjälpare vid plikternas uppfyllande, finna vi i FAL

1) i 45—50 §§, som avhandla *f a r e ö k n i n g e n* och därvid allenast taga hänsyn till en av försäkringshavaren föranledd åtgärd resp. annan fareökande åtgärd, varom försäkringshavaren försummat göra vederbörlig anmälan; och vidare

2) i 52 §, där jämväl den *s. k. r ä d d n i n g s p l i k t e n* ålägges försäkringshavaren.

Dessa äro visserligen de enda fall, i vilka lagen otvetydigt förklarat, att allenast försäkringsintressenten kommer i betraktande. I andra fall har lagen för att utmärka den förpliktade i stället begagnat andra uttryck. Så har i 21 § plikten att lämna *m e d d e l a n d e o m f ö r s ä k r i n g s f a l l e t* och i 22 § plikten att vid *s k a d e r e g l e r i n g e n* tillhandahålla försäkringsgivaren tillgängliga handlingar och lämna övriga erforderliga upplysningar ålagts »den som vill hos försäkringsgivaren framställa» resp. »den som gör gällande» »anspråk på grund av inträffat försäkringsfall». Och bestämmelsen i 18 § angående försäkringsgivarens ansvarsfrihet vid uppsåtligt eller grovt vårdslöst *f r a m k a l l a n d e a v f ö r*

säkringsfallet är så formulerad, att den allenast avser försäkringsfallets orsakande av någon, gentemot vilken försäkringsgivaren under andra omständigheter hade ansvarighet. Även dessa lagbud måste emellertid antagas hava samma innebörd i nu ifrågavarande hänseende som de nyss förut berörda. Otvivelaktigt är för det första, att de enligt sin ordalydelse närmast taga sikte på försäkringsintressenten, den till ersättning berättigade. Och riktigast torde väl även vara att därutöver anse intressenten därigenom liksom i förutnämnda fall utpekad som den ende, på vars göranden och låtanden det här kommer an. I och för sig äro visserligen de ifrågavarande formuleringarna icke sådana, att av dem kunde framgå ett lagens ståndpunktstagande i detta avseende. Den här begagnade terminologien är nämligen icke, såsom däremot termerna »försäkringshavaren» resp. »försäkringstagaren», beräknad att ge upplysning om lagens ståndpunkt i sådana fall, då den anspråksberättigade är en annan än försäkringstagaren, utan måste snarast anses avse det normala, d. v. s. att försäkringshavare och försäkringstagare äro samma person. Icke förty synes det berättigat att tolka dessa bestämmelser på det sätt, som nyss antydde, d. v. s. att giva också dem den innebörden, att försäkringsintressenten allena anses vara förpliktad. Som skäl härtill kan framför allt anföras det deciderade ställningstagande lagen givit uttryck åt, då det gäller föranledande av resp. anmälan om fareökning samt vidtagande av räddningsåtgärder efter ett försäkringsfall. Har lagen ansett sig böra giva försäkringsintressenten en av försäkringstagarens göranden och låtanden oanfäktad ställning i dessa fall, så att t. ex. en av innehavaren av en tvättinrättning företagen aldrig så avsevärd fareökande åtgärd vid inrättningens drift icke har minsta inverkan å den rätt, som tillkommer hans kunder på grund av en av honom avslutad kundförsäkring, så synes knappast anledning finnas att antaga, att den i dessa andra fall velat intaga en annan ståndpunkt, detta så mycket mindre som lagens avvikande uttryckssätt i de senare fallen till fullo förklaras av, att där är fråga om bestämmelser avseende all slags försäkring, icke blott skadeförsäkring, så att termen försäkringshavaren, som ju avser den, vars »intresse» utgör försäkringens föremål, där skulle givit en för trång begränsning.

Denna tolkning stödes till sist också av förarbetena, i det av de tidigare upprättade utkastet och förslagen (se Utkastet 1921 28 § 2 st. samt 39a och 40 §§) tydligt framgår, att avsikten var att giva också ifrågavarande stadganden ett sådant innehåll, som här antagits. Där voro nämligen upptagna bestämmelser, varav tydligt framgick, att försäkringstagarens göranden och låtanden i dessa fall blevo av betydelse blott under förutsättning av att särskilt förbehåll därom träffats. Ytterligare kan åberopas formuleringen av den danska och den norska lagen 21 och 51 §§.

Får FAL sålunda genom sina bestämmelser i de nu nämnda fallen antagas hava utpekat försäkringshavaren, den till ersättning berättigade, såsom den exklusivt förpliktade, återstå likväl två betydelsefulla fall, där lagen lämnat frågan öppen. Det ena är försäkringsgivarens missledande vid skaderegleringen, det andra åsidosättandet av förpliktelsen att iakttaga föreskrivna säkerhetsföreskrifter. Här kunde det sålunda synas finnas utrymme för tillämpning av den grundsats, som ovan utvecklats som den i och för sig riktigaste, d. v. s. att man skulle tillägga innehavet av försäkringsskyddsanspråket avgörande betydelse. Icke ens här låter sig emellertid detta i själva verket göra. Vad först försäkringsgivarens missledande angår, så är en dylik tillämpning av denna grundsats här utesluten redan av det skäl, att lagen över huvud, så vitt angår deltagandet i skaderegleringen, icke tillmäter någon betydelse åt det abstrakta försäkringsskyddsanspråket, utan betraktar rätten att deltaga i skaderegleringen som ett utflöde av rätten till försäkringsersättningen. Konsekvensen härav torde bliva, att även i dessa fall det allenast kommer an på försäkringshavarens förhållande, medan åter ett bedrägligt förfarande av försäkringstagaren såsom sådan är utan betydelse. Man kunde emellertid måhända synas böra fråga, om icke den omständigheten, att försäkringstagaren här dock är legitimerad att uppträda å den ersättningsberättigades vägnar, måste tillmätas betydelse, i det grundsatsen om ansvarighet för medhjälparens dolus eller culpa in contractu här kunde ifrågasättas erhålla en analog tillämpning, så att försäkringsintressenten finge svara för vad hans representant företog sig. En dylik tillämpning synes dock böra av-

böjas, alldenstund här icke är fråga om ett bristande i en prestation utan rent av fråga om ett visserligen icke kriminaliserat men likväl i hög grad ohederligt, svikligt förfarande. Jfr DRACHMANN BENTZON (§ 117), som även håller före, att blott »den sikredes» eget förhållande är av betydelse för honom.

Vända vi så till sist uppmärksamheten till plikten att vidtaga föreskrivna säkerhetsåtgärder, så finna vi, att det även där är uteslutet att påstå, att innehavet av försäkringsskyddsanspråket vore i sig avgörande. Förklaringen härtill är emellertid icke densamma som i nyssnämnda fall utan går snarast i motsatt riktning. Visserligen torde man väl kunna antaga, att lagen även här i första hand har försäkringshavaren i sikte såsom den, vilken det åligger tillse, att föreskrifterna ifråga iakttagas, och att, om det icke skulle vara försäkringshavaren, som förpliktelsen åligger, det i stället i regel är försäkringsstagaren ävensom till sist att vid avgörandet, vilkendera av dessa båda som kommer ifråga, bestämmande blir innehavet av försäkringsskyddsanspråket. Därav får man dock icke förmedlas att antaga, att detta vore i och för sig avgörande, ty intet hindrar, att den person, »som haft att tillse att föreskriften iakttogs» och på vars vårdslöshet det således enligt lagen kommer an, är en helt utanför försäkringsavtalet stående person, som på intet sätt står i något rättsligt förhållande till försäkringsgivaren. Lagen synes således hava velat framhålla, att avgörande är vem som faktiskt på grund av sin ställning till försäkringsobjektet har att tillse, att dylika säkerhetsföreskrifter bliva iakttagna. Jfr emellertid den norska lagen, enligt vilken avgörande är, vem som enligt försäkringsavtalet har dylik ställning.

Även om nu lagen med allenast sistnämnda undantag lagt ifrågavarande plikter å försäkringshavaren och sålunda frånkännt försäkringstagarens göranden och låtande i dessa hänseenden prejudicerande betydelse för den förres rätt till ersättning, så betyder detta dock icke, att det icke vore möjligt att genom särskilt förbehåll i avtalet tillägga försäkringstagarens handlande dylik betydelse. Endast i ett fall synes den av lagen skapade ordningen vara tvingande, och detta för övrigt allenast i viss mycket ringa mån. Det gäller beträffande fareökning. Också där är emellertid som antytt den

av lagen principiellt såsom tvingande fastslagna ordningen i det väsentliga åter gjord allenast deklaratorisk, i det lagen uttryckligen medgivit, att i avtal om försäkring av tredje mans intresse, därest försäkringen gäller gods, som finnes i försäkringstagarens besittning, kan träffas förbehåll, att åtgärd eller underlåtenhet av denne skall hava samma verkan som åtgärd eller underlåtenhet av försäkringshavaren.

Sedan frågan, vems görande och låtande som här har betydelse, i lagen i det hela så besvarats, att det allenast kommer an på försäkringshavarens förhållande, återstår emellertid som ett självständigt spörsmål frågan, i vilken utsträckning försäkringshavarens åtgärder och underlåtenheter böra tilläggas prejudicerande betydelse, d. v. s. i vad mån en försäkringsintressent, enkannerligen försäkringstagaren i egenskap av bärare av viss del av det försäkrade intresset, genom sitt förhållande kan komma att utöva inverkan även å andra intressenters rätt. Sålunda synes man, för att taga ett exempel, vid en av en bokhandlare slutet försäkring å lagret, avseende dels egna böcker, dels kommissionslager, ha att fråga, huruvida en av bokhandlaren företagen fareökande åtgärd eller hans orsakande av försäkringsfallet eller försummelse att vid ett sådant vidtaga möjliga räddningsåtgärder eller ombesörja omedelbar anmälan om detsamma till försäkringsgivaren o. s. v. kan utöva någon inverkan å den rätt till ersättning, som enligt avtalet skall tillkomma den bokförläggare, vilken lämnat bokhandlaren böcker i kommission. Frågan kan för övrigt tydligen bliva aktuell både vid en från början för vederbörandes räkning avslutad försäkring och vid ett närmast för försäkringstagarens egen räkning slutet avtal, som enligt lagens bestämmelser kommit att gälla även till förmån för konkurrerande intressenter. Vad särskilt dessa sistnämnda fall beträffar, kan man, synes det, även om motsatsen hävdas av STANG bland andra, icke av den omständigheten allena, att rätten till ersättning uppstår i intressentens person, utan vidare draga slutsatsen, att den rätt denne sålunda kan förvärva vore fullt självständig även i den bemärkelsen, att den icke kunde angripas av andra personers göranden eller låtanden. I de allra flesta av de hithörande fallen är det nämligen dock åtminstone i första hand fråga om förutsättningar för att försäkringsgiva-

ren över huvud skall vara enligt försäkringsavtalet förpliktad, d. v. s. fråga om förutsättningar för existensen av det abstrakta försäkringsskyddsanspråket. Och detta anspråk måste, även om ett flertal intressenter tillerkännes andel i detsamma, a priori antagas vara enhetligt, så att det icke utan försäkringsgivarens medverkan eller utan att särskilda skäl föranleda därtill kan till viss del lösgöras och göras oberoende av de förutsättningar, varunder det ursprungligen uppkommit. Endast i ett enda fall gäller något annat, nämligen beträffande den förutsättning för försäkringsgivarens förbindelse, som består i en förväntan, att försäkringsgivaren icke skall missledas vid skaderegleringen. I detta fall är det icke längre fråga, om själva försäkringsskyddsanspråket består, utan här gäller det en i och för sig oavvislig ersättningsfordran, som eventuellt förverkas genom borgenärens svikliga förfarande vid dess närmare fixering, och därav måste naturligen bli en nödvändig konsekvens, att viss intressents otillbörliga förhållande icke kan tilläggas betydelse för något annat fordringsanspråk än hans eget.

Även om nu spørsmålets principiella innebörd, såsom nyss framhållits, i övriga fall är en annan och dess lösning därför icke utan vidare given i och med att rätten till eventuell ersättning är ett för intressenten omedelbart uppkommande anspråk, är det dock icke därför sagt, att detsamma i dessa andra fall verkligen enligt FAL erhåller något annat svar än i det nyss behandlade. Då det gäller att riktigt bedöma denna fråga, är det två olika synpunkter man måste hålla i sikte, vilka, ehuru de onekligen föranleda till varandra korsande hänsynstaganden, båda varit bestämmande vid den rättsliga regleringen av ifrågavarande avtalsförutsättningar. Å ena sidan är det påtagligt, att då försäkringsgivarna uppställt dessa olika s. k. pliktens uppfyllande såsom förutsättningar för sin ansvarighet, de därmed ursprungligen avsett att åstadkomma en begränsning i olika riktningar av den risk de övertaga. I detta syfte var det man föreskrev vidtagandet av olika säkerhetsföreskrifter och förbjöd vidtagandet av åtgärder, vilka innefattade en ökning av faran, ävensom fritog sig från ansvar, då försäkringsobjektet icke blev föremål för den omsorg och vård man hade anledning förvänta utan tvärtom genom ve-

derbörandes vårdslöshet eller rent av avsiktligen tillfogades sådan skada, som försäkringen avsåg. Och i samma syfte var det också man påfordrade vidtagandet av vissa åtgärder efter ett försäkringsfall, nämligen företagandet av räddningsåtgärder och ingivande av anmälan om försäkringsfallet, åtgärder även de ägnade att begränsa försäkringsgivarens risk. Att det i dessa fall även enligt FAL i regel — nämligen med undantag för försäkringsfallets framkallande med uppsåt eller grov vårdslöshet — är fråga om förutsättningar, uppställda i r i s k b e g r ä n s a n d e syfte, har lagen själv tydligt framhävt genom att såsom påföljd av deras åsidosättande icke föreskriva förverkande av all ersättningsrätt utan i stället i en eller annan form genomföra en reglering av försäkringsgivarens ansvarighet till överensstämmelse med det faktiskt givna riskläget. Emot denna hänsyn till försäkringsgivarens intresse av en bestämd fixering av hans riskläge, vilken hänsyn givetvis måste tendera mot ett beaktande av allenast objektiva faktorer, har emellertid sedan mycket lång tid tillbaka hänsynen till den försäkrades intresse gjort sig gällande, vilket lett till ett beaktande även av subjektiva faktorer, nämligen den försäkrades s k u l d eller icke-skuld till förutsättningens bristande i visst fall. En fareökning blir av försäkringsrättslig betydelse blott om den beror på en med försäkringshavarens vilja tillkommen åtgärd eller om den av honom utan skälig anledning tolereras utan anmälan till försäkringsgivaren; ett bristande vidtagande av säkerhetsföreskrifter eller en bristande anmälan om försäkringsfallet tillmätas betydelse blott om underlåtenheten kan tillräknas vederbörande; en underlåtenhet att vidtaga räddningsåtgärder inverkar allenast om uppsåt eller grov vårdslöshet är för handen. Förutsättningens bristande i och för sig är således icke tillräckligt för att försäkringsgivaren, i större eller mindre mån, skall fritagas från sin ansvarighet, utan i stället har förhållandet blivit det, att den omständigheten, att förutsättningens bristande kan tillräknas den berättigade såsom en försummelse, kommer att te sig såsom en orsak till att hans anspråk i större eller mindre omfattning f ö r v e r k a s.

I och för sig skulle väl dock knappast denna sistnämnda omständighet vara tillräcklig för att vid vårt nu förevarande

spörsmål väga över den förstnämnda. Så länge det blott är fråga om det ordinära avtalet, där försäkringstagare och försäkringshavare äro samma person, råder ännu icke någon verklig konflikt mellan de båda här adopterade betraktelsesätten. Annorlunda kan däremot bliva händelsen vid försäkring av tredje mans intresse, nämligen därest, såsom vi ovan funnit vara fallet i FAL, försäkringstagaren helt utmönstras såsom en vid ifrågavarande spörsmål alldeles betydelselös person. Därmed har man nämligen avskilt den person, vilken, därest det gäller att åstadkomma en riskbegränsning, i sin regelmässiga egenskap av försäkringsföremålets besittare och hela försäkringsförhållandets naturliga förvaltare framför andra framstår som den, av vars göranden och låtanden avtalsförutsättningarnas uppfyllande måste bero. Och på samma gång har man naturligen därmed på ett betydelsefullt sätt strukit under, att då försäkringshavarens förhållande i dessa olika avseenden förklaras vara av betydelse, synpunkten är den, att den berättigade genom ett mer eller mindre klandervärt förhållande i större eller mindre utsträckning förverkar sin rätt.

Skall man från denna utgångspunkt besvara frågan, i vad mån en intressents förhållande kan utöva inverkan å den rätt, som tillkommer en annan, kan svaret tydligen icke bliva något annat, än att varje intressents rätt allenast är beroende av hans eget handlande. Så vitt angår försäkringsfallets uppsåtliga eller vårdslösa framkallande innefattar detta resultat allenast ett bestyrkande av riktigheten av det svar vi redan i kapitlet om denna förutsättnings allmänna innebörd givit å ett motsvarande, blott något vidsträcktare spörsmål. Då vi nu fastslå, att detsamma måste antagas gälla i alla hithörande fall, där lagen utmönstrat försäkringstagaren från kretsen av de personer, varå hithörande avtalsförutsättningar hava avseende, så är till sist blott att erinra om att till dessa fall icke hör det, som rör åsidosättandet av föreskrivna säkerhetsföreskrifter: där får ett bristande i skyldighetens uppfyllande av en förpliktad, han må för övrigt vara intressent eller icke, prejudicerande betydelse för alla intressenters rätt.

Ser man tillbaka på resultatet av den företagna undersökningen, måste man säga sig, att tredje man erhållit en i hög

grad självständig och oberoende rätt enligt förevarande försäkringsavtal.¹ Endast i två hänseenden synes hans rättsställning kunna bli beroende av åtgärder av någon annan än honom själv, nämligen dels i det nyssnämnda fallet av meddelade säkerhetsföreskrifters åsidosättande och dels vid försäkringstagarens åsidosättande av upplysningsplikten vid avtalets ingående. I ett visst fall är han emellertid t. o. m. i dessa båda hänseenden ställd i en av andras, enkannerligen försäkringstagarens åtgärder oberoende ställning. Så vitt angår inteckningshavares rätt till brandskadeersättning, har lagen nämligen i 87 § i fastighetskreditens intresse stadgat, att med undantag för det fall, då premien icke gäldas, försäkringsgivaren till befrielse från ansvarighet mot teckningshavare över huvud icke äger åberopa omständighet, som beror av annan än denne själv.

Av det sagda framgår, att en försäkringsgivare icke sällan kan bli ansvarig i förhållande till en person, som har ett med ägaren-försäkringstagaren konkurrerande intresse i försäkringsobjektet, oaktat någon ansvarighet i förhållande till ägaren själv icke åligger honom, enär denne t. ex. genom att själv uppsåtligt orsaka försäkringsfallet förverkat sin rätt. Av största praktiska betydelse är detta icke minst, då det gäller teckningshavares rätt till brandskadeersättning. Då nu försäkringsgivaren i ett dylikt fall till en teckningshavare betalar det belopp fastighetsägaren är skyldig denne, får naturligen denna utbetalning icke heller på den omväg komma fastighetsägaren till godo, att därigenom dennes ifrågavarande skuld komme att upphöra; i stället äger försäkringsgivaren fordra att få inträda i den rätt till betalning ur fastigheten, som den inlösta teckningen medfört. Men väl att märka: blott i denna, fastigheten graverande rätt, icke därjämte i den personliga fordringsrätt mot fastighetens nuvarande eller tidigare ägare, som kan ha sin grund i teckningshandlingen. För den skull skall en ny teckning genom K. Bef:s försorg meddelas försäkringsgivaren för det belopp, varmed teckningshavares fordran guldits, för vilket ändamål K. Bef. upprättar en särskild handling, avseende detta belopp jämte ränta och

¹ Anmärkas må emellertid att den här utvecklade uppfattningen icke är ostridd; se GRUNDT i TFR 1933 s. 224 ff.

av innehåll, att beloppet förfaller till betalning ur fastigheten 6 månader efter uppsägning, vilken handling K. Bef. sedermera insänder till inskrivningsdomaren med begäran om inteckning. Uppenbart är emellertid att därest en inteckning blivit endast delvis gulden eller om efter inteckning, som guldits, finnes inteckning, för vilken betalning ur brandskadeersättningen icke kunnat utgå, den inteckning, som meddelas åt försäkringsgivaren, måste till förmånsrätt gälla efter dylikt intecknat belopp, som vid ersättningens fördelning ej utgått, på det att icke innehavaren av dessa obetäckta fordringar skall kränkas i sin rätt.

KAP. 5.

Försäkringsavtalets upphörande.

Har ett giltigt försäkringsavtal blivit slutet, kommer det naturligen i regel att fortbestå, till dess den avtalade tiden gått till ända. Undantagsvis kan det emellertid komma att upphöra dessförinnan, varvid anledning till upphörandet än är till finnandes å den försäkrades sida, än å försäkringsgivarens och upphörandet än är ovillkorligt och äger rum omedelbart på grund av lagens bestämmelser, än åter förutsätter endera partens ingripande genom avtalets hävande eller uppsägning.

Från dessa fall av avtalets upphörande har man, såsom redan ovan framhållits, väl att skilja det fall, då totalskada inträffar före avtalstidens utgång, med påföljd att försäkringsgivaren efter skadans ersättande blir för framtiden fri från vidare ansvarighet.

Vidare är att märka, att vi här endast ha i sikte sådana fall, då ett verkligen från början bindande avtal upphör att gälla. Är avtalet o g i l t i g t, såsom händelsen kan bli va t. ex. genom att det slutits av en omyndig eller därigenom, att försäkringstagaren i sviklig avsikt misslett försäkringsgivaren beträffande de förhandenvarande riskomständigheterna o. s. v., gälla allmänna regler om innebörden av avtals ogiltighet, dock med de modifikationer som följa av försäkringsavtalets sär-

skilda natur. Enligt huvudregeln skulle sålunda ingendera parten äga fordra någon prestation av motparten. Är det försäkringsgivaren, som gör gällande avtalets ogiltighet, skulle han sålunda, tvärt emot vad SjöL 266 § tidigare stadgade, vara skyldig att till försäkringstagaren återställa redan erlagd premie, oavsett om det intresse avtalet avsåg, innan försäkringstagaren framställt begäran om återbetalning av erlagd premie, s. k. *ristorno*, blivit utsatt för fara eller icke; endast det undantaget skulle gälla, att om avtalets ingående under förhandenvarande omständigheter kunde tillräknas försäkringstagaren såsom vårdslöshet och detsamma föranlett för försäkringsgivaren onyttiga kostnader, denne skulle kunna fordra ersättning för sitt härav betingade s. k. negativa kontraktsintresse, dock vad avtal med omyndig angår, inom de gränser, som allmänna regler om omyndigs skadeståndsansvar uppdraga. Ett sådant resultat skulle emellertid icke motsvara de krav, som de särskilda förhållandena vid försäkringsavtal betinga. Hänsyn måste tagas även till den risk försäkringsgivaren faktiskt har lupit, innan ogiltighetsanledningen uppdragades. Har försäkringstagaren exempelvis gjort sig skyldig till svikligt förfarande, antages därför allmänt, att försäkringsgivaren alls icke är skyldig *ristornera* redan uppburna premier, i varje fall icke till den del de belöpa å den tid, som ligger före ogiltighetsanledningens uppdragande.

I. Att försäkringsavtalet stundom kommer att upphöra i förtid beror naturligen på att någon för endera parten väsentlig förutsättning för avtalets ingående har brustit. Största intresset tilldraga sig härvid de fall, då det är något försäkringsgivaren angående förhållande, som förändrats. De fall, som härvid framför allt komma i betraktande, äro följande:

- 1) försäkringsgivarens insolvens;
- 2) försäkringsgivarens trädande i likvidation;
- 3) försäkringsgivarens förlust av koncessionen.

Vad först angår de fall, då försäkringsgivaren blir insolvent, är det uppenbart, att i och med försäkringsgivarens ekonomiska obestånd försäkringstagaren går förlustig den trygghet mot ekonomiska förluster, som han med försäkringsavtalet avsett att förskaffa sig, och att lagen förty måste be-

reda honom möjlighet att utträda ur det för honom mer eller mindre värdelösa avtalet för att i stället på annat håll förskaffa sig ett pålitligt försäkringsskydd. Härvid gestalta sig emellertid förhållandena olika, allteftersom fråga är om å ena sidan livförsäkring ävensom annan personförsäkring, som meddelats för livstid eller för längre tid än 10 år, och å andra sidan övriga slag av försäkringsavtal. En ställning alldeles för sig intaga till slut i förevarande hänseende sådana försäkringar, som erhållits genom medlemskap i understödsförening.

Är det fråga om livförsäkring, har försäkringstagaren under alla förhållanden, d. v. s. alldeles oberoende av försäkringsgivarens obestånd, en ovillkorlig rätt att, när han så önskar, frånträda avtalet; och gör han bruk av denna rätt, kan han även fordra att utbetomma den s. k. premiereserven, d. v. s. den för varje livförsäkring av försäkringsgivaren avsatta fond, som uppkommer därigenom, att de i försäkringstagarens yngre år erlagda premierna i själva verket äro högre, än vad som skulle betingas av den i dessa år förhandenvarande dödssannolikheten, och därför till det överskjutande beloppet äro förskottspremier vilka måste fonderas och förräntas för att kompensera det underskott, som i stället föreligger ifråga om de premier, vilka skola erläggas under senare år. Dessa avtal skilja sig sålunda från skadeförsäkringsavtalen bland annat därigenom, att desamma, åtminstone sedan premier erlagts under några år, alldeles oberoende av om något försäkringsfall inträffat eller icke, grunda en fordringsrätt av ett mer eller mindre betydande värde. Medan en person, som tagit en brandförsäkring, vid försäkringsgivarens konkurs kan inskränka sin förlust till en större eller mindre del av en premies belopp, skulle åter en livförsäkringstagare i motsvarande fall kunna göra en högst avsevärd förlust av många års premier. Därtill kommer att vid all personförsäkring ett upphörande av ett långvarigt avtal kan komma att visa sig för försäkringstagaren särskilt menligt därigenom, att han på grund av försämrat hälsotillstånd icke på annat håll kan på rimliga villkor uppnå ersättning för det skydd han förlorar. För att så vitt möjligt förebygga dessa olägenheter har i 1917 års lag om försäkringsrörelse träffats bestämmelser, vilka avse att förhindra åtminstone den särskilda ökning av förlusten, som bleve en följd, om

avtalet skulle upphöra. Dessa bestämmelser, vilka återfinnas i 231—235 §§ och allenast avse en insolvens, som resulterat i konkurs, gå ut på, att ett särskilt administrationsförfarande i dylikt fall skall anordnas med försäkringsinspektionen som förvaltare av administrationsboet. Administrationens uppgift är att söka finna möjligheter till försäkringarnas upprätthållande. För detta ändamål åligger det försäkringsinspektionen att, sedan administrationsboets ställning blivit utredd, inleda underhandlingar med sådana inländska försäkringsbolag, som kunna befinnas villiga att övertaga samtliga till administrationsboet hörande försäkringar. Leda dessa underhandlingar till ett anbud, som försäkringsinspektionen finner böra antagas, skall redogörelse därför med angivande av skälen för anbudets förordande av inspektionen tillställas kända försäkringstagare. Och inkommer därefter icke inom viss bestämd frist invändning mot anbudets acceptering från sammanlagt minst $\frac{1}{5}$ av hela antalet försäkringstagare, skall anbudet anses antaget. Skulle åter denna väg icke visa sig framkomlig, skall försäkringsinspektionen taga i övervägande möjligheten att bilda ett ömsesidigt försäkringsbolag för försäkringarnas övertagande och rörelsens fortsättande och, om dylik möjlighet anses vara för handen, kalla försäkringstagarna till sammanträde för att fatta beslut i frågan. Uppnås därvid mer än $\frac{4}{5}$ majoritet för förslaget, anses dylikt bolag bildat. I motsatt fall återstår som en tredje, provisorisk utväg att, om enhällighet därom uppnås, tillsvidare fortsätta administrationen för att eventuellt återigen vid lämpligt tillfälle pröva någon av förstnämnda möjligheter. Uppnås icke enhällighet, skola tillgångarna skiftas.

Med dessa i 1917 års lag givna bestämmelser om försäkringsgivarens konkurs är frågan om betydelsen av dennes insolvens, så vitt angår de nämnda långvariga personförsäkringarna, uttömmande reglerad. Beträffande övriga slag av försäkringsavtal med undantag för försäkringar, som meddelas av understödsföreningar, givas bestämmelser om samma ämne i FAL 26 §. Och dessa bestämmelser taga sikte icke blott på fall av konkurs utan även på varje annat fall av insolvens, d. v. s. varje situation, som ger vid handen, att försäkringsgivaren kommit »på sådant obestånd, att det måste antagas, att han ej

kan rätteligen fullgöra, vad honom enligt avtalet åligger». Såsom otvetydiga exempel därpå nämner lagen, att försäkringsgivaren vid utmätning finnes sakna tillgång att betala sin gäld, och vidare betalningsinställelse; men även om obeståndet endast skulle framgå t. ex. av försäkringsgivarens balansräkning eller på ännu något annat sätt, föreligger enligt FAL — i motsats till vad händelsen tidigare var enligt motsvarande regler i SjöL — en relevant insolvens.

Vilka rättsverkningar föranleder i dessa fall försäkringsgivarens insolvens? I och med obeståndets inträdande är det konstaterat, att försäkringsgivaren icke förmår fullgöra sin kontraktsenliga förpliktelse. Ja, det föreligger i själva verket icke allenast, såsom i motsvarande fall vid t. ex. köpeavtal, ett fall av anteciperad mora utan faktiskt ett redan aktuellt bristande i den åtagna förpliktelsen; ty denna går vid försäkringsavtalet icke allenast ut på att vid ett försäkringsfall prestera skadeersättning utan innefattar åtagandet av en garanti för att sådan ersättning under givna omständigheter skall komma att utgivas. Då försäkringsgivaren sålunda brustit i fullgörande av sin förpliktelse, borde, synes det, försäkringstagaren äga rätt att häva avtalet. Den egendomliga naturen av försäkringsgivarens förpliktelse — om denne vid ett försäkringsfall skulle fullgjort sin ersättningsskyldighet eller icke, är ju något som är så gott som omöjligt att fastställa efteråt — gör emellertid, att något hävande av avtalet, d. v. s. dess upphävande för redan förfluten tid, icke kan komma ifråga. Att försäkringstagaren åtminstone för den återstående försäkringstiden skall äga möjlighet att frånträda avtalet är emellertid uppenbart. En dylik befogenhet att uppsäga avtalet är det också, som lagen ger honom. Endast vid fall av konkurs är emellertid denna befogenhet absolut. I övriga fall av insolvens åter äger försäkringsgivaren möjlighet att avvärja avtalets upphörande genom att ofördröjligen ställa betryggande säkerhet för dess fullgörande. Vad för slags säkerhet, som erfordras, anger icke lagen. Som ett exempel på en betryggande säkerhet kan nämnas, att ett annat, solvent försäkringsbolag övertager garanti för förpliktelsernas rätta uppfyllande.

Har försäkringsgivarens insolvens redan lett till konkurs, stannar emellertid lagen icke vid att ge försäkringstagaren

blott dylik uppsägningsrätt. Vid sidan av bestämmelsen där-
om ges nämligen även regeln, att avtalet i dylikt fall under
alla omständigheter förfaller 3 månader efter beslutet om
egendomsavtråde. Grunden härtill är ett hänsynstagande till
konkursborgenärerna. I deras intresse ligger det nämligen, att
konkursens slutliga avveckling icke alltför mycket undanskju-
tes, såsom händelsen kunde bliva, om en försäkringstagare,
som slutit ett långvarigt försäkringsavtal, ägde möjlighet att
trots inträffande konkurs fasthålla avtalet för hela försäk-
ringstiden. Genom den nämnda 3-månadersfristen är det å
andra sidan sörjt för att avtalet icke utan försäkringstagarens
eget åtgörande upphör, innan han kan beräknas ha erhållit
kännedom om konkursen och haft rådrom att i stället för den
förfallande försäkringen teckna en ny i ett annat bolag. Ge-
nom att själv uppsäga avtalet kan han emellertid, som redan
nämnts, bringa det att upphöra redan inom denna frist, en
möjlighet varav han naturligen särskilt lär begagna sig, där-
est inom fristen en premie skulle förfalla till betalning.

Vare sig avtalet upphör på ena eller andra sättet, äger för-
säkringstagaren, såsom redan i kap. om försäkringspremien
omtalats, fordra r i s t o r n o, d. v. s. återbetalning av erlagda
premier till den del dessa belöpa å återstående del av försäk-
ringstiden. Är försäkringsgivaren i konkurs, har emellertid
denna fordran på återbekommande av premier karaktären av
konkursfordran och får således göras gällande i konkurrens
med övriga konkursborgenärer.

Ända till dess avtalet av ena eller andra anledningen upp-
hört eller förfallit, grundar detsamma naturligen, om ett för-
säkringsfall skulle inträffa, en fordran på försäkrings-
ersättning. Även en dylik fordran blir emellertid, även om
den uppstår efter försäkringsgivarens konkurs, en vanlig kon-
kursfordran och sålunda icke, såsom däremot fallet är t. ex.
enligt tysk rätt, en massfordran. Den ersättningsberättigade
får sålunda nöja sig med den utdelning, som i konkursen kan
beredas oprioriterade borgenärer. Och denna hans rättsställ-
ning förändras icke, det må i detta sammanhang anmärkas,
även om försäkringsgivaren skulle hava tagit en den ifråga-
varande försäkringen avseende å t e r f ö r s ä k r i n g. Visser-
ligen anses enligt svensk rättspraxis (se NJA 1878 s. 25) lik-

som enligt utländsk en återförsäkringsgivare skyldig utgiva oavkortad ersättning till huvudförsäkringsgivaren, trots att denne kommit i konkurs och på grund därav endast delvis kan fullgöra sin skyldighet till den enskilda försäkringstagaren. Men detta har sin grund däri, att i återförsäkringen försäkringsfallet anses bestå redan däri, att en *s k u l d u p p k o m m e r* för försäkringstagaren, d. v. s. huvudförsäkringsgivaren, och sålunda icke först däri, att denne nödgats infria skulden ifråga. Då nu återförsäkringsavtalet otvivelaktigt grundar ett rättsförhållande allenast mellan huvudförsäkringsgivaren och återförsäkringsgivaren, uppkommer det egendomliga förhållandet, att, trots att huvudförsäkringsgivaren på grund av den enskilde försäkringstagarens försäkringsfall erhåller medel till fullgörande av sin ersättningsplikt mot denne, denne senare icke kan göra något krav på dessa medel gällande.¹

Beträffande försäkringstagarens rättsställning efter avtalets upphörande är slutligen att märka, att han enligt FAL, i motsats till vad händelsen varit enligt tidigare rättspraxis (NJA 1879 s. 87), tillagts rätt till ersättning för den *s k a d a*, som därigenom kan vållas honom. Dylik skada kan exempelvis bestå däri, att han med hänsyn till försäkringsgivarens insolvens sett sig nödsakad taga försäkring även på annat håll, eventuellt till högre premie. Detta skadeersättningsanspråk riktar sig emellertid även det vid en konkurs mot försäkringsgivaren-konkursgäldenären, icke mot konkursboet, och kan således i dylikt fall endast göras gällande genom bevakning i konkursen.

Beträffande härnäst försäkringar meddelade av understödsföreningar ges, så vitt angår fall av konkurs, bestämmelser om medlemmarnas rättsställning i lag om understödsföreningar 1912, 65 och 66 §§. Dessa stadganden gå i huvudsak ut på att i och med den offentliga stämningens utfärdande medlemmarnas skyldighet att gälda avgifter eller uttaxerade belopp, som förfallit till betalning efter nämnda tidpunkt, upphör, liksom å andra sidan också rätten att fordra därefter förfallande ersättningsbelopp med viss obetydlig modifiering därmed bortfaller.

¹ Angående grunden härtill se närmare HULT, Om kommissionärsavtalet s. 34 not 1.

Den andra ovannämnda grunden till ett försäkringsavtalets upphörande i förtid utgöres av försäkringsgivarens trädande i likvidation. Om den gäller i det hela detsamma som om konkurs. Beträffande livförsäkring och därmed jämställd personförsäkring gälla sålunda de förutnämnda reglerna om en särskild administration för tillvaratagande av försäkringstagarens rätt. Beträffande försäkringar, som meddelas av understödsföreningar, gäller enligt nyssnämnda lag av 1912 samma ordning som vid konkursförfarande. Och beträffande övriga slag av försäkring gäller enligt FAL 27 § 2 st. också så gott som detsamma som i konkursfallen, d. v. s. försäkringstagaren har ovillkorlig uppsägningsrätt samt skadeersättningsrätt, och skulle försäkringstagaren icke uppsäga avtalet, upphör detta likväl utan vidare efter viss tid; den enda skillnaden är, att ifrågavarande tidsfrist här är 1 år efter likvidationens början i stället för 3 månader.

Den tredje ovannämnda grunden till ett försäkringsavtals upphörande föreligger, om försäkringsgivarens rätt att här i riket driva försäkringsrörelse skulle upphöra. En dylik förlust av rätten att driva rörelsen kan drabba såväl en inhemsk försäkringsanstalt som en utländsk. Den regel, som i FAL ges för detta fall, har emellertid betydelse blott för sistnämnda anstalter. Är det fråga om en svensk försäkringsanstalt, så gäller enligt 1917 års lag, att densamma i dylikt fall skall likvidera, och det blir således den om likviderande anstalt givna, nyssnämnda regeln, som då blir tillämplig. Beträffande utländsk försäkringsanstalt, som förlorar rätten att driva sin rörelse, behövs emellertid en särskild regel. Ett upphörande av anstaltens rätt att här driva rörelse innefattar nämligen en så väsentlig minskning av garantierna för dess stabilitet och sålunda en så betydande rubbning av den trygghet försäkringsavtalet är avsett att bereda, att försäkringstagaren även i dylikt fall berättigats att frånträda avtalet genom att uppsäga detsamma, varjämte han även här tillerkänts rätt till ersättning för den skada han därigenom kan lida. Dylik rätt har försäkringstagaren dock icke under alla omständigheter. Genom lagstiftning av 2 mars 1934 hava i 1917 års lag om försäkringsrörelse vidtagits vissa ändringar, vilka äsyfta att bereda utländska anstalters livförsäkringsta-

gare större trygghet, och till följd härav kan numera även sådan anstalts här bedrivna livförsäkringsrörelse under vissa förhållanden underkastas ett särskilt administrationsförfarande genom försäkringsinspektionens försorg. Inträder ett sådant förfarande, kan försäkringstagaren icke göra några särskilda påföljder av koncessionsförlusten gällande.

II. Beträffande de anledningar till avtalets upphörande, som kunna vara till finnandes å försäkringstagarens sida, är

1) att erinra om hurusom försäkringsgivarnas allmänna försäkringsvillkor allmänt pläga innehålla åtskilliga bestämmelser, som beteckna än det ena, än det andra förhållandet som villkor för avtalets fortbestånd. Som vi redan tidigare funnit, hava emellertid dessa bestämmelser i stor utsträckning i och med FAL:s tillkomst förlorat denna sin betydelse, i det lagen beträffande hithörande förhållanden givit tvingande, i försäkringstagarens rättsställning långt mindre ingripande regler. Särskilt kan erinras om reglerna angående verkan av fareökning, om åsidosättande av säkerhetsföreskrifter o. s. v. Till denna grupp av regler hör även den, tidigare icke behandlade regel, som avser försäkringstagarens obestånd, FAL 28 §. I detta lagrum stadgas, att försäkringsgivaren icke må åberopa ett förbehåll, enligt vilket försäkringen skall upphöra i händelse försäkringstagaren försättes i konkurs eller eljest kommer på obestånd. Trots att försäkringstagaren gjort konkurs, fortbestår således det försäkringsavtal han ingått. Denna regel är emellertid icke alldeles undantagslös. Avser avtalet skadeförsäkring, kan nämligen försäkringsgivaren i dylika fall så till vida bringa avtalet att upphöra, att han, om han träffat förbehåll om dylik rätt, kan uppsäga avtalet med 14 dagars uppsägningstid. Och denna befogenhet tillkommer försäkringsgivaren icke blott i de tämligen sällsynta, huvudsakligen inom sjöförsäkringen förekommande fall, då premien krediterats, utan även i de vanliga fall, då premien skall erläggas i förskott och försäkringsgivaren på grund därav redan på annat sätt är skyddad mot risken att icke erhålla den utlovade motprestationen. Att så är fallet förklaras åter därav, att den ifrågavarande undantagsregeln är motiverad icke så mycket av hänsynen till försäkringsgivarens intresse att icke behö-

va bära något riskansvar, då han icke längre är säker om att erhålla den av motparten utfästa premien, utan fastmera av en förment, i och med försäkringstagarens obestånd uppkommen ökning av själva risken för ett försäkringsfalls inträffande, på grund varav försäkringsgivaren bör äga möjlighet att lösgöra sig från avtalet.

Att en omständighet å försäkringstagarens sida ger anledning till avtalets upphörande kan vidare sägas vara händelsen,

2) då det försäkrade intresset upphör utan att ett försäkringsfall är anledningen därtill. Detta kan bli händelsen därigenom, att själva det fysiska försäkringsföremålet går under, vare sig innan försäkringsgivarens ansvarighet begynt eller på grund av någon händelse, för vilken denne icke svarat. Nära överensstämmande med detta är det fall, att faran upphör — så t. ex. om en påbörjad resa avbrytes. I samtliga dessa fall har själva huvudförutsättningen för avtalet brutit, och påföljden kan icke bli någon annan, än att det upphör.

Som ytterligare ett hithörande fall har man förr allmänt brukat nämna det försäkrade föremålets föryttning, i det man nämligen hållit före, att genom en dylik åtgärd det försäkrade intresset icke allenast bortfallit för försäkringstagaren utan över huvud upphört. Att denna uppfattning i FAL blivit definitivt övergiven hava vi emellertid redan förut funnit vid behandlingen av frågan om försäkring av tredje mans intresse.

Vad härefter angår rättsverkningarna av avtalets bortfallande i de senast berörda fallen, så är endast att erinra om att försäkringstagaren även i dessa fall enligt FAL är berättigad till *ristorno* enligt de därom i 16 § givna, redan förut närmare utvecklade reglerna.

Avd. II. Speciella bestämmelser beträffande särskilda försäkringsgrenar.

KAP. 1.

Brandförsäkring.¹

Det karakteristiska för brandförsäkring i motsats till annan försäkring är farans beskaffenhet. Brandförsäkringen skyddar mot förmögenhetsförluster, som äro en följd av brand. Frågan om denna försäkrings omfattning sammanfaller därför i det hela med fastställandet av begreppet *b r a n d s k a d a*.

Vid bestämmandet av detta begrepp är det två huvudspörsmål, som framträda: dels frågan, vad som är en »brand», och dels frågan om beskaffenheten av kausalsammanhanget mellan en brand och de därav resulterande skador, för vilka försäkringsgivaren har att svara.

Beträffande frågan, när en »*b r a n d*» kan anses vara för handen, har lagen med ett från gammalt svenskt lagspråk hämtat uttryck såsom det utmärkande för en brand angivit, att det är en »eld, som är kommen lös». Detta innebär enligt motiven, att elden skall ha inneburit fara för en självständig spridning av förbränningsprocessen. För att detta skall kunna sägas vara händelsen torde för det första, åtminstone i regel, fordras, att elden slagit ut i låga. På grund härav faller utanför brandförsäkringsgivarens ansvarighet t. ex. alla sådana skador, som uppkomma därigenom, att cigarr- eller cigarrettaska faller på en duk och sveder ett hål, eller därigenom, att någon med en brinnande cigarr eller cigarrett råkar bränna ett hål på ett klädesplagg, eller därigenom, att en glödande partikel slungas

¹ Beträffande brandförsäkringsavtalet se särskilt BACHE, Brandförsäkringsretten, D. 1 (1905) och samme förf:s Forelæsninger over de almindelige Brandförsäkringsbetingelser for Løsøre (1918).

från en brasa i en kakelugn eller att ett glödande kol faller ur en kamin och sveder en matta o. s. v.

Att elden skall vara kommen lös innebär emellertid icke blott detta, att det skall vara en självständigt brinnande eld, utan dessutom att elden icke brinner på ett därför bestämt ställe, t. ex. i en spis, ugn eller hård eller i en lampa eller kokapparat eller dylikt. Så länge elden håller sig inom eldstaden, föreligger således icke någon brand. Självklart synes det också, att någon brandskada icke är för handen, om någon av misstag kastat ett föremål i en brasa eller tappat det i en kamin eller dylikt och det så brinner upp. Även om verkningarna av elden sträcka sig utom eldstaden, gäller emellertid detsamma. Sålunda är någon brandskada icke för handen, om kläder, som hängts till torkning invid en eldstad av något slag, på grund av den utvecklade hettan bliva svedda. Och på denna punkt var det också det brast för den av försäkringsgivarna i den hithörande diskussionen för åstadkommande av en särskilt drastisk bevisning ofta framförda imaginära försäkringstagaren, som begärde brandskadeersättning för att han fått rostbiffen bränd i ugnen. Något annat gäller till slut icke heller ens om, vare sig på grund av bristande tillsyn eller tekniska felaktigheter eller bristfälligheter av olika slag i eldstaden, själva elden kommit att brinna på icke avsett vis, t. ex. om densamma blivit för kraftig eller tvärtom för svag och därigenom eller av annan anledning vållat skada genom att alstra sot eller rök eller dylikt. Tveksam kan frågan möjligen synas, när avvikelsen från det ordinära är så stor, att lågorna slå ut från eldstaden. Ett konkret exempel härpå från främmande rättspraxis förelåg i ett fall, då lågan i en lampa av någon anledning slog ut mot taket, vilket föranledde en närvarande att riva ned lampan, med påföljd att den slocknade och därvid utvecklade rök; ersättning begärdes för rökskada men vägrades med motiveringen, att det blott varit själva bränslet i lampan, som brunnit, och att elden icke utbrett sig till andra föremål. Det riktiga torde väl också vara att även i dylikt fall fastslå, att elden ännu icke är kommen lös, utan att det blott är fråga om ett bristande funktionerande av lampan.

Är det nu klart, att någon brandskada icke är för handen i dessa fall, så är det naturligen om möjligt än klarare, att så

icke heller är händelsen, om ett föremål svedes eller eljest skadas genom värmeutveckling från annat föremål utan att någon eld alls är för handen. Så t. ex. om klädesplagg svedas vid strykning, eller en glödlampa bränner hål på en lampskärm eller slutligen, ett mycket praktiskt fall, om ett elektriskt strykJärn, som med ännu inkopplad ström blivit kvarglömt på någon möbel, småningom bränner igenom bordskiva och lådor.

Om däremot det för dylik värmeutveckling utsatta föremålet icke blott svedes utan självt råkar i brand, så är naturligen en brandskada för handen. Därmed är emellertid icke sagt, att densamma också är ersättningsgill. Då det gäller dylika, i yrkesutövning eller hushåll mer eller mindre vanliga skador, vilka i allmänhet äro av ringa omfattning, s. k. bagatellskador, hava nämligen försäkringsgivarna, ehuru visserligen på olika håll med större eller mindre energi, sökt värja sig mot ersättningsskyldighet. Såsom väsentliga skäl för dylika skadors utslutande har man framför allt anført, att deras ersättande icke motsvarar brandförsäkringens egentliga ändamål, som är att skydda den enskilde för sådana skador, vilka kunna bli ödesdigra för hela hans ekonomiska ställning, medan här allenast är fråga om allehanda små olyckshändelser, vilka närmast kunna karakteriseras som förtretligheter. Därtill kommer emellertid, att genom att ersättning ges för dylika skador, som ofta bero på den skadades egen oförsiktighet, den vårdslöse premieras och att dessutom rent av en ganska betydande frestelse till försäkringens missbrukande uppstår, i det ingen kan kontrollera, huruvida det icke var med avsikt, som försäkringstagaren t. ex. placerade ett klädesplagg så nära kakelugnen, att det fatade eld. Slutligen är att märka att regleringen av dylika småskador, som på sådana håll, där de ersättas, ofta stiga till ett högst betydande antal, drager opropotionerliga kostnader. Med beaktande av dessa skäl har också i FAL uttryckligen fastslagits, att från försäkringsgivarens ersättningsskyldighet är undantagen sådan verklig brandskada å ett föremål, som orsakats av att detta för kokning, strykning, torkning, rökning eller dylikt blivit utsatt för värme.

Naturligen är det emellertid allenast den brandskada, som drabbat själva det på nämnda sätt behandlade föremålet, som är undantagen från ersättningsskyldigheten. Har sålunda el-

den därifrån spritt sig till andra föremål, så är försäkringsgivaren skyldig ersätta den å dem vållade skadan. Över huvud är det, om man bortser från det på nämnda sätt begränsade undantaget för bagatellskador, fullständigt likgiltigt på vad sätt elden uppkommit. Sålunda är en brandskada, som uppkommit genom det skadade föremålets självantändning, även ersättningsgill; något som har särskild praktisk betydelse beträffande kollager, som ofta råka i brand på dylikt sätt, om kolen lagras på olämpligt vis.

Härmed hava vi fastställt innehållet av begreppet »brand», sådant det är att fatta enligt FAL. I ett visst hänseende gör emellertid lagen i anslutning till tidigare praxis ett undantag från fordran på brand såsom orsak till de under brandförsäkringsgivarens ansvarighet fallande skadorna, i det i 81 § såsom under brandförsäkringen inbegripen angives även »skada genom åkslag», ändå att brand ej uppstått. Denna utvidgning, som, så länge det blott var fråga om den skada ett åkslag utan att antända kunde förorsaka genom att splittra fönsterrutor, väggar o. s. v., var av ganska ringa vikt, har numera fått en avsevärd betydelse med hänsyn till den stora utbredningen av elektriska starkströmsanläggningar, i det ett åkslag ofta föranleder sådana överspänningar i dessa anläggningar, för vilka de icke äro beräknade, med påföljd att elektriska lampor, mätare, transformatorer, motorer o. s. v. bliva förstörda.

I fråga om det andra huvudspörsmålet vid fixeringen av begreppet brandskada, d. v. s. frågan om kausalsammanhanget mellan brand och skada, är till en början att fastslå, att såsom brandskada är att anse varje omedelbar följd av en brand. Därmed avses då icke allenast sådana skador å ett föremål, vilka uppkommit därigenom, att föremålet råkat i brand, utan varje skadlig inverkan av branden, alltså även en sådan skada som uppkommit allenast genom de därvid alstrade förbränningsprodukterna. Sålunda föreligger en brandskada å ett föremål, om detta också blott blivit svett genom den vid branden utvecklade hettan eller om det smälter ned eller deformeras eller om en spegel eller glasruta springer sönder o. s. v. Men vidare är som brandskada att anse all skadlig inverkan av den vid branden utvecklade röken eller soten, icke blott en nedsmutsning eller missfärgning av de där-

för utsatta föremålen utan även redan det, att de taga åt sig röklukt. Att dylika skador äro brandskador betvivlas icke av någon. I ett annat hänseende åter, nämligen ifråga om s. k. explosionsskadors karaktär, råda olika meningar. Medan man å ena sidan gjort gällande, att faran för explosion och faran för brand vore två helt olika saker, har särskilt BACHE med styrka hävdad, att alla skador genom explosioner, som för själva »explosionsverksamheten» fordra en utveckling av lågor, d. v. s. framför allt alla gasexplosioner och alla explosioner av sprängämnen, utan vidare äro att anse som brandskador. Till belysande av denna karaktär hos en explosion har BACHE särskilt pekat på förloppet vid de stundom inträffande explosionerna av mjölstoft i kvarnar. Förklaringen till dylika explosioner är den, att mjöldamm, som virvlats upp, kommit i närheten av en bar låga och antänts samt på grund av sitt finfördelade tillstånd förbrunnit mycket hastigt, varigenom en stark luftström uppstått, som tillfört nytt stoft o. s. v. i hastig progression, med påföljd att de utvecklade gaserna och den genom hettan utvidgade luften utövat ett sådant tryck på väggarna, att de sprängts sönder. Det som sker är således detta: mjöldammet råkar i brand, därvid utvecklas såsom vid en vanlig brand gaser (rök), och dessa ha en omedelbar inverkan på omgivningen genom att utöva ett tryck. Det vill säga, vad som sker är icke annat, än vad som äger rum vid varje annan, större brand. Att det icke är lågornas omedelbara inverkan, som orsakar skadan, utan i stället förbränningsprodukterna, kan icke heller ge anledning att bestrida explosionsskadans karaktär av brandskada, ty detsamma är ju händelsen t. ex. vid en rökskada, som för övrigt också den liksom explosionens verkningar kan inträffa på betydande avstånd från branden utan att därför någon bestrider sådan skadas egenskap av brandskada. Även om denna bevisning synes bindande, därest man fasthåller de förut angivna kännetecknen på en brand, måste man likväl medge, att faran för explosion ofta, särskilt när det gäller sprängämnen, är så extraordinär och verkningarna av densamma så betydande och oberäkneliga, att en dylik fara icke lämpar sig att inkludera i en vanlig brandförsäkring. Allmänt är det därför också, att försäkringsgivarna genom särskilda bestämmelser på denna punkt begränsa sitt ansvar. Så har ock skett i de allmänna villkor för brandförsäkring, vilka

tillkommit efter antagandet av FAL. Dessa villkor utgå emellertid från att explosionsskada i och för sig icke är brandskada, naturligen för så vitt icke själva explosionen vållats av vad som otvivelaktigt är en brand, men stadga, att såsom brandskada skall anses även »skada genom explosion av lysgas från kommunalt eller annat allmänt gasverk — — men däremot icke skada genom annan explosion, med mindre det blivit i försäkringsbrevet särskilt utfäst». Uteslutna äro sålunda framför allt explosioner av sprängämnen och naturligen också sådana explosioner, som icke föranledas av en hastig förbränning av gaser, således ångpanneexplosioner, explosioner av behållare med komprimerad luft eller acetylgas eller dylikt. Även en från ansvarighet undantagen explosion kan emellertid giva anledning till uppkomsten av en brand, och i så fall svarar försäkringsgivaren, trots undantaget för explosionsskada, för de skador, som äro en följd av branden, varvid det emellertid kan bli en vanskelig sak att avgöra, i vad mån viss del av inträffad skada är omedelbart hänförlig till explosionens verkan och därför skall lämnas ur räkningen.

Är det nu klart, att såsom brandskada är att anse varje av branden, d. v. s. av själva förbränningsprocessen och förbränningsprodukterna, omedelbart vållad skada, så uppstår åter tvekan, då det gäller skador, som icke stå i ett dylikt kausalsammanhang med branden utan utgöra mer eller mindre i n d i r e k t a f ö l j d e r av denna.

I vissa fall råder dock icke heller här någon tvekan om att brandskada skall anses föreligga. Detta gäller för det första sådan skada, som åsamkas försäkrade föremål genom åtgärder, vilka vidtagas till eldens släckande eller begränsning eller vilka vållas föremål under försök att rädda dem undan branden. Sålunda äro såsom brandskada att anse alla skador, som förorsakas av det påsprutade vattnet och den åverkan brandkåren måste göra för att komma åt eldhärden liksom även skada, som därvid vållas av vårdslöshet; vidare t. o. m. bortsprängandet av ett helt hus, om detta skulle befinnas nödigt för att begränsa elden, den skada, som vållas genom att vid en anläggning med sprinklers på grund av hettan långt flera sådana öppna sig, än vad som vore nödigt, skador, som vållas å möbler, vilka flyttas ut ur en brinnande byggnad o. s. v. Eftersom det här emellertid

gäller skador, som icke allenast bero av själva branden utan dessutom av fritt handlande människors beslut, måste en viss gräns här uppdragas. Det måste enligt lagen vara fråga om »skälig» åtgärd. Man får sålunda icke brandskadeersättning för möbler, som »räddas» genom att kastas ut från fjärde eller femte våningen, eller om man låter bespruta ett av branden alldeles icke hotat hus. Härvid är emellertid att märka, att åtgärden alltid måste anses skälig, då den företagits på order av brandkår eller vid branden närvarande polis liksom naturligen om den påbjudits av någon försäkringsgivarens representant, varjämte vid bedömandet av handlingens skälighet hänsyn måste tagas till den vid en brandolycka ofta rådande villervallan och upphetsningen. Att märka är till sist att dylika skador ersättas som brandskada, även om de träffa föremål, som i förutnämnda syfte uppoffras utan att själva hava varit hotade av branden.

Såsom brandskada anses vidare enligt lagen förlust genom att föremål förkommer eller stjäles i samband med branden. Det vill säga, att varje efter branden saknat föremål skall ersättas, även om det icke kan styrkas, att det brunnit upp, ja, även om det av försäkringsgivaren styrkes, att det icke kan hava brunnit. Det förutsättes emellertid, att föremålet förkommit »i samband med branden», d. v. s. under branden eller omedelbart efteråt, innan åtgärder till dess bringande i säkerhet hunnit vidtagas. Skulle ett räddat föremål, som redan blivit fört till en annan, låt vara mot inbrott mindre väl skyddad lokal, därifrån sedermera bliva stulet, är brandförsäkringsgivaren icke ansvarig.

Med det nu sist sagda ha vi redan berört det återstående spørsmålet, huruvida såsom brandskada kan anses även andra av en brand endast indirekt orsakade skador å försäkrade föremål än de nu nämnda, i lagen uttryckligen angivna. Såsom exempel på sådana skador, varom nu är fråga, kan nämnas den skada, som kan drabba malten i ett bryggeri eller de under beredning varande produkterna i en sockerfabrik, för den händelse det för dess beredning nödvändiga maskineriet blir genom brandskada förstört eller satt ur funktion. Ett annat exempel erbjuder det fall, att vid branden räddade föremål på grund av brist på lagerlokaler icke kunna bringas under tak på lång tid och till följd

härav bliva skadade genom ett häftigt regn. Hit höra slutligen också vissa fall, som utmärkas därav, att skadan består i att föremålet, trots att det förblivit fysiskt intakt, lidit en värdeförlust; så t. ex. då vid en brand i en fabrik räddats en del ålderdomliga maskiner, vilka icke kunna komma till användning vid ett återuppbyggande av en modern fabrik i stället för den brunna o. s. v. Om dylika skador finnes intet stadgat, vare sig i FAL eller försäkringsgivarnas allmänna försäkringsvillkor. Även om det nu onekligen i och för sig vore rimligast, att, såsom den tyska lagen fastslår, även dylika indirekta skador betraktades som brandskador, för så vitt de nämligen utgöra o u n d v i k l i g a följder av en brand, så är det dock högst tvivelaktigt, om en dylik regel kan inläggas som ett naturale negotii i brandförsäkringsavtalet enligt svensk rätt. Ty om så ansetts vara händelsen, hade det för visso förelegat betydligt mycket större skäl att uttryckligen utsäga detta i lagen än att uttala de båda regler om indirekta skador, som där nu stadgats. Särskilt den omständigheten, att regeln om vid brand förkomna eller stulna föremål begränsats till förlust eller stöld, som ägt rum »i samband» med branden, talar för att lagen med dessa regler ansett sig ge uttömmande bestämmelser om vilka indirekta skador, som äro att anse som brandskador. Frågan må dock här lämnas öppen.

KAP. 2.

Sjöförsäkring.¹

De i FAL givna särskilda regler om sjöförsäkring, vilka vi icke redan i det föregående uppmärksammat, ha till större delen till uppgift att närmare angiva denna försäkrings innebörd. Någon uttömmande definition av vad som menas med en sjöförsäkring ger lagen visserligen icke. Däremot givas åtskilliga regler, genom vilka man dels så att säga erhåller den yttre ramen för sjöförsäkringsavtalet och dels även får vissa hållpunk-

¹ Beträffande sjöförsäkring se särskilt SCHIØRRING, Den danske Søforsikrings-police (1924).

ter vid bestämmandet av omfattningen av försäkringsgivarens ansvarighet, när avtalet självt icke giver någon ledning.

Avgörande för omfattningen av försäkringsgivarens förbindelse är dels beskaffenheten av det intresse försäkringsavtalet avser, dels arten av den fara, varemot intressenten avser att vinna ekonomiskt skydd, och dels slutligen också den tid, för vilken försäkringsskyddet meddelas. Det som i dessa hänseenden giver sjöförsäkringsavtalet dess särskilda prägel, är tydligen dess karaktär av *transportförsäkring*, d. v. s. den omständigheten att försäkringen har avseende på de med ett transportföretag förknippade intressena och farorna. I viss utsträckning betraktas emellertid enligt FAL som sjöförsäkring även försäkring av intressen och faror, som icke anknyta till något transportföretag, i det redan den omständigheten, att de hänföra sig till ett sjötransportmedel, ett fartyg, ansetts tillräcklig för att giva en försäkring av dem karaktär av sjöförsäkring. Detta gäller sålunda försäkring å fartyg, som är upplagt eller befinner sig å slip eller i docka eller eljest är stillaliggande, ävensom försäkring å varor i dylikt fartyg.

Av de *intressen*, som kunna bliva föremål för sjöförsäkring, är i första hand att nämna sådana, som anknyta aningen till transportmedlet, fartyget (kaskoförsäkring), eller till transportgodset (kargoförsäkring), d. v. s. som äro beroende av att fartyget eller lasten icke förloras eller lider skada. Av detta slag är först och främst det omedelbara kapitalintresset i dessa objekt, vartill även är att räkna det intresse, som hänför sig till s. k. imaginär vinst å de fraktade varorna. Men vidare kunna även flera medelbara intressen komma ifråga som försäkringsobjekt, främst det intresse som har avseende på frakten för transporten men vidare t. ex. det som har sin grund i ett eventuellt anspråk på provision, om lasten lyckligt framkommer, eller i en bodmerifordran o. s. v. I andra hand kunna emellertid till en sjötransport knyta sig även intressen, som icke på detta sätt äro beroende av fartygets och lastens lederande utan som ha sin grund i en därav oberoende ansvarighetsplikt gent emot tredje man. Av gammalt hava vissa sådana intressen regelmässigt ansetts innefattade i den ordinära kaskoförsäkringen; så t. ex. det intresse, som betingas därav, att den försäkrade genom fartygets sammanstötning med annat fartyg eller enligt reg-

lerna om det gemensamma haveriet kan bli ersättningsskyldig gent emot tredje man. Även andra än dessa traditionella intressen, bottnande i en ansvarighetsplikt, vartill ett transportföretag giver upphov, kunna emellertid bliva föremål för försäkring. Sker det, så är även en sådan försäkring enligt FAL att bedöma som sjöförsäkring.

Huruvida ett visst intresse i det särskilda fallet är omfattat av försäkringsavtalet beror naturligen i regel på avtalets eget uttryckliga innehåll. Skulle icke av detta framgå, vilket intresse som är avsett som försäkringsobjekt, anses emellertid i allmänhet enligt 36 § kapitalintresset i det ifrågavarande fysiska objektet, och detta allena, utgöra försäkringens föremål. Vid sjöförsäkringen har emellertid FAL, såsom redan antytts, i ett par hänseenden utsträckt försäkringsgivarens ansvar till att omfatta utöver kapitalintresset även ett intresse, som har sin grund i en ansvarighetsplikt. Sålunda skall

1) enligt 61 § en försäkringsgivare, som meddelat kaskoförsäkring, anses ansvarig även för den ersättningsskyldighet gent emot tredje man, som kan uppkomma för fartygsägaren i denna hans egenskap genom fartygets sammanstötning med annat fartyg eller därigenom, att fartyget vid manövreringen utan att sammanstöta vållar skada å annat fartyg eller därå varande personer eller gods. För dylik ersättning häftar redaren emellertid enligt SjL 222 § icke blott med fartyg utan även med frakt, och i enlighet härmed är ock försäkringsgivarens ansvarighet för dylik skada utsträckt till att avse icke allenast kaskoförsäkring utan även försäkring å frakt.

Utom i det nu nämnda fallet svarar försäkringsgivaren för den försäkrade åvilande ersättningsskyldighet gent emot tredje man,

2) då det gäller bidrag till s. k. g e m e n s a m t h a v e r i (64 §). Med gemensamt haveri förstås sådan skada, som till räddning av fartyg och last ur en dem gemensamt hotande fara avsiktligt tillfogas antingen fartyget eller lasten ävensom all annan uppoffring, som göres för dylikt ändamål, såsom att gods eller fartygstillbehör kastas över bord för att lätta fartyget o. s. v. Dylikt gemensamt haveri skall gäldas av fartyg, frakt och last i förhållande till deras värde. Har t. ex. någon del av lasten kastats överbord, har lastägaren rätt att fordra

ersättning av redaren för viss del av det uppofrade. För det bidrag till det gemensamma haveriet, som redaren sålunda kan bliva förpliktad utgiva, har han rätt att kräva ersättning av den försäkringsgivare, som försäkrat fartyget resp. frakten. Är det lastägaren, som skall utgiva bidrag i gemensamt haveri till fartygsägaren, skall på motsvarande sätt ersättning härför betalas av den försäkringsgivare, som försäkrat lasten.

Då det gäller försäkringsgivarens ansvarighet för bidrag till gemensamt haveri, kan emellertid i visst fall uppstå tvivel, huruvida försäkringsgivaren är skyldig taga på sig hela den ersättningsskyldighet, som i dispaschen ålägges den försäkrade. Vid fördelningen av haveriet kan det nämligen hända, att det värde å fartyget eller lasten, som enligt SjöL:s bestämmelser därvid skall läggas till grund, visar sig överstiga dess försäkringsvärde. Särskilt kan detta lätt tänkas bli händelsen beträffande lasten, i det försäkringsvärdet å last enligt 75 § skall beräknas med hänsyn till priset i avlastningsorten vid tiden för transportens början, medan åter det värde å lasten, som skall läggas till grund för fördelningen av det gemensamma haveriet, enligt SjöL 208 § jämförd med 200 § beräknas med hänsyn till marknadsvärdet å dylikt gods i bestämmelseorten vid tidpunkten för fartygets ankomst dit eller eventuellt priset å den ort, där resan slutar. Även beträffande fartygets värde kan emellertid en dylik differens uppkomma, särskilt vid försäkring med taxerad polis, vilket här är det vanligaste. Med hänsyn härtill har man t. ex. i den engelska sjöförsäkringslagen för att undvika, att försäkringsgivaren skall kunna bli tvungen betala ersättning efter ett högre värde, än vad han vid försäkringsavtalets slutande tagit i beräkning, medgivit, att han blott behöver svara för så stor del av dylik haveriersättning, som motsvarar förhållandet mellan försäkringsvärdet och det i haveriutredningen beräknade värdet. Någon dylik regel finns emellertid icke upptagen i FAL, och avsikten därmed är också, att detsamma fortfarande skall gälla, som förut uttryckligen stadgades i SjöL, d. v. s. att försäkringsgivaren har att svara för hela haveribidraget, även om försäkringsintresset i haveriutredningen åsatts högre värde än försäkringsvärdet. Skulle det åter föreligga verklig underförsäkring, så skall även beträffande denna del av försäkringsgivarens ansvarighet, liksom också då

det gäller ansvarigheten för ersättningsskyldighet på grund av kollisionsskada, de vanliga reglerna om underförsäkring vinna tillämpning och sålunda blott en reducerad ersättning utbetalas.

Beträffande denna försäkringsgivarens ansvarighet för bidrag till gemensamt haveri uppställer lagen vidare särskilda förutsättningar med hänsyn till sättet för fastställandet av den försäkrades ifrågavarande rättsförlust, d. v. s. fixeringen av det belopp, varmed han är skyldig bidra till ett gemensamt haveri. I detta hänseende förutsättes enligt FAL, att utredningen av haveriet »ägt rum i vederbörlig ordning». Detta innebär, att dispasch beträffande haveriet skall hava upprättats enligt de i SjöL upptagna bestämmelserna, d. v. s. å »den ort, där fartyg och last skiljas åt eller där dispasch för den ort vanligen upprättas», samt att utredningen och fördelningen av haveriet skall verkställas efter den å denna ort gällande lag. Har dylik dispasch blivit upprättad, är den bindande för försäkringsgivaren. Beträffande betydelsen av fordran, att dispaschen upprättats enligt lagen å vederbörlig ort, kan emellertid här en viss tvekan uppstå för det fall, att dispaschören vid tillämpning av denna lag så till vida förfarit felaktigt, att någon av deltagarna i haveriet blivit emot denna lag gynnad på den försäkrades bekostnad. Därom stadgade SjöL förut i 251 §, att dispaschen trots dylikt förhållande var gällande mot försäkringsgivaren, för så vitt icke den försäkrade själv vållat, att hans rätt icke behöriigen iakttagits, varjämte lagen såsom ytterligare förutsättning för försäkringsgivarens bundenhet uppställde fordran, att den försäkrade till försäkringsgivaren skulle avstå sina anspråk mot den, vilken sålunda obehöriigen gynnats. Denna bestämmelse i SjöL har emellertid ingen motsvarighet i FAL. Likväl torde det vara fullt berättigat att antaga, att fortfarande detsamma skall anses gälla, i det dispaschen knappast kan sägas icke vara tillkommen »i vederbörlig ordning», därför att dispaschören vid dess upprättande på mindre riktigt sätt tillämpat den föreskrivna lagen.

Även om enligt den nu utvecklade regeln, för att dispasch rörande gemensamt haveri skall bliva förbindande för försäkringsgivaren, förutsättes, att den upprättats enligt lagen å vederbörlig ort, har dock lagen i viss mån gjort ett undantag från denna regel och stadgat, att under vissa förutsättningar även

en annorledes upprättad dispasch kan bli för försäkringsgivaren förbindande. Har nämligen dispaschen i enlighet med därom träffat förbehåll i befraktningsavtalet uppgjorts efter bestämmelser, som avvika från den legala ordningen men som överensstämmer med internationell eller här i landet rådande sedvänja, så är den för försäkringsgivaren lika förbindande, som om den legala ordningen vunnit tillämpning. Grunden till detta stadgande är den, att olika länders regler om det gemensamma haveriet äro så skiljaktiga, att i den internationella samfärdselns intresse de därav intresserade parterna, redare, befraktare och försäkringsgivare, genom samarbete på internationella konferenser bragt till stånd överenskommelser om reglering av det gemensamma haveriet enligt särskilda regler, vilka genom en klausul i befraktningsavtalet kunna göras för detta tillämpliga i stället för varje annan ordning, som eljest kunde komma ifråga. Sådana regler äro de s. k. York-Antwerpen-reglerna, ursprungligen antagna allenast genom en i York ingången privat överenskommelse mellan några intresserade men sedermera jämväl godtagna av en internationell sammanslutning i Antwerpen 1877, därpå ändrade vid nytt möte i Liverpool 1890 samt allra senast granskade och omarbetade vid en kongress av International law association i Stockholm 1924, varvid de s. k. York-Antwerpen-reglerna 1924 antogs. Dessa regler om det gemensamma haveriet, hittills York-Antwerpen-reglerna av 1890, hava vunnit en synnerligen vidsträckt tillämpning, och det är därför helt naturligt, att en dispasch, som uppgjorts enligt dem, skall vara också för försäkringsgivaren förbindande. Detta stadgades ock redan i SjL. Men medan SjL allenast tog sikte på York-Antwerpen-reglerna och dessutom förutsatte, att dispaschen upprättats å i lagen föreskriven ort, så har FAL givit regeln i fråga sådan räckvidd, att den avser varje internationell sedvänja, som avser utredning av gemensamt haveri, varav bland annat följer, att även en dispasch, som uppgjorts på annan ort, än den lagen föreskriver, kan bli för försäkringsgivaren förbindande. FAL har här för övrigt gått ännu ett steg vidare och med dylika internationella sedvanor likställt även en allenast här i landet sedvanemässigt tillämpad ordning.

Har så vitt angår försäkringsgivarens ansvarighet för den

försäkrades andel i gemensamt haveri, när det gäller därav uppkommande ersättningsskyldighet mot annan deltagare i haveriet, FAL med nu nämnda modifikationer fastslagit samma ordning som tidigare varit gällande, har lagen åter när det gäller förutsättningarna för försäkringsgivarens ansvarighet för en till gemensamt haveri hänförlig skada, som samtidigt är ersättningsgill som enskilt haveri, avvikit från SjöL:s regel. Enligt SjöL var försäkringsgivarens ersättningsskyldighet i dylikt fall allenast subsidiär, d. v. s. det förutsattes dels att haveriutredning ägt rum i vederbörlig ordning och dels att den försäkrade förgäves sökt utfå honom enligt haveriutredningen tillkommande bidrag av andra deltagare i haveriet. Endast om haveriutredning uteblivit utan att den försäkrade varit därtill vållande, ägde han oberoende härav fordra ersättning för hela skadan enligt försäkringsavtalet. Enligt FAL åter gäller i enlighet med främmande rätt och rättspraxis en motsatt ordning, d. v. s. den försäkrade kan fordra ersättning för dylik skada, trots att någon haveriutredning ännu icke ägt rum. Väljer han denna utväg i stället för att avvakta dispassen och därefter kräva övriga i haveriet intresserade, är han emellertid naturligen skyldig att till försäkringsgivaren avträda sina anspråk mot övriga deltagare i haveriet, ja enligt 66 § 2 st. inträder försäkringsgivaren utan vidare i den försäkrades ifrågavarande rätt i och med att han utbetalar ersättning till honom. Denna rätt kan försäkringsgivaren således göra gällande helt och hållet för egen räkning, även om den ersättning han därigenom kan uppnå skulle visa sig överstiga det ersättningsbelopp han själv utbetalat. Endast om underförsäkring varit för handen, så att han själv allenast gäldat partiell ersättning, måste han vidkännas ett motsvarande avdrag å den ersättning han utkräver av annan deltagare i haveriet.

Vad nu sagts ger vid handen, att den på grund av timad sakskada ersättningsberättigade numera också i sjöförsäkringen, på samma sätt som vid all annan sakförsäkring redan tidigare varit vanligt, i sin rätt mot försäkringsgivaren är alldeles oberoende av att han på grund av den skada, som timat, eventuellt har ett ersättningsanspråk å tredje man. Även om förhandenvaron av ett dylikt ersättningsanspråk icke förringar den försäkrades rätt att fordra försäkringsersättning, är det emeller-

tid tydligt, att detta måste bli händelsen, för så vitt den försäkrade verkligen fått sin skada ersatt av tredje man. För ett visst fall har denna i och för sig självklara sats blivit uttryckligen uttalad, nämligen så vitt angår dylik ersättning i form av b ä r g a r l ö n. Då ett fartyg bärgat annat, förolyckat eller nödställt fartyg eller gods i sådant fartyg, skall ju bärgarlön betalas till bärgaren. Bland de omständigheter, som i första rummet skola komma i betraktande vid bestämmandet av bärgarlönens storlek, är även den skada bärgarna må hava lidit till liv, hälsa eller gods. Bärgarlönen innefattar sålunda bland annat ersättning även för den skada, som det bärgaren tillhörande fartyget kan hava lidit, ävensom skada som vid bärgningen åkommit fartygsägaren tillhörande last i fartyget. I den mån dylik skada på detta sätt gottgjorts genom bärgarlönen, är den naturligen slutgiltigt ersatt och skall icke ersättas ännu en gång av försäkringsgivaren. Denna grundsats uttalas numera uttryckligen i FAL 69 §. Att tillämpningen av densamma stundom skall erbjuda ganska stora svårigheter är emellertid tydligt. Bärgarlönen innefattar nämligen, såsom redan nämnts, ingalunda allenast ersättning för skada å bärgaren tillhörigt gods utan är avsedd att lämna gottgörelse också för åtskilligt annat. Är bärgarlönen ringa — vilket särskilt blir händelsen, om vad som bärgats blott haft ringa värde — kan det lätt hända, att den blott förslår till en partiell gottgörelse åt alla de intressen, som skola erhålla täckning, och sålunda också blott kan anses innefatta partiell gottgörelse av eventuell skada å bärgarens fartyg eller gods. I dylikt fall måste en tämligen fri uppskattning äga rum, och försäkringsgivaren har att ersätta, vad som därvid anses brista i den i bärgarlönen innefattade gottgörelsen.

Den ansvarighet för den försäkrades ersättningsplikt mot tredje man, som enligt det förut sagda i vissa fall åligger försäkringsgivaren vid ett vanligt sjöförsäkringsavtal avseende fartyg eller last, utgör ett åtagande av försäkringsgivaren vid sidan av den ansvarighet för själva kapitalintresset i fartyget eller lasten, som avtalet i första hand avser. Därmed sammanhänger ock den av gammalt inom sjöförsäkringen gällande, i 74 § FAL upptagna regeln, att om under försäkringstiden haveri inträffar flera gånger, försäkringsgivaren är ersättningskyldig för all skada, även om ersättningsbeloppen sammanlag-

da skulle överstiga försäkringsbeloppet. Även av en annan anledning kan det inträffa, att försäkringsgivarens ersättningsskyldighet kommer att väsentligt överstiga försäkringsbeloppet, nämligen på grund av hans ansvarighet för direkta räddningsomkostnader, d. v. s. framför allt bärgarlön. Då hans ansvarighet av dessa skäl skulle kunna stiga till ett på förhand alldeles oberäkneligt belopp, har man måst giva försäkringsgivaren en möjlighet att på annat sätt åstadkomma en maximigräns för ersättningsskyldigheten. I detta syfte har lagen i 74 § 2 st. tillagt honom rätt att, sedan ett försäkringsfall inträffat, befria sig från vidare ansvarighet genom att utbetala hela försäkringsbeloppet inklusive de kostnader och utgifter för avvärjande eller minskning av skadan, vilka den försäkrade fått vidkännas, innan han erhöll kännedom om försäkringsgivarens ifrågavarande beslut. Då det här är fråga om ett skyddsmedel för försäkringsgivaren, däremot icke fråga om ersättning för totalförlust, kan försäkringsgivaren i dylikt fall icke göra anspråk på att få inträda i rätten till vad som vid försäkringsfallet eventuellt blivit räddat, såsom han kan fordra, då full ersättning för en totalförlust verkligen presterats.

I fråga om den f a r a sjöförsäkringsavtalet avser, har redan ovan anmärkts, att det utmärkande för den icke, såsom vid de flesta andra sakförsäkringar är vanligt, är dess egen inre beskaffenhet utan allenast den omständigheten, att den hänför sig till en sjötransport. Att sjöförsäkringen skyddar mot förlust på grund av skador, orsakade genom »sjöfara», med vilket ord den här relevanta faran karakteriseras i lagen, betyder sålunda icke, att det försäkrade intresset är skyddat blott mot den fara, varmed själva sjön hotar, utan innebär, att sjöförsäkringen principiellt omfattar varje slag av fara, varav det försäkrade intresset kan hotas på sjön, d. v. s. under en sjötransport. Att en sjöförsäkring in dubio har denna omfattning fastslås också uttryckligen i 60 §. Den omfattar således t. ex. även den skada, som uppstår genom brand eller explosion ombord, och vidare skada, som uppkommit genom krigsåtgärder o. s. v. Vanligt är emellertid, att försäkringsgivaren genom särskilda förbehåll från sin ansvarighet avskiljer åtskilliga faror, främst naturligen krigsfara, men vidare också faran för skador genom is eller skador, vilka äro att anse som enskilt haveri men vilka uppkom-

mit annorledes än genom s. k. strandningsfall (se sjöförsäkringsplanen § 56) o. s. v.

Svarar sålunda försäkringsgivaren för följderna av varje fara, för vilken det försäkrade föremålet utsattes, betyder detta dock givetvis icke, att han undantagslöst har att ersätta varje skada, som kan uppstå å det försäkrade fartyget eller lasten under transporten. Av försäkringens natur följer, att det endast kan vara fråga om att ersätta sådan skada, som är en följd av en tillfällig, d. v. s. i det enskilda fallet mer eller mindre oberäknelig händelse. Så vitt åter angår skador, som utgöra mer eller mindre normala och påräkneliga nackdelar förbundna med transporten, kan någon försäkring knappast komma ifråga. I enlighet härmed stadgar också lagen uttryckligen i 62 §, att försäkringsgivaren ej är skyldig ersätta »skada, som är en följd endast av slitning, ålder eller röta eller som åkommit varor på grund av deras bristfälliga inpackning eller deras egen beskaffenhet, såsom när spannmål sammanbrinner, flytande varor avdunsta eller utläka, frukt eller annat födoämne ruttnar eller kreatur dör». Att märka är att undantaget allenast gäller skada, som är en följd endast av slitning, ålder, röta o. s. v. Detta innebär för det första, att från ansvarigheten är undantagen allenast »skada, som är en omedelbar följd eller, så att säga, består i slitning, röta o. s. v.»; så t. ex. att ett segel, som blivit skört på grund av ålder och röta, rämnar, att en axel i maskineriet slites och brister eller att delar av utrustningen småningom bli skräpliga och obrukbara. Däremot avser undantaget icke alla sådana skador, som kunna bli följderna av en sålunda undantagen skada, d. v. s. mer eller mindre medelbara följder av slitningen, rötan etc., såsom t. ex. ett fartygs sjunkande sedan det på grund av röta sprungit läck. Huruvida försäkringsgivaren i fall av sistnämnda slag blir ansvarig eller icke beror i stället på de om fartygets sjövärdighet såsom förutsättning för försäkringen gällande regler, varom sedermera skall bli tal. Därav att ifrågavarande undantag allenast avser skada, som är en följd endast av slitning, röta o. s. v., följer vidare, att därest dylik skada, t. ex. ett varupartis förskämning, har sin första grund i en händelse, för vilken försäkringsgivaren är ansvarig, denne måste vidkännas skadan trots dess ifrågavarande karaktär. Så t. ex. om en fruktlast ruttnar, när resan

på grund av en händelse, för vilken försäkringsgivaren svarar, exempelvis fartygets grundstötning, blivit avsevärt fördröjd. Att försäkringsgivaren även i dylikt fall är ansvarig är, såsom motiven till FAL påpeka, en helt naturlig sak, i det försäkringsgivarens ansvarighet för följderna av en under försäkringen inbegripen olyckshändelse icke gärna kan inskränkas därigenom, att godset är särskilt mottagligt för skada.

Om annat icke är uttryckligen sagt i avtalet, omfattar en sjöförsäkring allenast följderna av sjöfara i nu angiven utsträckning. Stundom — det är t. o. m. det vanligaste — kan emellertid en sjöförsäkring avse en fara av annat slag än sjöfara. Detta är händelsen

1) i de förut nämnda fall, då försäkringen hänför sig till ett fartyg, som är upplagt eller befinner sig å slip eller i docka eller eljest är stillaliggande, resp. till varor i sådant fartyg;

2) i åtskilliga fall, då försäkringen jämte sjöfara omfattar annan fara, som på något sätt står i samband med transporten. Att en försäkring, som huvudsakligen avser en sjötransport, ges en dylik omfattning, har i försäkringspraxis blivit allt vanligare. Till en början skedde detta därigenom, att försäkringsgivarna åtog sig ansvar för sådana skador, som kunde träffa i försäkringen avsett gods under dess inlastning i fartyget eller dess lossning ävensom vid omlastning i annat fartyg till följd av haveri. En ytterligare utvidgning skedde, då försäkringsgivarna i sjöförsäkringen inneslöto även s. k. lagerrisk, d. v. s. åtog sig ansvar för skada, som kunde träffa för transport avsett gods, sedan detsamma för redarens räkning mottagits utan att det likvisst ännu kunde börja inlastas i det avsedda fartyget utan var liggande å kajen eller i något magasin el. dyl. Slutligen har en synnerligen vidsträckt utvidgning av den av en sjöförsäkring omfattade faran skett i anslutning till bruket av s. k. genomgående konossement, varmed förstås ett sådant konossement, som har avseende icke blott på en enda sjötransport utan i samband med denna även omfattar en eller flera transporter å järnväg eller eljest till lands. Då dylikt konossement utfärdats av en redare, brukar sjöförsäkringsgivaren bevilja försäkring å samtliga transporter genom en och samma försäkring. I allmänhet förklaras härvid uttryckligen i avtalet, att försäkringen i allo skall vara underkastad de om sjö-

försäkring gällande reglerna. Även om avtalet icke innehåller någon dylik förklaring, skall emellertid enligt FAL detsamma gälla, i det icke blott en dylik utan även varje annan försäkring, som jämte sjöfara omfattar även annan fara, den där står i samband med transporten, i sin helhet skall vara att anse som sjöförsäkring.

Det hittills sagda har avsett frågan om arten av den fara sjöförsäkringen omfattar. Utom denna fråga möter även här frågan om farans identitet i det särskilda fallet eller, från motsatt synpunkt, frågan om påföljderna av den till visst företag knutna abstrakta farans förändring efter avtalets ingående. Denna fråga hava vi emellertid redan i det föregående till större delen utförligt behandlat. Sålunda hava vi redan genomgått dels de båda fall av total fareändring lagen reglerat i 67 och 68 §§, nämligen utbyte av det för transporten avsedda fartyget samt avvikelser från den förutsatta vägen eller farvattnet, dels även de om fareökning i egentlig mening gällande reglerna i 45—50 §§. I ett visst hänseende ger emellertid lagen i kap. om sjöförsäkring en hithörande, för denna försäkringsform speciell regel om den för försäkringen normerande faran, nämligen beträffande frågan om fartygets sjövärdighet såsom förutsättning för försäkringen. Ursprungligen ansågs fartygets sjövärdighet vara en ovillkorlig förutsättning för varje sjöförsäkring, en förutsättning vars uppfyllande i varje ögonblick den försäkrade garanterade, så att, så snart denna förutsättning i visst fall brast, försäkringsgivaren var fri från all ansvarighet, oavsett om den timade skadan berodde på fartygets bristande sjövärdighet eller icke och oberoende av vem det var, som på grund av olyckshändelsen led ekonomisk förlust, ävensom till slut utan hänsyn till god tro hos försäkringshavaren. I alla dessa hänseenden har emellertid utvecklingen numera lett till en för intressenterna långt mindre ingripande ordning. Sålunda kommer det enligt FAL uteslutande an på fartygets skick vid den tidpunkt, då det senast avgick från hamn. Denna regel innefattar dock visserligen en skärpning vid jämförelse med den i SjöL upptagna regeln, i det denna senare endast fordrade sjövärdighet vid helt ny resas begynnande, en regel som övergivits, när begreppet resa icke har en alltid fullt klar innebörd. Vidare föranleder den bristande

sjövärdigheten försäkringsgivarens frihet från ansvar endast för sådan skada, som upp kommer d ä r a v att fartyget icke var sjövärdigt, d. v. s. som verkligen står i kausalsammanhang med fartygets bristfällighet. Icke heller medför den bristande sjövärdigheten någon påföljd för annan intressent än redaren, således framför allt icke för ägaren av last, för så vitt det icke är fartygets ägare, som också är lastägare. Slutligen har FAL, i motsats till SjöL, gjort försäkringsgivarens ansvarighet i dylika fall beroende av huruvida försäkringshavaren och hans representant, befälhavaren, varit i god tro med avseende på fartygets ifrågavarande beskaffenhet eller icke. Om varken redaren eller befälhavaren skäligen kan antagas hava insatt eller bort inse, att dylik bristfällighet förefanns, blir sålunda försäkringsgivaren ansvarig trots den bristande sjövärdigheten. Med den utveckling, som sålunda försiggått, sammanhänger, att bevis skyldigheten med avseende å fartygets bristande sjövärdighet åvilar försäkringsgivaren. Däremot är, såsom antytt, redaren skyldig bevisa sin och befälhavarens goda tro, låt vara att något fullt bevis därvid icke kan krävas. — Beträffande dessa regler om bristande sjövärdighet är till slut att märka, att med bristande sjövärdighet likställas vissa andra brister, nämligen brist i utrustning eller bemanning samt oförsvarlig lastning och avsaknad av erforderliga skeppshandlingar.

Beträffande frågan om den tid sjöförsäkringsavtalet omfattar är icke mycket att säga. Sjöförsäkringen slutes antingen för viss tid, något som dock i huvudsak allenast förekommer vid kaskoförsäkring, eller också, vilket är det vanliga fallet särskilt vid försäkring av last, för viss resa. Beträffande tidpunkten för riskens begynnande är blott att erinra om, att vid försäkring för viss resa försäkringen enligt uttrycklig bestämmelse i avtalet ofta inkluderar även s. k. lagerrisk och sålunda faktiskt begynner, innan resan ännu börjat. Saknas dylik bestämmelse i avtalet, kan emellertid försäkringen icke antagas hava denna omfattning. Beträffande tidpunkten för avtalets upphörande är åter att erinra om den redan förut uppmärksammade regeln i 76 §, enligt vilken för sådana fall, då en tidsförsäkring skulle utlöpa, medan fartyget är till sjöss, eller en försäkring av vad slag som helst skulle upphöra under liknan-

de omständigheter på grund av uppsägning, som företagits av annan grund än bristande premiebetalning, försäkringen likväl fortfar att gälla intill utgången av den dag, då fartyget ankommer till första hamn.

Genom de regler om det intresse, den fara och den tid sjöförsäkringen omfattar, vilka nu genomgåts, bestämmes den yttersta gränsen för försäkringsgivarens ansvarighet. I vad mån åter inom denna gräns försäkringsgivaren är ansvarig för viss skada beror på det särskilda avtalet. Vanligt är att försäkringsgivarna göra åtskilliga undantag från den ansvarighet, som enligt lagen skall åligga dem. Utöver de förbehåll av detta slag, som redan förut omtalats, må här särskilt nämnas de avtalsvillkor, varigenom försäkringsgivarna regelmässigt betinga sig s. k. franchise för bagatellskador, vanligen sådana som ej uppgå till 3 % av försäkringsvärdet, ävensom de villkor, genom vilka försäkringsgivarens ansvar begränsas till totalförlust. I försäkringsavtalet bruka också förekomma vanligen mycket detaljerade bestämmelser om skadans och ersättningens bestämmande i olika fall och de grunder, som därvid skola tillämpas. I regel måste dessa bestämmelser vara så specialiserade, att de icke lämpa sig att upptagas i en allmän lag. I ett visst hänseende har emellertid också FAL givit bestämmelser om skadans bestämmande, nämligen då det gäller s. k. konstruktiv totalförlust.

Man brukar med en i engelsk rätt tillämpad distinktion skilja mellan å ena sidan verklig totalförlust, då det försäkrade föremålet helt förintats eller så skadats, att det icke längre kan sägas utgöra samma föremål som förut, eller eljest definitivt berövats ägaren, och å andra sidan konstruktiv totalförlust, som föreligger, dels då faktiskt allenast en partiell förlust, d. v. s. förlust av blott en del av det försäkrades värde, är för handen men det försäkrade föremålet icke kan undgå verklig totalförlust utan uppoffring av en orimlig kostnad, dels då det efter all sannolikhet timat en verklig totalförlust, ehuru någon visshet därom icke kan ernås. I fall av dessa senare slag, då totalförlust anses vara för handen trots att detta i verkligheten icke eller icke säkert är händelsen, har den försäkrade rätt att utkräva hela försäkringssumman mot att han till försäkringsgivaren avstår, abandonnerar, sina rättigheter till det

försäkrade föremålet. En dylik rätt har den försäkrade enligt FAL i följande fall:

1) därest det försäkrade föremålet, vare sig det är ett fartyg eller varor, på grund av händelse, för vilken försäkringsgivaren svarar, genom sjunkning, strandning eller annorledes kommit i sådant läge, att det ej kan för rimlig kostnad bärgas, eller ock så skadats, att det ej kan för rimlig kostnad repareras; med vilka fall, då det gäller varor, även det är jämsällt, att varorna blivit upplagda å en plats, från vilken de icke kunna avhämtas inom rimlig tid och för rimlig kostnad;

2) därest all underrättelse om fartyget uteblivit under viss längre tid, nämligen under tre gånger så lång tid, som kan antagas i allmänhet åtgå för fartygets resa från den ort, där det sist avhörde, till närmaste bestämmelseort, dock under minst 3 månader; med vilket fall jämsättes det, att fartyget övergivits av besättningen och därefter icke inom tre månader kommit till rätta. Samma rätt att fordra ersättning som för totalförlust tillkommer i dessa fall även den, som haft varor ombord å fartyget;

3) därest det försäkrade föremålet, vare sig det är fartyg eller varor, genom åtgärd av främmande makt, d. v. s. av dess regeringsmyndighet, lagts under embargo eller uppbringats eller anhållits genom annan dylik åtgärd och frigivning ej skett inom sex månader efter åtgärdens vidtagande. I detta fall i motsats till de förut nämnda har emellertid lagen uppställt en särskild preklusionsfrist för utövningen av försäkringshavarens rätt till abandon och föreskrivit, att försäkringshavaren, om han vill begagna denna sin rätt, måste giva försäkringsgivaren detta till känna inom tre månader efter det han måste antagas hava erhållit kännedom om åtgärden i fråga. Grunden till detta stadgande är framför allt en önskan att förebygga spekulation av försäkringshavaren i möjligheten av fartygets frigivande och därav förorsakad värdestegring.

Då försäkringshavaren i nu nämnda fall tillerkännes rätt till hela försäkringssumman, är det, såsom redan nämnts, en förutsättning härför, att han till försäkringsgivaren överlåter rätten till vad som kan finnas i behåll av det som sålunda ersättes, det s. k. *provenyet*. I första rummet är det därvid fråga om abandon av fartyget och lasten. Har försäkringen emeller-

tid avsett även försäkring av frakten och har försäkringsgivaren, enär fartyget enligt 71 § på grund av uteblivande eller övergivande varit att anse som totalt förlorat, utbetalat ersättning även för förlorad frakt, så har han rätt att inträda i försäkringshavarens rätt till den frakt, som sedermera kommer att utgå, därest det skulle visa sig, att fartyget till slut åter kommer till rätta.

För att försäkringsgivaren skall kunna komma i tillfälle att utöva den honom tillkommande rätten till provenyet, åligger det försäkringshavaren att hålla honom till handa alla tillgängliga handlingar rörande detta. Om emellertid underförsäkring varit för handen och försäkringsgivaren sålunda allenast utbetalat partiell ersättning, kan han naturligen blott fordra en där- emot svarande del av provenyet.

KAP. 3.

Ansvarighetsförsäkring.¹

Med ansvarighetsförsäkring förstår lagen enligt 91 § en försäkring, som tagits mot den ansvarighet för skada, som vid en i avtalet avsedd händelse kan åligga någon gent emot annan, d. v. s. en försäkring, som avser att bereda skydd mot den skadeersättningsskyldighet, som av viss anledning kan tänkas uppkomma för försäkringshavaren (däremot naturligen icke till skydd mot straffansvar i form av böter). Denna försäkringsgren är av tämligen sent datum. Sin historiska grund har den i det behov av risköverbältring, som uppstod, då lagstiftningen i flera länder ålade arbetsgivare inom farliga yrken ansvarighet för den skada, som drabbade av dem anställda genom olycksfall i arbetet. Detta behov är emellertid numera, åtminstone i vårt land, icke längre för handen, sedan lagstiftningen i förevarande hänseende sörjt för arbetsanställdas ersättning genom införandet av obligatorisk omedelbar olycksfallsförsäkring av arbetarna. Andra grunder till ansvarighet

¹ Beträffande ansvarighetsförsäkring se särskilt DAHL, Om ansvarsförsäkring (1929) och samme förf. i NFT 1935 s. 1—9 och 513—527 samt SKIBSTED, Dansk Ansvarsförsäkring (1930).

hava emellertid trätt i dennas ställe. Särskilt kan förtjäna nämnas den vidsträckt ansvarighet för skada, å såväl person som egendom, vilken ålagts ägare av automobil. Över huvud är det just den ännu alltjämt pågående utveckling, varigenom en ersättningsskyldighet oberoende av egen culpa kommit att åläggas ett flertal kategorier av personer, vilken utgjort den viktigaste anledningen till denna försäkringsforms snabba utveckling, varvid för övrigt denna försäkringsmöjlighet i sin tur uppenbarligen utgjort en skadeståndsrättens utveckling i nyss nämnda riktning i hög grad befrämjande faktor.

Emellertid är det ingalunda blott en ansvarighet oberoende av culpa, varemot man genom denna form av försäkring kan vinna skydd. Även mot sådan ersättningsskyldighet, som man ådrager sig genom egen vårdslöshet, t. o. m. grov vårdslöshet, kan man skydda sig ekonomiskt genom dylik försäkring. Man kan således försäkra sig mot ekonomisk förlust på grund av den ansvarighet för person- eller sakskada man ådrager sig t. ex. genom vårdslöshet vid förande av automobil, en ämbetsman kan försäkra sig mot den ersättningsskyldighet han kan ådraga sig genom slarv eller oskicklighet i sin ämbetsutövning o. s. v. Denna form av ansvarighetsförsäkring har emellertid icke utvecklats utan avsevärt motstånd. Där man icke rent av förklarat densamma utan vidare ogiltig såsom stridande mot sedligheten, l'ordre publique eller dylikt, har man ofta framhållit de menliga konsekvenser densamma kunde befaras medföra genom att avtrubba ansvars känslan och föranleda bristande uppmärksamhet och försiktighet hos den försäkrade. Häremot har man emellertid å andra sidan till en början pekat på den även ur det allmännas synpunkt otvivelaktiga vinst denna försäkring medförde genom att så att säga lösgöra den mänskliga företagsamheten i dess olika former från det band, som trycker densamma, så länge ett ständigt och ängsligt aktgivande på alla tänkbara risker av ens handlande är nödvändigt, för att man icke skall utsätta sig för ett kanske helt ruinerande ansvar. Mer än denna är det emellertid en annan synpunkt, som varit avgörande för opinionens omsvängning, den nämligen, att en dylik försäkring icke blott bereder försäkringshavaren skydd mot ekonomisk förlust utan

framför allt säkrar den skadade genom att bereda garanti för att den ersättningsskyldige verkligen har något att betala med. Denna synpunkt har lett till att i vissa fall, som äro av särskild betydelse, en dylik ansvarighetsförsäkring t. o. m. gjorts obligatorisk. Så har särskilt blivit händelsen med försäkringen mot ansvarighet på grund av automobilolyckor. Obligatorisk försäkring av detta slag har under senare år införts i det ena landet efter det andra. Hos oss kom dylik försäkring till stånd genom lagen den 10 maj 1929 om trafikförsäkring å motorfordon. Men icke blott detta — den nämnda sociala synpunkten har även alltmer blivit bestämmande vid utformningen av de särskilda rättsreglerna rörande denna försäkringsform. Icke minst kan detta sägas vara fallet i FAL, såsom det följande skall giva vid handen.

Fasthåller man vid ansvarighetsförsäkringens principiella karaktär av en för försäkringstagarens egen räkning sluten skadeförsäkring, synes därav bliva en konsekvens, att försäkringsfallet består däri, att en skuld uppkommit för försäkringstagaren. Redan i och med att dennes förmögenhet blivit belastad, är det visst, att en bestämd del av densamma är för försäkringstagaren förlorad, d. v. s. att denne redan har gjort den förmögenhetsförlust, som utlöser försäkringsgivarens ersättningsförpliktelse. Klart är då också, att denna förpliktelse icke kan gå ut på något annat än prestation till försäkringstagaren. I och med att han på grund av eget eller annans förfarande drabbats av en skyldighet att ersätta annans skada, har för honom uppkommit en fordran på motsvarande gottgörelse av försäkringsgivaren. Liksom hans skuld till den skadade är en post bland hans passiva, är fordran hos försäkringsgivaren en post bland hans aktiva. Härav synes åter bliva en följd, att denna fordran på försäkringsersättning på samma sätt som andra försäkringstagarens tillgångar också kan tagas i anspråk av hans borgenärer. Intet skulle sålunda hindra, att densamma utmättes för någon försäkringstagarens gäld. Och om denne gjorde konkurs, skulle den tillfalla konkursboet och komma samtliga borgenärer till godo. Den skadade tredje mannen åter finge nöja sig med att bevaka sin ersättningsfordran. Någon självständig rätt till den på grund av ansvarighetsförsäkringen utfallande ersättningen kan ju icke till-

komma denne, ty försäkringen avser icke hans intresse, icke heller är den eljest avslutad till hans förmån.

Uppenbart är emellertid, att en dylik ordning icke är tillfredsställande. För att förhindra att en ansvarighetsförsäkring på dylikt sätt kunde leda till ett riktande av försäkringsstagarens borgenärer på den i första hand skadelidandes bekostnad, har man ock i främmande rätt ansett det nödigt ingripa med särskilda bestämmelser till denne senares förmån. Sålunda gives honom enligt schweizisk och österrikisk rätt en legal panträtt i fordran på försäkringsersättning, medan åter den tyska lagen, som icke gått så långt, åtminstone givit den skadade tredje mannen separationsrätt i försäkringstagarens konkurs. Enligt samtliga dessa lagar är den skadade tredje mannen dessutom så till vida rätt destinatarie för dylik ersättning, som försäkringsgivaren, så vida icke den försäkrade fullgjort sin ersättningsskyldighet mot den skadade, alltid frigöres genom betalning till honom.

Även den svenska lagen har naturligen vid regleringen av ansvarighetsförsäkringen tagit hänsyn till önskvärldheten av att så ordna försäkringen, att ersättningen kommer den skadelidande tredje mannen till godo. Därvid har man emellertid icke gått så långt, att man givit denne någon självständig rätt till ersättningen (såsom däremot fallet är i den danska lagen), ej ens någon verklig panträtt, utan man har principiellt fasthållit vid att rätten på grund av ansvarighetsförsäkringen tillkommer försäkringshavaren, den för den timade skadan ansvarige, och i stället sökt tillgodose ifrågavarande hänsyn till den skadelidande tredje mannen genom att strängt fasthålla vid att det anspråk på att hållas skadeslös, som ansvarighetsförsäkringen ger försäkringshavaren, endast därest han själv fullgjort sin skadeståndsplikt mot tredje man eller eljest kommit överens med denne grundar någon verklig ersättningsfordran, medan detsamma i motsatt fall blott innefattar ett krav på att genom försäkringsgivarens försorg bliva befriad från skadeståndsskyldigheten. Redan härav följer, att ersättningen icke, tredje man till förfång, kan tagas i anspråk av försäkringstagarens utmätningssökande borgenärer eller dennes konkursbo. Likaså torde det innebära, att försäkringsgivaren med frigörande verkan kan utbetala ersättningen till

den skadelidande, i den mån icke försäkringstagaren själv gottgjort denne. Att märka är emellertid därvid, att en dylik gottgörelse kan åvägabringas även t. ex. därigenom, att försäkringstagaren gent emot den skadeståndskrävande bringar till kvittning en eventuell motfordran å denne. Tvivelaktigt skulle möjligen kunna synas, om dylik möjlighet är för handen även i det fall, att den skadeståndskrävande är insolvent, så att försäkringstagarens motfordran icke längre äger sitt fulla nominella värde; onekligt är nämligen, att försäkringen i dylikt fall faktiskt skulle medföra ett riktande av den försäkrade. Icke förty torde man nödgas medgiva rätt till kvittning även i dylikt fall. Uteslutet är däremot åtminstone, det har för övrigt fastslagits av Svenska försäkringsföreningens sakkunnignämnd, att försäkringstagaren gent emot den skadeståndskrävande skulle kunna åberopa till kvittning även fordringar å denne, som han för ändamålet vid dennes insolvens uppköpt för ett pris, motsvarande allenast en ringa del av deras nominella värde.

Är den skadelidande sålunda redan med hänsyn till den nu angivna innebörden av den försäkrades anspråk skyddad mot att anspråket på försäkringsersättning komme den försäkrades borgenärer i stället för den skadelidande till godo, skulle han däremot, om lagen stannat vid att allenast fastslå denna försäkringens karaktär, icke åtnjutit någon garanti för att han icke likväl ginge ersättningen förlustig, i det denna av försäkringsgivaren utbetalades till den försäkrade utan att den förre försäkrat sig om att den skadelidande erhållit eller vore säker på att erhålla det honom tillkommande skadeståndet. Här har lagen därför nödgats göra ett avsteg från den principiella uppfattningen, att ansvarighetsförsäkringen icke giver någon annan än den försäkrade någon rätt mot försäkringsgivaren. Med beaktande av det behjärtansvärda i den skadelidandes intresse har lagen sålunda stadgat, att, om ersättning av försäkringsgivaren utbetalats utan att den, som lidit skada, erhållit gottgörelse eller lämnat sitt samtycke till utbetalningen, denne senare, om han sedermera icke av försäkringshavaren kan utfå det denne ådömda skadeståndet, av försäkringsgivaren äger utbekomma, vad som brister, dock naturligen ej högre belopp, än

denne utbetalat till försäkringshavaren. Hur den rätt den skadelidande tredje mannen härigenom erhållit rättsligen skall karakteriseras är icke lätt att säga. Faktiskt har han i allt fall uppnått det väsentliga av vad en panträtt i ersättningsfordran skulle inneburit.

Att fasthålla är emellertid i varje fall, att den skadelidande tredje mannen icke har något anspråk, som han kunde göra aktivt gällande mot försäkringsgivaren; han kan icke själv kräva denne på ersättningen. Dock är han icke för den skull, om försäkringshavaren skulle tredskas, utan utväg att komma till sin rätt gent emot denne. Så snart han fått sin skadeståndsfordran rättsligen fastslagen, kan han ju begära utmätning av försäkringshavarens ersättningsfordran hos försäkringsgivaren. Om försäkringshavaren skulle gjort konkurs, står emellertid icke denna utväg längre öppen. För detta fall har lagen därför stadgat, att den som lidit skada, äger rätt att, därest icke konkursboet till honom utbetalar ersättningsbeloppet, få försäkringshavarens anspråk mot försäkringsgivaren på sig överlåtet.

Har lagen trots sitt principiella fasthållande vid ansvarighetsförsäkringens karaktär av ett allenast den skadeståndsskyldige berättigande avtal i allt väsentligt sörjt för att den skadelidande tredje mannen kan vara säker om att erhålla det på grund av försäkringen utfallande ersättningsbeloppet, visa sig emellertid konsekvenserna av nämnda grundåskådning till sist dock däri, att, även sedan ett försäkringsfall inträffat och oberoende av att tredje mans skadeståndsanspråk blivit rättsligen fastslaget, det står försäkringshavaren fritt att med försäkringsgivaren träffa vilken överenskommelse som helst rörande försäkringen. Har försäkringsgivaren av någon anledning gjort invändning mot försäkringshavarens ersättningsanspråk, står det sålunda den senare fritt att utan hänsyn till den skadelidande tredje mannen antaga den förlikning, som försäkringsgivaren tilläventyrs må erbjuda. Endast för ett, i det hela tämligen opraktiskt fall gör lagen i 96 § ett undantag: om försäkringshavaren handlat i syfte att undandraga den skadelidande det honom tillkommande skadeståndet, t. ex. mot en mindre, kontant ersättning förklarar sig avstå från vidare an-

språk enligt försäkringsavtalet, är överenskommelsen, därest försäkringsgivaren varit i ond tro, d. v. s. insett eller bort insett det olovliga syftet, utan verkan.

Att det är den för den timade skadan ansvarige, som är den fordringsberättigade, medför vidare, att försäkringsgivaren gent emot anspråket på ersättning kan göra gällande varje motfordran hos denne, även en sådan som han förvärvat först efter försäkringsfallet.

Med alldeles särskild styrka, det må allra sist framhållas, visar det sig, att ansvarighetsförsäkringen är ett av den ansvarige för egen, icke för den skadelidandes räkning slutet avtal, om man vänder uppmärksamheten till dessa försäkringars s. k. rättsskyddsfunktion, d. v. s. det förhållandet, att försäkringsgivaren garanterar försäkringshavaren ersättning också för de kostnader, som bliva nödvändiga för att försäkringshavaren skall kunna värja sig mot överdrivna eller eljest oberättigade ersättningsanspråk, ävensom att han även i övrigt bistår försäkringshavaren i en eventuell rättegång. Kanske förtjänar det dock vid detta påpekande att anmärkas, att det vid denna försäkringsavtalets rättsskyddsfunktion icke så mycket är fråga om något försäkringshavaren vid sidan av ersättningsrätten garanterat rättsanspråk utan fast mera fråga om en faktisk reflexverkan till hans fördel av den honom gent emot försäkringsgivaren åliggande räddningsplikten, d. v. s. skyldigheten att sörja för, att de skadliga verkningarna av försäkringsfallet så vitt möjligt begränsas. Särskilt må härvid erinras, att detta rättsskydd icke står försäkringshavaren till buds, för så vitt det för honom blott gäller att söka värja sig mot ett skadeståndsanspråk till den del detta icke täckes av försäkringsgivarens maximala ansvarighet. Däremot är försäkringsgivaren visserligen, för så vitt han i dylikt fall icke medgivit att gälda skadeståndet så långt hans ansvarighet räcker utan påfordrat rättegång, enligt FAL 92 § jfrd med 53 § skyldig att gälda hela rättegångskostnaden, trots att då en motsvarighet till underförsäkringen är för handen. Grunden härtill är emellertid i själva verket också den snarast ett belägg för att det rättsskydd försäkringshavaren i detta avseende åtnjuter blott är en faktisk reflexverkan av hans räddningsplikt, ty regeln ifråga förklaras därav, att man utgått från att

även i dylikt fall det oftast är blott i försäkringsgivarens intresse och på hans föranledande, som försäkringshavaren bestritt den skadelidandes krav.

KAP. 4.

Livförsäkring och annan summaförsäkring.

A. Bland alla de av det moderna försäkringsväsendet till buds ställda möjligheterna till uppnående av skydd mot de i ekonomiskt avseende mer eller mindre ruinerande verkningarna av de många olyckliga händelser, varav människor kunna drabbas, är det ingen, som i betydelse överträffar eller ens kan riktigt mäta sig med den, som livförsäkringen i sina olika former, kompletterad med olycksfalls- och sjukförsäkring, erbjuder. Genom den har den icke förmögne familjeförsörjaren fått ett verkamt hjälpmedel vid fyllandet av sin mest primära uppgift, att ekonomiskt sörja för dem, som för sitt uppehälle äro beroende av hans arbetsförtjänst. För att detta hjälpmedel skall vara fullt effektivt fordras emellertid, att det försäkrings-skydd försäkringstagaren avser att bereda honom närstående personer av rättsordningen omgärdas med sådana garantier, att det icke av andra personer med motstående intressen kan berövas dem, för vilka det är avsett. I detta hänseende gör sig ett behov av rättslig garanti gällande dels i förhållande till försäkringstagarens dödsbodelägare, dels i förhållande till hans borgenärer.

Huruvida det inom viss rättsordning varit möjligt att uppnå en sådan garanti har i allmänhet, innan uttryckliga regler därom tillkommit, ansetts beroende av frågan, huruvida s. k. tredjemansavtal varit i rättsordningen ifråga erkända, d. v. s. huruvida det vore möjligt att genom tvenne avtalande parter överenskommelse en däri icke deltagande tredje man kunde erhålla en självständig rätt. I detta hänseende hava mycket olika meningar gjorts sig gällande. I åtskilliga länder har emellertid rättspraxis småningom lett fram till erkännandet av att en tredje mans insättande såsom förmånstagare på grund

av en livförsäkring för honom medför en mer eller mindre självständig rätt på grund av avtalet. Vad vårt land beträffar hava meningarna bland de rättslärde varit delade, och icke heller gav rättspraxis under lång tid något avgörande utslag, även om därur snarast en obenägenhet att erkänna tredjemansavtalet kunde utläsas. För ganska kort tid sedan gav emellertid HD till sist en dom (NJA 1926 s. 421), varigenom frågan avgjordes i negativ riktning, i det ett insättande av viss person såsom förmånstagare förklarades icke innefatta något gentemot försäkringstagarens stärbhusdelägare giltigt förfogande över rätten till försäkringssumman.

Måste det sålunda numera anses fastslaget, att enligt den före FAL:s ikraftträdande gällande rätten det icke förelåg någon möjlighet för en försäkringstagare att genom en tredje mans insättande såsom förmånstagare tillförsäkra honom en självständig, av försäkringstagarens stärbhusdelägare och borgenärer oantastbar rätt, är förhållandet numera i avsevärd mån ett annat. Insättandet av förmånstagare har fått betydelse i båda dessa hänseenden. Att märka är dock därvid, att lagen vid regleringen av en såsom förmånstagare berättigad tredje mans rättsställning icke i på långt när alla avseenden anslutit sig till den traditionella läran om innebörden av ett tredjemansavtal. Lagen har emellertid icke allenast i ett flertal viktiga hänseenden vid erkännandet av dylika till tredje mans förmån gjorda förordnanden avvikit från den ordning, som plägar utvecklas som den logiska rättsliga konsekvensen av ett dylikt erkännande, utan den har även, nämligen vid sin strävan att bevara resultatet av försäkringstagarens för uppnåendet av försäkringsskydd gjorda uppoffringar för dem, för vilka skyddet är avsett, gått långt utöver vad som bleve en konsekvens av erkännandet av en förmånstagares rätt. Tredjemansavtalet är således icke ens den reguljära tekniska form lagen valt för att skydda dylika försäkringar mot borgenärernas krav, utan detta åstadkommes i stället primärt genom särskilda därav oberoende regler om utmätningsfrihet för vissa slag av försäkringar, och först i anslutning till dessa regler är det, som insättandet av förmånstagare får sin särskilda betydelse för sist antydda spørsmål. Denna dess betydelse är emellertid å andra sidan i praktiskt hänseende högst väsentlig.

I. Frågar man sig, vilka rättsverkningar ett insättande av förmånstagare enligt lagen medför, så är det tre olika huvudspörsmål, som därvid framträda. Det ena är frågan, vilken ställning en förmånstagare kommer att intaga i förhållande till försäkringstagaren; det andra är frågan om hans ställning till försäkringstagarens dödsbodelägare; och det tredje avser hans ställning i förhållande till försäkringstagarens borgenärer.

a) Förstnämnda spörsmål, d. v. s. frågan huruvida försäkringstagaren eller förmånstagaren äger disponera över rätten enligt försäkringsavtalet före försäkringsfallet, är huvudsakligen av betydelse, då det är fråga om en kapitalförsäkring. Beträffande en sådan försäkring är den emellertid av stor vikt, i det en dylik försäkring även före försäkringsfallet ger upphov till en rätt av pekuniärt värde, nämligen det anspråk, som har sin grund i försäkringstagarens rätt till andel i premiereserven, vilket vanligen innefattar en rätt att kontant utbekomma ett belopp motsvarande försäkringens s. k. återköpsvärde men i varje fall innebär åtminstone en rätt att erhålla en »fripolis», d. v. s. en försäkring med så stor försäkringssumma, som av försäkringstagaren enligt försäkringsgivarens tariffer kan betingas för en engångspremie, motsvarande försäkringstagarens andel i premiereserven. Med avseende å nu ifrågavarande rättsanspråk gäller att den person, som insättes såsom förmånstagare, icke därigenom erhåller någon självständig rätt, d. v. s. någon rätt, som endast med hans samtycke kunde ändras eller upphävas, utan allenast en ganska oviss utsikt till rätt. I 108 § stadgas sålunda, att försäkringstagaren utan hinder av att förmånstagare blivit insatt äger förfoga över den rätt försäkringsavtalet medför mot försäkringsgivaren. Försäkringstagaren kan sålunda utan hänsyn till den insatta förmånstagaren hos försäkringsgivaren begära återköp av försäkringen eller till annan överlåta densamma eller lägga den såsom pant för sin skuld resp. hos försäkringsgivaren uttaga förskott å försäkringsbeloppet.

Emellertid kan en förmånstagare under vissa förutsättningar erhålla en starkare ställning i nu berörda avseenden.

1) Det kan först och främst ske därigenom, att försäkringstagaren gör förmånstagareförordnandet oåterkalleligt.

Genom att försäkringstagaren vid förordnandet om viss persons insättande såsom förmånstagare uttryckligen förklarat, att förordnandet skall anses oåterkalleligt, erhåller förmånstagaren visserligen icke någon oåterkallelig rätt. En sådan erhåller han däremot, om försäkringstagaren genom någon gentemot förmånstagaren riktad rättshandling förbinder sig att låta förordnandet stå vid makt (108 § 2 st.). Ett enkelt meddelande är emellertid i detta hänseende icke tillräckligt, utan det krävs, att försäkringstagarens förklaring framstår som en gentemot tredje man riktad viljeförklaring, avgiven just i syfte att genom den förplikta sig mot den senare. Även om förklaringen icke av tredje man uttryckligen accepterats, kan detta syfte med ett till tredje man riktat meddelande tydligt framgå, t. ex. av dessförrinnan förda underhandlingar eller därav, att försäkringsbrevet till honom överlämnats.

Av det sagda framgår, att en förmånstagare, som icke erhållit oåterkallelig rätt, måste vika för den, som genom köp eller gåva förvärvar rätten till försäkringen. Därvid är att märka, att hans rätt viker redan i och med överlåtelsen, och det erfordras sålunda icke någon formlig återkallelse av den nya rättsägaren utan förordnandet anses utan vidare förfallet (111 §). Är det åter allenast fråga om en av försäkringstagaren företagen pantsättning, så är det visserligen också klart, att dylik förmånstagare står tillbaka för panthavaren, men pantsättningen medför icke såsom överlåtelsen, att förordnandet om förmånstagare anses förfallet, utan i den mån försäkringssumman icke konsumeras av panträtten, kan förmånstagaren vid ett försäkringsfall göra sin rätt gällande (112 § 1 st.).

Har förordnandet gjorts oåterkalleligt, kan som antytt ett förfogande av försäkringstagaren i strid däremot icke i och för sig betaga förmånstagaren hans rätt. Dock är det, såsom av det följande skall framgå, icke uteslutet, att försäkringstagarens överenskommelse med försäkringsgivaren om ändring av försäkringsavtalet, om utbekommande av förskott o. s. v. kommer ått lända till inskränkning av förmånstagarens rätt (se 114 §) ävensom att den, till vilken försäkringstagaren överlätit sin rätt, eller den, vilken han eljest tillerkänt rätt

med avseende å försäkringen, därest han varit i god tro, kan erhålla företrädesrätt framför förmånstagaren (se 113 §).

Man kan nu kanske fråga sig, varigenom ett sådant oåterkalleligt insättande av förmånstagare, som nyss omtalats, skiljer sig från en vanlig överlåtelse av försäkringstagarens rätt. Skillnaden ligger däri, att överlåtelse överför all försäkringstagarens rätt, medan detta däremot icke är händelsen med en förklaring, varigenom försäkringstagaren gör ett förordnande om förmånstagare oåterkalleligt. Även om förmånstagaren genom en dylik rättshandling erhåller en oangripbar rätt till den en gång utfallande försäkringssumman, d. v. s. försäkringstagaren uteslutes från möjligheten att genom överlåtelse, pantsättning, återköp el. dyl. förfoga över försäkringen, erhåller han icke därigenom en rätt, som omfattar också dessa sistnämnda befogenheter. Enligt 109 § förklaras han nämligen uttryckligen utesluten från dylik befogenhet, så länge försäkringstagaren ännu lever.

Av detta stadgande torde man även kunna draga slutsatsen, att förmånstagarens rätt, innan försäkringsfall inträffat, icke heller är ett till utmätning tjänligt rättsobjekt, något som uttryckligen uttalas t. ex. i den norska lagen 109 §.

Grunden till 109 §:s stadgande om innebörden av att en förmånstagare gives en oåterkallelig rätt är den, att förmånstagarens rätt, innan försäkringstagaren avlidit, i ett väsentligt hänseende är så osäker och på grund därav har ett så tvivelaktigt värde, att den icke är ägnad att ekonomiskt utnyttjas. Även om förmånstagarens rätt före försäkringstagarens död, såsom förut nämnts, kan bliva oåterkallelig, är den nämligen icke därmed också definitiv, så att den från denna stund med full visshet kunde inräknas i hans förmögenhet med det värde den i varje ögonblick representerar. Skulle nämligen den person försäkringstagaren insatt såsom förmånstagare i en försäkring för dödsfall hava avlidit före försäkringstagaren, skall det till hans förmån gjorda förordnandet, om icke annat framgår av detsamma eller av andra omständigheter, enligt 106 § anses förfallet. Här är en av de punkter, på vilka lagen avvikit från vad som skulle följa av de regler, som bruka uppställas rörande tredjemansavtal, ty av dessa skulle bliva en följd, att sedan förmånstagaren förvärvat en oåter-

kallelig rätt, denna vid hans död tillfölle hans dödsbodelägare.

2) Utom genom försäkringstagarens avstående från återkallelserätten blir förmånstagarens rätt oangripbar genom försäkringstagarens död. Detta beror i huvudsak på att, enligt vad lagen stadgar i 102 §, rätten att återkalla ett förmånstagarförordnande icke övergår på stärbhusdelägarna. I ett visst fall skulle emellertid denna regel icke vara till fyllest, nämligen om försäkringstagaren icke tagit försäkringen å sitt eget utan å annans liv. När försäkringen har denna innebörd, kan det tydligen understundom även efter försäkringstagarens död, nämligen om han dör före den, å vars liv försäkringen tagits, bliva tal om att förfoga över försäkringen genom återköp, pantsättning, överlåtelse o. s. v., och rätten härtill skulle, därest icke förmånstagarförordnandet varit oåterkalleligt, enligt arvsrättens regler övergå på stärbhusdelägarna. För att förhindra ett sådant resultat har emellertid lagen i 110 § stadgat, att den rätt, som tillkommer en förmånstagare i dylikt fall, icke blott är oåterkallelig utan växer ut och omfattar rätten att i alla avseenden förfoga över försäkringen.

3) Vad livränteförsäkring angår, föreligger till slut en tredje möjlighet, varigenom en förmånstagarers rätt blir oåterkallelig. Där kan nämligen underlåtenheten att taga förbehåll om återkallelserätt medföra denna verkan. Är den, under vars livstid livräntan skall utgå, en annan än försäkringstagaren och har försäkringstagaren, sedan ett livräntebelopp förfallit till betalning, medgivit denne andre att lyfta detsamma, anses han enligt 118 §, därest annat icke framgår av omständigheterna, hava avstått från återkallelserätten.

b) Är enligt det sagda den rätt, som genom insättandet av en tredje man som förmånstagare tillägges denne, till en början i flera hänseenden av synnerligen osäker beskaffenhet, blir förhållandet annorlunda i och med att försäkringstagaren avlider; därmed har regelmässigt — nämligen när försäkringstagaren tagit försäkringen å sitt eget liv — den händelse inträffat, vilken utgör förutsättningen för den rätt försäkringstagaren åsyftat att tillägga tredje man; en fordran på försäkringsersättning har uppkommit, och på denna kan förmånstagaren i enlighet med försäkringstagarens förordnande göra

anspråk framför öviga pretendenter, vare sig förordnandet varit oåterkalleligt eller icke. I 104 § stadgas sålunda, att om förmånstagare är insatt, utfallande försäkringsbelopp icke ingår i försäkringstagarens kvarlåtenskap. Detta betyder bland annat, att stärbhusdelägarna icke kunna göra någon rätt därtill gällande.

Alldeles undantagslös är dock icke denna verkan av förordnandet. På samma sätt som en gräns blivit satt för en arvlåtares möjlighet att genom testamentariskt förordnande förfoga över sin kvarlåtenskap till den del efterlevande make eller barn däri kunna göra gällande giftorätt eller rätt till laglott, har också så vitt angår ifrågavarande möjlighet att genom insättande av förmånstagare förfoga över rätten till försäkringssumman enligt ett livförsäkringsavtal en motsvarande gräns dragits. För den händelse förordnandet av försäkringstagaren kunnat återkallas, skall försäkringsbeloppet, så vitt fråga är om efterlämnad makes giftorätt eller rätt till vederlag eller bröstarvinges resp. adoptivbarns eller dess bröstarvinges rätt till laglott, behandlas så, som om det tillhört boet och tillagts förmånstagaren genom testamente, vilket ju just innebär, att förordnandet till den del det skulle inkräkta på makes eller barns ifrågavarande rätt blir utan verkan. Är det åter fråga om ett förordnande, som av försäkringstagaren i livstiden redan gjorts oåterkalleligt, så gäller icke detta undantag, ty lika väl som en person genom gåva kan under sin livstid fritt disponera över sina tillgångar, lika väl kan han i sistnämnda form definitivt avhända sig den tillgång en livförsäkring representerar.

c) Övergå vi härefter till frågan om förmånstagarens ställning till försäkringstagarens borgenärer, så kunde det synas ligga närmast till hands att på grund av lagens stadgande, att, om förmånstagare varit insatt, utfallande försäkringsbelopp icke ingår i försäkringstagarens kvarlåtenskap, draga konsekvensen, att försäkringsbeloppet i dylika fall också är undandraget försäkringstagarens borgenärer. I verkligheten tillåter emellertid icke lagen, att en dylik slutsats utan vidare drages. Att utfallande försäkringsbelopp enligt försäkringstagarens förordnande icke ingår i dennes kvarlåtenskap är blott den ena av de premisser, varav slutsatsen rörande för-

säkringsbeloppets öde i förevarande hänseende skall dragas. Vid regleringen av frågan om begränsningarna i borgenärernas rätt att tillgodogöra sig gäldenärens livförsäkring har lagen nämligen icke litat allenast till systemet med insättandet av förmånstagare utan i stället i första hand byggt på en annan grund. Från den utgångspunkt lagen därvid valt skiljer den alla livförsäkringar i två grupper, de utmättningsbara och de icke utmättningsbara, allteftersom de, medan försäkringstagaren ännu lever, kunna tagas i anspråk av dennes borgenärer eller icke. Ehuru därvid således är fråga allenast om rätten på grund av försäkringsavtalet före ett försäkringsfall, blir, så vitt angår förhållandet mellan en förmånstagare och försäkringstagarens borgenärer, det därvid träffade avgörandet bestämmande även beträffande utfallande försäkringsbelopp. Den mera detaljerade redogörelsen för den på denna grundval uppbyggda ordningen tillhör det följande. Redan här må dock själva huvuddragen antydvas.

Har förmånstagaren under försäkringstagarens livstid erhållit en oåterkallelig rätt, så är därmed klart att hans rätt icke kan angripas av försäkringstagarens borgenärer. I motsatt fall åter beror avgörandet på huruvida försäkringen under försäkringstagarens livstid varit utmättningsbar eller ej. Kunde den före försäkringstagarens död bliva föremål för utmätning, är detta, trots att förmånstagare blivit insatt, icke mindre fallet efter denna tidpunkt. Enligt vad lagen uttryckligen stadgar i 116 § 2 st. äger nämligen försäkringstagarens borgenärer i dylikt fall, i den mån deras fordringar ej kunna utgå ur kvarlåtenskapen, samma rätt till försäkringsbeloppet, som de skulle hava ägt, om detta tillagts förmånstagaren genom testamente. Kunde borgenärerna åter före försäkringstagarens död icke tillgripa den rätt, som kan grundas å försäkringsavtalet, kunna de, när förmånstagare är förordnad, lika litet göra det efter denna tidpunkt.

Till belysande av den ställning, som efter försäkringstagarens död tillkommer en förmånstagare, vars förordnande kunna av försäkringstagaren återkallas, kan lämpligen an dragas följande i lagmotiven anförda exempel. Det antages, att en man, som tagit en livförsäkring å 25,000 kr. och såsom förmånstagare insatt en syster, vid sin död efterlämnar hustru

och ett barn. Om behållningen i boet, oavsett livförsäkringen, skulle utgöra 25,000 kr. och denna behållning såväl som försäkringsbeloppet vara att anse som giftorättsgods, så skulle situationen vara den, att nämnda behållning skulle räcka till för hustruns giftorätt, medan återintet skulle bli öfver till fyllande av barnets laglott. Då denna i det antagna fallet skulle utgöra 12,500 kr., måste förmånstagaren avstå motsvarande belopp av försäkringssumman. Antages åter att, bortsett från livförsäkringen, ingen behållning eller brist förelegat samt att försäkringen är utmätningssfri, skulle hustrun äga fordra 12,500 kr. och barnet 6,500 kr. samt förmånstagaren likaså 6,500 kr. Av det belopp, som tillfölle hustrun och barnet, skulle dessa därefter ha att, så långt det erfordrades, gälda boets skuld. Antager man åter, att det är fråga om en försäkring, som kunnat utmätas, så skall först boets brist täckas, och vad som därefter återstår fördelas med $\frac{1}{2}$ åt hustrun och $\frac{1}{4}$ åt barnet samt $\frac{1}{4}$ åt förmånstagaren.

Av den nu givna framställningen av lagens regler om förmånstagarförordnande har framgått, att insättandet av förmånstagare medför mycket betydelsefulla rättsverkningar i flera hänseenden. På grund härav har lagen funnit det nödvändigt att för dylikt förordnande föreskriva viss form. För att bliva rättsligen giltigt måste det sålunda antingen redan vid avtalets slutande av försäkringsgivaren införas i försäkringsbrevet eller sedermera genom dennes försorg därå antecknas eller ock slutligen åtminstone skriftligen meddelas försäkringsgivaren, vilken sistnämnda utväg framför allt kommer i betraktande i sådana fall, då försäkringstagaren av någon anledning icke längre har försäkringsbrevet i sin besittning, t. ex. om detta blivit lämnat som pant eller förkommit. Samma form som för själva förordnandet föreskriver lagen vidare för återkallelse av en gång meddelat förordnande. — I ett visst fall, nämligen vid livränteförsäkring, gör lagen ett undantag från denna regel: om den, under vars livstid räntan skall utgå, är en annan än försäkringstagaren, skall han, trots att intet därom sagts av försäkringstagaren, anses vara insatt såsom förmånstagare (118 §).

I samma syfte som viss form för insättandet av förmånstagar föreskrivits, d. v. s. för att så vitt möjligt utesluta tvi-

velsmål rörande försäkringstagarens verkliga vilja, har lagen vidare i ett särskilt stadgande, 105 §, upptagit vissa tolkningsregler, avsedda att fastslå innebörden av vissa allmänna uttryckssätt, vilka kunna tänkas komma till användning för att beteckna en förmånstagare i stället för att namngiva honom. I nämnda lagrum stadgas sålunda: har försäkringstagaren betecknat sin make såsom förmånstagare skall, om han vid sin död var omgift, förordnandet gälla till förmån för den, med vilken han då levde i äktenskap. Äro försäkringstagarens barn insatta såsom förmånstagare, skall förordnandet gälla till förmån för bröstarvinge, adoptivbarn eller dess bröstarvinge och, där flera sådana förmånstagare finnas, envar av dem äga del i försäkringsbeloppet efter de grunder, som gälla i fråga om arvsrätt efter försäkringstagare. Har försäkringstagaren insatt make och barn såsom förmånstagare, skall, såframt flera förmånstagare finnas, envar av dem taga del i försäkringsbeloppet efter de grunder, som vid dödsfall gälla i fråga om bodelning och om sådan förmånstagares arvsrätt. Äro slutligen försäkringstagarens arvingar insatta såsom förmånstagare, skall envar av dem taga del i försäkringsbeloppet efter de grunder, som gälla i fråga om arvsrätt efter försäkringstagaren.

Även i ett annat hänseende har lagen till sist velat på förhand undanröja de tvivelsmål, som kunna uppkomma beträffande innebörden av visst förordnande om förmånstagare. Vid s. k. blandad liv- och kapitalförsäkring, d. v. s. en försäkring, där försäkringssumman skall utbetalas icke allenast vid dödsfall utan även alternativt vid försäkringstagarens uppnående av viss ålder, kan tvekan uppstå därom, huruvida det varit försäkringstagarens avsikt att genom insättandet av förmånstagare tillägga denne försäkringssumman även för det senare fallet. I regel förhåller det sig naturligen så, att en försäkringstagare i dylikt fall önskar själv uppbära försäkringsbeloppet. I enlighet härmed stadgar också lagen i 107 §, att i dylikt fall förordnande om förmånstagare skall anses gälla allenast för dödsfall.

II. Genom reglerna om innebörden av en tredje mans insättande såsom förmånstagare på grund av livförsäkring äro, såsom redan antytts, de bestämmelser, varigenom lagen velat

omgärda dylika, i försörjningssyfte slutna försäkringar med garantier för det av försäkringstagaren åsyftade ändamålets uppnående, icke uttömda. Så vitt angår det viktigaste hithörande spörsmålet, frågan i vad mån dylika försäkringar äro skyddade eller kunna skyddas mot att tillgripas av försäkringstagarens borgenärer, är det, som nämnt, icke till systemet med insättandet av förmänstagare lagen i första hand litat utan i stället har den i 116 och 117 §§ (beträffande kapitalförsäkring) samt 118 § (beträffande livförsäkring) givit därav oberoende, på helt annan grundval uppbyggda regler, avsedda att åstadkomma den önskvärda begränsningen av möjligheten att tillgripa en livförsäkring för försäkringstagarens skuld. Till dessa bestämmelser fogas i 123 § en motsvarande regel avseende olycksfallsförsäkring, varjämte den i FAL fastslagna ordningen, såvitt angår på grund av försäkring utgående livräntor, kompletteras av vissa i UL givna bestämmelser.

I främmande rätt, där denna fråga upptagits till besvarande, har man följt i huvudsak två olika vägar. Antingen har man byggt på systemet med insättandet av förmänstagare och därpå med större eller mindre konsekvens tillämpat de angående s. k. tredjemansavtal gällande regler; så är framför allt händelsen i Schweiz, Österrike, England m. fl. länder med särskild lagstiftning i ämnet ävensom i åtskilliga andra länder, där rättspraxis sökt lösa frågan utan stöd av positiv lag, såsom i Tyskland och Frankrike. Eller ock har man gått den vägen, att man obetingat skyddar vissa försäkringar, nämligen sådana å ett mindre belopp, som bestått i viss icke alltför kort tid, medan övriga försäkringar alltid, oberoende av syftemålet med desamma, äro utmättningsbara, detta är det i Australien adopterade systemet.

Till intetdera av dessa system har FAL helt anslutit sig; däremot torde den kunna sägas i sig hava upptagit något av vartdera systemets grundtanke.

Vad det vid frågan om livförsäkringens utmättningsfrihet gäller är, såsom FAL fattat saken, två olika spörsmål. I första hand är frågan, huruvida borgenärerna skola äga tillgripa »själva den på försäkringsavtalet grundade rätten», d. v. s. dels den rätt, som därå kan grundas före ett försäkringsfall

— till vilken del frågan huvudsakligen är av betydelse för kapitalförsäkringen, i det i regel endast sådana försäkringar hava något mera avsevärt värde före försäkringsfallet — dels den efter ett försäkringsfall uppkommande rätten, i den mån denna icke utgöres av en redan till betalning förfallen fordran — till vilken del frågan har betydelse allenast för rätten till en livränta, som redan börjat utfalla. I andra hand åter gäller frågan, huruvida efter försäkringsfallet utfallande kontanta belopp kunna av borgenärerna tillgripas. Beträffande förstnämnda fråga spelar enligt FAL insättandet av förmanstagare ingen roll, beträffande den sistnämnda åter spelar dylikt förordnande visserligen icke någon i och för sig omedelbart avgörande roll men blir i stället medelbart av största betydelse.

a) Vad först angår den förra delen av spörsmålet, så har den svenska lagen vid sin strävan att skilja mellan å ena sidan de försäkringar, vilka slutits i försörjningssyfte och på den grund böra skyddas, å andra sidan de försäkringar, vilka snarast innefatta en kapitalplacering, jämförlig med annan dylik disposition, och av den anledningen icke äro förtjänta av något särskilt skydd i förevarande hänseende, fäst avgörande vikt vid det faktum, huruvida enligt avtalet premiebetalningen är fördelad med ungefär lika stora belopp över en längre tidrymd eller icke. Förutsättning för att den rätt, vartill ett försäkringsavtal ger upphov, skall vara undantagen borgenärerna är i enlighet därmed:

1) att enligt avtalet premiebetalningen skall vara fullgjord under en tid ej understigande 10 år ävensom att icke under något av de 10 första åren erlägges större premie, än som motsvarar $\frac{1}{6}$ av sammanlagda beloppet av de premier, som skolat utgå, om premiebetalningen lika fördelats på 10 år från avtalets slutande.

Av lagens syfte med den stipulerade utmättningsfriheten, beredandet av skydd åt sådana försäkringar, som slutits i försörjningssyfte, följer vidare den förutsättningen för densamma,

2) att försäkringen skall vara tagen å försäkringstagarens eller hans makes liv. Har försäkringen i stället tagits å någon annans liv, t. ex. å ett barns liv, är den

sålunda icke undantagen borgenärerna, även om förstnämnda villkor i fråga om premiebetalningen är uppfyllt. Och detta gäller, väl att märka, även om försäkringen sedermera genom överlåtelse skulle komma i dens hand, å vars liv den tagits, varför sålunda i dylikt fall denne senares borgenärer kunna tillgripa den rätt försäkringen medför.

Äro dessa båda förutsättningar uppfyllda gäller enligt 116 § 1 st., att den rätt, som på grund av försäkringsavtalet tillkommer försäkringstagaren eller hans make, icke kan tagas i mät för någonders gäld. Detta får, såsom redan antytts, sin egentliga betydelse vid kapitalförsäkringar. Endast vid sådana försäkringar har nämligen i allmänhet försäkringen något mera avsevärt värde före försäkringsfallet. Av mindre betydelse är det däremot således vid livränteförsäkringen, eftersom där, liksom vid olycksfallsförsäkring, försäkringen i allmänhet icke har något återköpsvärde.

Är det åter fråga om en försäkring, som icke fyller dessa förutsättningar, kan densamma obhindrat tagas i mät, även om förmånstagare blivit förordnad. Endast om försäkringstagaren gentemot förmånstagaren förbundit sig att låta förordnandet stå vid makt, är denne också i dylikt fall oberoende av försäkringstagarens borgenärer. Genom avgivandet av en dylik förbindelse har nämligen försäkringstagaren berövat sig själv all makt över försäkringen, d. v. s. han har i motsats till vad händelsen är i de fall, då förordnandet kan återkallas, icke längre kvar någon rätt på grund av försäkringen, som kunde tagas i anspråk av borgenärerna. Att av motsvarande skäl detsamma i dylikt fall måste anses vara händelsen även så vitt angår förmånstagarens borgenärer har redan ovan framhållits.

b) Vad härefter beträffar rätten till utfallande försäkringsbelopp, så är denna icke på grund av nu nämnda regler undantagen från utmätning. Vare sig det är fråga om ett försäkringstagaren under hans livstid eller ett hans dödsbo efter hans död tillfallande belopp, kommer detta således oberoende av ifrågavarande regler om utmätningssfrihet för rätt på grund av livförsäkring borgenärerna till godo. Vid första påseende kunde det sålunda möjligen synas, som om lagen endast på ett mycket bristfälligt sätt sörjt för de anhörigas rätt på grund av livförsäkring. På denna punkt är det emellertid,

som insättandet av förmånstagare, såsom redan framhållits, på ett betydelsefullt sätt kompletterar möjligheterna att skydda livförsäkringen mot borgenärerna. Detta gäller dock allenast för sådana fall, då fråga är om en före försäkringsfallet utmätningssfri försäkring. Utfaller försäkringsbeloppet på grund av en sådan försäkring, tillfaller det icke försäkringstagaren eller hans dödsbo utan i stället förmånstagaren och kan förty icke tillgripas av försäkringstagarens borgenärer. Beträffande en icke utmätningssfri försäkring har lagen däremot i 116 § 2 st. uttryckligen stipulerat en motsatt ordning. I dylikt fall, t. ex. då det gäller en försäkring, för vilken hela premien erlagts på en gång, hjälper det således icke att förmånstagare finnes insatt. Är dennes förordnande icke av försäkringstagaren gjort oåterkalleligt, måste förmånstagaren även i dylikt fall vika för borgenärerna, dock först sedan all kvarlåtenskap, inklusive sådan, varöver den avlidne försäkringstagaren förfogat genom testamente, först använts till borgenärernas förnöjande.

Då vi sålunda fastslå, att »belopp, som utfaller» på grund av försäkring, därest icke förmånstagare är förordnad, är föremål för utmätning för försäkringstagarens gäld, innebär detta icke allenast, att ett till försäkringstagaren eller hans dödsbo utbetalat belopp kan tillgripas av borgenärerna, utan därutöver att redan själva den förfallna fordran på beloppet kan utmätas. I två hänseenden gälla emellertid undantag från denna regel.

Det ena undantaget avser rätt till livränta. Enligt 67 § UL skall även förfallet livräntebelopp i viss omfattning vara utmätningssfritt, i det från utmätning skall undantagas, vad som erfordras till nödigt underhåll åt gäldenären, hans make och oförsörjda barn eller adoptivbarn till nästa förfallodag, dock att här (där det icke gäller livränta, som tillkommer gäldenären såsom vederlag för egen eller annans arbetsanställning), från utmätning icke kan undantagas mer, än som motsvarar 1,500 kronors årsränta.

Det andra undantaget avser olycksfalls- och sjukförsäkring. Vid dessa försäkringsavtal framträder behovet av skydd med alldeles särskild styrka, enär försäkringen i allmänhet är avsedd att komma en person till godo, som i större eller mindre

mån genom arbetsoförmåga blivit urståndsatt att skaffa sig sitt uppehälle. Med hänsyn härtill har lagen här utsträckt det ifrågavarande skyddet så, att utmätningssfriheten icke är inskränkt till allenast den rätt försäkringsavtalet grundar för ett olycks- eller sjukdomsfall — en rätt som där knappast har ett sådant pekuniärt värde, att dess tillgripande kunde bereda borgenärerna någon fördel — ej heller ens begränsad till själva den på grund av ett försäkringsfall uppkommande, ännu icke såsom förfallen fordran exigibla rätten till ersättning, d. v. s., för att nämna det enda praktiska fallet, själva rätten till en livränta, utan omfattar även en till betalning förfallen fordran på grund av försäkringen, så länge densamma ännu in nestår hos försäkringsgivaren, vare sig det är fråga om ett till betalning förfallet livräntebelopp eller en fordran på s. k. dagsersättning för tid, då försäkringstagaren på grund av olycks- eller sjukdomsfallet varit oförmögen till arbete.

Går skyddet här så till vida längre än vid livförsäkringen, gäller dock även här liksom där, att sedan ersättningsbeloppet blivit utbetalat, detsamma i vanlig ordning kan tillgripas av borgenärerna: av försäkringstagarens borgenärer, om det utbetalats till honom, av förmånstagarens borgenärer, om det tillfallit en sådan; se NJA 1931 s. 676: olycksfallsersättning, som uppbars under pågående konkurs, räknades såsom tillgång i konkursen. Icke heller denna sistnämnda regel är emellertid undantagslös. Även den gäller, vare sig det är fråga om olycksfalls- och sjukförsäkring eller livförsäkring, blott såsom huvudregel, ty för så vitt ersättningen på grund av försäkringsavtalet utgår i form av livränta, åtnjuter densamma enligt särskilda regler i 67 § UL i viss omfattning skydd mot utmätning, även sedan den blivit utbetald. Har gäldenären lyftat livränta, så skall nämligen av penningar, som han innehar eller äger inestående i bank eller annan penninginrättning, från utmätning undantagas ett belopp, motsvarande vad han kunnat freda, om livräntebeloppet icke blivit utbetalat.

Så vitt det gäller rätt till livränta har emellertid lagen icke allenast utsträckt skyddet mot borgenärerna i den mån nu angivits även till förfallet resp. utbetalat livräntebelopp utan genom reglerna i 67 § UL också i viss utsträckning gjort utmätningssfriheten beträffande själva livränterätten oberoende

av de förut för försäkrings utmättningsfrihet uppställda förutsättningarna. Till en del falla dessa regler i UL om skydd för livränta utanför ramen för vår framställning, i det att det skydd för livränta de innefatta är oberoende av huruvida livräntan utgår på grund av försäkringsavtal eller icke. Fästa vi oss emellertid vid sådana livräntor, som utgå på grund av försäkringsavtal, så innebära bestämmelserna i UL för det första, att, i den mån en livränta icke överstiger 1,500 kronors årsränta, densamma är fri från utmätning, alldeles oberoende av om den tillkommit genom en över en längre tidrymd jämnt fördelad premiebetalning resp. oberoende av huruvida försäkringen tagits å gäldenärens eller hans makes liv. Därutöver stadgas emellertid för det andra i UL, att samma utmättningsfrihet men utan den nämnda gränsen för beloppet gäller livränta, som har karaktär av pension, d. v. s. som tillkommer någon som vederlag för arbetsanställning, egen eller annans, och som förfaller till betalning efter det gäldenären fyllt 55 år eller blivit varaktigt oförmögen till arbete.

I och med genomförandet av dessa föreskrifter har den tidigare i 67 § UL Konungen meddelade befogenheten att beträffande viss pensions- eller livränteanstalt förordna om utmättningsfrihet för därifrån utgående pension eller livränta upphört. På grund av de nya bestämmelserna hava också de talrika förordnanden av detta slag, som Konungen utfärdat, upphört att grunda utmättningsfrihet för framdeles beviljade livräntor. Livräntor, som av dylika anstalter beviljats före lagens ikraftträdande, åtnjuta emellertid naturligen fortfarande samma skydd som tidigare.

Då i FAL och UL stadgas, att rätt på grund av liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring under nu angivna förutsättningar icke må tagas i mät, innebär detta naturligen också, att dylik rätt under samma förutsättningar även är undandragen borgenärernas förfogande vid fall av *k o n k u r s*. I ett visst hänseende är emellertid en ganska betydelsefull skillnad för handen. Vid försäkringstagarens konkurs äga borgenärerna — förutom den vanliga möjligheten att anställa talan om återvinning av erlagda premier, i den mån konkurslagens återvinningsregler i något fall kunna befinnas tillämpliga, en möjlighet som dock knappast är av praktisk betydelse — i visst

fall, nämligen vid kapitalförsäkring, en ganska vidsträckt befogenhet att från försäkringsgivaren, i den mån försäkringstagarens tillgodohavande hos denne därtill förslår, återkräva erlagda premiebelopp redan då dessa icke stå i skäligt förhållande till försäkringstagarens levnadsvillkor vid tiden för betalningen. Förutsättning för att dylik rätt skall vara för handen är emellertid, att konkurs inträffar, innan tio år förflutit från försäkringsavtalets ingående, och densamma avser allenast de premiebelopp, som försäkringstagaren erlagt under de tre senaste åren före beslutet om egendomens avträdande. Den rätt för konkursboet, varom här är fråga, har av lagen tillagts boet såsom ett korrektiv mot ett eljest möjligt utnyttjande av bestämmelserna om försäkrings utmättningsfrihet till borgenärernas förfördelande. Det låter nämligen tänka sig, att en person i syfte att undandraga sina borgenärer sina tillgångar använder dessa till premierna för en enligt lagens regler icke utmättningsbar försäkring. Att premiebetalningen i visst fall innebär ett dylikt förfördelande av borgenärerna framträder särskilt tydligt, för så vitt redan vid försäkringens tecknande försäkringstagarens förmögenhetsläge är sådant, att med hänsyn därtill försäkringssumman framstår som oproportionerligt hög. Regeln gäller emellertid icke blott detta fall — den kommer för övrigt knappast ens att för det få sin huvudsakliga betydelse, eftersom det tillgodohavande, i regel blott återköpsvärdet, vari borgenärerna i dylikt fall skulle kunna göra sin rätt gällande, då ännu är så obetydligt — utan avser även det fall, då försäkringstagaren väl vid avtalets slutande haft en sådan ekonomisk ställning, att den då tecknade försäkringssumman framstod som motiverad, men sedermera kommit i ett så försämrat förmögenhetsläge, att vid de senare premiernas erläggande försäkringens vidmakthållande med oförändrat belopp ter sig oförsvarligt med hänsyn till försäkringstagarens skuldsatta läge. Naturligen kan emellertid konkursboet av de erlagda premierna allenast återkräva så stor del, som motsvarar vad som med hänsyn till den vid varje särskild premiebetaling bestående ekonomiska situationen måste anses vara erlagt utan försvarlig grund. — Såsom redan antytts kan konkursboets rätt endast göras gällande i den mån försäkringstagaren verkligen har något tillgodohavande hos försäkringsgivaren. Bort-

sett från de undantagsfall, då vid konkursens begynnande en fordran på själva försäkringssumman är för handen eller då dylik fordran uppkommer under konkursen, är det således i hudsak allenast i försäkringens eventuella återköpsvärde rätten kan göras gällande. Därmed sammanhänger att, så vitt angår livränteförsäkring såväl som olycksfalls- och sjukförsäkring, någon dylik rätt icke är för handen; dylika försäkringar hava nämligen icke något återköpsvärde.

Eftersom det är ett försäkringstagarens tillgodohavande, vartill konkursboet gör bättre rätt gällande, erfordras det, för att försäkringsgivaren skall kunna med trygghet utbetala, vad konkursboet kräver, att försäkringstagaren antingen därtill lämnat samtycke eller att konkursboet genom rättegång mot försäkringstagaren fått sin bättre rätt fastslagen. För anhängiggörandet av dylik talan utsätter lagen en särskild tidsfrist av 6 månader från första borgenärssammanträdet.

Skulle försäkringstagaren hava insatt en förmånstagare, inverkar detta icke utan vidare på konkursboets rätt. Om emellertid ett dylikt förordnande är gjort oåterkalleligt, så äro enligt uttryckligt stadgande i 117 § 2 st. borgenärerna berövade ifrågavarande rätt, en regel, som på bästa sätt stämmer överens med det förhållandet, att försäkringstagaren då icke längre hos försäkringsgivaren har något tillgodohavande, varöver han själv kunde disponera.

Beträffande innebörden av försäkrings utmättningsfrihet är till slut att erinra om att, så vitt det gäller på försäkringsavtal grundad rätt till livränta, det ifrågavarande skyddet lider inskränkning så till vida, att dylik rätt, trots att den icke kan utmätas, enligt 1917 års lag om införsel i avlöning, pension eller livränta § 19 kan bliva föremål för införsel till gäldande av familjerättsligt underhållsbidrag resp. allmänna utskylder.

Av den nu givna redogörelsen för reglerna om förmånstagarförordnanden och om inskränkningarna i borgenärernas möjlighet att tillgripa på försäkringsavtal grundad rätt framgår, att lagen i så gott som alla fall av någon praktisk betydelse sört för att rätten på grund av liv-, olycksfalls- och sjukförsäkringsavtal verkligen kommer den eller dem till godo, för

vilka den av försäkringstagaren är avsedd. Av största betydelse blir då också det avgörande lagen träffat beträffande frågan, i vad mån dessa regler äro tillämpliga även å före lagens ikraftträdande ingångna avtal. Därom gäller enligt 8 § i lag om införande av FAL, att den genom FAL införda ordningen i det hela är tillämplig även å äldre avtal. Sålunda skola FAL:s regler om insättande av förmånstagare tillämpas å äldre avtal, därest försäkringsfall inträffar efter lagens ikraftträdande; och detta icke allenast om förordnandet av förmånstagare skett efter nämnda tidpunkt utan även om förordnandet skett dessförinnan och den nya lagens tillämpning sålunda innebär en avsevärd förändring i det enligt avtalet förut bestående rättsliga förhållandet. Likaså skola reglerna om utmättingsfrihet, enligt vad som också uttryckligen stadgas, tillämpas å äldre försäkringsavtal, dock icke i mål som redan vid lagens ikraftträdande voro anhängiga.

B. Genom de nu genomgångna reglerna har lagen på ett effektivt sätt sørjt för förhandenvaron av de rättsliga garantier, som äro nödvändiga för att livförsäkringen, inklusive olycksfalls- och sjukförsäkringen, skall kunna på ett effektivt sätt fylla sin viktigaste uppgift: att utgöra ett hjälpmedel för familjeförsörjningen. Vid sidan härav fyller emellertid livförsäkringen ofta även en annan viktig uppgift, i det den tjänstgör som ett underlag för krediten. Även denna livförsäkrings funktion som kreditobjekt har lagen särskilt uppmärksammat och sålunda dels givit vissa regler, avsedda framför allt att vid pantsättning av rätt på grund av dylik försäkring i rättssäkerhetens intresse stärka panthavarens ställning genom att göra honom oberoende av andra, tidigare eller senare, förfoganden över pantobjektet, dels givit vissa regler om det inbördes förhållandet mellan pantsättare och panthavare.

I. Vad till en början angår först antydda regler, så har lagen här ingripit genom att för livförsäkringens del giva särskilda bestämmelser om försäkringsbrevets natur, varigenom besittningen av dylik handling erhållit en betydelse, som vid övriga slag av försäkring icke tillkommer densamma

och som icke heller vid livförsäkringen tidigare varit av rätten erkänd. Medan livförsäkringsbrevet enligt äldre rätt såsom bevisurkund icke hade större betydelse än ett vanligt icke löpande skuldebrev, har det genom den i FAL införda ordningen åtminstone i vissa hänseenden tillagts den innebörd, som är utmärkande för löpande papper. I viktiga hänseenden avvika emellertid även allt fortfarande reglerna om livförsäkringsbrevet från reglerna om verkliga löpande handlingar.

Ett löpande papper skiljer sig ju från ett icke löpande dels ifråga om förutsättningarna för rättighetens övergång till ny borgenär och den därmed sammanhängande frågan om borgenärens legitimation, dels ifråga om gäldenärens rätt att göra invändningar vid borgenärs krav på fullgörande av hans förbindelse. I förstnämnda hänseende gäller att ett löpande papper i motsats till ett icke löpande är föremål för godtrosvärkvär, d. v. s. ett förvärv i god tro av själva handlingen gör förvärvaren berättigad oavsett om överlåtarens själv hade någon rätt till papperet eller icke. Till denna ordning ansluter sig som en logisk konsekvens regeln, att borgenären för att styrka sin rätt måste visa formell legitimation ävensom å andra sidan att dylik legitimation är tillräcklig, medan däremot vid icke löpande handlingar fordras materiell legitimation. Av den omständigheten, att en löpande handling är föremål för godtrosvärkvär, följer slutligen ock, att dylik handling även är ett s. k. presentationspapper, d. v. s. att gäldenären ej är skyldig betala utan att återbekomma själva handlingen. Beträffande frågan om gäldenärens rätt att göra invändningar gäller åter vid löpande handlingar, att gäldenären i förhållande till en ny innehavare av handlingen, som är i god tro, är avskuren icke allena från alla invändningar rörande skuldförhållandets ändring eller upphörande med undantag för preskriptions- och preklusionsinvändningar utan även från de flesta invändningar beträffande dess uppkomst och causa, nämligen alla utom invändning avseende bristande rättskapacitet hos utfärdaren eller brist i handlingens form eller råntvång vid dess utfärdande eller invändning, att handlingen är falsk eller förfalskad. Vid icke löpande papper åter har senare innehavare aldrig bättre rätt än överlåtarens.

I vad mån hava nu dessa regler beträffande löpande papper

giltighet beträffande livförsäkringsbrev? Svaret på den frågan har man att söka i FAL 113—115 §§ samt i FAL:s promulgationslag 1 §.

Av sistnämnda stadgande framgår, bland annat, att de bestämmelser om livförsäkringsbrevets betydelse, vilka FAL innehåller i nyssnämnda paragrafer, icke äga tillbakaverkande kraft. De äro sålunda icke tillämpliga på försäkringsavtal, som slutits före FAL:s ikraftträdande, den 1 januari 1928. På grund härav har man att skilja mellan »gamla» och »nya» försäkringsbrev, allteftersom de tillkommit före nämnda datum eller därefter.

Beträffande »g a m l a» försäkringsbrev gälla alltså samma regler som förr, d. v. s. de äro i stort sett att behandla alldeles som icke löpande skuldebrev. Vid konkurrerande överlåtelser eller pantsättningar giver således äldre överlåtelse eller pantsättning företräde framför senare förfoganden, oavsett om förvärvaren eller panthavaren erhållit besittning av försäkringsbrevet (jfr NJA 1933 s. 526), och en förvärvare eller panthavare måste finna sig i de invändningar försäkringsgivaren kan äga framställa gent emot försäkringstagaren, även detta oavsett att besittningen av försäkringsbrevet övergått.

En helt annan ställning har den som innehar ett »n y t t» livförsäkringsbrev. Vad till en början angår överlåtelse, pantsättning eller annat förfogande över den rätt avtalet medför, så har lagen så till vida skyddat godtroende förvärvare av livförsäkringsbrev, att den givit en regel om godtroshöfvervärv vid flerfaldigt förfogande: hava flera personer i god tro förvärvat den rätt ett livförsäkringsavtal medför, skall enligt 113 § den hava företräde, som i god tro fått försäkringsbrevet i handom. Härigenom har lagen sört för att t. ex. den, som fått ett försäkringsbrev som handpant, är oberoende av de förfoganden över den pantsatta rätten, som pantsättaren tidigare kan hava verkställt. Denna regel tar sålunda endast sikte på det fall, att en person, som verkligen innehar rätten enligt ett livförsäkringsavtal, genom motstridande rättshandlingar förfogar över denna sin rätt ett flertal gånger. Därmed är emellertid sålunda icke varje godtroshöfvervärv av ett livförsäkringsbrev skyddat, nämligen icke ett höfvervärv i god tro från någon, som själv icke alls innehaft den rätt han förfogat över; utan skydd blir där-

för t. ex. ett förvärv av ett livförsäkringsbrev från någon, som själv olovligen tillgripit detsamma från dess rätta innehavare.

Redan härav torde man beträffande frågan om fordringshavarens legitimation kunna draga slutsatsen, att här fordras materiell legitimation, d. v. s. att den, som gör rätt på grund av försäkringsavtalet gällande, måste tillförlitligen styrka, att han är rätt borgenär. Att detta är lagens ståndpunkt synes så mycket säkrare, som densamma t. o. m. för det stundom förekommande fall, att försäkringsbrevet ställts eller transporterats till innehavaren, uttryckligen fränkänat innehavet av försäkringsbrevet den legitimerande verkan detsamma enligt förut gällande rätt ansågs innefatta och sålunda i 115 § stadgat, att i dylikt fall innehavaren icke är berättigad till beloppet, med mindre han visas vara i följd av överlåtelse eller eljest att anse som försäkringstagarens rättsinnehavare, det vill säga, visat materiell legitimation.

Är innehavet av försäkringsbrevet icke ens i detta sistnämnda fall ensamt tillräckligt för att skänka legitimation, är emellertid å andra sidan dylikt innehav i alla fall ett nödvändigt moment i legitimationen; ja, i själva verket är det i detta hänseende icke ens tillräckligt att försäkringsbrevet företes.

Även om lagen, som vi funnit, icke skyddar godtroshöfvervärv av livförsäkringsbrev i samma utsträckning som dylikt förvärv av verkliga löpande papper, är dock redan den betydelse lagen faktiskt tillagt försäkringsbrevets besittning tillräcklig för att göra denna handling till s. k. presentationspapper i detta ords vanliga bemärkelse: gäldenären-försäkringsgivaren är icke skyldig fullgöra sin prestation utan att därvid återfå den handling, varpå fordringsägaren stöder sin rätt; ty om försäkringsgivaren fullgjorde sin prestation till någon, som visserligen kunde visa, att han fått försäkringstagarens rätt på sig överlåten, men som icke därjämte bekommit försäkringsbrevet, skulle försäkringsgivaren ju löpa fara att sedermera nödgas erlagga ny prestation till en sådan rättsinnehavare, som på grund av försäkringsbrevets besittning enligt lagens nyssnämnda regel i 113 § har företräde till den rätt försäkringen grundar.

Då lagen gjort försäkringsbrevet till presentationspapper, är emellertid innebörden därav icke begränsad till vad nu be-

rörts. Det är icke blott den nu berörda invändningen försäkringsgivaren förlorar genom att, då rätt på grund av försäkringsavtalet göres gällande mot honom, försumma att avkräva fordringshavaren försäkringsbrevet eller å detta anteckna den åtgärd, som vidtagits. Så snart den rätt försäkringen enligt avtalet medför i något avseende ändras, vare sig genom utbetalning av försäkringsbeloppet eller av återköpsvärdet eller genom annan överenskommelse, t. ex. om utställande av fripolis, är nämligen försäkringsgivaren, för så vitt han icke i sin besittning behåller försäkringsbrevet, skyldig att å detta göra anteckning om den ifrågavarande åtgärden, vid äventyr att eljest trots detta bliva förpliktad enligt försäkringsbrevets lydelse mot den, som i god tro förvärvat rätt till försäkringen och fått försäkringsbrevet i sin besittning.

Genom denna regel äro emellertid de beträffande försäkringsbrevet gällande begränsningarna i försäkringsgivarens rätt att göra invändningar mot ny godtroende innehavare av handlingen uttömda. Såsom med hänsyn till försäkringsavtalets natur är självklart kan sålunda detta icke erhålla karaktär av löpande papper i sådan utsträckning, att försäkringsgivaren kunde avskäras även från sådana invändningar, som hava avseende på försäkringsbrevets tillkomst eller på själva det till grund för detsamma liggande försäkringsavtalet. Vad till en början angår invändningar av det senare slaget, så är det utan vidare uppenbart, att försäkringsgivaren icke skall kunna avskäras från sådana rent försäkringsrättsliga invändningar, som att försäkringstagaren brustit i fullgörandet av upplysningsplikten eller föranlett en ökning av faran eller själv vållat försäkringsfallet eller försummat att gälda premien o. s. v. Försäkringsbrevet har icke såsom verkliga löpande papper karaktären av en abstrakt skuldufästelse, utan av själva handlingen framgår, att den rätt, som därpå kan grundas, i ett flertal hänseenden är beroende av att olika förutsättningar för dess uppkomst och fortbestånd faktiskt bliva fyllda. Invändningar, som hava avseende på ett bristande av någon dylik förutsättning för hans förpliktelse, kan försäkringsgivaren sålunda icke under några omständigheter förlora. Något annat gäller emellertid icke heller ifråga om sådana invändningar, som icke avse ett bristande i de av avtalet fram-

gående förutsättningarna för försäkringsgivarens förbindelse utan i stället gå ut på, att försäkringsavtalet eller försäkringsbrevet enligt gällande allmänna regler om avtal icke tillkommit på giltigt sätt. En invändning om vid dess tillkomst förekommet tvång, svek, misstag etc. eller om att försäkringsbrevet aldrig blivit av försäkringsgivaren utgivet, kan försäkringsgivaren sålunda alltid framställa även mot godtroende innehavare.

Även om livförsäkringsbrevet, såsom av det nu sagda framgått, i väsentliga avseenden skiljer sig från verkliga löpande papper, har det genom den vikt lagen likväl tillagt dess besittning i förutnämnda hänseenden, de som ur omsättningens synpunkt äro av den största betydelsen, i avsevärd mån erhållit karaktären av s. k. negotiabelt dokument. Det avsteg lagen sålunda här beträffande livförsäkring gjort från eljest angående försäkringsbrevet gällande regler avser emellertid allenast kapitalförsäkring. Så vitt åter angår livränteförsäkring där avtalet knappast medför en rätt av den natur, att den lämpar sig för omsättning, eftersom den i regel har blott ett mycket ovisst och därför föga betydande pekuniärt värde, har lagen icke givit försäkringsbrevet dylik negotiabel karaktär, utan där blir detsamma att bedöma på samma sätt som andra försäkringsbrev, d. v. s. i närmaste överensstämmelse med de om icke löpande skuldebrev gällande reglerna.

Då lagen, på sätt varför nu blivit redogjort, givit försäkringsbrevet vid kapitalförsäkring karaktär av presentationspapper, skulle ju den, som på grund av dylik försäkring vore berättigad gent emot försäkringsgivaren men av någon anledning icke kunde förete försäkringsbrevet, i det detta blivit förstört eller förkommit, hotas av rättsförlust, om lagen utan vidare förblivit vid kravet på handlingens företeende såsom oeftergivligt. Så är emellertid icke fallet, utan i stället har samtidigt med tillkomsten av FAL och med hänsyn särskilt till de ifrågavarande reglerna om livförsäkringsbrevet i vår rätt införts ett allmänt mortifikationsinstitut, varigenom möjlighet till dödande av förkomna handlingar, bland dem även livförsäkringsbrev, blivit beredd. Enligt den härom utfärdade lagen den 8 april 1927 har den, som förlorat handlingen, att ingiva skriftlig ansökan om dess dödande till rätten, vid vilken an-

sökan skall fogas avskrift av handlingen eller åtminstone sådana uppgifter, att densamma kan identifieras. För att ansökningen skall föranleda vidare åtgärd av rätten förutsättes, att vid beaktande både av de omständigheter rörande handlingens förkommande sökanden själv av eget initiativ förebragt och den ytterligare utredning sökanden eventuellt blivit förelagd att pretera, rätten finner sannolika skäl tala för sökandens uppgift, att handlingen för honom förstörts eller eljest förkommit. Vad som skall bevisas är således både, och med särskild styrka, att sökanden innehaft handlingen, och att den för honom förkommit, i vilket senare hänseende kraven på bevisningens styrka måste ställas mindre högt. Finner rätten ifrågavarande förutsättningar vara för handen, skall sökanden föreläggas att på viss dag fullfölja ansökningen, varefter offentlig stämning utfärdas, vilken dels anslås å rättens dörr, dels kungöres i allmänna tidningarna i första numret för ett nytt kvartal. Framkommer därefter icke under den bestämda proklamatiden, vilken skall utgöra minst 1 högst 2 år från kungörandet, någon omständighet, som kan anses giva skälig anledning till antagande, att handlingen finnes i behåll, skall densamma av rätten dödas. Har ett försäkringsbrev på dylikt sätt blivit dödat, innebär detta för det första, att försäkringsgivaren icke vidare kan göra sin betalningsskyldighet beroende av att han återfår försäkringsbrevet; tvärtom är han skyldig att på begäran av den, som fått handlingen dödad, utfärda nytt försäkringsbrev i stället för det förlorade. Men betydelsen av dödandet är icke inskränkt därtill, utan det medför dessutom, att försäkringsgivaren är berättigad utgå från att den, som utverkat mortifikationen, också är behörig rättsinnehavare, d. v. s. denne senare är legitimerad att med försäkringsgivaren träffa alla de uppgörelser, som kunna komma ifråga, så att försäkringsgivaren med libererande verkan kan såväl utbetala försäkringssumman som erlagga återköpsvärdet till honom m. m. Däremot innebär icke dödandet något fastslående av att en sådan rättighet som den vilken den dödade handlingen skulle grundat, över huvud är för handen, vare sig för den som utverkat mortifikationen eller för någon annan. Gör försäkringsgivaren invändning om att någon giltig rätt aldrig uppkommit eller att den rätt försäkringen ursprungligen grundat seder-

mera har upphört, måste den som gör dylik rätt gällande, oavsett att försäkringsbrevet dödats, styrka sitt anspråk.

II. De ovan nämnda dispositiva stadgandena rörande det inbördes förhållandet mellan pantsättare och panthavare, då rätten på grund av livförsäkringsavtal blivit lämnad som pant, innefatta dels vissa bestämmelser om de olika sätt för panträttens tillgodogörande, som stå panthavaren till buds, dels ock en regel om panträttens omfattning.

I förstnämnda hänseende gäller sålunda, att panthavaren för det första liksom eljest enligt vår rätts regler om sättet för pantens tillgodogörande har rätt att själv verkställa realisation av pantobjektet och att göra sig betäckt av den därur utvinna valutan. Därjämte har panthavaren här, där det gäller en panträtt i rättighet, även befogenhet att, så snart rättigheten tagit gestalt av en till betalning förfallen fordran å försäkringsbeloppet, direkt göra rättigheten gällande gent emot gäldenären och utkräva beloppet. Utom dessa båda utvägar har emellertid FÅL anvisat en dylik panthavare en tredje väg till panträttens tillgodogörande. Med hänsyn till att en panthavare genom realisation av den pantsatta rätten i allmänhet icke kan beräknas utvinna större valuta av försäkringen än vad redan det s. k. återköpsvärdet representerar, har lagen utgått från att påkallandet av återköp i regel ur båda parternas synpunkt är det bästa och bekvämaste sättet för panträttens tillgodogörande och i enlighet härmed, i motsats till vad som gällde enligt äldre rätt, tillagt panthavaren rätt att också på detta sätt göra sin panträtt gällande. Emellertid kunna omständigheterna i visst fall vara sådana, att ett påkallande av återköp i stället för livförsäkringens realisation skulle vara för pantsättaren mer eller mindre oförmånligt. Det låter nämligen tänka sig, att försäkringen i visst fall har ett betydligt högre värde än återköpsvärdet, i det den, å vars liv försäkringen är tagen, redan lidit sådant men till sin hälsa, att försäkringsfallet kan beräknas vara närmare förestående än vad en generell sannolikhetsberäkning kan giva vid handen. I allmänhet kommer naturligen då panthavaren i eget välförstått intresse att i stället välja att realisera försäkringen. Skulle han emellertid påkalla återköp, bör pantsättaren ha möjlighet att förhindra,

att det värde försäkringen enligt hans förmenande representerar på detta sätt delvis går förlorat. Lagen har därför givit pantsättaren en återlösningsrätt och sålunda såsom villkor för panthavarens rätt att påkalla återköp av försäkringen föreskrivit, att han om sin avsikt att så tillgodogöra sig försäkringen skall hava underrättat pantsättaren och att denne icke inom två månader därefter återlöst panten medelst erläggande av ett belopp, motsvarande vad panthavaren vid återköp av försäkringen skulle äga uppbära hos försäkringsgivaren.

Med avseende å panträttens omfattning gäller regeln i 112 § 3 st. Den har till syfte att avgöra, vilkendera parten, pantsättaren eller panthavaren, rätten till en å försäkringen utfallande vinst skall tillkomma. Dylik »vinst» har karaktären icke av en verklig vinst, som försäkringen avkastar, utan av återbäring av viss del av tidigare erlagda, strängt taget för högt beräknade premier. Regelmässigt kommer den försäkringstagaren till godo redan vid betalningen av premie, i det den därvid avdrages från premiebeloppet. Det kan emellertid också vara bestämt, att den kommer honom till godo först vid återköp av försäkringen eller utbetalning av försäkringssumman. Är det senare händelsen, ter sig ju anspråket på vinst som en utökning av det värde försäkringen representerar; och i enlighet härmed har lagen också träffat avgörandet, att i dylikt fall vinsten skall anses inbegripen under pantsättningen, i annat fall däremot icke.

9701983

